Alisher NAVOIY

SAB’AI SAYYOR

[I]

Ey siposing demakda el tili lol,
Elga til sendin o‘ldi tilga maqol.

Sendin insong‘a toru pudi jasad,
Jasad ichra ko‘ngul, ko‘ngulda xirad.

Sen qilib farq uyida pinhoniy
Qorgohi dimog‘i insoniy.

Ko‘k topib sayru yer sukun sendin,
Biri sarkash, biri nigun sendin.

Tund sendin sipehr Bahromi,
Changzan Zuhraning Diloromi.

Chekting etganda dahr bunyodin,
Yetti gunbad sipehri minodin,

Sun’ung etti bu yetti koxi rafi’,
Najm gavharlari bila tarsi’.

Yetti kox ichra yetti farzona,
Degali hikmatingdin afsona.

Yetti afsona borchasi dilband,
Ikknsi bir-biriga yo‘q monand.

Yetti gunbad agarchi minorang,
Yetti afsona lek rango-rang.

Sen chekib murtafi’ yeti aflok,
Munhat aylab bu tiyra markazi xok.

Yetti gardun demayki yetti lagan,
Har biri ichra sham’ nur afgan.

Har lagan durji kavkabafruzi,
Kavkabi gavhari shabafruzi.

Har birisinda o‘zga xosiyat,
O‘zgacha rangu o‘zga mohiyat.

Arz jirmin qilib yeti taqsim,
Aylading har birini bir iqlim,

Ul yeti kavkabi jahonpaymo,
Ne jahon, balki osmonpaymo

Kim, yeti ko‘kta keldilar soyir,
Suvda andoqki siymgun toyir.

Har biri solibon qilurda zuhur
Yetti iqlimdin biri uza nur.

Rahmatingdin ziyo tutub har sham’,
Bir shabistonni yorutub har sham’.

Sham’ yo‘q, yetti lu’bati raqqos,
Haftaning har kuni birisiga xos.

Borcha kunduz guli nuhufta kibi,
Kecha lekin mahi du hafta kibi.

Haftavu oyu yilni tez etting,
Umr ila ishlarin sitez etting

Bog‘ ochilmoq alar mururidin,
Gul sochilmoq alar yururidin.

Tunu kun adhamiyu ashhabini,
Charxi tavsanning ikki markabini,

Kecha-kunduz shitob aro solding,
Tunu kun iztirob aro solding

Kim, qilib buyla po‘yau novard,
Yetkurub ko‘kka dahr elidin gard.

Ko‘kka tufrog‘ini yeturgaylar,
Tufrog‘ ichra tanin iturgaylar.

Yo‘q edi odamiki bor etting,
Kishilik birla e’tibor etting.

Yo‘q ham etsang ani-o‘q etgungdur,
Bor qilg‘ungduru yo‘q etgungdur.

Adam erkanda aylamak mavjud,
Bo‘lsa mavjud qilmog‘ing nobud

Ne uchun erkonnn kishi bnlmas,
Kishi har neki haq ishi bnlmas.

Aqlg‘a garchi besabab ko‘runub,
Yasabon bo‘zmog‘i ajab ko‘runub.

Lek chun aql rostkish ermas,
Ish anga bir dalil besh ermas.

Bu ish o‘lmoq qabul yo rad anga,
Aqli bo‘lg‘on bilurki yo‘q had anga.

Aqlning bor ishi tabohi o‘lub,
Andakim hikmati ilohiy o‘lub.

Chun ko‘rub aql royi muxtalifi,
Ko‘zini ko‘r etib qazo alifi.

Ko‘r bilmas yorug‘ ekanni quyosh,
Kunduz uchmog‘ g‘arib erur xuffosh.

Makmanidinki kunduz uchqay bum,
Uchushidin amo erur ma’lum.

Bum zulmoniy o‘ldi pinhoniy,
Ko‘r etar oni mehri nuroniy.

Sensen ul mehri beadilu badal
Kim, sanga matla’ o‘ldi subhi azal.

Chunki ul subh nurung etti zuhur,
Uylakim, tiyra shom jabhai hur.

Harne katmi adamda erdi nihon,
Xoh ahli jahonu xoh jahon.

Borisi kiydilar libosi vujud,
Bud xaylig‘a kirdi har nobud.

Zohir etti adam shabistoni,
Yuz ming ozod sarvi bo‘stoni.

Topti rangi vujud lolavu gul,
Ham o‘shul rang turrai sunbul.

Nargis ul nur birla ochti basar,
Adam uyqusidin ko‘zinda asar.

Bog‘i ruxsori topti sabzai xat,
Donai birla ul xat ichra nuqat.

Sabza atrofida nasimi bahor,
Sumanu sunbul ochti laylu nahor.

Harakat birla ul xujasta nasim,
Sochti gul boshig‘a sumandin siym.

Turrasig‘a to‘kub binafsha abir,
Atri etti dimog‘ig‘a ta’sir.

Jola jismin urub nigun qildi
Kim, tanin zarbi nilgun qildi.

Suv yoqosig‘akim yog‘ib muldur,
Bu yoqo tugmasi bo‘lub ul dur.

Qilgali jilva gulruxi bo‘ston,
Sun’ mashshotasi yasab doston.

Yasadi beqiyosu andoza,
Sabzadin vusma, loladin g‘oza.

Ravshan aylab zuloldin ko‘zgu,
Tutti gul chehrasin anga o‘tru.

Gulga chun berdi tob husnu jamol,
Anga bulbulni qildi sheftai hol.

Anga har necha obu tob ortib,
Munga ishqida iztirob ortib.

Bu fig‘ondin solib chu rustoxez,
Aylabon ul jamoli o‘tin tez.

Ul qilib jilva bu bo‘lub shaydo,
Ishq bo‘ldi jahon aro paydo.

Bo‘ldi oshiq biri, biri ma’shuq,
Yo‘qki ul otashinu bu mahruq.

Ham anga o‘rtamak buyurg‘on ishq,
Ham munung jonig‘a o‘t o‘rg‘on ishq.

Bulbulu gul bahonadur borisi,
Balki sendin fasonadur borisi.

Keldi bu ikki sarbasar nobud,
Senki mavjud, balki ayni vujud.

Ishq sensen dog‘iyu oshiqsen,
Yana ma’shuqluqqa loyiqsen.

Ayni ma’shuqluqda jilvai zot,
Uzini ko‘rgali tilab mir’ot.

Husnunga har dam o‘zga surat o‘lub,
Ko‘zgu takrori ham zarurat o‘lub.

Necha husn ichra jilva zohir anga,
Ko‘zguluk aylabon mazohir anga.

Husnung aylab o‘kush sifot ichra,
Har zamon jilva koinot ichra.

Balki mazhar libosida yoshunub,
Uz jamoli zuhurig‘a ovunub.

Uzunga o‘zni dardnok aylab,
Uzni o‘z husnunga-o‘q halok aylab.

Barqi husnung chu har nafas choqilib,
G‘ayr o‘shul barq o‘tig‘a yoqilib.

Kulin aylab fano yeli ma’dum
Kam, asar andin o‘lmayin ma’lum.

Sen senu sendin o‘zga xud nima yo‘q,
Gar ko‘runsa sen o‘lg‘ung, ul nima yo‘q,

Hech nima yo‘q sen eding mavjud,
Ham sen o‘lg‘ung bori bo‘lub nobud.

Vasfi zotingda sabt harfi qidam,
Yo‘q vujudung yuziga gardi adam.

[II]

Munojoti boriy ul bobdakim, o‘zi ayni vujuddurur va andin o‘zga borcha nobud, balki nomavjud va hojot izhori ul ma’nidakim, nobudlar gunohig‘a aning bahri rahmati qoshida ne vujud bulg‘ay va bevujudlar xatosi aning daryoyi vujudi ollida ne mavjud

Ey xudovandlar xudovandi,
Yo‘q xudoliqda kimsa monandi.

Azamat bobida gumondin uluq,
Nekim andin uluq, yo‘q andin uluq.

Jabarutung havosida xurshed,
Zarradek bo‘lmayin nazarda padid.

Ofarinishqa tortqonda alam,
Mahchasi lavh o‘lub sutuni qalam.

Qalamingg‘a kecha sipehr aro,
Lojuvardiy davot ichinda qaro.

Lavhunga bo‘lmayin raqam ma’lum,
Harne ma’lum emas, anga marqum,

Qudrating ollida falakka hisob,
Sarsar esganda olti-etti hubob.

Neki maxluq ichiga qotilg‘on,
Sen yaratg‘on, alar yarotilg‘on.

Dahr xalqig‘a sen kelib xalloq,
Xalq aro xoliqi alal-itloq.

Kimnikim, but qoshida past aylab,
Sajda qilmoqqa butparast aylab.

Berib o‘z husnunga but ichra zuhur,
Aylab ul husn ila ani mag‘rur.

Har kishikim quyoshqa obid o‘lub,
Anga har subhu shom sojid o‘lub.

Ham sening tal’ating ziyosinda,
Zarradek charx urub havosinda.

Shu’lalarg‘a solib yuzung chu ukus,
Kuydurub o‘zni o‘t qoshinda majus.

Mazhari husn chun qilib gulni,
Urtabon shu’lasig‘a bulbulni.

Sham’ o‘tig‘a kuyarda parvona,
Ham sening ishqing ichra devona.

Ham ibodat eliga sen ma’bud,
Ham taashshuq eliga sen maqsud

Kim, parastish qilur xudosen anga
Kim, taalluq sotar balosen anga.

Har suvar ichra jilvagar ham sen,
Jilvagar demayin suvar ham sen.

To ne yetgay angaki o‘zga iloh,
El degay; Loiloha illalloh.

Jalla oluahu ne hayyi qadim,
Ammo nu’mouhu ne fardi azim.

Qodiro, ul zaifi osiymen
Ki, boshimdin-ayoq maosiymen.

Ulki, sendek boshimda xoliqdur,
Men demoklik, ne behayoliqdur.

Oyog‘ ostida past tufrog‘i,
Lek garduncha ushtulum chog‘i,

Toat aylarda mo‘ri xasta barin,
Lek isyon mahalli sheri arin.

Nimjon pashsha ko‘nglum ayla gumon
Zo‘ri nafsim nechukki pili damon.

Men bo‘lub buyla pil ayog‘ig‘a past,
Poymol aylab ul meni payvast.

Mo‘ri majruhg‘a ne ish yetgay
Kim, ani pil poymol etgay.

Meni gar ojiz etti fe’li tabah,
Xosting bu edi manga ne gunah.

Nafsi ammorag‘a gar o‘ldum asir,
Men netay gar budur sanga taqdir.

Mening egriligim esa sanga xost,
Men ne yanglig‘ o‘zumni aylay rost.

Ne guzar yaxshiliqqa bor manga,
Ne yomonliqda ixtiyor manga.

Sen yomon aylasang meni ne had,
Aylamak sendin o‘lg‘on amrni rad.

Yaxshiliq qilki, notavoning men,
Yomon o‘lsam, sening yomoning men.

Bu yomoningg‘a ko‘rguzub ehson,
Yaxshi qilmoq erur sanga oson.

Manga ne had demak sangaki, ne qil,
Neki bo‘lg‘ay sanga rizo ani qil.

Lekin ehsoningga chu g‘oyat yo‘q,
Lutfu in’omingga nihoyat yo‘q,

Karaming ganji yuz jahon chorliq.
Bahri fazling ming osmon chog‘liq.

Yetishib men gadoyi mazlumi,
Har ne matlubi bo‘lsa mahrumi.

Lek mu’tiy atosi bepoyon,
Yo‘q berurdin xazoyinig‘a ziyon.

Tilamak xud gado shioridur,
Lek bu yerda iztiroriydur.

Ne talab qilsam ixtiyorim yo‘q,
Chun demas oni kirdig‘orim yo‘q.

Yorab, oshuftamen fig‘onima yet,
Karam aylab xatolarim afv et.

Garchi bordur jahon-jahon gunahim,
Ham sen-o‘qsen nihon-nihon panahim.

Yuz jahon jurmum o‘lsa ham ne bok,
Bahri avfung qoshindadur xoshok.

To bu olamg‘adur asir tanim,
Ruh to‘tisig‘a qafas badanim.

Ul sori moyil et xayolimni
Kim, sanga teguray maolimni.

Nega moyilki, bu gadong o‘lg‘ay,
Anga tutkim sening rizong o‘lg‘ay.

Xasta ko‘nglum ishiga somon et,
Talabing dardin anga darmon et.

Nafasim moyai hayot ayla,
Raqamimni xati najot ayla.

Ushbu jannatki ayladim ma’mur,
Ham qusur anda, ham qusur aro hur.

Yetti qasr anda borchasi dilkash,
Yetti hur ul qusur aro mahvash.

Qasrlarni nazarda marg‘ub et,
Hurlarni ko‘ngulga mahbub et.

Shuhratin olam ichra paydo qil,
Olam ahlin alarga shaydo qil.

O‘qur el ko‘ngliga safo yetkur,
O‘qug‘ondin manga duo yetkur,

Jon qushi jismdin havo qilsa,
Sidra soqi uza navo qilsa,

Unsur ajzosi bo‘lsa hoknishin,
Tufrog‘u o‘tu suvu yelga qarin.

Arolarida hajr o‘lub voqe’,
Har biri bo‘lsa aslig‘a roje’,

Ul zamon lutf birla qo‘lda qo‘lum,
Dog‘i o‘z jonibingg‘a yo‘lda yo‘lum.

Harne jurmumki, bo‘lsa ham mavjud,
Qil habibing tufaylidin nobud.

[III]

Ul shohi risolatpanoh na’tikim, «lavloka» livoyi bila «ana afsaxu» alifi aning sipohi davlatig‘a livo keldi, «va mo tag‘o» to va g‘ayni bila «asro» rosi aning misoli subutig‘a tug‘ro va ul misolda ikki olam saltanati mubayyan va ul misol yuzi mehri nubuvvat bila muzayyan

Yo rasulalloh, alfa-alfa salom,
Bika min zil-jaloli val-ikrom.

Qurashiy asl, Abtahiy mahmil,
Hoshimiy kish, Yasribiy manzil.

Ul quyoshkim, arabqa berding zayn,
Ul sifatkim, arab boshi uza ayn.

Lek chunkim quyoshing etti zuhur,
Qilding ikki jahonni g‘arqai nur.

Bu jahondin ketarda chun zulumot,
Ul jahon ahlig‘a yeturdi hayot.

Allah, allah, ne nuri volo bu,
Yo‘q edi ofarinish, illo bu.

Asru katmi adam qaronqu edi,
Ravshan etgan charog‘ ani bu edi.

Ne ajab mehri osmon poya
Kim, jahondin yo‘q aylasa soya.

Chun seni tengri bebadal qildi,
Har latofat aro masal qildi.

Soyani andin etti qadding rad
Kim, gahi bo‘lmag‘ay sanga hamqad.

Soyadin chun qadingg‘a or o‘ldi,
Soya yer uzra xoksor o‘ldi.

Ko‘lakang topsa erdi jirmi turob,
Anga gaodundin o‘tgay erdi janob.

Ham janobing rafe’ kayvondin,
Ham matofing bu to‘quz ayvondin.

Ul kechakim, sanga valodat o‘lub,
Matlai axtari saodat o‘lub,

Tun yopib chun jahong‘a tiyra niqob.
Tug‘ubon oftobi olamtob.

Makka yorub bu nuri a’lodin.
Tur ul nav’kim tajallodin.

Ko‘runub yetti ko‘k ravoqi ham,
Bal Madoyin minoru toqi ham.

Uylakim, tug‘sa mehri raxshanda,
Toq lavhi bo‘lur daraxshanda,

Lotu uzzog‘a purshikast bo‘lub
Kim, bori tiyra yerga past bo‘lub,

Sarnigunluq alarg‘a zotingdin,
Bosh quyiliq yetib uyotingdin.

Chun ulug‘roq bo‘lub shubonlig‘ etib,
Qo‘y guruhig‘a mehribonlig‘ etib.

Qo‘zig‘a mehr ko‘rguzub jondin
Kim, nabiyg‘a guzir emas ondin.

Ko‘rguzub anda chun yadi bayzo,
Qo‘yubon pushti dast yuz Muso.

Bu tanazzul sharaf qilib sanga fosh,
Hamal ayvonida nechukki quyosh

Chun shubonlig‘ aro bo‘lub soiy,
Bo‘lubon olam ahlig‘a roiy.

Olam ahli raiyating bo‘lubon.
Borig‘a din vasiyating bo‘lubon.

Bu raiyatqa rahmat aylab iloh
Kim, berib boshlarig‘a sen kibi shoh.

Hayi jabhang alarg‘a moi main,
Tori zulfung alarg‘a habli matin.

Hay demay, qatrai zuloli hayot,
Tor yo‘q, rishtai kamandi najot.

Dema gisuki topting ikki kamand,
Qilg‘ali ikki dahr saydini band.

Ochib ul chehr dilkushoy ichra,
Laylatul-qadr iki bir oy ichra.

Yo iki af’iyi muanbar de,
Ganji zotingg‘a ikki ajdar de.

Yo Muhammad hurufi chun ochilib,
Ikki mimi etaklari osilib,

Kufr elining savodi motami ul,
Din elining savodi a’zami ul.

Gar savoding yo‘q ersa ne g‘amdur,
Bu savoding chu andin a’zamdur

Gar qalam tutmading qo‘lungg‘a ne g‘am,
Azbar etting chu sirri lavhu qalam.

Bu azodin qalam bo‘lub g‘amnok,
Yuzin aylab qaro, yoqosini chok.

Xoma tutmay vale surarda maqol,
Nukta elin qilib qalam kibi lol.

«Ana afsah» chu aylabon da’viy,
Fusaho o‘zda topmayin ma’niy.

Bu xabardin bo‘lub nishoniy deh,
Sirri fa’tu busuratin misleh.

Chunki la’ling bu nav’ bo‘lub dur fosh,
Toshdin bas nedur durungg‘a xarosh.

Durru la’lingg‘a chun shikast qilib,
La’li mahlul oqib, durar sochilib.

Ya’ni og‘zingg‘a-o‘q musallamdur,
Buki ham la’l sochqayu ham dur.

Durri zotingg‘a yetti bahr sadaf,
Bir o‘g‘uldin yetti atog‘a sharaf

Qaysi yetti atoki, yetmish ato.
Seni bori o‘ziga etmish ato.

Balki odam o‘g‘ullug‘ingdin shod,
Valadingg‘a jahon eli avlod.

Anga zohir taqaddumi oti,
Sanga lekin taqaddumi zoti.

Sen muqaddam demayki odamdin,
Qaysi odamki, borcha olamdin.

Anbiyo xaylikim, kelib mursal,
Ham sen oxir alarg‘a, ham avval.

Barchaning farqi uzra bo‘lmoq toj,
Sanga fosh etti laylatul-me’roj.

[IV]

Ul musofiri bavodiypaymo, balki ul rokibi samo-votpaymo me'roji kechasining ta'rifikim, buroqi barqgomliq va payki buroq xiromliq qildi va ul raxsh bila payk xayol yetmas yergacha chopti va ul chopmoq bila hakimi xirad fahmi bovar etmas nimalar topti

Ul kechakim edi abir sirisht,
Qadr aro g'ayrati savodi bihisht,

Hur gisularin jahong'a ochib,
Anbaru mushkin osmong'a sochib.

Gisuyi mushkbo' jahonni tutub,
Mushkining atri osmonni tutub.

Halqai zulfdin ruxi anvar,
Haryon ul tunda ko'rguzub axtar.

Io'qki, havro yoyib jahon uza dom,
Yuz sori halqa mo'yi mushkinfom.

Suvdek ul dom ichinda chehra ochib,
Qatra xaylardin anda dona sochib

Kim, chu davlat qushi buyon yetgay,
Bu suvu dona birla sayd etgay.

Yo tuman ming charog'i bayzogun,
Hayatu tab' ichinda gunogun.

Shom zebolari qilib zohir,
Tun shabistonida bo'lib soyir.

Ochibon har charog'i kofuriy,
Dud ila bir niqobi zanburiy.

Dud yo'q, udu mushk bila buxur,
Tun dimog'i isi bila masrur.

Charx mijmar yoyib bu dud uzra,
Atri mushku buxur ud uzra.

Charxi atlaski bu riyoh topib,
Atlasin buyla mijmar uzra yopib.

Yer yuziga malak bo'lub nozil,
Charx abvobi fath o'lub hosil.

Yuz tuman sabzpo‘shi ruhoniy,
Zohir aylab falak shabistoni.

Buyla tun ul mahi muniri jahon,
Ummihoniy uyida erdi nihon.

Dahr sho‘ru sharidin osuda,
Ko‘ngli uyg‘og‘u ko‘zi uyquda

Qim, yetib qosidi jahonpaymo,
Ylgida raxshi osmonpaymo.

Chun alar yetti, xoja ochti ko‘z,
Yer o‘pub qosid, ayta boshladi so‘z,

Haq salomin chu topti mahbubi,
Bo‘ldi oshiq visoli matlubi.

Qosid otlandurub ani qo‘ldab,
Yondi kelgan yo‘li sori yo‘ldab.

Surdi chun rokibi humoyun fol,
Ostida markabi humoyun bol.

Tufrog‘u suv yuzidin aylab xez,
O‘tti o‘t, yeldin o‘tu yeldek tez.

Markabi urdi oy yuziga tuvog‘,
Uylakim, qoldi jabhasi uza dog‘.

Chun Atoridqa barqdek surdi.
Xorai sum xomasin sindurdi.

Qildi chun Zuhra sori ohangin,
Zuhra yoshurdi vahmidin changin.

Mehr xud kavkabi jalolatidin,
Yorga kirmish edi xijolatidin,

Savlatig‘a chu soldi ko‘z Bahrom,
Tig‘ig‘a berdi qin aro orom.

Mushtariy tushti minbaridin tez,
Yuzni gardidin etti nuromiz.

Zuhal asbobin ayladi bir-bir,
Hinduyidekki, bo‘lsa ma’rakagir.

Qaysi bir kishvar ichrakim yetti,
Savlati birla ehtisob etti.

Sekkizinchi falakka surdi chu raxsh,
Nuridin sobitot oldi daraxsh,

Gavharig‘a falak chu bo‘lmadi durj.
Qoldi har go‘shasi aro bir burj,

Hamalu savr qoldi nola qilib,
To‘shaliqqa o‘zin havola qilib.

Bo‘ldi javzog‘a to‘rt ko‘z hayron,
Besh ayog‘ birla raxsh etib saraton.

Asad o‘zni sagi shikore etib,
Sunbula donasin nisore etib.

Adldin rostliq topib mizon,
Nush aqrab samumidin rezon.

Qavs bo‘ldi yo‘lida chillanishin,
Jady nazzorasida qulla guzin.

Dalv yo‘lida suv urub gohi,
Hut onsiz suvdin yiroq mohi.

Charxi a’zam xamig‘a surgach ot,
Yodin o‘q yanglig‘ andin o‘tti bot.

Qoldi qursiyu arshu lavhu qalam,
Borining avji uzra urdi alam.

Raxshin andoq chu tez pay qildi,
Vodiyi lomakonni tay qildi.

O‘tti rafraf maqomidin chun tez,
Tez hamrohi bo‘ldi uzrangez.

Hamrahi dog‘i o‘zidin bordi,
Rahravi dog‘i po‘yadin hordi.

Qoldilar chun yo‘l uzra payk ila ot,
Yolg‘uz ul yo‘lg‘a qo‘ydi yuz hayhot.

O‘zidin o‘zlugi dog‘i itti,
O‘zdin o‘zluk xayolin oritti.

Topmayin o‘zda xojai safariy,
O‘tu tufrog‘u yelu suv asari.

O‘zlugidin dog‘i asar topmay,
Balki o‘zdin dog‘i xabar topmay.

Ne havosida bir ne xomis ham,
Ne jihotida bir ne sodis ham.

Qolmayin to‘rt javhar, olti araz,
Oltiyu to‘rtdin bir anga g‘araz.

Qo‘pti hadsiz hijobi pinhoniy,
Ko‘pi zulmoniy, ozi nuroniy.

Chun bori bo‘ldi murtafi’ filhol,
Jilva qildi ayon harimi visol.

Ul harim ichra dog‘i urdi qadam,
Haramu parda borcha bo‘ldi adam.

Toptilar vasl oshiqu ma’shuq,
Borcha xoliq aroda yo‘q maxluq.

Yor mavjudu anda yo‘q ag‘yor,
Yordin o‘zga, balki yo‘q dayyor,

Chun karam bahri mavjzan yetti,
Mehmon arzi iltimos etti.

Hech hojatda nukta topmay tul,
Istamasdin burun bo‘lub maqbul.

Hojat avval anga ijobat o‘lub,
So‘ngra izhori arzi hojat o‘lub,

Istabon ummati gunohlarin,
Oq tilab nomai siyohlarin,

Bo‘lmay ul hojatida sharmanda,
Karam aylab borini baxshanda.

Chun ne istab borin topib bir-bir,
Yonmog‘in oshkor etib taqdir.

Xojai komyobi arsh janob,
Bo‘lubon bahri vasldin serob.

Qaytibon ming bu lahza borg‘oncha,
Demayin mingki, yuz tuman oncha.

Markabi birla hamrahig‘a yetib,
Yuzidin ikkisin musharraf etib.

Ikki horg‘on malak yo‘lida qo‘pub,
Biri ilgin, biri ayog‘in o‘pub.

Toniy olmay hamul kishi ekanin,
Buyla sur’at aning ishi ekanin.

Ul yana markabig‘a sekrib tez,
Chiqqanidek qilib inarga sitez.

Markabi orqasini aylab xam
Kim, anga yuklanib iki olam.

Bahr sori bulut borib xoli,
To‘lub ammo guhar bila holi.

Borurida nechukki sarvi ravon,
Lek yong‘onda tubiyi rizvon.

Har falak tushmagiga bir poya,
Yuzidin ul falakka piroya.

Malakut ahli ichra jo‘sh tushub,
Tahniyat aylayu xurush tushub..

Yuz tuman ming malak nechukkim hur,
Qo‘llarida tabaq, vale to‘la nur.

Borcha xurramlik oshkor aylab,
Dam-badam boshig‘a nisor aylab.

Charx javfin tutub sarosar saf,
Yuz tuman ming malak kelib har saf.

Girdida har taraf sipoh kibi,
Ul munungdek sipahda shoh kibi.

Har saf ul yergacha bo‘lub hamroh,
Ki quyi amr qilmay andin iloh.

Barcha ul yuzdin o‘zni shod aylab,
Xam qilib qadni, xayrbod aylab.

Chunki har saf tutub yo‘lida taraf,
Anga qoyim maqom o‘lub yana saf.

Qilibon buyla sayri shohona,
Tushti yer qiblagohig‘a yona.

Qaydakim bo‘ldi sayri afloki,
Hamrah erdi anga tani xoki

Kim, anga jism agarchi xok erdi,
Lekin ul xok nuri pok erdi.

Angakim jismi xoki o‘lg‘ay nur,
Ruhini yo‘q demak manga maqdur.

Jismi birla borib, yonib keldi,
Do‘st vaslini qozg‘onib keldi.

Bormog‘u kelmagi bo‘lub iki dam,
Qaysi dam burna erkani mubham.

Ey qarog‘ingg‘a surmai «mozog‘»,
«Motag‘o» markabingg‘a qo‘nmay dog‘.

Anbiyog‘a itoating jovid,
Borcha bog‘lab shafoatingg‘a umid

Anbiyo demayinki, jinsi bashar,
Ishlari xoh xayru xohi sharr,

Iltifotingg‘a sarbasar muhtoj
Sendin olmay nazarni har muhtoj.

Har kishikim jahon aro mavjud,
Borchaning baxshishi sanga mav’ud.

Sen bularg‘a o‘kush tafaqqud etib,
Harne isyonlarin taahhud etib,

Bo‘lsa jinsi basharg‘a buyla karam,
Shak emas andadur Navoiy ham.

[V]

So‘z ta’rifida bir necha so‘z surmak va so‘z axlig‘a andin necha so‘z tegurmak va koinotqa taqaddumining sifoti, mumkinotqa taaxxurining isboti va oning pardasidin boshqa maoniy bikri jilvadin oriy va ko‘ngul kunjida mutavoriy erkonining izxori

Andakim, ne jahong‘a erdi vujud,
Ne jahon ahli erdilar mavjud.

Istadi ustodi naqshi tiroz,
Muncha naqshi g‘arib qilmoq soz.

Tortmoq yetti ko‘kni buyla baland,
Birin ul birga aylamak payvand.

Aylamak past jirmi g‘abroni,
Undur etmak sipehri xazroni.

Chunki mavjud bo‘ldi nuktai «kun»[1]
Bo‘ldi mavjud toza, yo‘qsa kuhun.

Sun’ kilki varaq nigor o‘ldi,
Yuz ajab naqsh oshkor o‘ldi.

Bu sifat nuktaniki, bo‘ldi ayon,
So‘z demak xud bo‘lur, kim etsa bayon.

So‘zga bas vasf budurur mujmal
Kim, nekim avval, ul anga avval.

So‘z kelib avvalu jahon so‘ngra,
Ne jahon, kavn ila makon so‘ngra,

Elga topib taqaddumi zoti,
Emdi aylay taaxxur isboti.

Har kishi dahr aro hayot topib,
So‘ngg‘i dam so‘z bila najot topib,

Angla ul so‘zni nuktai tavhid,
Vahdat ahlida yo‘q munga tardid.

Bas seni avval ul qilib zohir,
Sanga ham avval o‘ldi ham oxir.

Avvalu oxiringg‘a solg‘il ko‘z,
Bil ham avval so‘zu ham oxir so‘z.

Topmadi koxi oliy andoza,
Bir aningdek harifi ro‘ toza,

Shohidi boshidin-ayoq dilkash,
Husn bozori ichra yusufvash.

Ochilib chun niqobi debosi,
Bo‘lubon xalq hushi yag‘mosi.

Demagil o‘zu yot aro g‘avg‘o
Kim, solib koinot aro g‘avg‘o.

Ham nubuvvat uyida sho‘r andin,
Ham nabiyg‘a daler mo‘r andin,

Haqki insonni qildi mahrami roz,
Hayvondin ul ayladi mumtoz.

Shahd erur ul, valek bas shirin,
La’l erur ul, valek bas rangin.

Ne latofatdururki gohi bayon,
Ko‘zga pinhondurur, quloqqa ayon.

Muncha husnu jamolu zeb bila,
Muncha dulkashligu fireb bila,

«Naqshi zarkash libos», de oni,
Bu libos ichra shohidi ma’ni.

Ma’ni ul sho‘xi siymbar bo‘ldi,
Kim, bu kisvatda, jnlvagar bo‘ldi.

Shohidi ma’ni onsizin uryon,
Jilvagar bo‘la olmayin har yon.

Hujrai qalb ichinda bosh sig‘urub,
O‘zni ul hujra kunjida yashurub.

Chunki andin bilinmayin asare,
Elga ma’nidin o‘lmayin xabare,

Bilik ahlig‘a sirri noma’lum,
Fayzidin ahli dark o‘lub mahrum.

Komile chunki muddao qilsa
Ki, duri ma’nini ado qilsa,

So‘z libosidin etmayin oro,
Xo‘blar uylakim xazu xoro.

Chiqa olmay og‘iz darichasidin,
Naf’ topmay birov natijasidin.

Chun kiyib so‘z hariru debosin,
Dilkash aylab jamoli zebosin.

Bodadin yuzni la’lfom aylab,
Ko‘ngul ayvonida xirom aylab,

Chiqsa toshqori tan saroyidin,
Balki hulqum tangnoyidin,

Solur andog‘ jahonda g‘avg‘oe,
Koinot ichra bir aloloe.

Kim, xaloyiqni darki lol aylar,
Lol yo‘q, balki xushmaqol aylar.

Bu biri so‘zda ko‘rguzur mu’jiz
Kim, qilur elni nuktasi ojiz.

Berur ul bir o‘lukka jon so‘zidin,
Tan aro kirguzur ravon so‘zidin.

Muni derlar: «Muhammadi arabiy»,
Ul birining «Masih» erur laqabi.

Allah, allah, ne so‘zdurur bu so‘z,
Mundin ortuq yana bo‘lurmu so‘z.

Jism bo‘stonig‘a shajar so‘zdur,
Ruh ashjorig‘a samar so‘zdur.

Gulshane keldi jismi insoniy,
Nutq oning bulbuli xush alhoni,

Buyla bulbul navosi so‘zduru bas,
Nag‘mai jonfizosi so‘zduru bas.

Bo‘lmasa so‘z ajab balo bo‘lg‘ay,
Bulbuli nutq benavo bo‘lg‘ay.

Yorab! ushbu xadiqai purgul,
Kim anga nutq aylading bulbul.

Buyla bulbulni benavo tutma,
Benavolig‘ anga ravo tutma!

Xossa so‘z bulbuln Navoiy zor
Kim, anga nukta bog‘idur gulzor.

Bog‘ig‘a barg, anga navo bergil,
Barg ila bog‘ini tuta bergil!

Ayla gulzori gullarin toza,
Bulbulin qil baland ovoza.

Gulining sham’ini munavvir qil,
Atridin dahrni muattar qil.

Bulbulig‘a baland ayla xuro‘sh,
Sol xuro‘shi bila ulus aro jo‘sh.

Bog‘i atrini sudmand ayla,
Qushi lahnini dilpisand ayla.

Lahnin el ko‘ngli ichra maqbul et,
Harne maqbul ish oni mashg‘ul et!

[VI]

So‘z nasridin nazmi xushroq va parokandasidin jam’i dilkashroq erkanin da’vo qilmoq va bu jam’iyatni «besh ganj» jom’i Nizomiy va hind shakarrezi, balki shirin kalomiga musallam tutmoq va ul bahrayng‘a qatra nishon va ul nayyirayng‘a zarrason o‘zin yetkurmak

So‘zki, jon gulshanida keldi nasim,
Bal ko‘ngul bahri ichra durri yatim.

Ulki, so‘z naqdig‘a mubassirdur,
Vasfi ichra tili muqassirdur.

Buyla so‘z fannida chiqorg‘on ism,
Qildi uslubini aning iki qism.

Har kishi qilmoq istasa ma’lum,
Biri mansur erur, biri manzum.

Nasru nazmi angaki mudrakdur,
Nazmining poyasi biyikrakdur.

Negakim, yaxshi so‘zki zohir erur,
Lafz ti’dodidin javohir erur.

Xud javohir nechaki dilkashroq,
Nazm silkiga cheksalar xushroq.

Ikki sori duri samin yaxshi,
Orada la’li otashin yaxshi.

Ko‘runur yaxshi durri ummoniy.
Bo‘lsa feruza yonida koni.

Javhari bu sifat berib tartib
Aylasa, rishtani anga tarkib.

Javhari his angaki qoyimdur,
Muni anglarki, bas muloyimdur

Kim, javohirni olig‘a to‘ksa,
Talli g‘aflat kibi ani o‘ksa

Ham yomon xud ko‘runmagay, lekin
Lutfi avvalg‘icha emas mumkin.

Bas munung oncha ziynati yo‘qdur,
Bir-birisiga nisbati yo‘qdur.

Nazmu nasr ichra ham bu nisbat bil,
Ikkisin bu ikiga nisbat qil.

Nasr aro elga xud maqolat bor,
Lek nazm ichra o‘zga holat bor.

Nazmkim topti bu sifat tarjih
Kim, emas anda hojati tavzih,

Buyla nazm ichra ham erur necha shiq,
Fahm etar ul kishiki bo‘lsa mudiq.

Lekin ul barchadin dag‘i xubi,
Bordurur masnaviyning uslubi.

Uzgalarni gar etmadim mazkur,
Bok emas, chun bori erur mashhur.

Masnaviykim, burun dedim oni,
So‘zda keldi vasi’ maydoni.

Vus’atida yuz o‘lsa ma’rakagir,
Ko‘rguzur san’atin bori bir-bir.

Buyla maydonda chustu choloki,
Raxsh javlon berurda be boki.

Shahsuvoriki raxshi aylasa xez,
Aylagay ko‘k samandi birla sitez.

Qilibon tez ekanda javloni,
Oy uzorini dog‘ chavgoni.

Qoyili xush kalomi zebogo‘y
Kim, bu maydon elidin elitti go‘y[1].

Ganja ahlig‘a bazlasanj erdi,
Dahr vayronasida ganj erdi.

Kilki no‘gini naqsh etarda varaq,
Nukta aylab chuchukligidan shaq.

Shaqidin nukta yo‘q, shakar to‘kulub,
Qora o‘rnig‘a mushki tar to‘kulub,

Safhani mushk ila shakar to‘kari,
Goh mushkin qilib, gahi shakari.

Shakaridin ko‘ngulg‘a shirin kom,
Jong‘a osuda mushki birla mashom.

Buyla mushku shakarga hamdaston,
Ne topib mulki Chin, ne Hinduston.

Kilki nugidagi ravon duda,
Shakaroludu mushkanduda.

Nuktasi diqqat ichra rishtai jon,
Rishtag‘a choshni sirishtai jon,

Nazmi avroqi pardai jondin,
Ham siyohisi obi hayvondin,

Obi hayvong‘a hamnishonlig‘ini,
Fahm etib ko‘rgan el ravonlig‘ini.

Qilibon xomasi nechukki jahon,
Obi hayvon siyohi ichra nihon.

Elga jon bergali davoti aning,
Kelibon chashmai hayoti oning.

Kilki xizrin atash qilib betob,
Hardam ul chashmadin bo‘lub serob.

Ahli nazm afsahulkalomi ul,
«Xamsa»ning nozimi Nizomiy ul[2],

Xamsa yo‘q, panj ganji Qoruniy[3],
Yoyibon elga Ganja madfuni.

Lek harkim bo‘lub javohir sanj.
Topib ul ganjlarda yuz ming ganj.

Har samin durri mamlakatga xiroj,
Anga loyiqki, bo‘lg‘ay ustida toj.

So‘z yo‘lin uyla qat etib cholok
Kim, ipakda yugursa gavhari pok.

Bu yugurmakda bo‘lmayin payrav,
Anga har rahravi magar Xusrav[4].

Dema Xusravki, Hinduyi jodu,
Aylabon elni nazmig‘a hindu.

Dema, Hindu, qaro balo de oni.
Ne balo, ofati xudo de oni.

Har qachon xoma ilkiga olibon, ,
Nazmidin olam ichra o‘t solibon.

O‘tki, olamni o‘rtabon asari,
Kelibon ko‘ngli o‘tining sharari.

Ishq otashgahining axgari ul,
Balki ul shu’laning samandari ul.

Nazmi rif’at aro sipehrbarin,
Nuktalar anjumi sipehrnishin.

Har varaq nazmi dilkushosinda,
Bir jahoni sipehr arosinda.

Ne jahonkim, jahoni ma’ni ul,
Lafz jismida joni ma’ni ul.

Ham binosi falak nihodi kibi,
Ham savodi jahon savodi kibi.

Ne savod ul.visolning shomi,
Balki dildor zulfining domi.

Chun savodi bu nav’ qayd o‘lg‘oy,
Anda ma’ni tuyuri sayd o‘lg‘oy.

Ne bino solsa burnog‘i me’mor,
Ul qilib zebu ziynatin zarkor.

Ul ochib yuz guli riyozi Eram,
Gullar uzra bu yog‘durub shabnam.

Kelturub ul nigori ro‘ toza,
Anga surtub bu vusmau g‘oza.

Yo‘qki, har sarvnozkim ul ekib,
Yana bir zod sarv ham bu chekib.

Ul ne gulruxki, jilvagar aylab,
Yana birni bu pardadar aylab.

Muni ko‘rgan kishi hamon sog‘inib,
Ikkisin balki tav’amon sog‘inib.

O‘zga har roqimi hunarpesha,
Nozuk andeshu chobuk andesha,

Ko‘p urub, so‘z demakda tob ila pech,
Sig‘a olmay bular arosig‘a hech.

Garchi bir nuktago‘y Ashraf[5] o‘lub,
O‘zi maqdurig‘a musharraf o‘lub.

Yaxshi yoxud yomon dedi, g‘am emas,
Yaxshi gar bo‘lmasa, yomon ham emas.

Meni devonasor bechora,
O‘zum o‘z jonima sitamkora.

Qatra ichguncha dastras manga yo‘q,
G‘ayri daryo chekar havas manga yo‘q.

Yo‘q iligimda bir ovuch tufroq.
Yasamoq kom gunbazi nuh toq

Xoma nolicha tobu ranj manga,
Ajdahodek xayoli ganj manga

Kim, ul ikki arosig‘a tushubon,
Yuz ming el mojarosig‘a tushubon.

So‘zni aylab alar so‘ziga adil,
Balki tag‘yir etib, berib tabdil.

Tab’i beboki noharosondin,
Tortib andoq sipah Xurosondin

Ki, qilib zohir ul sipah bila zo‘r,
Rumu Hindustong‘a solib sho‘r.

Tutubon Rumu Hind kishvarini,
Hind royiyu Rum qaysarini.

Yo‘q, yo‘q, ushbu g‘aribu lofdurur,
Lof yo‘q, sar-basar gazofdurur.

Cheksa, shatranj iki saf oqu qaro,
Xas ne qilg‘ay, chu tushsa arsa aro,

O‘zni topqay bisot aro payvast,
Ot ila pil ayog‘i ostida past6.

Rum elining samandi oshubi,
Hind eli pilining lagadko‘bi

Ham magar mo‘ri ranjparvardi,
Topib andoq sipohdin gardi,

Ko‘rubon o‘z haqiru pastlig‘in,
Qora tufroqqa hamnishastlig‘in.

Pastlikdin balandliq topqay,
Zo‘rdin bahramandliq topqay.

Solg‘ay oshub sheri g‘urrong‘a,
Noyib etgay o‘zin Sulaymong‘a.

Ne ajab, gar Navriyi bedil,
Qilsa bu nav’ komi dil hosil,

Qim tutubtur aning sari himmat,
Qutb tamkinu osmon rif’at.

[VII]

Janobi sipehr makon xizmatkorlig‘i va sahobi gavharafshon havodorlig‘i, ya’ni xazrat shayxulislomi mavlono Nuriddin Abdurrahmon Jomiy madda zillahuloliy madhida xoma nayining shakarborlig‘i va ko‘ngul sadafining gavharnisorlig‘i

Fazl koniyu ilm daryosi,
Bahru kon sirrining shinososi,

Ilmi daryosig‘a hubob sipehr,
Yo‘qki, ul bahr nchinda gavharmehr,

Kashfi hikmat ishi kamohi anga
Ham tabiiyu ham ilohi anga.

Xud riyozida fikri gardunrav,
Ayirib charx mazrain jav-jav

Arabiyatda dars aning virdi,
Ibni Hojib[1] kamina shogirdi.

Ibni Hojib demayki, Jorulloh[2],
Oncha tafsir[3] ishinda yo‘q ogoh.

Tili zikri kalomi rabboniy,
Harf bar harf zabt etib oni.

Nuqtai bo «bism» uchun tafsir
Yuz mujallad qila olib tahrir.

Ham hadis ichra sarbaland shajar,
Kim yetishmay anga yuz Ibn Hajar[4].

«Arbain»iki[5] aylabon tartib,
Arabiy birla forsiy tarkib.

Arbain ahli darkidin ojiz,
Ko‘rmayin buyla «Arbain» hargiz.

Faqr ichinda imomi olam ul,
Qaysi olam, imomi A’zam ul6.

So‘zidan fiqh eliga zyobu baho,
Mas’ala desa hayratul-fuqaho.

Far’ edikim, deyildi — bu necha fasl,
Ilmi faqru fano bo‘lub anga asl.

Oncha aylab fanoda nafyi vujud
Ki, bo‘lub mujibi baqou shuhud.

Uz vujudin shuhud aro yopibon,
Haq vujudi aro baqo toggabon.

Uyla haq zoti ichra mustag‘raq
Ki, asar qolmayin anga juz haq,

Chun tasavvuf kelib sifot anga,
Bu fan ichra musannafot'anga

Kim, qayu birga kimki topsa vuquf,
Barcha maqsud anga bo‘lub makshuf,

Soldi sharhi «Ruboiyot» andin,
Rub’i maskun aro hayot andin,

Kilkidin chun «Lavome’»[7] etti zuhur,
Soldi ofoq ichinda lam’ai nur.

Tab’idin chun «Lavoyih»[8] o‘ldi padid,
Jilva qildi lavoyihi tavhid.

Zohir etgach «Ashi’atul-lamaot»[9],
Lam’a qildi ayon ashi’ai zot.

«Tovu Mimiya»g‘aki[10] chekti raqam.
Ibni Foriz ravoni dediki tam.

Chun «Shavohidg‘a»[11] bo‘ldi nukta tiroz,
Qildi yuz shohid anda jilvai noz.

«Nafahot»[12] ichrakim, futuh andin,
Nafhai uns topti ruh andin.

Chun raqam qildi «Tuhfatul-ahror»[13],
Sochti olamg‘a maxzanul-asror.

«Subha»[14]iqdig‘a berdi chun tavzih,
Soldi xayli malak aro tasbih.

Chunki tahrik topti «Silsila»si[15],
Telbalik bo‘ldi aql mas’alasi.

Chun raqam qildi «Oshiqu ma’shuq»[16],
Bo‘ldi ishq ahli o‘tidin mahruq.

Chun «Qasoyid»g‘a[17] qasd etib royi,
Dur sochib tab’i gavharoroyi.

G‘azaliyoti[18] o‘t jahong‘a solib,
Shu’lasi yuz sharora jong‘a solib.

O‘zga har fandakim rasoyil anga[19],
Borcha haq vaslig‘a vasoyil anga.

Gar borin bir-bir aylasam tafsil,
Zohir aylar kalom aro tatvil.

Ham taadudda naf’ chandon, yo‘q
Kim, demakdin tuganmak imkon yo‘q.

Gar tugansun dag‘i kutub oti,
Andin ortuq aning kamoloti

Ki, agar muncha yuz kalom o‘lg‘ay,
Vasfi zoti aning tamom o‘lg‘ay.

Poyasin har kishi desa aflok,
Bo‘lg‘ay aflokni demak xoshok.

Royi pokin demakki, mehri munir,
Demak o‘lg‘ay quyoshni qursi qir.

Ilmin oning tengizga qilsa xitob,
Mutlaq o‘lg‘ay demak tengizni sarob.

Ne kamolot aro nihoyat anga,
Ne marotibda haddu g‘oyat anga.

To kamol ahlidin maqol o‘lg‘ay,
Odami ziynati kamol o‘lg‘ay.

Ham malak dona chini domi aning
Ham xirad jur’a xo‘ri jomi aning

Bahravar andin odam avlodi,
Olam ahlig‘a zilli irshodi,

Mayi hush ahli jonfizoyi ham,
Jomidin bahravar Navoiy ham.

[VIII]

Bu yetti gulshani jannatoso va yetti qasri sipehr-farso tarrohlig‘ining jihati va me’morlig‘ining kayfiyati va bisotin tarhini tag‘yirlar bila xushroq va qusur binosin tabdillar bila dilkashroq qilmoq va gustoxliklar uzrin demak va bebokliklar ma’ziratin aytmoq

Bu kechakim, sipehri shu’badaboz,
Olam ahlig‘a bo‘ldi shu’badasoz.

Nilgun arsag‘a fazo berdi,

Bul’ajab muhra anda ko‘p terdi.

Muhralar xosiyatda guno-gun,
Ham talavvun ichinda buqalamun.

Har biri tab’i ichra yuz nayrang,
Bul’ajabliqqa aylabon ohang.

Muni paydo, ani nihon aylab,
Har birin fitnai jahon aylab.

Biriga nahsliqni odat etib,
Birisnn mash’ali saodat etib,

Qaysi birning ne bo‘lsa taqdiri,
Yeyilib olam ichra ta’siri.

Demayin muhrabozi shu’badafan,
Balki lu’batnamoyi lu’bfigan,

Yuz tuman, lu’bati siymin paykar,
Yo‘qki, siymin niqobu siyminbar.

Barcha yuz noz birla jilvanamoy,
Jilvai husn birla hush raboi.

Pardada qay biri bo‘lub mastur,
Parda yuzinda yona birga zuhur.

Bu taajjub xiradni lol aylab,
Har nafas o‘zga bir xayol aylab,

Manga gah vahmu goh fikrat o‘lub,
Dam badam hayrat uzra hayrat o‘lub.

Ko‘nglum uyinda yo‘q xiradg‘a subut,
Ham xirad, ham ko‘ngul bo‘lub mabhut.

Fahm qilmay bular haqiqatini,
Topmayin fikr ila vasiqatini.

G‘olib o‘lg‘och ko‘ngul aro qayg‘u,
Ko‘z uyin tiyra ayladi uyqu.

Zohir etti xayoli suratgar,
Fikrat uyida guna-guna suvar.

Ko‘rdum o‘zni ajab maqom ichra,

Bir fazo tavfida xirom ichra.

Ul fazo har taraf nazarg‘a vasi’,
Yetti gunbad bori matinu rafi’.

Topibon har biri ichida maqom,
Lek birdam biriga yo‘q orom.

Borcha ko‘k gunbadi kibi doyir,
Bir-biri davrig‘a bo‘lub soyir.

Lavn aro o‘zga nav’ har gunbad.
Uzga nav’ elga har biri ma’bad.

Yetti gunbaddakim, xirom aylab,
Yetti nodir sifat maqom aylab.

Har biriga bir ish sari ohang,
To‘ni o‘z gunbadi bila hamrang.

Rangi avvalg‘ining qaro erdi,
Yuzi ham buyla rang aro erdi.

Yana bir xil’ate kiyib zarkash,
Zardvash uy ichra rohi asfarkash.

Yana birning maqomi xazro rang.
To‘ni axzar, uzori sabzo rang.

Yana birga libos o‘lub gulfom,
Ham bu rang uy aro anga orom,

Biri azraq libosu ahli xirad,
Bo‘lub oromgohi ko‘k gunbad.

Birinnng to‘ni sandalioyin,
Sandali uy aro topib tamkin.

Yana birning libosi kofuriy
Ham bu rang ichra bayti ma’muriy.

Haftaning har kuni birisiga xos,
Bo‘lub ul kun qadahkashu raqqos.

Har biri hukmi ichra bir iqlim,
Xoh ummed anda, xohi biym.

Men chu bu xayl aro guzar qildim.

Borig‘a yetti kun safar qildim.

Har bir uyning muqimi farzona,
Manga qildi bayon bir afsona.

Kim, o‘z iqlimi ichra voqi’ edi,
O‘zi qo‘rgan ajab mavoqi’edi.

Har bir afsonada g‘aroyib ko‘p,
Har g‘arib ish aro ajoyib ko‘p.

Men bu afsonalarni tuttum yod,
Ayladim jon sahifasida savod.

Chunki qildim, bu nav’ tahriri,
Keldi olimg‘a xizrvash piri.

Dedi «Ey soyiri falakpaymoy,
Charx gunbadlarida jilvanamoy!

Yetti uyda sangaki mayl erdi,
Angladingmu bular ne xayl erdi?

Yetti gunbadda nomukarrar lavn,.
Lutf aro o‘zga nav’ o‘lub har lavn.

Anda yetti yagonag‘a maskan.
Har birikim qilib bir uyda vatan.

Lahzai bo‘lmayin biriga darang,
To‘nlari birla uylari hamrang.

Yetti afsonakim sanga dedilar,
Yod tuttung borini to dedilar.

Senki, mundoq ajab safar qilding,
Bu g‘aroyib sari nazar qilding,

Qayfiyat neni aylading mafhum,
Bo‘ldimu bu ish haqiqati ma’lum?»

So‘rg‘uchig‘a dedim niyoz bila,
Savlatidin yuz ehtiroz bila:

«K-ey humoyun ruxu xujasta jamol,
Aqli kull shaxsidin yuzung timsol.

Men bu g‘urbat aroki, soyirmen,

Emdi yetgan hazin musofirmen.

Bilmadim, har ne bo‘ldi jilvanamo
Ki demishlar: «g‘aribu.kal-a’mo»[1].

Sanga ma’lum esa ayon ayla,
Sirrini shammai bayon ayla».

Dedi farrux surush ruhoniy:
«K-ey nasibing bu sirri pinhoniy!

Mujdakim, charxi lojuvard andud,
Axtari baxting ayladi mas’ud.

Ganja ganjurikim[2], chekib ko‘p ranj,
Qo‘ymish erdi jahon aro besh ganj[3]

Kim, qilib Hind sohiri kina,
Ul dag‘i qo‘ydi oncha ganjina[5]

Ki, erur oncha garchi oncha emas,
Yaxshidur, lek ul degoncha emas

Kim, chekib sen dag‘i iki yil ranj.
Hosil aylab eding iki-uch ganj[6].

Vaqt bo‘ldiki, tortibon xoma,
Emdi to‘rtunchi[7] yozg‘asen noma.

To‘rt gavharg‘a bergasen tartib,
To‘rg unsurni qilg‘asen tarkib.

Bo‘lubon baxtu davlat iqboli,
Rub’i maskung‘a bo‘lg‘asen voli.

«Haft paykar»[8]ki, keldi mushk sirisht.
Yana oning yonida «Hasht bihisht»[9],

Sen dag‘i topibon fazoyi vase’,
O‘truda solg‘asen binoyi rafe’.

Neki, ko‘rguzdilar sanga bir-bir,
Aylay oni birin-birin ta’bir;

Har biridin sanga bashoratdur,
Ushbu so‘z shug‘lig‘a ishoratdur.

Yetti gunbadki, anglading oliy,

Yetti ayvon aro yeti voliy.

Bu yeti gunbadi sipehr erdi,
Ichida yetti mehr chehr erdi.

Sanga budur bu qissa isnodi
Ki, solib, yetti qasr bunyodi.

Chun tugatgaysen ul rafi’ qusur,
Solg‘asen yetti qasr aro yeti hur.

Ul sifatkim, alar kelib hamrang,
Topqay ul nav’ ila bular ham rang.

Yetti afsona ko‘rganin yona,
Degasen yetti turfa afsona

Kim, latofatdin elga jon bergay,
Tan aro ruhdin nishon bergay.

Aql og‘zig‘a kelturub kulgu,
Ko‘ziga ruhning solib uyqu.

Har biri zoti yuz g‘aroyib ila,
Jilva qilg‘ay o‘kush ajoyib ila.

Sen bu da’vida xurram o‘lg‘aysen,
Nukta derda musallam o‘lg‘aysen!»

So‘z tugatgach qoshida yer o‘ptum,
Bo‘lubon shod, seskanib qo‘ptum.

Borchani xotirimda tutmish edim
Piru ta’birini unutmish edim.

Tushuma chunki yo‘q edi ta’bir,
Yuzlanib xotirimg‘a ko‘p tag‘yir.

Talab ettim muabbiri komil[10],
Bori ta’bir ishi anga shomil.

Toptim ul nav’ komili ofoq,
Sharh qildim tushumni boshtin-oyoq,

Neki, xotirda erdi topti bayon,
G‘ayri ulkim, topib edi nisyon.

Nuktapardoz eshitti chun rozim,

Bo‘ldi filhol nuktapardozim.

Borini uyla ayladi ta’bir
Kim, tun oqshom tushumga kirgan pir

Rozi bois bo‘lub kushodimg‘a,
Tushdagi pir kirdi yodimg‘a.

So‘zi hamkim, bo‘lub edi masmu’
Jilva qildi xayolima majmu’.

Ikkisi nuktasi muvofiq edi,
Bu ham andoq so‘zida sodiq edi.

Nuktakim, surush qildi xurush,
Bu ham etti xurush misli surush.

Menki, toptim bu nav’ ikki dalil,
So‘z demak sori ayladim ta’jil.

Jazm qildimki, xoliqi azaliy
Kim, aning hukmi keldi lamyazaliy.

Manga bu mulkni nasib etmish,
Fatx qilmoqni ham qarib etmish.

Ulki haqdin birovga ro‘zidur,
Dahrning sozi, yo‘qsa so‘zidur.

Necha uzr o‘lsa, oshkora anga,
Juz shuru’ aylamak ne chora anga,

Tab’ ham garchi asru rog‘ib edi,
Lek ko‘p ehtiyot vojib edi

Kim, alarkim burun chekib xoma,
Sa’y ila naqsh qildilar noma.

Nuktalar borcha sar-basar rangin,
Har biri bir nigorxonai Chin[11]

Dahr elig‘a qabul erur, rad yo‘q,
Vasf qilmoqlari manga had yo‘q.

Durji ma’nini chun ochibdurlar,
Olam ahlig‘a dur sochibdurlar.

Durjdin kim desunki, bahr ila kon,

Naqdini sochib, onchakim imkon.

Lek gavhar socharda ahli karam,
Bir sori ko‘p tushar, yana sori kam.

Har taraf dur sochilmog‘i yakson,
Ehtiyot aylamay emas oson.

Kup kishi yerga obposh o‘ldi,
Ko‘pdin ozi gulobposh o‘ldi.

Durni suft aylamak aro hakkok
Ko‘p qilur saxv — bor esa bebok.

Ko‘prak ustodi chobuk andesha,
Qildi beboklik fanin pesha.

Kim, mahorat ani qilib mag‘rur,
Voqif o‘lmay tushar ishiga qusur.

Lek shogird erur ishida vahim,
Ko‘nglida sahv aylamakdin biym.

Tunu kun ehtiyot qilmoq ishi,
Sahv ozroq topar ishida kishi.

Ul ikov ustodi mohir edi
Kim, mahorat alarda zohir edi.

Chun tuzub bu bisot o‘tmishldr,
Qilmayin ehtiyot o‘tmishlar.

Men de olmanki, sahvlar tushmish
Bexabar tushmish, ul agar tushmish

Kim, bu daftarki berdilar ming zeb,
Boshtin to oyog‘ fusunu fireb.

Yasag‘onda bu turfa afsona,
Hazmdin aylab o‘zni begona.

Necha nav’ ishni qildilar taqsir,
Gar tutarsen quloq, qilay taqrir:

Biri bukim, yo‘q anda moyai dard,
Qildilar ishq so‘zidin ani fard[12]

Kim, birov mehrdin bari bo‘lg‘ay,

Boqma, gar mehri xovariy bo‘lg‘ay!

Bo‘lsa, tarix alarg‘a gar matlub,
Anda so‘z bog‘lamoq emastur xo‘b.

So‘z yasardin chu topti piroya,
Ishqdin xushtur anda sarmoya,

Kim, ko‘ngulga o‘ti asar qilg‘an,
Jonga ko‘ydurmagi xabar qilg‘ay.

Yo‘qsa, yolg‘on demakdakim, bazadur,
Chun uzoq chekti asru bemazadur.

Ishqdin so‘zi bo‘lsa bok ermas,
Urtar oniki so‘znok ermas.

Yana bir buki anda ba’zi ish,
Zohiran nomunosabat tushmish;

Buyla tuhmatki, aysh.uchun Bahrom
Yasadi yetti qasr surgali kom.

Yetti iqlim shohidin yeti qiz,
Har biri lutfu husni g‘oyatsiz,

Yetti qasr ichiga kelturdi,
Kom har kun biri bila surdi.

Turfa bukim, chu bo‘ldi bodaparast,
Qildi oqshomg‘a tegru o‘zni mast.

Uyqu komin olurg‘a mastona
Sho‘xlarg‘a buyurdi afsona.

Bu ajabkim alar dag‘i dedilar,
Qissaxon qizlari magar edilar?

Tongdin oqshomg‘a tegru pay-darpay,
Ulki ichgay, qadah to‘la-to‘la may.

Anga xud g‘aflat o‘ldi da’bu sifat,
Uyqusig‘a fasona ne hojat?

Bo‘lsa ham aql, man’ qilmasmu?
Qissa aytur kishi topilmasmu?

Kim, necha nozanin haramlarini,

Jon harimida muhtaramlarini

Ki, alar g‘amzasi qilib jodu,
Yuz tuman ko‘zdan elitgay uyqu,

Lablari qatl uchun sharobolud,
Ko‘zlari ishva birla xobolud,

Hukm qilg‘ayki, siz fasona dengiz!
Demangiz uzru bebahona dengiz!

Bo‘lung uyg‘oqliq ichra farsuda,
Men bo‘lay uyqu birla osuda!

Buyla taklif kimsa qilg‘aymu?.
Odamidin bu so‘z ochilg‘aymu?

Bo‘ldi, farzan, bu nav’ bul’ajab ish,
Bul’ajabroq yana bu ish bo‘lmish

Kim, munungdek iki vahidi zamon[13],
Har bir o‘z vaqtida faridi zamon.

Buyla nodon uchun[14] yozib avsof.
Anga qilg‘aylar o‘zlarin vassof.

Madhini bshisob yozg‘aylar,
Balki mavzun kitob yozg‘aylar.

Har bir ul nazmida ko‘rub ko‘p ranj,
Qilg‘ay o‘z «Panj ganji»din bir ganj.

Olloh, olloh, ne ganj bo‘lg‘ay bu!
Sarbasar elga ranj bo‘lg‘ay bu!

Bo‘la olmas bu ish magar bu tavr
Ki, desang ul iki yagonai davr.

Baski, ustod edilaru komil.
Bo‘ldilar g‘arralig‘ bila g‘ofil.

Kimki, bu ishta bo‘lsa mustag‘niy,
Yeshunur ko‘nglidin base ma’niy.

Menki, shogirdi bebizoatmen,
Ul ikovga mutii toatmen.

Vahmdinkim tushub xato nogah,

Yetmagay kulfate manga nogah,

Ishim o‘lmishdur ehtiyot etmak,
Nuktaning toru pudig‘a yetmak.

Munda dog‘i ishimg‘a yetsa kushod,
Ham alar ruhidindur ul imdod.

Tab’ bu shug‘l aroki ozim edi,
Chunki ko‘p ehtiyot lozim edi.

Bu sababdin bu xush fasona aro,
Balki bu xush navo, tarona aro

Yo‘q edi hech chorayu tadbir
Kim, biror yerda bo‘lmag‘ay tag‘yir.

Aytmoq munda hojat o‘lmag‘usi
Kimki, ul yerga yetsa anglag‘usi.

Yerab, ish mushkilu bu xasta zaif!
Pashshag‘a pil ishn erur taklif.

Charx tomig‘a nardbon yasamoq,
Mehr sham’ig‘a sham’don yasamoq[15].

Qilibon ankabut ipini kamand,
Aylamak ajdaho aning bila band.

Keldi dushvordin dag‘i dushvor,
Lek men telba mastu behushvor

Kim, bu ishga ilik netib urdum,
Lutfunga e’timod etib urdum.

Necha ish ranji beadad bo‘lsa,
Sendin ar lutf ila madad bo‘lsa,

Zarrada mehrni nihon aylay,
Bahrg‘a qatrani makon aylay!

Xoma nugi safirin aylab tez,
Solaynn olam ichra rustoxez!

Kilkni chun varaq nigor etayin
Oncha a’juba oshkor etayin

Kim, solay olam ichra ofatlar,

Balki zohir qilay qiyomatlar!

Dam ul avloki, bu sifat e’joz,
Shoh madhidin etgamen og‘oz,

Chun deyilgusi shohlar qavli,
Shoh madhin burun demak avli.

[IX]

Saltanat bahrining durri nobi va xilofat ma’dani ning la’li serobi, ofarinish tojig‘a javhari zoti, zeb ila zayn, muizzus-saltanati vad-dunyo vad-din Sulton Husayn Bahodirxon xallada mulkahu va sultonahu midhati ko‘sin o‘rmoq va bu bahona bila zarrani quyoshqa sog‘indurmoq

Suz demakka qilur havo ko‘nglum,
Kilk unidin tilar navo ko‘nglum.

Kelu hujram supurgil, ey iqbol,
Gird bolisht ravzan olig‘a sol.

Chovushi baxt eshikda hozir bo‘l.
Kim, kirar mayli bo‘lsa uzrin qo‘l.

Ey falak, xizmat oshkoro qil,
Mehrning safhasin muhayyo qil.

Qil davotimni, ey Zuhal[1], mamlu,
Xayi ruxsoradin solib qora suv.

Mushtariy[2], yirtqil amoma uchin,
Men aritmoqqa anda xoma uchin.

Qing‘a solg‘il qilichni, ey Bahrom[3],
Fitna xaylig‘a ber dame orom.

Mehri[4] safhang yuzin daraxshon et,
Zarvaraqdin ani zarafshon et.

Zuhra[5], bir lahza cholma soz oxir,
Chekmagil lahni dilnavoz oxir.

Ey Atorid6, o‘p ostonimni,
Qo‘yg‘il olimg‘a juzvdonimni.

Ey Qamar[7], sen qalamtaroshim yig‘,
Qil hilolingning uchidin anga tig‘,

Ber gah xomam uchini aylab tez,

Qilayin safha uzra- gavharrez.

Dur kibi pok nuktaronlig‘ etay,
Shoh madhida durfishonlig‘ etay.

Qay shah ulkim, azaldin etti iloh,
Ani ofoq shahlari uza shoh.

Din livosi, alam tirozi ul,
Ahli din ichra Shohi G‘oziy ul.

Shoh Sulton Husayn bin Mansur
Kim, berib nusrati jahonga surur.

Xonlar uzra yetib atosi aning,
Xon bin xon ato atosi aning.

Xam ato xonu ham anga ano xon[8],
Yo‘q jahonda aning kibi yano xon.

Anga Chengiz ulug‘ ato kelgan,
Anosi xud Alonquvo[9] kelgan.

Faxr yo‘q anga saltanat oti,
Ul bo‘lub saltanat mubohoti.

Shohlar qullug‘in ko‘rub marg‘ub,
Anga darveshlik bo‘lub matlub.

Garchi shahlarni zerdast aylab,
Uzni darveshlarga past aylab.

Ajdaho zo‘r vaqti ilgida mo‘r,
Qila olmay valek mo‘rg‘a zo‘r.

Pili gardun qoshinda pajmurda,
Pashsha lek o‘lmay andin ozurda.

Tufrog‘ aylab falakni kin chog‘i,
Lekin ahli niyoz tufrog‘i.

Razm aro barqi tig‘i olamso‘z,
Bazm aro sham’i royi mehrafro‘z.

Tab’i sohibkamol har fanda,
Ahli fannu kamol anga banda.

Adlidin oncha elga baxshoyish

Kim, raiyatqa yo‘q juz osoyish.

Andakim dahr aro tushub oshub,
Sarsari kin bo‘lub salomatro‘b.

Olam ahli aro tushub parxosh,
Olam ichra qiyomat o‘lg‘ay fosh.

Jong‘a tan ichra iztirob o‘lg‘ay,
Tan fano selidin xarob o‘lg‘ay.

Ikki saf bo‘lg‘ay ikki ko‘hi balo,
Qullalar anda raxshlar masalo.

Raxsh uza har xidevi tig‘afgan,
Rustamu Ko‘ha birla Ruyintan.

Fitna dahr ichra karru far solibon,
Charx javfida sho‘ru shar solibon.

Bodpo sarsari jahonpaymo,
Ustida rokibi sahobnamo.

Yo‘q sahob ayt qatra afshon mig‘,
Qatra paykonu barq lam’ai tig‘.

Barq ajal chobukiga markabi tez,
Solibon ruh xayli ichra gurez.

Jon botib jism zaxmidin qonda,
Tan bo‘lub joni birla darmonda.

Tig‘lar kavkabi xirom aylab,
Gardi olamni tiyra shom aylab.

Sen bu zulmat ichinda mehr kibi,
Barqrav ashhabing sipehr kibi.

Tortibon tig‘ uylakim, Bahrom,
Qahr ila aylasang ne yerga xirom.

Tig‘ ila qonni qilg‘asyon Jayhun[10],
Gurz ila tog‘ni etgasen homun.

Titragay charx aylabon shevan,
Bir bulutdekki, bo‘lsa nolafigan.

Ul bulutdin bu larz ila nola,

Kavkabin sochqay o‘ylakim jola.

Ya’ni ul nav’ fath qilsang fosh,
Charx bo‘lg‘ay boshnngg‘a gavharposh.

Tig‘ selobidin berib bas kin,
Kin o‘ti iltihobig‘a taskin.

Qo‘ymayin olam ahlida biyme,
Fath etib bir dam ichra iqlime.

Ramz maydonidin yonib shodon,
Qasri davlati qilsang obodon,

Silkibon tiyra gard maydonni,
Boda birla yorutsang ayvonni,

Maskaning bo‘lsa masnadi Jamshid[11],
Qadahing bo‘lsa sog‘ari xurshid,

Davrai bazming ichra turg‘on el,
Shohlar qullug‘ungg‘a bog‘lab bel,

Ishlari yerga ko‘z tikib turmoq,
Kimga had demaguncha o‘lturmoq.

Chun bo‘lub hukm o‘lturub bori,
Yerlik o‘z yeriga iki sori.

Tutubon soqiyi parivash may,
Gulda shabnam kibi uzorida xay.

Ilgidin may chu bodano‘sh olibon,
May bila ul gulobi hush olibon.

Lek majlis shukuhidin ne had
Ko‘zni yerdin olurg‘a ahli xirad.

Tushgach ahli navo cholib derga
Zuhrani ko‘ktin indurub yerga.

Ikki yondin mug‘anniy ikki xayl,
Jong‘a tandin chiqorg‘a solib mayl.

Ungda turkinavoz urub doston,
Ko‘zg‘olib har navoda Turkiston.

Tortqon turk nag‘masida surud,

Oqizib xalq ko‘zlaridin ro‘d.

So‘l sori forsi surudu nag‘am,
Fitnai Fors, bal Iroqu Ajam[12].

Kavkabi jom aksi lam’afigan,
Tob aro uylakim, Suhayli Yaman[13],

Tob ila ul Suhayl rangi rahiq,
Chehra rangin yasab nechukki aqik.

No‘sh etarda bu rohi rayhoniy,
Yuz gul ochib yuzung gulistoni.

Bazmni bu bnhishtvash bo‘ston
Aylabon har zamon bahoriston.

Ham kulub sen bahori xandondek,
Ham to‘kub ashk abri naysondek.

Har surudeki istimo’ aylab,
Bevafo dahrg‘a vido’ aylab.

Bo‘lubon jisming uyla ruhoniy
Kim, ko‘rub dahr bazmini foniy.

Saltanatdin havasni bas aylab,
Faqr sultonlig‘in havas aylab.

Ne havas, mahzi so‘zu dard bo‘lub,
Benavolig‘ yo‘lida gard bo‘lub.

Oncha haryon to‘kub niyoz ashkin,
Sham’dek so‘z ila gudoz ashkin

Kim, qayonkim urub yuz ul selob,
Aylabon mastlig‘ uyini xarob.

Chun jahon bevafolig‘ig‘a boqib,
Kulub, ammo ko‘zungdin ashki oqib.

Kulubon, lek yosh to‘kub durdek.
Guli xandon yuzida mo‘ldurdek.

Andakim, tig‘i xunfishon olibon,
Tig‘ zarbi bila jahon olibon..

Bu nafas kimki, bir tarona chekib,

Dard ila ohi bexudona chekib.

Munga borin ani nisor aylab,
Balqi qilmay pisandu or aylab.

May ichib behisobu mast o‘lmay,
Nafs hukmig‘a zeri dast o‘lmay.

May sanga mujibi fano bo‘lubon,
Sarbasar nur ila safo bo‘lubon.

Ne ajab bo‘lsa, boda nuru safo
Kim, erur har qadahda istig‘no.

Boda mohiyatin tabah bilmak,
Ichmain dam-badam gunah bilmak.

Barcha mazhabda fosiqi ranjur
Yaxshiroqdurkim, zohidi mag‘rur.

Buyla may no‘sh etibki surdum so‘z,
Mastlig‘ uyqusida yumsang ko‘z,

Tunqator onda baxti bedoring,
Subhg‘a tegrukim, xudo yoring.

Tortqoch subh muazzini yo hay,
Uchubon ko‘zdin uyqu, boshtin may.

Oqizib uzr ko‘zlaridin suv,
Aylasang ul suv birla pok vuzu.

Qiblagah sorn roy keltursang,
Tengri amrin bajoy keltursang,

Chun nekim, tengri amri bo‘ldi tamom,
Aylasang, adl taxti sori xirom.

Qo‘yubon boshingg‘a Kayoniy[14] toj,
Hukm qilsangki, so‘z desun muhtoj.

Eshitib hukm har taraf mazlum,
Bori omingg‘a aylaganda hujum,

Anda shirin kalomu xandon yuz
Birlakim, xalkdin so‘rarsen so‘z.

Daf’ etib xalq boshidin bedod,

Beribon dodkim, qilursen shod.

Birning aylab qilurg‘a chorasini,
Boshidin daf’ sarshumorasini,

Birisidin «alafbaho»[15] ko‘tarib,
Sabzai umri ayshdin ko‘karib.

Har birining nekim, bo‘lub komi,
Birdam ichra bo‘lub saranjomi

Kim, yonarlar o‘kush murod bila,
Uqdalig‘ ishlari kushod bila.

Anda Nushirvon[16] kerak boqqay,
Boshini erg‘atib ovuch qoqqay.

Chun qilib yod o‘z adolatidin,
Mutag‘ayyir bo‘lub xijolatidin,

Adldin toki bo‘lg‘ay ovoza,
Har kun o‘lsun adolating toza.

Shohlik xil’ati qading bila jub,
Shohlar qaddi xam ayog‘ingga ko‘p.

Dodu adling bila jahon obod
Kim, bu bo‘lg‘ay jahonda adl ila dod,

Mulkunga arshdin kelib bu nido:
«Xalladallohu mulkahu abado»[17].

[X]

Ismat bahoristonining shukufta bog‘i va iffat shabistonining gavhari shabcharog‘i, ro‘po‘shlig‘ Qofining asmoi parisi, mahjublig‘ sipehrining mehri xovariysi, axloqi hamida va avsofi pisandidasidin shammai izhor qilmoq

Chunki naqqoshi sun’ etarga raqam,
Ofarinishg‘a chekti nugi qalam.

Ne uchun keldi gunbadi minu,
G‘unchadek necha parda to‘-barto‘.

Chun tamom o‘ldi bu rafe’ ayvon,
Nega tortildi necha shodurvon.

Tah-batah pardalar aro parda,

Bir-bir ichra to‘quz saroparda.

Pardalar bir-biriga aylang‘on,
Duri anjumdin inju turlang‘on.

Malak ushbu rafe’ parda aro,
Evrulub ul sifatki xojasaro.

Pardalar davrida muhofiz o‘lub,
Toshqi xodim kibi mulohiz o‘lub.

Esmay ul tegraga nasimi shamol,
Qilmay ul yon xirom payki xayol.

Aql bu fikr aro edi madhush
Kim, nido ayladi xujasta surush

Kim, erur bu to‘quz niqobi baland
Kim, chekilmish parand uzra parand.

Bir harimeki anda yo‘q mahram,
Demayinkim pari, malonik ham.

Anda masnadnishin falak johe,
Falaki ismat avjida mohe.

Ham Sulaymoni ahdg‘a[1] hamdam,
Hamdamu hamnishinu munis ham.

Chun Sulaymong‘a yor erur ne ajab,
Anga Bilqisi soniy[2] o‘lsa laqab.

Qaysi Bilqis, SoraiUzmo,
Qaysi Sora, Xadichai Kubro[3].

Pok zotiki ko‘rmayin aflok,
Dahr bahrida o‘yla gavhari pok.

Suyi gavharining abri naysondin,
Gavhari oning obi hayvondin.

Bu jihatdin hadisidur jonbaxsh,
Kafining bahri durri Ummonbaxsh[4].

Girdbolishtida quyosh ko‘zgu,
Kela olmay jamolig‘a o‘tru.

Ko‘zgu yo‘q, ev qizi durur jovid,

Mehr deb goh otin, gahi xurshed.

Ul chu tutmay yuzini pinhoniy,
Xizmati silkidin qovub oni.

Chun bu nav’ oni o‘zidin ayirib,
Titrab ul sorg‘oribu yerga kirib,

Barcha xodimlari pari yanglig‘,
Yoshurun kunduz axtari yanglig‘.

Pari uy qizlig‘ida xizmatko‘sh,
Ne uchunkim erur pari ro‘po‘sh.

Ismati bog‘idin qochib bulbul,
Yoshunub g‘uncha gunbadi aro gul.

Tutmasa o‘zni pardada pinhon,
Qo‘rqutub oni sunbulu rayhon.

Vahmdin qilsa ham nazora havas,
Ko‘zni yerdin ko‘tarmayin nargas.

Iffati zabtidin jahon ichra,
El ayoli kirib amon ichra.

Oy tun aqshom chu chiqti olam aro,
Dedikim, qildilar yuzini qaro.

Iffati zabti andoq aylar jid
Kim, de olmas ko‘hni el shohid.

Itlarining tanobidin har tor,
Uzulub charx sori qilsa guzor,

Charx ani rishtai mador etgay,
Malak o‘z subhasig‘a tor etgay.

Ey hariming sipehri izzu jalol,
Anda yo‘q o‘tgali malakka majol.

Oyu kun yo‘q agarchi monanding,
Ikki sa’d axtar ikki farzanding[5].

Fazl aro nodiri jahon birisi.
Lutf birla jahong‘a jon birisi.

Birisi taxti ma’dalat shohi,

Birisi avji saltanat mohi.

Tong emas bo‘lsalar Masiho6 dam
Kim, alarning anosidur Mar’yam.

To jahon bo‘lg‘ay ul ikov bo‘lsun,
Qo‘llarida jahon garav bo‘lsun.

Sen duresenki, shahg‘a ro‘zisen,
Shohning durri shab furo‘zisen.

Ikki yoningda otashin gavhar.
Dur iki yonida samin gavhar,

Baxtg‘a toji torak o‘lg‘aysiz,
Shahg‘a har kun muborak o‘lg‘aysiz.

Chatri iqbolingiz qilib oliy,
Shohi ofoq zilli iqboli.

Chun azaldin shahi jahon sizsiz,
Bo‘lmasun bir nafas jahon sizsiz.

[XI]

Shoh Bahrom dostonig‘a shuru’ qilurdin burun bir necha so‘zga murtakib bo‘lmoq va ul dostonda tag‘yir va tabdil voqe’ bo‘lg‘onning uzrin qo‘lmoq va har ganjg‘a bir uy makon bo‘lg‘ondek har dostonni bir baytda nihon qilmoq

So‘z tilismidin ulki, ochti ganj,
Bo‘ldi mezon tab’i gavharsanj.

Bu javohirg‘a tuzdi chun mezoya,
Buyla qildi javohirin rezon

Kim, tugatti chu sun’ me’mori,
Tarh etib koinot bozori.

Yer tutub el bvshida savdolar,
Tushti bozor ichinda g‘avg‘olar.

Aql sarrofi bu g‘ulu ichra,
Ochti do‘konni chorsu ichra.

Terdi haryon qafasda gavhari pok,
Bir taraf to‘kti la’li otashnok,

Chun javohir haqoyiqin bildi,

Sirridin bu sifat xabar qildi

Kim: jahon bahrn ichra har lu’lu
Ki, erib obutobidin mamlu.

Qishi fahm etsa asl ila budin,
Anglar ul durni qatrai suvdin[1].

Yana yoqutu la’li tobanda,
Borcha xorodin o‘ldi zoyanda.

Qaysi javharki, yo‘q bahosi aning
Kon ono, tog‘ erur otosi aning.

Necha xorog‘a shiddat o‘lsa ayon,
Andin o‘lmas javohirig‘a ziyon.

Odami hamki, keldi javhari pok,
To bilur kimki aylasa idrok.

Ota dunu o‘g‘ul sharif o‘lmoq,
Bu latif o‘lmoq, ul kasif o‘lmoq

Qim, Halilulloh Ozar o‘g‘lidur[3],
Butshikan ko‘rki, butgar o‘g‘lidur,

Bu sifat keldi nisbat ichra tamom,
Tavr aro Yazdajurd[4] ila Bahrom[5].

Ul kelib tiyra ro‘ sadaf monand,
Tong yo‘q, o‘lmoq sadafg‘a dur farzand.

Har ne ul buzdi, bu borin tuzdi,
Bu borin tuzdi, har ne ul buzdi[6].

Kimni o‘lturdi ul qilib majruh,
Bu qo‘yub marham, o‘ldi jismig‘a ruh.

Shomi dayjur zulmati ketti,
Tiyra tundin quyosh tulu’ etti.

Bu quyosh o‘yla bo‘ldi nurafgan
Ki, jahon mulkin ayladi ravshan.

Uylakim mehr teg‘u jom bila,
Tutti olam yuzini kom bila.

Saltanat taxti uzra topti nishast,

Kimda ko‘rdi biyiklik etti past.

Garchi sarkashni zarbi past etti,
Pastlarni falak nishast etti

Kim, quyundek edi g‘ubor angez,
Ani tufroqqa past ayladi tez.

Ayog‘ ostida chun guhar ko‘rdi,
Toj avjig‘a oni tegurdi.

Mulk bog‘in bahori adl bila,
Suvorib jo‘ybori adl bila.

Uyla sarsabz qildiyu toza
Kim, jahon bo‘ldi jannat ovoza.

Har ne vayron qilib edi bedod,
Dod ila qildi barchasin obod.

Ulcha ul qildi komronlig‘idin,
Shohlar ichra pahlavonlig‘idin.

Hech tarix aro topilmas naql,
Bo‘lsa ham naql, bovar etmas aql.

Roqimikim burun qalam chekti,
Nomasig‘a aning raqam chekti.

Qildi tarixini chu elga ayon,
Ishlarin etti sharh birla bayon.

Qildi tatvil ila chu ul takmil,
Men ne takmilg‘a beray tatvil.

Bir deganni iki demak xush emas,
So‘z chu takror topti dilkash emas,

Aytmoqqa agarchi qolg‘um yo‘q
Ki, ul aytg‘oncha, ayta olg‘um yo‘q.

Lek ham o‘tsam aylamay mazkur,
Meni tab’ ahli tutmag‘ay ma’zur.

Bas bu avlodururki avvali hol
So‘z jamolig‘a bergamen ijmol.

Har ne bir dostong‘a soldi sado,

Munda bir bayt birla topqoy ado.

Mujmal oning so‘zin qilib akmil,
O‘z hadisimg‘a bergamen tafsil:

Shoh Bahrom aning kibi shah edi
Kim, sipehr anga xoki dargah edi.

Avval o‘lg‘och Suhayldek tole’,
Bo‘ldi mulki Yaman uza lome’.

Chun Yaman bo‘ldi nuri ichra g‘ariq,
Tufrog‘i mushku toshi bo‘ldi aqiq.

Shoh Nu’mon[7] atobek o‘ldi anga,
Shafqat ichra atodek o‘ldi anga.

Bo‘ldi Munzir[8] rafiqu damsozi,
Hamnishinu nadimu hamrozi.

Arab ichra tutub maqom avval,
Ka’bada misli Ahmadi mursal[9].

Ham Ajamdin qilib, Arabda maqom,
Ham Arabdin etib, Ajamg‘a xirom.

Ishratidin Yamang‘a ravnaq o‘lub,
Qasri ayshi aning Xavarnaq[10] o‘lub.

Buyla qasrin yasar zamon me’mor,
Charx me’moridek kelib Sinmor.

Ishi ov ovlomoqta chekmak jom,
Tortibon jom, qilmoq ovg‘a xirom.

Ov aro komi borcha bodau rud,
Bodau rud aro nishotu surud.

Garchi juz jom dam-badam chekmay,
Adl qonunidin qadam chekmay.

Ovdakim, sher qildi go‘rg‘a zo‘r[11],
Zo‘r ila sher uyina ayladi go‘r.

Ikki sher olidin chu toj oldi,
Otasi mulkidin xiroj oldi.

Sherlar olidin chu oldi kuloh,

Shervashlarni ayladi ro‘boh.

Ajdar o‘lturdi chunki tortib ranj,
Topti ul ranj dast muzdi ganj[12].

Kishvaridin ketardi chun toroj,
Yetti yillik maof tutti xiroj

Kim, yeti yil ketarsa eldin ranj,
Ne ajab yetsa, tengridin anga ganj.

Xayli gardun sifatlig‘ ayladilar,
Xasmig‘a yakjihatlig‘ ayladilar.

Kishvarin oldi, o‘lg‘och ul pinhon,
Necha yuz ming chirik bila xoqon.

Necha yuz kimsa birla gohi sitez,
Bir shabexun chu ayladi angez.

Uyla xoqonni torumor etti
Kim, sipehr olidin firor etti.

Asare qolmadi bu to‘fondin,
Ne sipohidinu ne xoqondin.

Bo‘lmadi buyla fath damsozi
G‘ayri Bahromu Xusravi G‘oziy[13].

Topti chun xasmidin bu nav’ kushod,
Oncha olam eliga ayladi dod

Kim, navo topti baski nozu naim,
Sekiz uchmoq kibi yeti iqlim.

Dostonlarki, ayttim mujmal,
Manga yo‘q hech anda bahsu jadal.

De olurmenki borcha rostdurur,
Uyladurkim ko‘ngulga xostdurur.

Nimakim rostdur, demish ul ikov,
Bul’ajab rostgo‘y emish ul ikov.

Nimakim, anda ishtiboh o‘lg‘ay,
Solib o‘tsam, manga gunoh o‘lg‘ay.

Lojaram anda aylagum pechish,

Ayblig‘ bo‘lmasun debon hech ish.

So‘zda tarix ixtilofi bor,
Ahli tarixning xilofi bor.

Buki, men aylagumdurur mastur,
Bo‘lmadi erkin ul zamon manzur.

Bu tavorixkim, manga tushmish,
Ilgima ulcha muddao tushmish.

Kosh alarg‘a[14] ham o‘lg‘ay erdi nasib
Kim, fasona degaylar erdi g‘arib,

Chun bu daftar emish manga ro‘zi,
Yetti bo‘stoni[15] majlis afro‘zi.

Avli ulkim, navo keturgaymen,
Tengri shukrin bajo keturgaymen.

Istabon tengridin so‘zumg‘a kushod,
Doston tarhin etgamen bunyod.

Chun bu ma'ni ko‘ngulga kom o‘ldi,
So‘zga bu yerda ixtitom o‘ldi.

Ey Navoiy, ne bo‘lsa guftoring,
Ayla bunyodkim, xudo yoring.

[XII]

Doston og‘ozi va shoh Bahromning saydg‘a parvozi va Moniyi suratgardek g‘arib qushni sayd qilg‘oni, balki anga sayd bulg‘oni va moniyi falaki naqshbozdin ajab surat yuz ko‘rguzgandek, Diloromning dilrabo suratin ko‘rguzgani va Bahromning riitai toqatin ul suratdin uzgani

Mu'badekim varaqqa chekti raqam
Kim, ne nav' o‘ttilar muluki Ajam[1].

Shoh Bahrom ishin qilib og‘oz,
Qildi tarix safhasig‘a tiroz.

Buyla yozdiki: chun sipehri baland,
Qildi johin aning falak payvand.

Saltanat surdi moh to mohi,
Moh to mohi-el shahanshohi[2].

Rumu Chin bo‘ldilar anga mahkum,

Balki xoqoni Chinu qaysari Rum.

Sham’i davlat falak yorutti anga,
Rub’i maskun qaror tutti anga.

Sarkash el qildi sarfigandalig‘in,
Yetti iqlim shohi bandalig‘in,

Tojvarlarg‘a boj etib ta’yin,
Shohlarg‘a xiroj etib ta’yin.

Mulk aro qo‘ydi bu sifat dastur
Ki: «agar royi hind, agar fag‘fur,

Har nekim qildilar qabuli xiroj,
Kimsa bormoqqa bo‘lmayin muhtoj,

Har yil oni xizona qilg‘aylar,
Taxt sori ravona qilg‘aylar».

Jong‘a minnat qo‘yub, bu ishda muluk,
Tutubon bu tariqni masluk.

Neki dastur edi, bilurlar edi,
Har yil oni ado qilurlar edi.

Yana har tuhfai garonmoya
Kim, bo‘lur shohlarg‘a piroya.

Qaysi mulk ichra ne bo‘lur hosil,
Bo‘lur erdi xizonag‘a vosil.

Ozu ko‘p harne bo‘lsa qiymat aro
Tutulur erdi moldin mojaro.

Shahg‘akim, ishrati mudom erdi,
Soz birla surud kom erdi.

Ko‘p edi xizmatida rud ahli,
Bazmida jonfizo surud ahli.

Har taraf hamki, bo‘lsa erdi bu xayl
Hozir etmakka aylar erdi mayl.

Shavqida ixtiyori yo‘q erdi,
Ko‘rmay oni qarori yo‘q erdi.

Saydsiz bo‘lmas erdi oromi,

Anda rudu surud edi komi.

Uqi har sayd sori topsa kushod.
Zaxmidin sayd emas edi ozod.

To‘kubon sayd qoni pay-darpay,
Anga hamrang tortar erdi may.

Sayd aylab o‘tar zamon nogoh,
Bo‘lsa sarmanzile anga dilxoh

Tushubon, topib anda komu farah,
Aysh etib, tortar erdi necha qadah.

Lahni changu rubob edi haryon,
Sayd etidin kabob edi biryon.

Bir kun ushbu sifat shikor aylab,
Bir biyik pushtag‘a guzor aylab.

Topibon jonfizo havosin aning,
Ko‘rubon dilkusho fazosin aning.

Bazm asbobin aylab omoda,
Tushub anda ichar edi boda,

Ham mug‘anniy chekib falakka xuro‘sh
Ham yetib ko‘kka bongi no‘sho-no‘sh.

Shahni may ul bisoti xurram aro,
Solibon hardam o‘zga olam aro,

Ko‘rubon olam ichra shoh o‘zin,
Olam ahlig‘a qiblagoh o‘zin.

Ham dimog‘ini boda aylab xush,
Ham qulog‘ida nag‘mai dilkush.

Chun taammul qilib bu johu jalol,
Ko‘ngliga har dam o‘tkarib bu xayol:

«Kim bu shukronag‘aqi, qildi iloh,
Meni bu nav’ olam ahlig‘a shoh.

Elni shod aylamak kerakdurmenu
Adlu dod aylamak kerakdurmen.

Komsiz komin aylamak hosil,

Benavolarni aylamak xushdil»,

Ishni mundog‘ shumora aylar edi,
Lek har yon nazora aylar edi.

Buyla ishlar tutar edi o‘ziga,
Dasht aro uchradi birov ko‘ziga

Kim, borur erdi yo‘lg‘a solib xez,
Lahza-lahza xiromin aylab tez.

Shah xayol ettikim erur nokom,
Yoyoq etmak bu nav’ yo‘lg‘a xirom.

Ko‘ngli mayl ayladi bag‘oyat anga,
Aylamak istadi rioyat anga.

Bir mulozimg‘a hukm qildiki:
«Bot Minib otingg‘a elt yana bir ot.

Ul musofirni otg‘a mindurgil,
Chopturub xizmatimg‘a yetkurgil!»

Qosid ulyon chu markabin surdi,
Shah buyurg‘ondek oni kelturdi.

Shoh chun so‘rdi lutf etib oni,
O‘pti yer soyiri biyoboniy.

Ko‘ptiyu surdi so‘z fasohat ila,
So‘zida choshni malohat ila.

Bo‘lubon so‘z demakka afsunsoz,
Qildi andoq sanou madh og‘oz

Kim, eshitganlar ofarin dedilar,
Pok lafzin duri samin dedilar.

Ko‘rmadi shah munosib ul turmoq,
Yeqinida buyurdi o‘lturmoq.

Qo‘yub olig‘a guna-guna taom,
Yegach-o‘q tuttilar to‘la-to‘la jom.

Chun musofir boshig‘a chiqti may,
Shah so‘rar erdi, nukta pay-darpay.

Neki, shahdin bo‘lub xitobi aning,

Shah pisandi tushub javobi aning.

Bildi shahkim: harifi dashtnavard,
Bor emish kordonu olamgard.

So‘zda chun ko‘p g‘arobatin ko‘rdi,
Yana ondin g‘arib so‘z so‘rdi:

«K-ey jahon mulkiga qadam urg‘on,
Pushti po bal jahong‘a ham urg‘on.

Uyla ma’lum o‘lur kalomingdin,
Yana sarsar kibi xiromingdin

Kim, sanga ko‘p ulum erur ma’lum,
Ham urubsen base makong‘a qudum. .

Ham o‘z ahvoling et ayon bizga,
Ham ani aylagil bayon bizga

Kim, chu urdung musofiratg‘a qadam,
Shahr qat’ ettingu biyobon ham.

Shak emaskim base g‘arib umur[2],
Sanga bo‘lmish safar aro manzur.

Neki, andin g‘arib ko‘rmaysen,
Turfa andoq ajib ko‘rmaysen.

O‘zunga bizni sohib asror et,
Ul nihon nuktadin xabardor et.

Senki, borsen zamon elida g‘arib,
Sanga bo‘lg‘on jahon ichinda ajib,

Ikki bas turfa xol bo‘lg‘usidur,
Ish alardek mahol bo‘lg‘usidur.

Ikkisin[4] deki, barxabar bo‘lali,
Ikki nodirg‘a bahravar bo‘lali».

Yer o‘pub rahravi jahonpaymo,
Dedi: «K-ey komroni lutfnamo,

Garchi bu so‘z demakda ojizmen,
Demas erdim bu so‘zni hargiz men

Kim, nihoni rivoyatim bordur,

Bas ajoyib hikoyatim bordur:

Menki, bu dasht rahnavardimen,
O‘z ishimda zamona fardimen.

Bo‘lmadi kimsa, yoru damsozim,
Demadim ham kishiga o‘z rozim.

Asradim ham o‘zumni pinhoni,
Ham bu rozeki oytqum oni.

G‘arazim bu ediki po‘ya-urub,
Dashtlar qat’ ayladim yugurub.

Shoh Bahromkim, jahon shahidur,
Charx aning g‘ubori dargahidur.

Dargahig‘a o‘zumni yetkursam,
Tufrog‘ig‘a ko‘zumni yetkursam.

Ham anga aytibon nishonimni,
Ham desam nuktai nihonimni.

Anga yetmay bu so‘zni so‘rdung sen,
Bul’ajab ish manga buyurdung sen.

Demasam, sendin asru mamnunmen,
Desam, o‘z maqsadimg‘a mag‘bunmen.

Garchi sen ham azimshon kishisen,
Olam ahlida shahnishon kishisen.

Anga o‘xsharki, bo‘lmasang Bahrom,
Sanga ham bas baland keldi maqom.

Shibhisen, gar yo‘q ehtimoli aning,
Misoli sen, garchi yo‘q misoli aning.

Baski mardumlug‘ung manga yetti,
Men kibi turfa qushni sayd etti.

Lek maqsudum o‘zga hol erdi,
Aning olinda qiylu qol erdi.

Ko‘ngluma qo‘ydung ikki g‘am dog‘i,
Demasam ham yomon, desam dog‘i».

Shah bu so‘zdin ochildi bog‘ kibi,

Til chekib shu'lai charog' kibi.

Dedi: «K-ey dasht aro shitobanda,
Bilki jo'yanda, keldi yobanda[5].

Baxt komingni aylamish hosil
Kim, topibsen murod, sen g'ofil

Tashna lab bo'lma, bahr yoninda,
Qilma shevan, tarab makoninda.

Nukta surg'ilki, hosil o'lmish kom
Kim topibsen, gar istading Bahrom».

Bildi rahravki, garchi chekmish ranj,
Ro'zi o'lmish anga ne yanglig' ganj.

Sajdai shukr aylabon toza,
Deb duo beqiyosu andoza.

Yer o'pub, o'lturub adab birla,
Qildi og'oz so'z tarab birla

Kim, shah ikki hadis qildi savol,
Bir bu erdiki: «Ayt o'zungdin hol».

Mustami' bo'lsa arz etay oni,
Meni derlar jahon eli Moniy[6].

Ko'p bilik birla xotirim ma'mur,
Lek tasvir ila bo'lub mashhur»,

Shah xud erkondurur anga tolib,
Shavqi vaslig'a asru ko'p rog'ib.

Ko'nglini uyla shodmon topti,
Degasen o'lmish erdi jon topti.

Quchub etti ko'p iltifot anga,
Yangi boshtin berib hayot anga.

Lutfu ehson ila ko'p etti karam,
So'rdi lekin ikinchi so'zni[7] ham.

Berdi rovi fasonag'a taqsim,
Dedi: «Sayr ayladim yeti iqlim.

Har ne ofoq aro g'arib erdi,

Oni ko‘rmak manga nasib erdi.

Oncha ermas edi bular bori
Kim, chu qildim guzar Xito sori.

Tojire yetti moli haddin ko‘p,
Moli ko‘p tojire adaddin ko‘p.

Dur ila la’li bahru kon chog‘liq,
Qadri yuz xojai jahon chog‘liq.

Naqdi yuz ming tumandin ortug‘roq,
Jins anga xud degandin ortug‘roq.

Har sifat tuhfasi nihoyatsiz,
Bebaho la’lu durri g‘oyatsiz.

Lek bir dur bo‘lub anga ro‘zi,
Qaysi dur, mohi majlisafro‘zi.

Mahvashi lu’bati xitoyizod,
Ko‘rub andin Xitou Chin bedod.

Husnicha odami nishon bermay,
Kishi ko‘rmay aniki, jon bermay.

Ko‘rgan o‘lmakka qilmasa ohang,
Voy ul. damki, olsa ilgiga chang.

Changi chun jonfizo sado cheksa,
O‘zi ul savt ila navo cheksa.

Ko‘rsa yoxud eshitsa kim oni.
Qolmag‘ay bir, gar o‘lsa ming joni.

Men kibi kimsa cheksa yuz ming til,
Bo‘lmag‘ay vasfi sharhi yuz ming yil.

Xoja zebin aning izofa yasab,
Sandalu uddin mahofa yasab.

Po‘shi deboyi chin, vale necha rang
Kim, anga atlasi falak hamrang.

La’lu durdin mukallal ul debo,
Ichida moh paykari zebo.

Udu sandal bila yasab anga chang,

Zuhravash cholmog‘ aylabon ohang.

Xoja bay’in tilab parivashning,
Zuhra bir, mushtariy vale yuz ming.

Bo‘lub ahli g‘ino javohirsanj,
Haddin ortug‘ to‘kub javohiru ganj.

Ganju gavhar anga baho bo‘lmay,
Mushtariy[8] hojati ravo bo‘lmay.

Vaslig‘a elning ehtiyoji bo‘lub,
Anga qiymat Xito xiroji bo‘lub.

Mayl qildi burun Xito xoni,
Bay’ qilmoq berib baho oni.

Bo‘lmay arkoni davlati xushnud,
Dedilarkim «Bu ishda yo‘qtur sud

Kim, chu sen bu xiroj anga berding,
Bo‘lg‘oningni anga baho berding.

O‘zung o‘ldung sipoh mahjuri,
Shah xud istar xiroj dasturi.

Yeg‘i o‘lsang anga sipohing yo‘q,
Bo‘lsa ham, razmu dastgohing yo‘q.

Nafs komig‘a iztirob etma,
O‘zniyu mulkni xarob etma».

Shah bu so‘zni eshitgach o‘ldi xamush,
Xalq bemoya xoja sayrfurush.

Menki, bor erdi xizmating komim,
Yor o‘lub baxti neku farjomim.

Qullug‘ung sori chun murur o‘ldi,
Tuhfai topmog‘im zarur o‘ldi.

Rang hayvon suvig‘a zam qildim,
Ul pari suratin raqam qildim.

Gar beaynih ul o‘lmasa bori,
Shak emaskim erur namudori»,

Deb chiqordi harir chini soz

Kim, yuzinda raqam edi bu tiroz.

Ko‘zi birla aritti gardin aning,
Qo‘pti filhol ochib, navardin aning.

Qo‘ydi shah xizmatida farzona,
Shah pari ko‘rgach o‘ldi devona.

Mahv o‘lub kimsa birla demadi so‘z,
Andin oqshomg‘acha ko‘tarmadi ko‘z.

Tinmayin aylar erdi nazzora,
Shohni qildi ishq bechora.

Jonig‘a surati balo tushti,
Bul’ajab surate[9] anga tushti.

Ko‘rdi Moniy chu holida tag‘yir,
Dedi: Shoho ishingg‘a qil tadbir

Kim, falak hodisotidin nogoh,
Bo‘lmag‘ay amre o‘lg‘ucha ogoh.

Gar ilikdin o‘shul pari ketgay,
Anga uldam iloj kim etgay?»

Dedi shah: «K-ey bu g‘amda darmonim,
Rohati jonu ofati jonim!

Meni bu surat ayladi shaydo,
Aql shaydog‘a, bo‘lmag‘ay paydo.

Ham sen-o‘q mehnatimga parvo qil,
Dardmand aylading, mudovo qil!

Aytkim, naylamak kerakdur bot
Kim visolig‘a yetgamen hayhot!»

Dedi Moniy: Yiborayin kishilar,
Chobuk andeshu xurdabin kishilar.

Anga har kimning ehtiyojidur,
Bay’i oning Xito xirojidur.

Gar sanga ul pari visoli kerak,
Nazaring olida jamoli kerak.

Qiymati chun topibdurur ta’yin,

Bera olursen o‘tunga taskin.

Yoki bir yil Xito molidin o‘t,
Yo Hito lu’bati xayolidnn o‘t».

Dedi shah: «Gar budur ko‘ngul holi,
Ne Xito molikim, jahon moli.

Bergamen qiymat o‘lsa jonong‘a,
Minnatin dog‘i qo‘yg‘amen jong‘a»,—

Debon amr ayladiki, yuzcha kishi,
Donishu poklik alarning ishi.

Necha xojasaroy birla kaniz,
Tutqali sarv siymbarni aziz

Bot Xito kishvarig‘a borsunlar,
Oyni ul uqdadin chiqorsunlar.

Noma hoqong‘a dog‘i topti vuqu’
Anga bo‘ldi baho husuli ruju’.

Bilib ul xayl azm ishin lozim.
Bo‘ldilar aytqon taraf ozim.

Qoldi Bahromu notavon joni:
Ilgida surat, olida Moniy,

[XIII]

Diloromning diloro husni kamolinda so‘z surmak va oni Bahromi bedilg‘a yetkurmak va vasl sham’in ishrat shabistonida ravshan qilmoqlari va hajr xazonidin qutulub, visol bahorida g‘unchadek ko‘ngullarining gul-gul ochilmog‘lari

Chun ul el urdilar Xito sori gom,
Uylakim hukm etib edi Bahrom.

Manzil o‘lg‘och alarga ul kishvar,
Azm etib ul guruhi donishvar,

Ko‘rubon xonni berdilar noma,
Tuzdilar ul so‘z uzra hangoma.

Xon ilik ko‘zga qo‘ydi minnat ila,
Yuz mubohot etib bu xizmat ila.

Yiborib xojani talab qildi,

So‘zda izhori yuz tarab qildi.

Ayladi bay’ zavqu holatidin,
Sarv gulruxni shah vakolatidin.

Jonni yormoqqa sotti xojai xas
Kim, bu savdoni tojir etgayu, bas.

Chun bahosi xiroji mulk erdi,
Ham qabul etti, ham borin berdi.

Aylab ul elga dog‘i ko‘p inom,
Sarvg‘a ravza sori berdi xirom.

Yendi ul xayl ham qilib ta’jil,
Qat’ o‘lur erdi dasht mil-bamil.

Shahki, hijrondin oh tortar edi,
Nolai umrkoh tortar edi.

Za’f etib erdi jismini qilcha,
Har kun erdi ko‘ziga bir yilcha.

Tunu kun afg‘oni zor chekmak ila,
Mehnati intizar chekmak ila.

Ko‘ngildin sabr chun kanora qilib,
Yena surat sori nazora qilib,

Kurubon chun habib suratini,
Raf’ etib hajrining kuduratini,

Quchmog‘ig‘a ochar edi og‘ush,
Goh behushu goh ko‘nglida hush.

Uyda bir soat o‘ltura olmay,
Qasr yo bog‘ aro tura olmay.

Qasr uza bazm oshkora etib,
O‘lturub, yo‘l sari nazora etib.

Ko‘runub gard yo qaro ko‘ziga,
Bir nafas kelmay el aro o‘ziga.

Za’fdin titramak tanin yiqibon,
Zilzila eski maskanin yiqibon.

O‘ziga chun kelib tani zori,

Kimsalar ozim aylab ul sori.

Chunki topmay nishona jonondin,
Yana o‘tlug‘ fig‘on chekib jondin.

Tura olmay nishotxonasig‘a,
Bo‘lubon rokib ov bahonasig‘a.

Lekin aylab, Xito yo‘li sari azm,
Xabare yordin topay deb jazm.

Ko‘ziga har, sifat ko‘runsa kishi,
Xabarin so‘rmoq o‘lub oning ishi.

Dilbari mulkidin fasona so‘rub,
Necha topsa javob yona so‘rub.

Moniy oshufta shoh holatidin,
Mutahayyir bo‘lub malolatidin.

Har zamon o‘zga nukta soz aylab,
Yana bir naqshni tiroz aylab.

Berib afsonalar adosida tul,
Shoh ko‘nglin qilay debon mashg‘ul.

Yordin o‘zga har ne deb Moniy,
Eshitib, lek anglamay oni.

Kimki, ishq ichra mubtalo bo‘lg‘ay,
Har ne juz vasl, anga balo bo‘lg‘ay.

Hajr o‘ti necha qo‘ysa jonig‘a dog‘,
Sabr qilmoq erur ul o‘t uza yog‘.

Hajr qilmas nechaki zor aylar,
Ulcha oshiqqa intizor aylar.

Hosilan necha vaqt chun Bahrom,
Ishq dardidin o‘ldi beorom.

Yetti nogah ravanda qosid anga
Hosil aylab bori maqosid anga.

Shahg‘a yetkurdi mujdai maqsud
Ki, madad qildi tolii mas’ud.

Ul quyoshdinkim erdi shah mahjur,

Solg‘usi tiyra shomi hajrig‘a nur.

Shoh jismig‘a iztirob o‘ldi,
Ko‘nglining holi xud xarob o‘ldi:

Oshiqi xastag‘a malol chog‘i,
Hajr muhlikdurur, visol chog‘i.

Qildi, alqissa, sarv siymin tan,
Shohning shomi hajrini ravshan.

Yettilar ul guruhkim bori,
Azm etib erdilar Xito sori.

Kelibon baxtdin kushod bila,
Ko‘rdilar shohni murod bila.

Qildilar arz xon maqolotin,
Har nechuk tuhfa birla savg‘otin.

Oni hamkim, xiroj qildi qabul,
To sumanbar bahosn topti vusul.

Oni hamkim, parivashi gulchehr,
Bay-ig‘a mushtari aning yuz mehr.

Keldi bo‘lmay safardin ozurda,
Guli issiq havoda pajmurda.

Shoh alarg‘a ko‘p aylab ehsonlar,
Oncha yuzkim gumon etib onlar.

Hukm qildiki: «Sarv ra’noni,
Olam ahlig‘a sho‘ru yag‘moni

Harami xos aro tushursunlar,
Hujrai xos aro kiyursunlar».

Uylakim shoh hukmi qildi zuhur,
Ravza ichra maqom tutti hur.

Hur chun ravzani maqom etti.
Xisrav oning sari xirom etti.

Qasri zarring‘a zohir etti shitob,
Jismi betob, lek ko‘nglida tob.

Ishqdin mastu bodadin sarxush,

Kirdi ul uygakim, buti mahvash.

Topti jannatda qasri purziynat,
Qasr ichinda vale yana jannat.

Qaysi jannatki, huri ruhoniy,
Demagil, hur, mehri nuroniy.

Farqidin to qadam fusunu fireb,
Boshidin to ayog‘i ziynatu zeb.

Yuzi yonida gisuyi mushkin,
Kelturub korvon nofai Chin.

Yo‘qki, ul korvoni mushk sirisht,
Manzil aylab fazoyi bog‘i bihisht.

Zulf yo‘q, laylkim[1], ochib iki dom,
Lek har domi layldin bir lom.

Domi ostida lolau nasrin,
Tushub anda iki g‘azolai Chin.

Ko‘zi jayran, qarosi mushki Xo‘tan[2],
Tomizib xoli mushkin ul jayran.

Nuqtai xoli rangi shomi visol,
Yuzining subhi nuqtasi ul xol.

Yuzi gulzoru iki lab anda,
Ikki gulbargi bul’ajab anda.

Har biri to‘la shirai jondin,
Ezilib shira obi hayvondin.

Kimki, oni shakarfishon topibon,
Nechakim, o‘lgan ersa, jon topibon.

Lablari ichra og‘zi o‘yla nuhuft,
Kim degaysen, bu la’l topmadi suft[3].

Turfaroq buki, so‘zga chun ochilib,
Nukta o‘rnig‘a borcha dur sochilib.

La’lkim ko‘rdi durfishon mundoq,
Gulda jon shirasi nihon mundoq.

La’lni qo‘yki, jon bo‘lub lab anga,

Jong‘a nun davri tavqi g‘abg‘ab anga.

Jon yozar chog‘da kotibi taqdir,
Nuni sig‘may, quyi qilib tahrir.

Zaqani davri nun bo‘lub ne ajab,
Nuqta ko‘rguzsa ul chahi g‘abg‘ab[4].

Tishlari la’l ichinda rishtai dur,
Yoki hayvon suyi aro mo‘ldur.

Qoshlari dayr toqidek payvast,
Toqlar ichra ikki kofiri mast.

Toqni qo‘yki, anbarin mehrob,
Ustida xoli anbarina zubob[5].

Har qulog‘ida durri raxshanda,
Ikki kavkab kibi duraxshanda.

Mehr atrofida makon aylab,
Fitna qilmoq uchun qiron aylab.

Dema qad, nozanin niholi bihisht,
Ruh sarmoyasidin anga sirisht.

Jilva qilmoqtakim, ravon ko‘runub,
Ruhdin go‘yiyo nishon ko‘runub.

Belikim, rishtai xayol kelib,
Topmoq ul rishtani mahol, kelib,

Torkim, yo‘q kelib nazir ichra,
Yashurub hullau harir ichra.

Kelib ulkim, harir gulnori,
Hulla oning yuzida zangori.

Bu gulu sabzakim, kelib zebo,
To‘ni lekin binafshagun debo.

Ani tarsi’ etib javohir ila,
Javhari ruhg‘a mazohir ila.

To‘ni rangi xiraddin olib hush
Ruh javharlarig‘a halqa bago‘sh.

Hur! yo‘q, yo‘q, ne hur, balki pari,

Ne pari, balki ofati bashari.

Labi so‘z derda eldin olib jon,
Lablarin chun ko‘rub uyolib jon.

Ham labidin hayot no‘shi oqib,
Ham ko‘zidin ajal xadangi yog‘ib.

Munchavu muncha yuz jamol bila,
Yana yuz g‘anju yuz dalol bila.

Shahni chun ko‘rdi: qo‘pti sarv sihi,
Shahig‘a banda, banda anga shahi.

O‘pti yer yuz tuman niyoz bila,
Har niyozi sirishta noz bila.

Shah chu ko‘rdi nigori zeboni,
Ondin o‘z ko‘ngli noshikeboni.

Surati qildi, ko‘nglini behol,
Oncha yuzkim, varaqdag‘i timsol —

Ulki, kog‘azda surati bejon,
Ne qo‘yub erdi jism anga, ne jon.

Asl suratg‘a boqa olg‘aymu,
Boqsa dog‘i o‘zida qolg‘aymu?

Hosilan, shoh topti chun komin,
Demagil komkim, Diloromin6.

Hilvat erdi nechukki matlubi,
Yona mahkumi amri mahbubi.

Ne de o‘zga, ne qildi pinxoni
Ki, topar ulki, fikr etar oni.

Naylayinkim, ne bo‘ldi uldam hol,
Yetmadi anda chun nasimu shamol.

Yer mahvash harif oshiqu shah
Qilganin bilmagan erur ablah.

Elga so‘z der mahal bu yer-o‘qdur,
Manga lek ul salohiyat yo‘qdur.

[XIV]

Moxi Zuxrajabinning nag‘masi shaxni zor qilg‘oni va ko‘ngli qushi aning changi rishtalarig‘a giriftor bo‘lgoni va changdek ko‘nglin aning g‘ayridin xoli qilib, jon rishtalaridin fig‘on tortqoni va aning zaxmasi ilgidin, balki ilgi zaxmasidin joni rishtalarining fig‘oni dam-badam ortqoni

Chun shahi komyobu kom ravo,
Topti ul nav’ vasl birla navo.

Anga ish o‘zga jomu rud erdi,
Bodai nob nla surud erdi.

Goh jannatmisol gulshan aro,
Qasri jannat namuna maskan aro

Soz etar erdi bazmi shohona,
Ravza ul hurdin parixona

Sarvi gulrux jamolig‘a shaydo,
Dam-badam hushu aqli nopaydo.

Sarv qad olsa erdi maydin kom,
Nastaranni chu aylabon gulfom

Chang olib torini tuzor erdi.
Lek jon rishtasin uzor erdi.

Demagil chang, soliki xam qad,
Chang qadlar bila bo‘lub hamqad.

Bo‘lubon ul sulukdin muxbir,
Bosh quyiliqda bo‘lmog‘i zokir.

Yerdin olmay qadam, yurugali yo‘l,
Lek o‘lub soyiri maqomot ul.

Chun ibodatg‘a qomatin xam etib,
Iki-uch yerda belni mahkam etib.

Dema solik, degil xarobotiy,
Savtidin dayr eli mubohoti.

Ko‘rguzub dayr sori yo‘l elga,
Necha zunnor bog‘labon belga.

Har qachon un chekib, tarona tuzub,
Bazm aro nag‘mai mug‘ona tuzub.

Har qayon ul mug‘ona nag‘ma borib,
Elni, yo‘q, dinki, aqldin chiqorib.

Yo‘qki, qaqnusdurur[1] namudori,
Kosasidin ajuba minqori.

Suqba minqori ichra sar-tosar
Ki, bo‘lub anda torlarg‘a guzar.

Tor ila nag‘ma beadad bo‘lubon,
Tor yo‘q, nag‘malarg‘a mad bo‘lubon.

Chunki har suqbadin chiqib bir lahn,
Bo‘lubon pursado yetinchi sahn.

Chunki qaqnusliq aylabon izhor,
O‘t solib olam ichra qaqnusvor.

Suqbadin lahni zorlar bilinib,
Sekribon o‘tki, torlar bilinib.

Buyla qaqnusqa bu sifat tovus,
Hamnavolig‘ aro bo‘lub ma’nus.

Garchi tovusdek jamoli aning,
Bulbul alhon ila maqoli aning.

Bulbuloso chekib uch ming daston,
Bo‘lubon qaqnus anga hamdaston.

Ul navolardin o‘rtanib olam,
Xossakim, bulbul o‘lsa, gulrux ham.

Shoh Bahrom uyla zori aning
Ki, yo‘q onsiz dami qarori aning.

Ko‘zin olmay liqosidin bir dam,
Qulog‘in ham navosidin bir dam.

Ko‘z yuzida, quloq navosinda,
Jon g‘amida, ko‘ngul havosinda.

Bo‘lubon jonsiz, o‘lmayin onsiz,
Onsiz o‘lg‘on zamon, bo‘lub jonsiz.

Tunu kun lahni birla boda yutub,
Yuzidin bazmi ayshini yorutub.

Ko‘rmasa oni qolmayin joni,
Kiribon jonn ko‘rgach-o‘q oni.

May ichardin g‘araz navosi aning,
Jnlvai husn jonfizosi aning

Goh bo‘stoni dilkusho ichra,
Qasru ayvoni jonfizo ichra

Shah tuzub bazm ul pari birla,
Charx xurshedi xovari birla.

Ul navo cheksa, bu fig‘on tortib,
Ul chu ruxsor ochib, bu jon tortib.

Goh sahronavardu dasht xirom,
Ichibon saydning nishotig‘a jom.

Onda ham hajrin ittifoq etmay,
Oyni o‘zdin dame yiroq etmay.

Aslida ul g‘azolai mushkin,
Chin fazosida erdi hujlanishin.

Ham Xo‘tan[2] dashtida maqom etgan,
Ham gulu sabzada xirom etgan.

Dasht uzra g‘azoli mushkin bo‘,
Lolau sabza uzra qilg‘on xo‘.

Chun anga bu sifat shamoyil edi,
Dasht sayrig‘a asru moyil edi.

Shahg‘a xud dasht sori ish chopmoq,
Sayd qilmoq bila farah topmoq.

Ikkisi tab’ig‘a muloyim sayr,
Bu jihatdin alarg‘a doim sayr.

Sayr aro shahg‘a sayd edi oyin,
Hamrahi mohro‘yi mahdnishin.

Nechakim, shoh sayd etar erdi,
Shahni ul moh sayd etar erdi.

Qaysi bir saydkim, shah etsa halok,
Nag‘mae tortib ul buti cholok —

Sho‘ru g‘avg‘o jahong‘a solur edi,
Bal shahi komrong‘a solur edi.

Shavq o‘ti ichra shohi ozoda,
Mahvashidin tilar edi boda

Ki, o‘tin bu suv birla past etgay,
Shu’la ul suv bila nishast etgay.

May bo‘lur erdi xud shararangez,
Shavqining shu’lasin qilur edi tez.

Nag‘madin o‘ti dam topar erdi,
Bodadin yog‘ ham topar erdi.

Chunki bu o‘t zabona tortar edi,
Nolai bexudona tortar edi.

Manzile topibon tutub orom,
Dilbari vaslidin topar edi kom.

Ne uchun hosil o‘lmag‘ay komi
Kimki, hamrohidur Diloromi.

Nechakim, komyob o‘lub afzun,
Ko‘ngliga iztirob o‘lub afzun.

Vasl aro ko‘ngli iztirob aylab,
Furqati xud ani xarob aylab.

Buyla mash’uf anga shahi oliy,
Vaslu hajrida bu edi holi.

O‘t solib jonig‘a visoli oning,
Hajri yodi ne ehtimoli oning.

Yori ul erdiyu anisi ham ul,
Hamrahi ul erdiyu jalisi ham ul.

Uyla xo‘y etti oy jamoli bila,
Bo‘ldi mash’uf aning visoli bila.

Ki, dame onsizin halok erdi,
Yoqa o‘rnig‘a ko‘ksi chok erdi.

Ish anga yettikim, bu yanglig‘ shoh,
Mulk ishidin emas edi ogoh,

Boqmoyin mulk ila sipoh sori,
Qilmoyin mayl dodxoh sori.

O‘tti uch-to‘rt yil bu holat ila,
Holatidin ulus malolat ila.

El bu ishdin shikoyat aylar edi,
Har kishi bir hikoyat aylar edi.

Ishq ila kimki, oshno bo‘ldi,
Ofiyat mulkidin jalo bo‘ldi.

Ishq xayli chu turktoz etgay,
Farq shohu gadoda oz etgay.

Sarsari ishq chun yetar bebok.
Tengdur uchmog‘da tog‘ ila xoshok.

Ishq seli yiqorda koshona,
Tengdur obod birla vayrona,

Mo‘r etar topsa ajdaho yanglig‘,
Shohni zor etar gado yanglig‘.

Hosil ul nav’ shohi olamgir,
Ishq xaylig‘a uyla bo‘ldi asir

Kim, chiqib dudlar nihodidin,
Chiqti mulku sipoh yodidin.

Ishi ul oy bila xirom etmak,
Har zamon o‘zga yer maqom etmak.

Sayd etib aylamak ani dilxush,
Toki ul cheksa nag‘mai dilkash.

Sabab o‘lg‘ay tarabg‘a omoda,
Ichgay ul husnu un bila boda.

Bodakim, olsa ixtiyor eldin,
Ne ajab chiqsa, har ne bor eldin.

Ishq ham mang‘a aylasa imdod,
Tong emas borsa, boru yo‘q barbod.

[XV]

Bahromning ishq to‘foni tug‘yonidin bexirad va may o‘ti harorati g‘alayonidin bexud bo‘lg‘oni va

o'z g'azoli sher afganiga g'azol otqonida tahsin qilmag'ondin ohugirlik boshlag'oni va domg'a berkigan kiyikdek, ani o'z kamandig'a berkitib, kiyiklar kunomida tashlag'oni

Shahg'akim, bo'lmish erdi oshiqu mast,
Bulajab iki ish berib edi dast.

Shah chu ul lahv ila bo'lub mash'uf,
Ishidan topmas erdi hech vuquf.

Mulk ishi zabtu rabtsiz bo'ldi,
Sadtanat amri zabtsiz bo'ldi.

Qilmadi shah chu dodxohni yod,
El ilik sundi qilg'ali bedod.

Mulk chun shoh adlidin qoldi,
Qildi harkim nekim qila oldi.

Ham qalamzan[1] tushub havola aro,
Bo'lubon xalq ro'zgori qaro.

Ham qaroqchi uzotti har sori qo'l,
Band bo'ldi alar qo'lidin yo'l.

Chekti g'avg'o baland bodaparast.
Bo'ldi mu'zin bila imom uni past.

So'fi ibriqig'a xalal bo'ldi,
Boda tunggi bila badal bo'ldi.

Qurtdek bo'ri birla to'ldi yobon,
Dema qo'y, balki tu'ma bo'ldi shubon[2].

Bir necha mahrami tilab xilvat,
Qildilar arz shahg'a bu holat

Qi, xaloyiqda qiylu qol nedur,
Mulk birla ulusqa hol nedur?

Shah chu bildi, taammul etti base,
Ishga chora taxayyul etti base.

Lek oshiq ishiga ne chora,
Ishq etar ul elni bechora.

Ne ul oysiz anga qaror erdi,
Ne iliginda ixtiyor erdi.

Bildikim, mulk ishi xarob o‘lmish,
Mulk eli holi iztirob o‘lmish.

Ishqdin garchi xasta hol erdi,
Lek ko‘nglida bu xayol erdi

Ki, ne nav’ ishga aylagay tadbir
Ki, bu tavrig‘a aylagay tag‘yir.

Mulkdin yo‘q guzir anga hosil,
Yordin xud guzir erur mushkil.

Lek ko‘ngli chu behuzur erdi,
Anda har lahza bu xutur erdi

Ki: «Agar bo‘lsa shohlig‘ boqiy,
Topilur buyla mohvash soqiy.

Buki, vaslini topmisham payvast,
Shahlig‘ o‘lmasa, bermas erdi dast.

Mulk eli[3] bo‘lmasa, ne ul bordur,
Ne tiriklik uyiga yo‘l bordur.

Lek to bo‘lg‘usidur ul mavjud,
Ne aning g‘ayridur erur nobud.

Ikkisini kim desa qiloyin jam’,
Shusha muzdin degay yosoymen sham’[4].

Ko‘ngli chun mulk ila xizona tilab,
Ishq tark etgali bahona tilab.

Ishq ila shohlig‘ muvofiq emas,
Ishq lofida shoh sodiq emas.

Ishq uchun bedili kerak foni,
O‘rtagan shavq shu’lasi oni.

Kun aro navbati fano urg‘on,
Ikki olamg‘a pushti po urg‘on.

Jon berib yori muddaosi uchun,
Balki yuz jon aning rizosi uchun.

Vaqf etib dilbarig‘a jon mulkin,
Sadqa aylab iki jahon mulkin.

Shohkim, mulk ocharni qilsa nasaq,
Yuz tuman qon to‘kar bari nohaq.

Oshiq o‘lg‘onki kechmagay jondin,
Ishq behad yiroqdurur ondin.

Shoh, alqissa, bu taxayyul ila,
Aysh aylar edi taammul ila.

Ishi doim shikor birla edi,
Chopmog‘i o‘z qarori birla edi,

Ichibon yor ilgidin mayi nob,
Saltanat fikridin vale xunob.

Bir kun ov ichra shoh edi sarxush,
Yonida erdi ul buti mahvash.

Ko‘rdi ra’no g‘azoli chobukxez,
Sur’ati ko‘k g‘azoli yanglig‘ tez.

Shah o‘q otmoqqa uyla qodir edi,
Sayd urmoqqa uyla mohir edi

Kim, ne nav’ o‘lsa, elga rag‘batu tav’,
Ulturur erdn saydni ul nav’.

Qoy tukin saydning nishona qilib,
O‘qi ul yerni oshyona qilib.

Dedi gulruhqa: «K-ey pari tal’at,
Bu g‘azoliki ko‘rguzur sur’at.

Ne yeriga desang xadang urayin,
Ul sifatkim buyursang, o‘lturayin».

Sho‘xning tab’ida chu diqqat edi,
Ramz ila nuktai daqiq dedi

Ki: «Burun sol iki qo‘lig‘a shikol,
Uylakim, turg‘ay o‘z yerida g‘azol.

So‘ngra otmoqqa yaxshi ko‘zla ani,
Ham yiroqtin turub bo‘g‘uzla ani»[5].

Shah chu bildi sanam tamannosin,
Topti filhol aning muammosin.

Demadi nozanin hadisini yo‘q,
Chekti ul sadoqdin inichka o‘q.

Sayd sori chekib, darang bila,
Tikti ikki qo‘lin xadang bila

Kim, ul o‘k. o‘tmadi yarosidin,
Teri birla so‘ngak arosidin.

Chunki bo‘ldi g‘azol qo‘llari band,
Yoyig‘a kaybur ayladi payvand.

Urdi ul nav’ bo‘g‘zig‘a oni
Ki, kesildiyu oqti ham qoni.

Ne xayoliki, aylab erdi moh,
Borisini bajo keturdi shoh.

Qildi bir ishki, kimsa bermas yod,
Kimsa yo‘qkim, sipehri ko‘hna nihod.

Shah chu ko‘rguzdi ishda bu oyin,
Tama’ etti nigoridin tahsin.

Anga chun husndin bor erdi g‘ino,
Keldi husn iqtizosi istig‘no:

Shah duosig‘a chekmadi tilini,
O‘pmadi shohi komron ilini.

Dedn: «Har kim bir ishni varzish etar,
Ish kamolini ko‘r, ne yerga yetar!»[6].

Dsmadi shohniki: «etting xo‘b»,
Ishni idmonga ayladi mansub.

Sho‘x bu nukta aylagach taqrir,
Shah mizojig‘a topti yo‘l tag‘yir.

Qoshining yosi uzra soldi girih
Kim, pari chehradin eshitmadi zih.

Sho‘x ko‘rdiki, shah itob etti,
Dedi, isloh etay, xarob etti.

Dedikim: «Shahg‘a ne itobdurur
Kim, bu so‘zkim dedim, savobdurur.

Menki, bir nag‘masoz qilsam chang,
Ruh chiqmoq sari qilur ohang.

Yo‘q edi bu muloyamat birla,
Munga yetti mudovamat birla.

Shohkim, bir kiyikka urdi xadang,
Desam idmonni ishga keldi batang»,

Shahki ismoi bu maqol etti,
G‘azabi o‘ti ishtiol etti.

Ikki qattiq hadis[7] eshitti ajab,
Ixtiyorin ilikdin oldi g‘azab.

Shohkim qahri o‘lsa mustavli,
Ul diyor ichra bo‘lmamoq avli.

Saltanat g‘ayrati chu zo‘r etti,
Lutfu ehson ko‘zini ko‘r etti.

Istadi qatl aylamak oni,
Kesmak ozod sarvi ra’noni.

Dedi ba’zi: «Bu nav’ dilkash emas,
Zuafo qatli tig‘ ila xush emas»

Dedikim, necha xorij andesha,
Qatl alarg‘a hunar nekim pesha,

Mahddin oyni chiqordilar,
Bir biyobong‘a elta bordilar.

Har giyohi aning nechukkim o‘q,
Davrida necha kunchilik suv yo‘q.

Jonivar umrini qilurg‘a taboh,
Butmay anda bag‘ayri zahr giyoh.

Ikki gisusidin kamand aylab,
Tashladilar g‘ulula band aylab[8].

Gisusikim, ulusqa erdi kamand,
Oqibat bo‘ldi o‘z halokiga band.

Yonibon surdilar vatan sori,
Keldilar shohi javr fan sori.

Shahki bu dahshat ayladi uldam,
Behud erdi mayu g‘azabdin ham.

Ul kun oqshomg‘a tegru ichti may,
G‘azabi ortar erdn pay-darpay.

Shomkim, bodadin xarob o‘ldi,
Masti may, balki masti xob o‘ldi.

Subh roh istab etti mayli sabuh,
Yonidin g‘oyib erdi rohati ruh.

So‘rdikim: «Mohvash qayon ketmish?»
Bexabarkim, ne shoh kor etmish?

Dedilar qilg‘anin necha mahram,
Tiyra bo‘ldi anga yorug‘ olam.

Quyi solib boshini fikr etti,
Qilgani borcha ko‘ngliga yetti.

Bildikim, qahr sarsari esmish,
O‘z qo‘li birla o‘z boshin kesmish.

Dedi: «Ushbu zamon o‘zum borayin,
Ul biyobonni bir-bir oxtarayin.

Qayda bo‘lsa topay nigorimni,
Qilayin sadqa joni zorimni.

Tirik o‘lsa, bo‘lay fidosi aning,
Beribon jon topay rizosi aning.

O‘lgan o‘lsa, o‘zumg‘a tig‘ urayin,
Diyatig‘a o‘zumni o‘lturayin».

Qo‘ymadi toju taxt nomusi,
Aylamakka o‘luk zamin bo‘si.

Topmas erdi xirad dalolati ham,
Moni’ erdi ulus xijolati ham.

Chun mumayyiz xirad qilur erdi,
Xirad ul ishni rad qilur erdi.

Xotiri topmayin xiradqa rusuh,
Ishq aylar edi ani mansux.

Joni ikki balo arosinda,
Mo‘r ikki ajdaho arosinda.

Ne o‘luk erdi, ne tirik soni,
Bo‘lmas erdi tirik demak oni.

[XVI]

Bahromning g‘azab mastlig‘idin hushyor va g‘aflat uyqusidin bedor bo‘lub, ul oshufta tushlardin parishon, balki uyg‘oqliqda qilg‘onlaridin pushmon bo‘lg‘oni va mushkbo‘ g‘azolin istay biyobong‘a o‘zi ketib, ani topmay, o‘zidin ketgoni

Qildi Bahrom chun bu yanglig‘ ish,
Yig‘lag‘u yo‘qki, kulgu yanglig‘ ish.

O‘zida ikki kungacha yo‘q edi,
Ko‘nglida shu’la, jonida o‘q edi.

Keldi holig‘a chun uchunchi kun,
Ko‘rdi umri yorug‘ kunin qora tun.

Ishq xaylu sipohi aylab zo‘r,
Ko‘ngli mulkiga soldi g‘orati G‘o‘r[1]

Tama’ o‘z mulkin ayladi obod,
Ko‘ngli mulkin ham ayladi barbod.

Bahr aro tojir istar erdi sud,
G‘arq o‘lub bo‘ldi moya ham nobud.

Bog‘bon meva ko‘p qilib edi kom,
Jola shoxin dog‘i ushotti tamom.

Tushti oning ichiga andoq barq
Kim, vujudin o‘t ichra ayladi g‘arq.

Tojig‘a la’l shavqi o‘lturdi,
Charx boshig‘a xora yog‘durdi.

Mulki hifzig‘a chekti tig‘i halok,
Ko‘ksin ul tig‘ birla ayladi chok.

Istadi surma aylabon ta’jil,
Surmai charx chekti ko‘ziga mil.

Chuiki nazzora qildi o‘z ishiga,
Ko‘rdi holiki bo‘lmasun kishiga,

Zor jismida yuz shikan tushti,
Xasta ko‘ngliga ming tikan tushti

Joni tandin to‘yub, tani jondin,
Ko‘ngli ranjur mundinu ondin.

Zol charxi kibi tani buzulub,
Rishtai joni toridek uzulub.

Charx ajzosidek fig‘on qilibon,
So‘ngogi bir-biridin ayrilibon.

Xajrdin jon chu og‘zig‘a yetti,
Qo‘pti beixtiyoru azm etti.

Ul navohig‘a tegru qildi shitob
Qi, sumanbarg‘a qilmish erdi itob

Kim, bor ersa hayoti imkoni,
Bo‘lg‘ay ul ruhg‘a fido joni.

Ulukin topsa motamin tutqay,
Un chekib navhai g‘amin tutqay.

Ko‘tarib zor sarvi cholokin,
Solibon mahd aro tani pokin,

Navhadin ko‘nglin aylasa xoli,
O‘zin o‘lturgay ustiga holi.

Yori xilvatgahig‘a xos o‘lg‘ay,
Furqatidin o‘lub xalos o‘lg‘ay.

Har necha kezdi dashtu sahroni,
Topmadi zod sarvi ra’noni.

Sarvg‘a jilvagah gulistondur,
Xossa sarviki, nor pistondur.

Ne tilar sarv dashtu vodiy aro,
Sarv o‘lur bo‘ston savodi aro.

Ani topmoqdin o‘ldi chun ma’yus,
Yuzga urdi taponcha, o‘ylaki ko‘s.

Chekti nav’i g‘irev ila faryod
Kim, chu Shirinni topmag‘ay Farhod,

Tushti yerga marizi bedildek,
Tolpinib saydi nim bismildek.

Oncha qon yoshini ravon qildi
Ki, falakning ichini qon qildi.

Dedi: «O‘z jonima ne qildim, voy!
Bo‘lurin buyla ish ne bildim, voy!

Kim o‘zi ko‘ksin o‘zi chok etgay,
O‘zi jonin o‘zi halok etgay!?

Ulcha men qildim, aylagaymu kishi.
Bu ish ermas edi kishining ishi!

Kimsa bo‘g‘zig‘a tig‘ surg‘aymu,
Umr sham’in pulab o‘churgaymu?

Jon uchun jismi notavong‘a evaz
Aylasam, jism o‘lurmu jong‘a evaz?

Qilmasam ham tanimni yuz pora,
Uladurmen, ne nav’ etay chora!?

Uzni o‘lturmasam o‘larmen lo!
Kimga tushti jahonda buyla balo!?

Manga ne qilding, ey sipehr, oxir,
Yo‘q emish senda zarra mehr, oxir!

Mehrsizlik ishim aro qilding,
Ro‘zgorim yuzin qaro qilding

Mehrdin senda bo‘lsa erdi nishon,
Ko‘zum o‘lmas edi sitorafishon

Senda chun mehr yo‘q edi mavjud,
Mehr chehrimni aylading nobud.

Ashkim anjum masallik oqturdung,
Davlatim mehrini uyoqturdung.

Mehri iqbolim o‘ldi yerga nihon,
Jonim olg‘ilki, yer quyi bu jahon.

Naylayin bu jahonni jonsiz men?
Bal jahon birla jonni onsiz men?

Jonni olg‘ilki, to‘ymisham, billoh!
Ko‘ngul o‘lmakka qo‘ymisham, billoh!

Jonni naylay jahonda jononsiz!?
Jonim onsiz tanedurur jonsiz!

Tanki jonsizdurur netay oni?
Yer quyi tanki, bo‘lmag‘ay joni!»[2]

Dasht aro buyla erdi osho‘bi,
Joni g‘am xaylining lagadko‘bi

Taxt ila mulk yodidin ketti,
Vahshdek dasht aro maqom etti.

Yo‘q edi shahru mulkdin ogoh,
Bodiya ichra etti manzilgoh.

Ul biyobon ichinda afg‘onda,
Balki bir shahr eli biyobonda.

Ko‘rgach elkim, anga taab tushti,
Tushti ish, lek bas ajab tushti.

Qo‘ydilar borcha vodiyu maskan,
Shohdek dasht alarg‘a bo‘ldi vatan.

Yuz yoshurg‘och quyosh diloromi,
Sochti ashkin sipehr bahromi[3].

Tiyralikdin falak topib ozor,
Hajr shomi nechukki, oshiqi zor.

Shoh Bahromg‘a tun ayladi zo‘r,
Ko‘ziga olam o‘ldi o‘ylaki — go‘r.

Qaro qoyg‘u bila qolib g‘am aro,
Ko‘rdi o‘zni g‘arib olam aro.

Dema olam,. firoq zulumoti,
Shomi hijron kelib, aning oti.

Bari olam yuzin tutub zulumot,
Lek mumkin yo‘q anda obi hayot.

Ming Xizr[4] anda gar makon aylab,
Borisig‘a haloki jon aylab.

Bo‘lubon charx javfi qiyr andud,
Elga aylab nafas yo‘lin masdud.

Dam yo‘li chun tutuldi qiyr ila pok,
Ne ajab anda Xizr bo‘lsa halok,

Balki zulmat emas edi ul tun,
Hajr o‘tidin tutub jahonni tutun.

Furqat o‘ti chu jon aro bo‘lg‘ay,
Dudi birla jahon qaro bo‘lg‘ay.

Hajr o‘tig‘a chu istasang hiyma,
Zor tanlardin o‘zga yo‘q nima.

Utki, oshiq tani erur o‘tuni,
Tong yo‘q ar oshiq o‘lturur tutuni.

Ne ajab o‘tki, tanni kuydurgan,
Dudi bog‘lab, nafasni o‘lturgay.

Hajr aro ul chu mubtalo bo‘ldi,
Buyla tun jonig‘a balo bo‘ldi.

Garchi tun bo‘ldi xalq aro parda,
Tiktilar oq uyu saroparda.

Surdilar tegradin ulusni yiroq,
Xosiyat buyla berdi shomi firoq.

Mutahayyir bo‘lub ulus bori,
Har biri go‘sha tutti bir sori.

Borcha maxsuslar ko‘zi to‘la yosh,
Soyir el fikr ila solib quyi bosh.

Ul dedi: «Dev aning yo‘lin urmish»,
Bu debonkim: «Paridin o‘ldi bu ish».

Har biri aytibon bir afsona,
Bo‘lub ul o‘rta yerda devona.

Oqibat zohir etti bu qayg‘u.
Qayg‘ulug‘lar ko‘zi aro uyqu.

Qoldi Bahrom pechu tob ichra,
Furqat o‘tidin iztirob ichra.

[XVII]

Hajr shomi tulining imtidodi va savodining bedodi va ul shomda Bahrom joniga anduh xaylining shabixunlari yetmak va ul shabixun ahlining jon va ko‘nglin asir etmak va ul asirona navha bila o‘zidin ketmak va arkoni davlati balo dashtidan ani davo shahri sori eltgonlari

Shoh Bahrom qildi chun ul shom,
Go‘rlar jilvagohi ichra maqom[1].

Go‘rdek tiyra erdi dayri kuhun[2],
Charx ul tiyralikda besaru bun.

Shahg‘a hajr o‘ti ul sifat tutoshib
Kim, aning dudi yetti ko‘ktin oshib.

Charxdek tiyra, dog‘i sargashta,
Qon yoshig‘a shafaqdin og‘ushta.

Zohir aylab sirishki sayli halok,
Ko‘zidin eltib uyqu xaylin pok.

Jonidin hajr o‘ti zabona urub,
Necha ashki o‘chursa yona urub.

Ishq o‘tikim, ko‘nguldin oldi farog‘,
Ashk ul o‘tqadur — suv o‘rnig‘a yog‘.

Anga ul o‘t ham erdi xayli balo,
Ham ko‘zi yog‘i erdi sayli balo.

Ko‘ngli mulkiga g‘am hujum etti,
Balki toroji marzu bum etti.

Nechakim oshti beqarorlig‘i,
Yetmadi hech kimsa yorlig‘i.

Yor hajri chu tiyra qilsa mizoj,
Hech yor aylamas ul ishga iloj.

Kirdi bir xilvat uyga pinhoni
Kim, malul erdi xalqdin joni:

Ichkaridin eshikni bog‘ladi tez,
Yondiyu zohir etti rustoxez.

Oncha chekti fig‘onu vovaylo
Kim, jahon ichra tushti shayni balo.

Urub avval yaqosin ayladi chok,
Tang‘a urdi taponchai bebok.

Bori uzvig‘a zulm ko‘rguzdi,
Qaysi uzvinki tishladi uzdi.

Oncha yerlarga urdi boshini rust
Kim, sari mo‘ yo‘q erdi anda durust.

Boshini baski, ayladi pora,
Har tuki soyu bo‘ldi bir yora.

Dard xoki tanini gard etti,
Gardni qo‘yki, ko‘hi dard etti.

Tanidin baski, uzdi pargola,
Dard bog‘ida ochti yuz lola.

Tun yorimig‘a tegru bu edi ish,
Uzar erdi urub tani uza tish.

Ul qadar chekti nolau faryod,
Uziga oncha ayladi bedod

Kim, tani sustoyib, qo‘li toldi,
Hajr jismig‘a sustlug‘ soldi.

Tolpinurdin chu bo‘ldi oromi,
Soldi jonig‘a o‘t Diloromi.

Dard ila navha ayladi og‘oz,
Yor yodi bila bo‘lub hamroz.

Boshig‘a solib ul qaro gisu,
Har tuki soyu bir qaro qayg‘u.

Ul xayol ichra pechu tob urubon.
Charx jismig‘a yuz tanob urubon.

Qoshining shavqidin qadi xam o‘lub,
Za’f ichinda hiloldin kam o‘lub.

Tanin aylab hilodek xasta,
Aning nkki hiloli payvasta.

Ko‘zining jayranin nazarda ko‘rub,
Ko‘ngli dashtida yuz qulon yugurub.

Ul kiyikdin chu qolmayin joni,
Charx Bahromi Go‘r deyib oni.

Kirpiki yo‘qkim, ul sifat hindu,
Sonchibon bag‘ri ichra yuz mo‘ndu.

Xar biri chunki yuz yaro aylab,
Dudi ohi yuzin qaro aylab.

Orazi yodidin chu tortib voy,
O‘rtanib ko‘kda ham quyosh, ham oy.

Oqizib ko‘zdin oncha gulgun yosh
Kim, shafaq ichra qolib oyu quyosh.

Xoli bo‘lg‘on uchun nazardin gum,
Qolmayin ko‘zlari aro mardum.

Ul chibin chun ko‘zini aylab ko‘r,
Ko‘nglining zaxmi ichra solib sho‘r.

Lablari shavqidin chiqib joni,
La’l etib dashtni ko‘zi qoni.

La’l yo‘qkim, aqiqu marjon ham,
Ko‘ngul ondin topib zarar, jon ham.

Og‘zidin zarra aylamay ma’lum,
Ko‘zga andoqki nuqtai mavhum.

Hech yo‘q yerda yuz tavahhum etib,
Adam ichra vujudini gum etib.

Tishi naqshiki keldi rishtai dur,
Ko‘zidin durdek oqizib mo‘ldur.

Umri boshig‘a yog‘durub bu tagarg,
Mo‘ldur o‘rnig‘a borcha jolai marg.

Aylabon chun tarannumi yodin,
Chekib andoq fig‘onu faryodin

Ki, unin harkim istimo’ qilib,
Olloh-olloh o‘lub yana tirilib.

Sog‘inib chun chohi zanaxdonin.
Chekibon borcha rishtai jonin

Kim, erur ko‘ngli iztirob bila.
Tortqoy oni bu tanob bila.

Qadi fikrida chunki po‘ya urub,
Oh o‘tidin niholi umri qurub.

Unutub sarvi bo‘stonni dog‘i,
Sarv yo‘q, ruh ila ravonni dog‘i.

Beli torini chun xayol qilib,
Jismini ul xayol nol qilib.

Badani noldek bo‘lub bejon,
Ko‘ziga nol af’iyi pechon.

Solibon sim jismi ko‘ngliga tob,
Siymgun ashkini qilib siymob.

Siymdek ashk ko‘zi fosh aylab,
Bori olamg‘a siymposh aylab.

Changining hay’atin sog‘ingan dam,
Egri qaddin fig‘oni aylab xam.

Dilkash istab bu egri afg‘oni,
Tor o‘lub anda rishtai joni.

Har zamon ko‘ngli bir havo qilibon,
Changdek o‘zga bir navo qilibon.

Lek o‘z holig‘a navo topmay,
Dard topib, vale davo topmay.

Za’fi ortib hadu gumondin ham,
Dardi ishqi fuzunroq ondin ham.

Ko‘zi qon to‘kmak ichra qonmay hech,
Uzi holin o‘zi inonmay hech.

Debki: «Yorab, ne holat erkin bu!
Ne tuganmas malolat erkin bu!

Menmudurmenki, chunki qildim zo‘r,
Ajdaho savlatimdin o‘ldi mo‘r.

Emdi ishq ajdahosi zo‘r etti,
Ajdahokush tanimni mo‘r etti.

Menmudurmenki, zohir etgach kin,
Ojizim bo‘ldi ikki sheri arin![3]

Dard ila hajr qilg‘och arislonlik,
Mush o‘lubmen, vale yarim jonlik.

Menmudurmenki, razm chun tuzdum,
Chin sipohini yolg‘uzun buzdum.

Ishq chun ramzu kin shior etti,
Xayli sabrimni torumor etti.

Menda bor erdi aql ham, din ham,
G‘amda toqat, baloda tamkin ham.

Ne balo ishq boshima soldi
Kim, sarosar bu xayl qo‘zg‘oldi

Oh o‘tidin tutunnimu aytay!
Yo‘qsa, bu tiyra tunnimu aytay!

Kim ko‘rubtur kecha bu yanglig‘ uzun,
G‘am kunidin qarolig‘ ichra fuzun?

Ham qaro, ham uzunu ham dilband,
Mahvashim sochidin kelib monand.

Munda men, anda notavon ko‘nglum,
Munda men zoru anda qon ko‘nglum.

Men dag‘i garchi qonda bo‘lg‘ay edim,
Kosh ko‘nglumdek onda bo‘lg‘ay edim!

Meni bu kecha muztar aylabdur,
Zor ko‘nglumni abtar aylabdur.

Go‘rdek tun erur qarong‘u manga,
Bo‘lsa ne erdi so‘ngg‘i uyqu manga.

Charx qatlimg‘a tig‘i kin oldi,
Go‘r ichiga tiriklay-o‘q soldi.

Kosh, tig‘in boshimg‘a sursa edi,
Boshni tandin urub tushursa edi.

Qavmu xayliki bandam erdinglar,
Ne desam sarfigandam erdinglar.

Borchag‘a ni’matim haqi bordur,
Bu sufat yuz haqim taqi bordur.

Xizmatim ichra lof urar edingiz,
Lofi ramzu masof urar edingiz!

Qilichingiz usholdimu oxir!
Ilgingiz toshqa qoldimu oxir!

Meni yuz ming balo aro ko‘rmang,
Har zamon o‘lmagim ravo ko‘rmang.

Tig‘ ila ko‘kragimni chok aylang,
Bir-iki zarb ila halok aylang.

Qutqoring joni notavonimni,
Bihil ettim borig‘a qonimni.

Demayinkim, bihildurur qonim,
Muzd bergaymen o‘lsa yuz jonim.

Yorliq qayda ketti, yoronlar!?
Yo‘q musulmonliq, ey musulmonlar!

Ulturub g‘avrima yeting oxir!
Ming o‘lumdin xalos eting oxir!»

Ishi to subh navha qilmoq edi,
Qonu tuproq aro yiqilmoq edi.

Tong qushi chun sahar ko‘tardi xurush,
Za’f qildiyu ketti andin hush.

Eltti o‘zidan uyla za’f oni
Ki, gumon etki, yo‘qturur joni.

Charx chun qildi buyla ish angez,
Tushti haryon el ichra rustoxez.

Shohlarkim, anga mulozim edi,
Qullug‘i borchasig‘a lozim edi.

Yana beklar nekim, kichiku uluq,
Bori boshi yalang, saqoli yuluq.

Qildilar beqarorliq behad,
Har biri so‘gvorliq behad.

Ko'rdilarkim, jaza'da yo'qtur sud.
Mundin ish chorasi emas mavjud.

Oqibat majmai tuzattilar,
So'zni har nuktada uzottilar.

Roy oxir bu ishga tutti qaror
Kim, davo birla past o'lur bu sharor.

Ul davo dasht aro munosib emas,
Hukamo bu havoni xo'b demas.

Bo'ldilar chun bu nav' nuktasaro,
Soldilar shohni mahofa aro.

Dashtdin shahr sori surdilar,
Shahni gulshan aro tushurdilar.

Shomg'a tegru yo'q edi hushi,
Ko'nglida o'ti, jismida jo'shi.

Taxt chun bo'ldi shohdin xoli,
Fitnadin xoli o'lmas el holi.

[XVIII]

*Bahromning o'z parivashi hajridin devona bo'lg'oni va hukamo aning oshufta dimog'i tankiyasig'a ishtig'ol ko'rguzub, mumtad zamonlar muolaja asbobin tuzub, ko'p zahmatlar bila aning oz nima o'ziga kelgoni va savdosi daf'ig'a tamosho uchun yetti iqlim salotinining yetti qasr bino qilg'onlari**

Shoh chun taxti uzra topti maqom
Xiradu hushi yo'q edi to shom.

Jismin aylab edi o'lukdek saxt,
Taxta[1] yanglig' bo'lub edi anga taxt.

Kimki, taxt uzra ayladi ma'man,
Taxtadur oqibat anga maskan.

Chunkim ul kunga shom bo'ldi qarin,
Yeydi tun xayli pardav mushkin.

Mushk isi soldi shoh mag'zig'a hush,
Ko'zin ochtiyu bir dam erdi xamush.

Yana chun keldi yodig'a yori,
Yetti gardung'a nolau zori.

Yana bunyod qildi sho'ru shag'ab,
Oshurub ko'ktin oh ila yorab.

Charx toqi aro fig'on soldi.
Xayli anjumg'a qo'zg'olon soldi,

Chekti gardung'a nolai jonkoh,
Tikti anjum ko'ziga novaki oh.

Burnog'i tuncha yuz xaroblig'i,
Mehnat o'ti uza kaboblig'i.

Ohi yelig'a charx sovrulubon,
Uzi hijron o'tig'a qovrulubon.

Tongg'acha bu edi anga ahvol,
Tong yeli qildi jismini behol.

Yana to shom hushi zoyil edi,
Jismi har dam o'larga moyil edi.

Necha kun chun bu nav' erdi xarob,
Qo'ymadi iztirob — jismida tob.

Ishq muhlik, firoq edi zolim,
Jism ila aqli qolmadi solim.

Sihhat oning mizojidin ketti,
Tori jismi uzulgali yetti.

Soldi savdo dimog'i ichra xalal,
Aqlu hushi junung'a bo'ldi badal.

Bir zamon o'zda, o'n zamon bexud[2],
Ne salomat mizojida, ne xirad.

Qolmadi chun tan ichra tobi aning,
Bordi oshubu iztirobi aning.

Zo'ri afg'on qilurg'a yetmas edi,
Unini balki el eshitmas zdy.

Gah-gahi cheksa erdi nolai zor,
Jismi zori topar edi ozor.

So'zi ichra yo'q erdi hush asari,
Yo'q edi o'z degonidin xabari.

Xaylida kimda-kim bor erdi bilik,
Borcha yig‘lab, yuvdilar ondin ilik.

Qilibon ul balog‘a chora tama’,
Aylab arkoni davlati majma’.

Hukamo borcha ilm aro mohir,
Ulcha taxtida erdilar hozir.

To‘rt yuz erdi borchasig‘a adad,
Har biri ojizi hakimi xirad.

Borini hozir ettilar bir-bir,
So‘zni bu nav’ qildilar taqrir

Kim: «Shahi komron necha yil erur
Kim, boringizg‘a ulcha kom berur.

Barcha mamnuni minnatidursiz,
Tarbiyat yobi ni’matidursiz.

Bu navozishlaru inoyatlar,
Borchangizg‘a o‘kush rioyatlar.

Oning uchun ediki nogohi,
Charxdin yetsa dard jonkohi,

Daf’i ranji mizoj qilg‘aysiz,
Marazig‘a iloj qilg‘aysiz.

Emdi ul kun yetibdurur bilingiz,
Ne qila olur ersangiz qilingiz!

Muncha elgaki shoh etar shafqat,
Bordurur har biriga bir xizmat.

Qilsa erdi adusi tug‘yonlar,
Biz fido aylagay eduk jonlar.

Razmu kin oshkor qilg‘ay eduk,
Jonimnzni nisor qilg‘ay eduk,

O‘zni ul ishda to erur maqdur,
Shammai tutmag‘ay eduk ma’zur.

Lek mundog‘ marazki voqe’dur,
Sizga oning iloji roje’dur».

Hikmat ahlig‘a bo‘ldi chun bu xitob.
Dedilar fikr birla bunla javob

Kim: «Bu so‘zlarki dedingiz, chindur,
Borchasig‘a mahalli tahsindur.

Lek ishq ichra za’f topsa kishi
Daf’i oning emas hakim ishi.

Ishq o‘ti kimni aylasa mahrur,
Aylamas daf’ xirfa, bal kofur.

Har ko‘ngul ichra solsa ishq o‘ti tob,
Kerak ul bahri vasldin serob,

Bo‘lsa tab’ ichra xiltdin illat,
Moddiy bo‘lsa har nechuk zahmat,

Bizga ishdur anga iloj etmak.
Tib ila sihhati mizoj etmak.

Lek bu za’f ishqdindur, bas —
Ishq o‘tdur, bizning muolaja xas,

Necha bu nav’ bo‘lsa sa’y etali,
Choraning toru pudig‘a yetali.

Ulcha imkoni bor etib tadbir,
Qilmoli jiddu jahd aro taqsir.

Bori maqsud erur, bukim ma’bud,
Bergay oning mizojig‘a behbud.

Xiradig‘a yetib salomat ham,
Tab’ig‘a kirgay istiqomat ham».

Hukamo chun qilib bu nav’ qabul,
Bo‘ldilar shah ilojig‘a mashg‘ul.

Chora topmoqqa jozim erdilar,
Kecha-kunduz mulozim erdilar.

Yuz kishiga ibodat o‘ldi ruju’,
Tun- ila kun niyoz birla xushu’.

Sihhati zotig‘a duo qilmoq,
Sadqayu nazrlar ado qilmoq.

Yuz kishi qildilar yana ohang
Aylamakka fusun ila nayrang

Solibon daf’i jin qilurg‘a navid,
Uqubon ruqya, yozibon ta’vid.

Yuz kishi safhag‘a nazar aylab,
Tajriba sori ham guzar aylab.

Ham tavajjuh, ham ijtihod qilib,
Aylab oning ilojin, ulcha bilib.

Yana yuz ud so‘zu laxlaxa soz,
Aklu shurb ichra ulcha bo‘lsa niyoz.

Ne iloj ichrakim kerak asbob,
Aylab oning tahiyasig‘a shitob.

Bo‘ sifat to‘rt yuz hujasta zamir,
Rub’i maskunda yo‘q biriga nazir.

Ikki yil tarki xo‘rdu xob aylab
Ish saranjomig‘a shitob aylab.

Qildilar onchakim shahi bedil,
Juzvi sihhat ayladi hosil.

Qildilar ko‘p iloji ichra fusun
Kim, anga kamrak o‘ldi za’fu junun.

Jismig‘a ham g‘izodin o‘ldi madad,
Ham dimog‘ig‘a kirdi nuri xirad.

Topti chun bu qadar shifo ranjur,
Hukamo buyla qildilar mazkur

Kim: «Kerak qilmoq uyla ish paydo
Kim, ul ish bo‘lsa dofii savdo:

Biri ul jumladin, imorat erur
Ki, tamoshosi ko‘p natija berur.

Tarh qilsa muhandisi mohir,
Har zamon o‘zga shakl etar zohir.

Har kishi g‘olib o‘lsa savdosi,
Daf’i savdo qilur tamoshosi.

Aylab arkani davlat ishga shitob,
Bo‘ldi omoda ne kerak asbob.

Yetti iqlim xonu xoqoni
Anglabon shahda za’fi jismoniy.

Chun bor erdilar anga tobi’ xayl,
Borcha aylab mulozamat sori mayl.

Qo‘ymish erdilar ostonig‘a yuz,
Aylabon qullug‘in kecha-kunduz.

Angakim sa’b bo‘lsa kelmak ishi,
Evaziga yibormish erdi kishi.

Ini yanglig‘ va yo o‘g‘ul yanglig‘,
Shahg‘a xizmat qilurg‘a qul yanglig‘.

Buyla yetti shahi rafi’ makon,._
Qullug‘in aylab onchakim imkon,

Bori jondin tilab davosin aning,
Istabon tunu kun shifosin aning

Har biri istar erdi bir xizmat
Kim, agar shahg‘a qo‘ysa yuz sihhat

Ishida elga guftugo‘y o‘lg‘ay,
Anga ul ishdin obro‘y o‘lg‘ay.

Chun imorat hadisi topti tul,
Yer o‘pub yetti shoh qildi qabul

Ki, qilib har biri bino bir qasr,
Har biri zeb ichinda ziynati asr.

Tunu kun ehtimom qilg‘aylar,
Sa’y birla tamom qilg‘aylar.

Har kun ul ishki qilsa bannosi,
Shah kelib aylagay tamoshosi.

Shahg‘a arz aylabon topib ruxsat
Har biri jonig‘a qo‘yub minnat.

Shohning taxtidin yeti shahroh,
Olam ahlig‘a gohu begah roh.

Bor edikim ulus yurur erdi,
Elga yo‘llar uza murur erdi.

Shohlar azm etib, ul ishga bori,
Yo‘l uzakim borur diyori sori.

Soldilar yetti qasri charx nihod,
Bo‘ldi ish qilmoq ul sifat bunyod

Kim, sado tushti charx toqi aro,
El nafiri falak ravoki aro.

Charx yetkurdi oyu kundin xisht,
Yasalur deb yer uzra yetti bihisht.

Har zamon o‘zga shakl etib paydo,
Shah tamoshosig‘a bo‘lub shaydo.

[XIX]

Yetti falakdek yetti qasrning tugangoni va Moniyi musavvir har qasrni o‘zga bir rang bila naqshbandliq qilg‘oni, dog‘i yetti iqlim salotinining qizlarin, ul yetti qasrda Bahrom bila aqd qilg‘onlari va haftaning har kuni Bahrom bir qasrda suhbat tutqoni

Chun muhandislar ehtimom etti,
Har bir o‘z qasrini tamom etti.

Lek topquncha qasrlar itmom,
Topti har lahza naf’lar Bahrom.

Har zamon bir ajabg‘a nazzora,
Bo‘ldi savdosig‘a base chora.

Garchi har qasr edi falak payvand,
Rif’atu vus’ati falak monand.

Bir falak qadr chun edi Moniy
Sa’y birla tugattilar oni.

Xastaning boqi erdi savdosi,
Xasta ko‘nglida ishq vasvosi

Kim, tamom o‘ldi ul yeti pargor,
Shoh qoldi nazoradin bekor.

Hukamo bo‘ldilar chu kom ravo:
Dedilarkim: «Bu ishtur emdi davo

Kim, necha naqshbandi rangomez,
Bo‘lg‘oy ul qasrlarda san’at rez,

Ko‘rguzub san’at ichra yuz nayrang,
Aylagaylar bu qasrlarni rang.

Qilsa ne rang ichni naqqoshi,
Toshi ham bo‘lg‘ay ul sifat koshi»

Borcha Moniyni qildilar hozir,
Dedilar: «K-ey funun aro mohir.

Chun sen erding burun ul ish sababi
Kim, bo‘lub erdi shohning tarabi.

Sihhatig‘a yana sabab bo‘lg‘il.
Tab’ig‘a boisi tarab bo‘lg‘il.

Qasrlar ziynatig‘a ohang et,
Bu yeti qasrni yeti rang et.

Naqshini ulcha sen bilursen, qil,
Neki ko‘nglung tilar qilursen, qil,

Sanga, ne nav’ qil, demak so‘z emas,
Har kishi so‘z bilur, bu so‘zni demas»

Ajz ko‘rgach bu nav’ chora sigol,
Ko‘ziga qo‘ydi barmog‘in filhol.

Dedi: «Siz istagonni kelturunguz,
Ne masolih keraksa yetkurunguz!».

Ul deganni bular qabul etti,
Ul ishi boshig‘a qo‘pub ketti.

Mulk aro har ne bor edi naqqosh,
Barchag‘a ish buyurmoq ayladi fosh:

Qalam ahlin qilib yeti sarkor,
Yo degil naqshband, yo zarkor

O‘zi ish tarhu rasmin tuzatib,
Har zamoni bir ish boshig‘a yetib.

Sayr etar erdi subhdin to shom,
Bir imoratg‘a har zamon Bahrom.

Har nafas ko‘rgach o‘zga bir timsol,
Anga mash’uf o‘lub, ul ishda xayol.

Ko‘ngli har yon chu ko‘p bo‘lub moyil,
Mayl savdosin aylabon zoyil:

Naqshlar jonibin xayoli tutub,
O‘z xayoloti naqshini unutub[1]

Ham bu yanglig‘ chu o‘tti oz fursat,
Qasrlar topti zeb yla ziynat.

Har birin o‘zga nav’ ettirang.
Bo‘ldi ul yeti qasr yetti rang.

Shah mizojida ishq o‘tig‘a gudoz
Garchi qolib edi, va lekin oz.

Hukamo ko‘p qilib yana tadbir,
Ko‘p urub royu aylabon ta’bir,

Dedilar: «Emdi quvvatig‘a sabab,
Za’fi raf’iyu sihhatig‘a sabab —

Bu dururkim, chu butti buyla qusur,
Bo‘lg‘ay ul yetti qasr aro yeti hur.

Shohlar ichra hurvash farzand,
Kimda bor ersa loyiqi payvand.

Mutaaddid anga nikoh kerak,
Qasrlar ichra rudu roh kerak»[2].

Chun tafahhusg‘a bo‘ldilar mashg‘ul,
Hosilan borcha kom topti husul:

Bor edi yetti shahda yetti pari,
Parda kenida aql pardalari.

Har biri aqlu jong‘a ofat o‘lub,
Aqlu jon yo‘q, jahong‘a ofat o‘lub.

Poklik pardasida mehri sipehr,
Pardada uylakim, sipehrda mehr.

Husn burjida ravshan axtarlar,
Lutf durjida pok gavharlar.

Axtar, ammo bulut ichinda nuhuft,
Gavhar, ammo anga yetishmay suft.

Har biri vasfida bayon qosir,
Ne bayon, kilki nuktaronqosir.

Husn aro mohu mehrg‘a foyiq,
Shoh aqdig‘a har biri loyik.

Yetti iqlim hukmronlarig‘a,
Yetti so‘z o‘tmagan gumonlarig‘a —

Parda ichra hadisi pinhoni,
Uylakim fahm qildilar oni.

Borcha yer o‘ptilarki: «Bizga nehad,
Aylamak yo qabul, yoxud rad.

Neki shah royi olam oroyi,
Muttafiq anga borchamiz royi.

Zarralarni quyoshqa yetkuradur,
Qatralarni tengizdin oshuradur».

Chun bu so‘z o‘tti, toptilar dastur,
Shohlar rasmi birla qilmoq sur.

Sur dasturi topti chun tarvij,
Shoh ila topti mohlar tazvij[3].

Har biri bir taraf xirom etti.
Otasi qasrini maqom etti.

Hukamo bo‘ldilar chu vaqtshunos[4],
Buyla soat ishiga bo‘ldi qiyos

Kim, shahi komgori komravo,
Haram ahlig‘a aylamak parvo.

Ko‘nglini moyili haram qilmoq,
Haram ahlini muhtaram qilmoq.

Tongla shanba kuni munosibdur
Kim, kavokib sharafg‘a kosibdur[5].

Qasri mushkin aro tuzub avrang,
Mushkbo‘ mayga aylamak ohang.

[XX]

Shanba kuni Bahromning mushkfom liboslar kiyib, gunbadi mushkinga xirom qilib, g‘azoli mushkbo‘ bila bodai mushkin ichgoni va bu mashg‘ulluq bila hijron o‘tining dudi qaro qilg‘on kunni shomg‘a yetkurgoni

Subhi shanbaki, shomi dayjuriy,
Yuziga hulla yopti kofuriy[1],

Qasri mushkinga qo‘ydi yuz Bahrom,
Ichgali mushkbo‘ g‘azol ila jom.

Lu’bati hindzodu chiniyvash,
La’li jonbaxshu sunbuli dilkash.

Hullasin oydek aylabon shabgun,
Durlar ul hulla uzra kavkabgun.

Taxtu raxtini aylabon mushkin,
Mushk uza yer tutub g‘azolai Chin[2].

Tutubon uyni mushkdin zulmot,
Mahvash ul zulmat ichra obi hayot[3].

Shah dag‘i hulla mushkfom aylab,
Kirdi mahvash sari xirom aylab.

Taxt uza chiqti vorisi Jamshid[4],
Anga yondoshti g‘ayrati xurshid.

Ichilur erdi mushkbo‘ boda,
Mushku anbar buxuri omoda.

Anga tegruki mushk sochib shom,
Qildi olam yuzini anbarfom.

Elga erdi tarabfizo shanba
Shahg‘a erdi, vale azo shanba.

Hukamo aylab amri bo‘su kanor,
O‘zga ishdin buyurmish erdi kanor.

Muni mahvash dag‘i bilur erdi,
O‘zni shahdin yiroq qilur erdi.

Shahg‘a kunduz iloj erdi nishot,
Kecha uyqug‘a aylamak ifrot.

Soldi g‘am shomi ko‘ngliga qayg‘u,
Uylakim o‘chti ko‘zidin uyqu.

Mahvash o‘z pardasida bo‘ldi nihon,
Shahg‘a hijron qorong‘u etti jahon.

To‘lg‘onur erdi tiyra holi bila,
Dilbari zulfining xayoli bila.

Ko‘rdi g‘am shomi ko‘p azob aylar,
Uyqusizliq ani xarob aylar.

Hukm qildiki, bir-iki xodim
Bo‘lubon ushbu yo‘l sori ozim

Kim, erur ushbu qasr ul sori,
Aylabon sa’yu jahd izhori.

Kim yo‘luqsa, manga ketursunlar,
Baytul-ihzonima yetursunlar

Kim, necha nukta oshkor desun,
Sarguzashtin fasonavor desun.

Shoyad uyqu ko‘zumga mayl etgay,
Andin osoyishi manga yetgay.

Borg‘och-o‘q toptilar jahongarde,
Sayr qilmoqta charxi novardi.

Parda keyniga keldi chun soyir,
Bo‘ldi hukmi julus anga zohir.

Yer o‘pub chun musofir o‘lturdi,
Shah anga qissa hukmini surdi.

Soyir o‘ldi chu qissadin ogoh,
Topti har ne, anga edi dilxoh.

Shohni ko‘p qilib duo bila yod
Ki: «Bo‘l anduhu qayg‘udin ozod».

Avvalg‘i iqlim yo‘lidin keturgan musofirning fasona demagi

Boru yo‘q chun duoki bildi, dedi,
Dedi: «Bir bor ediyu bir yo‘q edi.

Hnnd mulkida bor edi shohi

Shohlig‘ ishlaridin ogohi.

Chirikiga kanora yo‘q paydo,
Maxzanig‘a shumora yo‘q paydo.

Tig‘i hindiy chnqorsa kishvargir,
Olibon to Xitoy, bal Kashmir.

Ham falak par humoyi baxti aning,
Ham Sarandib[5] poytaxti aning,

Laqabi Xon edi, oti Jasrat[6],
Mulkidin shohlarga yuz hasrat.

Jumlai olam ichra hashmatron,
El ani derlar erdi «Jasratxon».

Bor edi bir xujasta farzandi,
Ko‘ngli qutiyu bag‘ri payvandi.

Barcha donish aro yagona kelib,
Husn aro nodiri zamona kelib.

Otasi ko‘ngliga surur andin,
Hind elining ko‘ziga nur andin;

Lutf ila xulqi haddu g‘oyatsiz,
Fahmu idroki hud nihoyatsiz,

Bori ilmu kamol aro mohir,
Zotidin yuz kamol o‘lub zohir.

Borcha bir soriyu bu bir sori
Kim, kishiga yetishmay ozori.

Zuhdu taqvo kelib shiori aning,
Bo‘lubon poklik hisori aning.

Oti Farrux jamoli farxunda,
Xulqi olam elin qilib banda.

Otasi qirq yil surib xonliq,
Qilmish erdi ulusqa sultonliq,

Yoshi seksong‘a tegru yetmish edi,
Ko‘nglidin umr zavqi ketmish edi.

Istar erdi tirikligida o‘zi

Yorumoq o‘z charog‘i birla ko‘zi.

O‘g‘lig‘a mulku taxtu tojin ham,
Hind molin, Xito xirojin ham,

Beribon yuz tafoxxur aylar edi,
Lek Farrux tanaffur aylar edn.

Faqr etib erdi ko‘nglini mashg‘ul,
Aylamas erdi saltanatni qabul.

Ham kelib shohliq ishida batang,
Ham taahhul ishida erdi lang.

Shahg‘a bu nkki ish edi maqsud,
Ikkisi shohzodag‘a mardud.

Otasig‘a bu justjo‘y erdi,
Anga man’ida guftugo‘y erdi,

Bir kecha bor edi ibodat aro
Nurdin matlai saodat aro.

Subh chun sajdai niyoz etti,
Ko‘ziga uyqu turktoz etti.

Jilva qilg‘och xayoli ruhoniy,
Ming suvar zohir o‘ldi pinhoniy:

Uzini ko‘rdi bir biyobonda
Kim, ulus behisob edi anda.

Borcha ko‘ch ahliyu safar xayli,
Bir taraf lek borchaning mayli.

Bor edi ul aroda bir mahmil,
Buxtiyi charx o‘lub anga homil.

Mahmil[7] ustida maxmali mushkin,
Mushk sochib nechukki nofai Chin.

Mutaharrik bo‘lub nasimi sabo,
Chunki mahmildin o‘ldi parda rabo.

Ul amorida xud pari erdi,
Ne pari, mehri xovari erdi.

Ul quyosh lam’asi kul ayladi pok,

Notavon jismin uylakim xoshok.

Boqti Farrux chu ul taraf betob,
To‘lun oyni yoshurdi tiyra sahob.

Ulcha yetti quloqqa xalq deri,
Bu edikim: «Erur bu Quds yeri».

Farrux uyg‘ondi sekrib uyqudin,
Ko‘zidin uyqu o‘chti qayg‘udin.

Har zamon pechu tobi ortar edi,
Ko‘nglining iztirobi ortar edi.

Ko‘rdikim fikri etmasa nofi’,
Ishq zulmi ani qilur zoyi’:

Ko‘ngliga ayladi safarni jazm,
Aylamak Quds dashti sori azm.

Yo ne matlub erur anga yetmak,
Yo talab ichra tarki jon etmak.

Tong yeli chunki surdi tun dudin,
Iig‘di ko‘k chatri anbar oludin8.

Ochti farxunda tal’atin kunduz,
Qo‘ydi Farrux otosi taxtig‘a yuz.

Supurub yer jabin bila bisyor,
Ayladi muddaosini izhor

Kim: «jahongardlig‘ erur havasim,
Yo‘q ani man’ etarga dast-rasim.

Xiradim qildi bu havas bexud[9],
Chun havas g‘olib o‘ldi ketti xirad.

Bu azimatda ixtiyorim yo‘q,
Azm to qilmog‘um qarorim yo‘q,

Buyla ishkim manga tavallodur,
Shohdin ruxsat o‘lsa avlodur.

Bo‘lmasa ruxsat, o‘lg‘ucha ogah.
Qetgudekmen boshim olib nogah».

Shoh eshitti chu bu sifat padrud,

Kuydi andoqki, chiqti boshig‘a dud.

Chekti pargola bag‘ridin lola,
Dedikim: «Ey bog‘irg‘a pargola,

Furqating birla urma bag‘rima o‘q,
Har ne so‘z der esang degil, muni yo‘q!

Kim, bukun tonglaliq bo‘lubdurmen,
Umru jon uzrini qo‘lubdurmen.

Xanjari hajr ko‘ngluma urma,
Men xud o‘lgum, burunroq o‘lturma!»,

Ko‘p fig‘on chekti borcha dardolud,
Ishq chun g‘olib erdi qilmadi rud.

Ko‘rdikim, o‘g‘li so‘zi oshubdur,
Anga bir nav’ o‘t tutoshubdur .

Kim, oto ashki oni past etmas,
Ko‘ngli topmas qaror, to ketmas.

Ko‘zi yoshin oshurdi to‘fondin,
Yudi nokomdin ilik jondin.

Cherikidin yorimin oyirdi,
Ganj nisfini ham anga berdi.

Munga loyiq asosi shohona,
Har g‘aroyibki ham kerak yona.

Yasadi ul sifat asosin aning
Ki, xirad topmag‘ay qiyosin aning.

Beribon ruxsat oni shod etti,
Jon bila jismi xayrbod etti.

Yondi Jasrat qo‘yub balo sori rux,
Ko‘ch bar ko‘ch tebradi Farrux.

Yurumak erdi tunu kun komi,
Yo‘q edi hech yerda oromi,

Shahr bar shahr edi xiromi aning,
Yetguncha maqsadig‘a gomi aning.

Ul zamon kimki qilsa azmi tavof,

Ka’ba o‘rnida Quddus erdi matof[10].

Ham yetib erdi vaqtu yuz ming xayl,
Aylab erdi tavof sori mayl.

Farrux ul pok yerga chun yetti,
Pok ko‘ngli bila tavof etti.

Qo‘ydi tufroqqa yuz niyoz bila,
Sham’dek yig‘ladi gudoz bila.

Istadi hojatinki xoliqi dahr
Anga matlubidin yeturgay bahr.

Ko‘ziga uchrag‘ay diloromi,
Hosil o‘lg‘ay visolidin komi.

Necha kun chun bu nav’ edi anga hol,
Zohir ermas edi ishiga maol.

Tavf ahli yonorg‘a bog‘lab bel,
Ketti to‘shluq to‘shiga kelgan el,

Ul kecha g‘amdin asru bedil edi
Tushta biri anga bu nukta dedi

Kim: «agar aylasang murod talab
Turmayin, tongla ayla azmi Halab»[11].

Uyg‘onib sabru toqati ketti,
Qo‘pti dog‘i Halabg‘a azm etti.

Xalab ahli ko‘p erdi g‘oyatsiz,
Io‘lda suv oz edi nihoyatsiz.

Cherikin qaytarib ijozat ila,
Yo‘lg‘a kelturdi yuz irodat ila

Bo‘ldi chun qaytmoq sipoh ishi,
Bila qoldn yuz-iki yuzcha kishi

Kim, mahol erdi qaytmog‘lig‘ alar,
Shahlari tarkin etmog‘liq alar.

Munga loyiq yarog‘ birla tamom,
Ayladi Farrux ul no‘l uzra xirom.

El Halab ozimi ko‘p erdi base,

Vatani sori borchaning havasi.

Shohzoda alar bila hamroh,
Lek hamrozi dardu munisi oh,

Bordilar goh-gohu tushtilar —
To Halab mulkiga yovushtilar.

Shahr eli dog‘i chiqmish erdi g‘uluv,
Ko‘yu dasht erdi xalqdin mamluv.

Farrux ul qissa iztirorida,
Ko‘zi har lahza bir amorida

Ki, ko‘rundi ko‘ziga bir mahmil,
Noqasi shahr sori musta’jil.

Tushta ko‘rgan kibi yopug‘i qaro,
Iztirob o‘ti tushti joni aro.

Buyla holatda tund yetti shamol,
Ochti mahmil kanorasin filhol.

Chun ochildi bulut, ko‘rundi quyosh
Tushta ko‘rgan quyoshi bo‘ldi fosh.

Istaganni bu lahzakim topti,
Yana xurshedni bulut yopti.

Kunni chun tiyra abr qildi nihon
Bo‘ldi Farrux ko‘ziga tiyra jahon.

Chunki ul nur qolmadi ko‘zida,
Ko‘ngli bir lahza yo‘q edi o‘zida.

O‘ziga kelgach ochti ko‘z holi,
Dasht o‘lub erdi xalqdin xoli.

Shahr aro kirmish erdi ahli safar,
Vatani bo‘lmish erdy elga maqar.

G‘ayri Farrux dag‘i necha xodim
Kim, aning birla erdilar ozim.

Ko‘rdi Farruxki ish qatiq tushti,
Zahr hijroni bas achiq tushti.

Nechakim kuydi notavon joni,

Elidin asradi nihon oni.

Jahd ila ayladi shikeboliq,
Bo‘lmasun deb ishida rasvoliq.

Eli holida anglabon tag‘yir,
Bir-biriga so‘z aytibon bir-bir.

Chun aning holig‘a tag‘ayyur o‘lub,
Bilmayin xaylig‘a tahayyur o‘lub.

Bori bir nav’ hol ila nokom,
Manzili toptilar qilurg‘a maqom.

Lek shahzoda bor edi behol,
Eltibon hardam oni o‘zga xayol.

Qilmayin fahm guftugo‘ chog‘i,
El so‘zin dog‘i, o‘z so‘zin dog‘i.

Ochti tun xayli chun qaro parda,
Yo qaro ranglnk saroparda.

Anglabon shohzodani g‘amgin,
Bo‘lubon qavmu xayli borcha hazin,

Elin anglab asir qayg‘ug‘a,
Soldi shahzoda o‘zin uyqug‘a.

Oni uyqu aro ko‘rub xayli,
Borcha qildilar uyquning mayli.

Ko‘zlarin yumg‘och ul suruk mahzun,
Borchasin uyqu xayli etti zabun.

Elni shahzoda masti xob ko‘rub,
Ishq o‘tidin ichinda tob ko‘rub,

Qo‘ptiyu oldi qog‘azu xoma,
Yozdi xaylig‘a bu sifat noma

Kim: «havodis yeridurur olam,
Ondin ozod emas bani odam.

Har ne el olig‘a yozibdur haq,
Chora yo‘q oni ko‘rmayin mutlaq.

Manga ovoraliq emish taqdir,

Ishqu bechoraliq emish taqdir.

G‘urbat.ichra bo‘lurg‘a ovora,
Manga taqdir bo‘lsa ne chora.

Tushti olimg‘a uyla qattig‘ hol
Ki, bayonida keldi notiqa lol.

Gar manga buyla sa’b suratdur,
Chunki taqdir erur zaruratdur.

Spz bu g‘urbatda turmangiz zinhor,
Meni istab yugurmangiz zinhor

Kim, tilab munda topqungiz yo‘qtur,
Toiishur yerimiz vatan-o‘qdur.

Men baliyatda jondin ar to‘yg‘um,
Tirik o‘lsam vatang‘a yuz qo‘yg‘um.

Agar o‘lsam bihil qiling oxir,
Meni o‘zdin bihil biling oxir!

Tutmangiz bu diyor ichinda maqom,
Qaytingiz, vassalomu val-ikrom»

Ruq’aning kog‘azig‘a berdi navard,
O‘rnida qo‘ydi ul sahifai dard.

Egnidin soldi shosvor libos,
Kiydi o‘rnig‘a rom rang palos.

Qo‘ptiyu chiqti uydin ohista,
Aylar erdi xirom payvasta.

Shahr aro po‘ya urdi ko‘y-bako‘y,
Telba yanglig‘ yugurdi so‘y-baso‘y.

Oqibat kunji gulxani topti,
Yotib o‘zga palosini yopti.

Garchi gulxan kuli makoni aning,
Lek do‘zax o‘tida joni aning.

Anga bu hol soldi kofir ishq,
To ne qilg‘ay ishini oxir ishq.

Subh chun tuzdi ko‘rau damni[12],

Mehr o‘tidin yorutti olamni.

Qo‘pub ul xayl beshikebu tavon,
Bo‘ldilar shohzoda sori ravon.

Oni o‘rnida ko‘rmayin mavjud,
Chektilar borcha ohi dard olud.

Urdilar po‘ya birla har sori yuz,
Istab oni iki kecha-kunduz

Topmadilar nishonai andin,
To‘ydilar ul firoq aro jondin.

Ruq’aikim yozib edi, nogah
Topib, ishidin o‘ldilar ogah.

Bildilar bedavo erur bu alam,
Tutubon holiga aning motam.

G‘urbatidin debon ko‘p afsona,
Navha ko‘p chektilar g‘aribona,

Sudsiz erdi chunki ul oshub,
Ham vatan sori bo‘ldilar rahko‘b.

Bu taraf shohzodai bedil,
Chun vuquf oncha ayladi hosil

Kim, eli oni topa olmay jazm,
Yig‘layu qildilar vatan sori azm.

Ko‘ngli o‘z holig‘a buzuldi base,
Kuydi g‘am o‘tig‘a nechukki xase.

Shohliqdin tushub gadoliqqa,
Yuz balo nchra mubtaloliqqa.

Qo‘zg‘abon hardam oni bekaslik,
Ishiga hech chora bilmaslik.

Yuz tuman mungda joni afgori
Borcha bir soriyu bu bir sori

Kim, anga muncha ranj o‘lub ro‘zi,
Kuydurub ko‘kni ohi jonso‘zi.

Muncha ish boisi nihon erdi,

Ne nihon, balki benishon erdi.

Bo‘lmay ul shahrg‘a kanora padid,
Ne mahallotig‘a shumora padid.

Anda yuz yil kishi bo‘lub soyir,
Yetmagi barcha yerga yo‘q zohir.

Uyi sahro qumi hisobig‘a jo‘b,
Eli xud necha onchadin ham ko‘p.

Farruxi notavon necha kun edi
Ki, ne suv ichti, ne taom yedi.

Kimsakim, topmag‘ay taom ila bahr,
No‘sh qilg‘ay taom o‘rnig‘a zahr.

Ishqdin jonda bo‘lg‘ay ozori,
Tani g‘urbat o‘ti giriftori.

Hajrdin ham anga malol o‘lg‘ay, —
Fikr qilkim, anga ne hol o‘lg‘ay.

Anga bor erdi muncha g‘am bori,
Shohlig‘ tarki, lek bir sori.

Xasta jonig‘a yuz taab tushti,
Ko‘rki ish tushtiyu-ajab tushti.

Dedi: «Bu ajz birla butmas ishim,
Bordurur tengrim, ar yo‘q ersa kishim.

Nechuk o‘lsa oyoq uza turayin,
Yotib o‘lguncha dastu-po urayin».

Qo‘ptiyu qildi shahr ichiga xirom,
Har taraf solur erdi bilmay gom.

Bir-nkki kun bu nav’ urdi qadam,
Za’f aning vujudin etti adam.

Ishq chun tu’madin qilib edi fard,
Quvvatu quti erdi ishq ila dard.

Jismkim, topmadi g‘izo bila qut.
Bo‘ldi — suvdin yiroq tushgan hut.

G‘urbat ichra yurur edi bekas,

Kishisi dardi ishq erdiyu bas.

Ikki-uch kun chu buyla kezdi yabob
Ne anga sabru hush, ne xo‘ru xob.

Ko‘rdi behad erur balo asru,
Bordurur dardi bedavo asru.

Harakatdin qolur tani zori,
O‘zini chekti bir buzug‘ sori.

Qo‘ydi boshining ostig‘a bir tosh,
Dedi: «Bosh o‘lmog‘oy edi manga kosh!»

Sundi tufroq uza tani zorin,
Boshqa chekti palosi idborin.

Ko‘ngli andoq hayotdin to‘ydi,
Jon berurga yaqin ko‘ngul qo‘ydi.

Xojan bor edi Halabda g‘aniy,
Mehmondorliq shioru fani.

E’tibori ko‘p el aro behad,
Johu molig‘a yo‘q hisobu adad.

Anga uy erdi mehmonxona,
Anda kup oshnovu begona,

Ko‘ngli behad rahimu tab’i saxiy,
Shahr xalqi ichinda oti Axiy.

Sayr aylar edi gahu begoh,
Surubon markabin rahu beroh.

Goh yo‘l boshlari sari boribon,
Goh vayronalarni axtaribon

Qayda topsa g‘aribi mazlume,
Xastau nomurodu marhume.

Bo‘lubon bir nafas anga hamdam,
Yoqibon ko‘ngli zaxmig‘a marham.

Negakim bo‘lsa muqtazi zoti,
Aylabon ul qadar murooti.

Shahr eli andin erdi sharmanda,

Qarami borchani qilib banda.

Go‘yi ul kun Axiyi sohib xayr
Shahr atrofini qilur edi sayr

Kim, buzug‘ni vatan qilib Farrux,
Qo‘ydi idbor tufrog‘i uza ruh.

Xojakim ul buzuqqa yovushti,
Ko‘zi ul notavon sori tushti.

Surub ulyon Axiyi davlatmand,
Tushtiyu berdi qullarig‘a samand.

Kelib olig‘a dedi: «Ey marhum,
Kimsen, ahvoling et manga ma’lum!»

Notavon yuz ochib salom etti,
Ulturub behad ehtirom etti,

Dedi: «Ey xojai xujasta jamol,
Bor yo‘lung birla, so‘rma mendin hol.

Yuqmag‘ay ko‘nglunga g‘amim asari,
Tushmagay joningga o‘tum sharari».

Xoja pchn ko‘rdi ul ruhi mahvash,
So‘ngra bu nav’ posuxi dilkash.

Ham yuzi oni beqaror etti,
Ham so‘zi oni ashkbor etti.

Ne ko‘rub erdi uyla turfa jamol,
Ne bu yanglig‘ eshitmish erdi maqol.

Bildikim, bas aziz paykardur,
Angladikim, sharif gavhardur,

Sa’y ila markab uzra mindurdi,
Xizmat aylab uyiga yetkurdi.

Chun tushurdi aziz mehmonni,
Yuzidin ravshan etti ayvonni.

Chekti avval taom ila sharbat.
Mehmon qildi ul sori rag‘bat.

Ulcha mumkin Axiyi ravshan roy,

Mizbonliq ishin keturdi bajoy.

Har tarafdinki so‘z suol etti,
Posuxi oni gungu lol etti.

Gavhar afshon javobidin soyil,
Bo‘la olmay savolg‘a moyil.

Hujrae xilvat ayladi tartib,
Kecha bo‘lmoqqa mehmoni g‘arib.

Kechalar mehmon tutub xilvat,
Munisi erdi anduhu g‘urbat.

Ishqdin tortibon hazin nola,
Za’faron uzra yog‘durub jola.

Kunduz o‘lg‘och xamush o‘lub yona,
Maskani erdi mehmonxona,

Yorutub ko‘z Axiy aning yuzidin,
Topibon bahra durfishon so‘zidin.

Arz etar erdi guna-guna libos,
Mehmon qilmas erdi, tarki palos

Xotiri chun bor erdy asru sharif,
Mizbon qilmas erdi ko‘p taklif,

Necha kun chunki anda tutti maqom,
Kecha xilvatqa aylar erdi xirom.

Xoja ta’yin etib mulozimlar,
Girdida qo‘ymish erdi xodimlar.

Bo‘ldilar bir kecha alar nogah
Yoshurun ohu ashkidin ogah,

Xojaga arz qildilar oni,
Xoja ham kecha keldi pinhoni.

Yoshurun borcha xalq yotqon chog‘
Xilvati ravzanig‘a qo‘ydi quloq.

Bildikim, ranji haddin oshibdur,
Bul’ajab o‘t anga tutoshibdur.

O‘rtanur ohi umrkoh bila,

Qizitur uyni o‘tlug‘ oh bila.

Nadba o‘z holig‘a qilur payvast,
Lek el vahmidin bag‘oyat past.

Xoja dog‘i bor erdi g‘am ko‘rgan,
Ishq bedodidin sitam ko‘rgan.

Ko‘nglini buzdi mehmon dardi,
Nolau ohi dardparvardi.

To‘la aylab sirishk birla ko‘zin,
Ko‘p quloq tutti anglamoqqa so‘zin.

Gah surar erdi nukta dilbaridin,
Gah der erdi sipohu kishvaridin.

Garchi fahm aylab erdi parzona
Kim, erur tavru tarzi shohona.

Emdi jazm ayladiki, shohdur ul,
Saltanat avji uzra mohdur ul.

Lek bir ish ani nizor etmish,
G‘urbat ichra asiru zor etmish.

Qo‘ptiyu tark qildi nazzora
Kim, ne qilg‘ay bu ish uchun chora.

Dedi: «Bu dard angaki pinhondur,
Anglamoq oni xud ne imkondur

Kim, erur dardu ishq tavrida chust,
Demak imkon emas g‘amini durust.

Magar el oni mayparast etgay,
Rozini anglag‘oy, chu mast etgay»,

Subhkim kiydi hullai kofur,
Qo‘ndi boshi uza amomai nur[13].

Urdi mehmonsarog‘a xoja qadam,
Qeldi chun xoja, keldi mehmon ham.

Tushqa tegru taomu suhbat edi,
Yeguluklarda zebu ziynat edi.

Ham quyosh ayladi zavolg‘a mayl,

Ham havo qildi e’tidolg‘a mayl.

Xoja majlpsda hozir ayladi may,
Chiqti savti rubobu nag‘mai nay.

Oncha bazm ichra qildi ziynatu zeb
Ki, ichar eldin oldi sabru shikeb.

Ko‘raka olig‘a qo‘pub bordi,
Yukunub bir qadahni sipqordi.

Yana qo‘l sundi jomi bodag‘a ham,
Yukunub tutti shohzodag‘a ham.

Mehmon andin erdi ko‘p mamnun,
Yo‘q, debon qilmadi ani mahzun.

Oldiyu lutf birla ayladi no‘sh,
Ul ichib boda oldi eldin hush.

Davrni chun tugatti soqiyi bazm,
Uzga soqiy qadahg‘a ayladi azm.

Chun necha davr o‘tti pay-darpay,
Majlis ahli boshig‘a chiqti may.

Ham tarannumgar o‘ldi nag‘masaro,
Ham takallum uzoldi nag‘ma aro.

Ko‘kka yetti sadoyi no‘sho-no‘sh,
Muttasil bo‘ldi bazm eliga xuro‘sh.

Jomi may chun ilikdin oldi zimom,
Bo‘ldi el guftugo‘yi beandom.

Xoja g‘avg‘odin aylab o‘zni xalos,
Tutti shahzoda birla majlisi xos.

Bu tutub andin o‘zni sharmanda,
Ul o‘pub tufroq o‘ylakim banda.

Chun hijob oldi aqldin boda,
Bo‘ldi beixtiyor shahzoda.

Yodig‘a kirdi mulku ma’vosi,
Bo‘lmoq imkoni yo‘q tamannosi.

To‘la aylab sirishk birlan ko‘z,

Ayta boshladi holatidin so‘z.

Xoja maydin rioyat aylab edi,
Ehtiyotin bag‘oyat aylab edi.

So‘z demakda mudovamat birla,
Yuz fusunu muloyamat birla

Mutaoqib suolu posuxdin,
Chekar erdi hadis, Farruxdin.

To nasab birla gavharin bildi,
G‘urbatu mulku kishvarin bildi.

Hashmatu ganji beqiyosin ham,
Jasratxon kibi otosin ham.

Tushta ishqin ham ayladi mafhum,
Bo‘ldi ma’shuqi ham anga ma’lum

Ki, Halab mulkida emish beshak,
Andin o‘lmish anga bu nav’ emgak.

Chun nishonin surarg‘a tushti harif,
Ayta boshladi notavonu zaif.

Xoja jismig‘a tob tushti base,
Ko‘ngliga iztnrob tushti base

Ki, bu yanglig‘ nishonalarki dedi,
Harami iffatig‘a sodiq edi.

Bor emish buyla o‘rtagan oni
Xojaning mash’ali shabistoni.

Jazm qildi Axiyi daryo dil
Qaydin o‘lg‘onni xasta shaydo dil.

Dedi, fikr aylabon muruvvat ila,
Topti bu nuktani futuvvat ila

Kim: Bu yanglig‘ g‘aribu ham oshiq,
Ishq tavrida bu sifat sodiq

Ki, bu g‘urbatni ixtiyor etgan,
Tark olamda harne bor etgan.

Ishq aro kirmayin jahon ko‘ziga,

Tutmish o‘lg‘oy o‘lumni ham o‘ziga.

Emgakidek kishida emgak yo‘q,
Hajr aro o‘lgusidurur shak yo‘q.

Menki oning g‘amig‘a qolurmen,
Dardig‘a chora aylay olurmen.

Qilmasam, o‘lsa, ul muruvvat emas
Oni yaxshi muruvvat ahli demas.

Kishi bu ishga chora qilmosmu,
Manga ahli haram topilmosmu?

Lutf ila dedi xojai dono:
«G‘am yema, ey musofiri barno!

Sanga bu g‘amki ofati jondur,
Manga tadbiri behad osondur.

Seni qilg‘on bu nav’ bechora,
Xonumoningdin etgan ovora,

Garchi joningg‘a husni ofat erur,
Biznnng eldur, manga qarobat erur.

Seni komingg‘a yetkururmen bil!
Lek har neki dermen, andoq qil!»

Oqizib xasta shodlig‘din yosh,
Qo‘ydi filhol Axin ayog‘ig‘a bosh

Kim: «Ne so‘zkim desang, manga ne had.
Aylamaklik eshitmayin oni rad.

Dardima gar qilur esang darmon,
Qilayin harne aylasang farmon».

Chun bu nav’ o‘tti so‘zlari payvast,
Tun kech erdi, uyudilar iki mast.

Chun sahar xutbasini chekti xuro‘s,
Jilvagar bo‘ldi kun, nechukki aro‘s[14].

Uyqudin qo‘pti ikki ozoda,
Qo‘ydi yuz xoja sori shahzoda

Kim: «Agar va’dani unutmoysen,

Degoningdin kanora tutmoysen.

Meni ham nega aylasang ma’mur,
O‘zni ul ishda tutmayin ma’zur».

Xoja hammomg‘a yibordi ani,
Chirki hijrondin orimoqqa tani.

Chiqqoch ondin xud erdi omoda,
Tah-batah to‘n kiyarga shahzoda.

Bo‘ldi shabgun palosidin ozod,
Kiydi shoxona to‘n mahi navshod.

Ham chekildi samandi shohona,
Otlanib bordi uy sori yona.

Uy dema, qasri zarnigor erdi,
Anda shahzodag‘a qaror erdn.

Qo‘yubon oni yuz navo ichra,
Xoja kirdi xaramsaro ichra.

Qo‘pti gulchehra yuz niyoz bila,
Demayinkim niyoz, noz bila.

Axiy o‘lturdi, ul ham o‘lturdi,
Xoja yuz nukta sori kelturdi

Ki: «Nekim tengri aylamish taqdir
Aylay olmas kishi anga tadbir.

Sangau bizga vasl davroni,
Muncha yozmish qazoyi yazdoni.

Vasl ayyomi ichra erduk shod.
Shukr etib qayg‘udin eduk ozod.

Emdi bo‘ldi muforaqat chog‘i,
Shukr vojibdurur budam dog‘i.

Harnekim yozdi kirdigor manga,
Aylamakda ne ixtiyor manga.

Senki umre manga anis erding,
Yori hamxobau jalis erding.

Harne sendin bo‘lubturur mavjud.

Neki men, bal xudoy ham xushnud».

Xoja surmak aro bu nav’ maqol,
Aylabon sarvqadni hayrat lol.

Chun bu yerga fasonasi yetti,
Sarv gulchehrani taloq etti.

Chekti gulrux nafir ila faryod,
Ki: «Nedin mundog‘ aylading bedod,

Ne ko‘rub manga bu sitam qilding?
Qismatim to abad alam qilding!»

Oncha surdi Axiy fusun ila dam,
Oncha ko‘rguzdi mehribonlik ham.

Diramu mol beadad berdi,
La’lu dur beqiyosu had berdi.

Dedi: «Bu erdi ulcha olding naqd,
Bir kishi birla aylagum seni aqd

Kim, erur avji saltanat mohi,
Dahr uza taxti makramat shohi!»

Husnini dog‘i qildi ko‘p ta’rif,
Tig‘ birla ham etti ko‘p taxvif.

Qildi har nav’kim edi mumkin,
Sarv gulchehra shaynini sokin.

Har ne mahvashqa ro‘zi etti qazo,
Topmadi hech chora g‘ayri rizo

Ish payg‘a Axiy qo‘pub ketti,
Har nechukkim kerak yarog‘ etti.

Maxzanu ganj quflini ochti,
Naqd oncha yarog‘ uchun sochti

Kim, bori ish yosoldi shohona,
Sarv ila gulni qildi hamxona.

Aqd uchun kelturub bir ahli saloh,
Qildi ul vaqt rasmi birla nikoh.

Yo‘l yarog‘in qilib edi tayyor,

Ikki kavkabni qilg‘ali sayyor.

Yuz adad banda — turku rumiyu zang
Yo‘lda qulluqqa qilg‘oli ohang.

Xachiru teva borchasi zebo,
Borchaning raxti atlasu debo.

Uy ila borgohu shamiyona,
Anga loyiq gilimi ham yona.

Mutakallif mahofa dog‘i rakib,
Ulcha mumkin qilib edi tartib,—

Borchasin Farrux olig‘a surdi,
Xizmati ahli birla topshurdi.

Hamrah o‘ldi alarg‘a bir manzil,
Andin o‘lg‘och yana ravon mahmil

Mijadin qon yoshin kushod etti,
Mehmon birla xayrbod etti.

Dedi: «Yetgil diyoru kishvaringa,
Eya bo‘l mulku taxtu afsaringa».

Yodgor istadi palosin aning,
Tmlab oldi qaro libosin aning.

Yondi yig‘lab Axiyi ozoda,
Yig‘loyu yo‘lg‘a tushti shahzoda.

Oncha erdi Axiy uchun bad hol,
Qam aning ishlari xayolida lol

Kim, parivashqa bo‘lg‘oli moyil
Ul g‘amu iztirob edi hoyil.

Hajr o‘tining chu bo‘ldi so‘zi past
Qildi Farrux visol uyiga nishast.

Ayladi mayl gulruxi sori,
Ko‘rdi ashkin yuzida gulnori.

Yuzni tirnoq ila figor etgan,
Bargi nasrinni lolazor etgan.

Yana hayratqa oldi bulbuli zor,

Gulga bo‘lg‘ondin ul sifat ozor.

Dedi: «Ey mahvashi paripaykar,
Sen kibi elga baxt o‘lub yovar,

Bo‘lsa aqdu nikah amrida sur.
Yetishur yuz nishot birla surur.

Sendakim bu g‘amu taab ko‘runur,
Hikmatin deki bas ajab ko‘runur»,

Dedim mahvashki: «Ey ulus aro toq!
Xushdil anlar — nikoh, yo‘qki — taloq!»

Dedi Farruxki: «Ey parivash hur!
Uyla dekim, topoy so‘zungga shuur!

So‘zda lafzi taloq — ne ya’ni
Vasl ichinda firoq — ne ya’ni».

Mahvash aylab ravon ko‘zidin yosh,
Shahg‘a o‘z sarguzashtin ayladi fosh.

Farrux anglab so‘zin, bo‘lub g‘amnok,
Yaqin erdi o‘zin qilurg‘a halok.

Masxu mabhut o‘lub tag‘ayyuridin,
Lol qolib Axiy tahayyuridin.

Dedi mahvashqa: «K-ey hamida xisol,
Ko‘rmagan aql suratingg‘a misol!

Garchi ishqingda chekkanim bedod
Uyladurkim, sipehr bermas yod».

Ul dog‘i sarguzashtini bir-bir
Qildi boshtin oyoqqacha taqrir.

Dedi: «Dardimg‘a gar davo ko‘rmon,
Buyla zulmi sanga ravo ko‘rmon.

Aylabon lutf behisob asru,
Qildi bizni Axiy xarob asru.

Moli bazlig‘a bizda erdi pech,
Bu ishi oni ayladi xud hech.

Gar anga bu qadar muruvvat bor,

Bizda ham shammai futuvvat bor.

Shukrkim yetti lutfi yazdoniy,
Qolmadi zulmi nafsi zulmoniy.

Sen ham emdi shukufta dil bo‘lg‘il!
Manga iki jahon singil bo‘lg‘il»—

Dediyu qo‘pti olidin shodon,
Ko‘ngli mahvashning o‘ldi obodon.

Singil erdi haram saro ichra,
Lekin ul elga mojaro ichra.

Yo‘l borurlar edi tunu kun ham,
Qo‘yg‘ucha Hind kishvarig‘a qadam.

Shoh Jasrat bo‘lub edi foniy,
Deb valiahd o‘ziga oni.

Xalq anglabki qo‘ydi yuz iqbol,
Chiqtilar borcha aylab istiqbol.

Tengriga shukrlar ado aylab,
Joni shirin anga fido aylab.

Mulk eli ko‘zlarin yorutti anga,
Oto taxti qaror tutti anga.

Sa’y etib shohi komron Farrux
Kim, malul o‘lmag‘oy buti gulrux.

O‘z diyorida qasr ila bog‘i,
Toqu dahlezu hujrasi dog‘i.

Shoh yodida erdi mo‘y-bamo‘y.
Balki bo‘stonu bog‘ jo‘y-bajo‘y.

Tarh qildi shahi muhandisvash,
Andag‘i vaz’idan dag‘i dilkash.

Dedikim: «Yuz hunarvari mohir,
Aylabon o‘z hunarlarin zohir.

Ish qilurg‘a ilik uzotsunlar,
Qasr ila bog‘ni tugatsunlar».

Neki hukm etti shohi charx maqom,

Topti oz chog‘da borchasi itmom.

Zebu-ziynat ichinda ul parkor,
Topti har neki bor edi darkor.

O‘yla monandkim, sog‘ing‘ay aql
Ki, Halab Hind sari qilmish naql.

Hukm bo‘ldiki, mohi zuhra jabin
Topsun o‘z manzili aro taskin.

Mahvash ul uyga chunki soldi ko‘zin,
Uyidin chiqmog‘on sog‘indi o‘zin.

Shohg‘a snnglidek aziz erdi,
Yuz sumanbar anga kaniz erdi.

Nozu ne’matqa harnekim asbob,
Onchakim aql topmay anga hisob.

Hind aro buyla qildi shohi saxiy,
Endi ko‘rkim, netar Halabda Axiy:

Ko‘ngul uldamki, uzdi gulruxdin,
Ayrilib yondi shoh Farruxdin.

Burjidin borg‘on ikki sa’d axtar,
Kavkabi toliig‘a yetti zarar15.

Ekini dog‘i ofat etti ayon,
Borcha savdosi dag‘i topti ziyon.

Har nekim roy qildi — kelmadi tuz,
Qo‘ydi ahvolig‘a tazalzul yuz.

Bilgach a’dosi bu ishni nogoh,
Shahr shohini qildilar ogoh

Ki: «Axiy mamlakat qilurg‘a xarob,
Yana bir shohg‘a yasab asbob,

Shohning shahridin uzotibdur,
O‘zni16 dushmanlar ichra qotibdur».

Ushbu so‘z birla shohi davlatmand
G‘azab aylab Axiyni ayladi band.

Oldi har neki bor edi moli,

Ulturur yerga yetti ahvoli.

Qoyid anglab ishi ne nav’ ekani,
Rahm etib qayddin qochurdi ani.

Tutmag‘aylar deb el, qilib tadbir,
Berdi o‘z vaz’u tavrig‘a tag‘yir.

Avr o‘lub, gulxan etti koshona,
Kul aro o‘zni qildi devona.

Shoh Farrux palosini topti,
Ul yoping‘ondek o‘ziga yopti.

Topmay o‘z mulki ichra yaxshi maqar,
Qildi Farrux diyori sori safar.

Muddate tog‘u dasht qat’ etti,
To Sarandib taxtig‘a yetti.

Joni qolmaydur erdi mehnatdin,
Yo‘l aro har zamon bir ofatdin.

Oh o‘qin ko‘k hisorig‘a otti,
Bir buzulg‘on hisor aro yotti.

Uyquda xastau asirona,
Yori ul yo‘l boshida vayrona.

Shoh to kelmish erdi g‘urbatdin,
Yod etib g‘urbat ichra mehnatdin.

Axiy ishin shior aylab edi,
Tavrini ixtnyor aylab edi.

Mehmonxonai yasab oliy,
G‘urabo andin o‘lmayin xoli.

Goh o‘lur erdi otlanib soyir,
Shahrning davrig‘a bo‘lub doyir.

Ushbu kunkim, Axiyg‘a erdi bu hol,
Sayr aro erdi shohi farruxfol.

Ul buzuq sori chunki soldi nazar,
Qildi o‘z holi xotirig‘a guzar.

So‘rdi ulyonki: «Ne g‘arib erkin

Ki, bu mehnat anga nasib erkin?».

O‘z palosini oshno ko‘rdi,
Notavone palos aro ko‘rdi.

Dedi: «Qo‘p, ey g‘aribi tiyra maosh!»
Axiy uyg‘ondiyu ko‘tardi bosh.

Shahni ul tonidiyu oni shoh,
Otidin tushti shoh tortib oh.

Shoh tushgan zamon Axiy qo‘pti,
Ul muni quchtiyu bu yer o‘pti.

Zor yig‘lab quchushtilar laxte,
Bir-birisin so‘rushtilar laxte.

G‘ayri ma’hud ishki aylab shoh,
Qolibon hayrat ichra xaylu sipoh.

Ikkisi shukrlar bajo keturub,
Shoh ani qasru bog‘ aro keturub.

Avval andog‘ki, ul qilib ikrom,
Shohg‘a amr etib edi hammom.

Hukm qildi shahi xujasta jamol,
Kirdi hammom aro Axiy filhol.

Tani yo‘l gardidin chu pok o‘ldi,
Chiqibon xoja zavqnok o‘ldi.

Turfa xil’atlar erdi omoda,
Kiydi borin Axiyi ozoda.

Oncha xodim edi murassa’po‘sh
Ki, edilar Axiyg‘a xizmatko‘sh

Kim, Axiy fahmi lol edi hardam
Tab’i oshuftahol edi hardam.

Shah qoshig‘a keturdilar oni,
Shah dag‘i tuzdi bazmi mehmoni.

Kecha kun qildilar farog‘u nishot,
Har tamannoda bor edi ifrot.

Hajr o‘ti savrati chu bo‘ldi past,

Jashn tuzdi shahi nishotparast.

Taxt uza chiqti bori om etti,
Xojag‘a hadsiz ehtirom etti.

Tilab olig‘a davlat arkonin,
Qildi og‘oz xoja dastonin.

Neki ul qilmish erdi g‘urbat aro,
Bo‘ldi majmuig‘a fasona saro.

Eshitib el shahi zamona so‘zin,
Shohdin xojai yagona so‘zin.

Mahz hayrat bila borisi qo‘pub,
Ofarinlar debon ayog‘in o‘pub.

Shah dedikim: Agarchi shoh bo‘lay,
Xojaning uzrini nenav’ qo‘lay.

Menga bordur qarobat ahlida fosh,
Pardai ismat ichra qiz qardosh.

Oni dermen qilay munung bila juft.
El aro oshkor, yo‘qki nuhuft.

Ulki, juftidin o‘zni aylab toq,
Manga juft aylamakka qildi taloq.

Guli davlat topib shukuft anga,
Ne ajab singlim o‘lsa juft anga!»

So‘zni shah chun bu yerga band etti,
Shah so‘zin borcha el pisand etti.

Ul sifat surki qildi shah bunyod
Ki, kuhan dayr bermas andoq yod.

Tarbiyatlar Axiyg‘a soz aylab,
Bori olamda beniyoz aylab.

Topshurub har ne yo‘qu borin anga,
Berdi o‘z mulki ixtiyorin anga,

Yod etib haddi yo‘q muruvvatini,
Jong‘a chekti xati uxuvvatini17.

Bo‘lub ikkisi Musoyu Horun18.

Ganj ila lek ani qilib Qorun.

Xutba amrini iftitoh etti,
Xojag‘a singlini nikoh etti.

Xojani boshladilar ul sori
Ki, nihon erdi moh ruxsori.

Xoja andinki burnog‘i darband,
Toki ul qasri osmon payvand,

Xar qayon boqti oshno ko‘rdi,
Hayrat o‘z xotiri aro ko‘rdi,

Toki ul hujla bo‘ldi jilvagahi
Kim, nihon erdi anda sarv sihi.

Xoja ul uyga chunki qo‘ydi ayoq,
Boshlag‘on xalq bori chiqti yiroq.

Bir-birin ko‘rgach ul ikki mahjur,
Oncha hayrat g‘uluvsi qildi zuhur

Kim, chekib ko‘kka behudona xurush
Iiqilib bordi ikkisidin hush.

Chun kelib o‘zga, yosh to‘kub ko‘zdin,
Yiqilib borur erdilar o‘zdin.

Topti hajr iztirobi chun taskin
Sho‘xdin so‘rdi xojai miskin.

Ki: «bayon aylakim, ne holatdur?
Ki, manga hayrat uzra hayratdur.

Holatimg‘a nazora qil oxir,
Hayrat o‘lturdi, chora qil oxir».

La’li quflidin ochti gulrux band,.
Nuktadin zohir ayladi gulqand.

Xojadin toki ayrilib erdi,
Boshig‘a har nekim kelib erdi,

Shohning iffatu muruvvatini,
Pokravlig‘ fanida quvvatini,—

Ayladi borchasin Axiyg‘a ado

Kim, yana hushi bo‘ldi nopaydo.

Necha kun holin anglamas erdi,
Goh o‘zinda, gahe emas erdi.

Oqibat hushi topti chun orom,
Munisi bo‘ldi sarvi siymandom.

O‘z uyi erdi, o‘z gulandomi,
Degasen, bor Halabda oromi.

Garchi zarbaft xil’at ichra mudom
Shah yonida tutar edi orom.

Uyga kirgach qaro palosi edi
Ki, safarda aning libosi edi.

Tengri shukridakim, tili edi lol,
Toat aylar edi kiyib qaro shol

Ki: «palos ichra yetti chun debo,
Tashlasam oni bo‘lmag‘ay zebo»,

Qaro tun qaddin etti sajdag‘a dol,
Onchakim, tole’ o‘ldi subhi visol.

Yetti — bo‘lg‘onda tiyrau ranjur
Ko‘ngliga g‘ayb olamidin nur.

Qora shol ichra o‘ylakim zulmot,
Xizrdek no‘sh qildi obihayot.

Bo‘lubon buyla holidin ogoh,
Kisvatig‘a tatabbu’ ayladi shoh.

Chunki shah xil’ati qaro bo‘ldi,
Qora kiymak ulus aro bo‘ldi.

Qora rang elga toji torakdur,
Kim bu rang ichradur, muborakdur[19].

Shomi hijrong‘a qolmag‘ay jovid,
Qayda subhi visol -to‘tqay umid»[20].

Shahni xushhol etib bu afsona,
Dedi: «Ey nuktago‘y farzona!

Kimsenu qay diyordinsen?— ayt!

Kimga xeshu tabordinsen?— ayt!»

Dedi roviyki: «Hind erur vatanim,
Axiy avlodidin yaqin ekanim.

Beri keldim ko‘ngul balosi bila,
Shohning qullug‘i havosi bila».

Shoh ani foqadin xalos etti,
O‘z qoshinda nadimi xos etti.

Bo‘lubon shod ul hikoyat ila,
Uyqug‘a bordi xush farog‘at ila.

[XXI]

Yakshanba kuni Bahromning quyoshdek zarbaft libos kiyib, gunbadi zarnigorg‘a azm qilib, sarig‘ hullalig‘ hur bila bazmi aysh tuzub, oltun sog‘arda asfar may ichgoni, yo‘qkim, quyoshning sarig‘ guli ochilg‘oni chog‘din oftob zardig‘acha anga bir yilcha kechgoni

Chunki yakshanba urdi mehr alam,
Kiydi zarbaft hulla ko‘k toram.

Ko‘k arusi to‘nin qilib zarkash,
Chiqti andoqki gulruxi mahvash[1].

Shah dag‘i mehrdek qadam to farq
Ayladi o‘zni oltun ichra g‘arq.

Sochib oltun quyosh kibi behad,
Bo‘ldi manzilgahi sarig‘ gunbad.

Jilva qildi nigori rumiychehr.
Sarig‘ oltun aro nechukkim mehr.

Jomi zar ichra bodai asfar,
Ozar ichra edi yana ozar.

Lam’a har sori uydin oshqondek,
Shu’la gunbad aro tutoshqondek.

Shoh ul shu’lada samandarvash,
Ne samandarki, mehri anvarvash.

Mayi asfarg‘a hamnabard o‘ldi,
Onchakim, oftob zard o‘ldi.

Kunduz etti qaro, sarig‘ to‘nini,

Kun siyahtob qildi oltunini[2]

Mohi rumiy najod ayladi fosh
Pardag‘a kirmagin nechukki quyosh[3].

Xobgah bo‘ldi shahg‘a zarrin taxt,
Uyqusi kelmas erdi o‘ylaki baxt.

Yana hukm ayladiki, «Har safari
Kim, bu yo‘ldin erur aning guzari,

Keturungkim, bo‘lub fasona tiroz,
Bilganidin so‘z aylasun og‘oz».

Borg‘och ul kimsakim, yo‘luqti naxust,
Rahnavarde edi bag‘oyat chust.

Shah qoshig‘a keturdilar filhol,
Hukm ila rahravi fasona sigol.

Nukta og‘oz etib duo birla,
Deb duo dilpazir ado birla.

Ikkinchi iqlim yo‘lidin keturgan musofir hikoyati

Iztirob aylamay bayoninda,
Dedi: «Jamshidning zamoninda.

Rum aro zargare edi mohir,
Ishi elga quyosh kibi zohir.

Dam anga subh, ko‘ra jirmi sipehr,
Har bir oltun kulicha davrai mehr[4].

Rum shohi qoshida joh anga,
Johi xo‘rdida korgoh anga.

Shahrda sohib iyor[5] ham ul,
Shah qoshida xazinador ham ul.

Necha kondin nekim chiqib zaru sim,
Bo‘lur erdi bori anga taslim.

Zoti ahli hunar mubohoti,
Zayd Zahhob6 o‘lub aning oti.

Ham hakim erdi, ham muhandisvash,
Goh zarposh ediyu gah zarkash.

Tunu kun shohning nadimi ham ul,
Poytaxti aro hakimi ham ul.

Boshidin to ayoq hunar edi pok,
Ayb anga buki, erdi ko‘p bebok.

Aysh birla o‘tub mahu soli,
Bor edi shoh moli— o‘z moli.

Chun amonatda bediyonat edi,
Ishi shah molig‘a xiyonat edi.

Chun hunarmand edi nihoyatsiz,
Anga shah lutfi erdi g‘oyatsiz.

Hunari vasfi erdi shoh ishi,
Aybini ayta olmas erdi kishi

Bo‘lsa ham aybi oshkor anga,
Qilmas erdi shah e’tibor anga.

Qilsa ham e’tibor filhol ul,
San’ati jonibi uzotib qo‘l.

Turfae oshkor aylar edi,
Shahni beixtiyor aylar edi.

Yuz fusun birla aylar edi fireb
Ki, anga onsiz o‘lmas erdi shikeb.

Dedn bir kunki: «Shohi olamgir,
Kim, bo‘lubtur aning makoni sarir.

Shoh chun keldi shohlardin fard,
Taxti dog‘i anga kerak darxo‘rd

O‘zgalarga yig‘ochdindur taxt
Loyiq uldurki, shohi farrux baxt

Tutqay oltun sarir uza maskan,
Ko‘zni ul maskan aylagay ravshan.

Ganj aro behisob erur oltun,
Yana afzun dag‘i bo‘lur har kun.

Anda turmoqda hech foida yo‘q,
Munda erur tamom foida-o‘q.

Ham bo‘lur shahg‘a o‘zga farru jamol,
Ham muhayyo erur o‘z o‘rnida mol».

Shahg‘a keldi bu nukta mustahsan,
Dedi: «Ey borcha fan aro yakfan!

Bu xayolingg‘a yaxshi kelmishdur,
Bot ilik urki, dilpazir ishdur».

Ikki ming botmon[7] oltun etti talab,
Butgali ul maqomi ayshu tarab.

Hukm bo‘ldiki: «Olsunu ketsun,
Taxt butmokka jiddu jahd etsun!»

Naqdni oldi faylasufi jahon,
Bo‘ldi o‘z korxonasida nihon.

Tunu kun ehtimom aylar edi,
Sa’yu jahdi tamom aylar edi.

Toki bir yilda topibon tartib,
Topti ajzosi borchasi tarkib.

Vaz’i ul taxtning musamman o‘lub,
Rub’i maskun shahig‘a maskan o‘lub.

Ham sekiz burj davrida payvast,
To‘rti oning balandu to‘rti past.

Pastida to‘rt to‘tini mo’nus,
Biyiki uzra to‘rt o‘lub tovus.

Davrida durru la’l piyroya,
Zinasida dog‘i sekiz poya.

Lek ul nav’ ko‘rguzub san’at
Ki, chiqar bo‘lsa, shohi Jam rif’at

Poyalar maqdamida bo‘lg‘ay past,
Aylagay bir-biri yuziga nishast.

Chun sekiz poya qat bo‘ldi tamom,
Aylagach shoh o‘z yerida maqom.

Yana ul poyalar baland o‘lg‘ay,
Taxtidin shoh bahramand o‘lg‘ay.

Chunki o‘lturdi taxt uza dilxush
To‘rt to‘ti navo chekib dilkash.

Aytqaylarki: «Shahg‘a kom o‘lsun,
Anga bu taxt mustadom o‘lsun!».

To‘rt tovus ham ochib paru bol,
Shoh boshi uza humoy[8] misol,

Topibon har biri biyik poya,
Aylagaylar qanot ila soya.

Poya o‘rnida sekiz anga sutun,
Ostida berkitib sekiz gardun

Kim, qayon shah bo‘lur nishotangez,
Oz ishorat bila yugurgay tez.

Bermagay el chekarga tabu tavon,
Bu ekin olam ichra «taxti ravon»[9].

Bu sifat taxti osmon tazyin
Ko‘rmagan uyla hech taxtnishin.

Chunki topti tamom oroyish,
Ustida shah toparg‘a osoyish,

Kelturub shoh bazmida tuzdi,
Tuzari ichra sehr ko‘rguzdi.

Topti chun shoh taxt uza taskin,
Hadsiz ehson bila qilib tahsin.

Dastgohin balandroq qildi,
Qoshida arjumandroq qildi.

Anga bor erdi necha hampesha,
San’atoroyu chobukandesha.

Jazm edilarki, taxti gardunvash
Oydur, ammo gunash bila ro‘kash.

Vazn aro tengdur ulcha naqd olmish,
Lek oltun aro kumush solmish.

Fikri bukim, bu san’atu oyin
Birlakim bermisham anga tazyin.

Mumkin ermastur ani buzmoq shoh,
Toki bo‘lg‘ay bu rozdin ogoh.

Urdilar roy borchasi yig‘ilib,
Ul ish ifshosig‘a hujum qilib.

Zayd vahmi va lek g‘olib edi
Kim, anga shoh asru tolib edi.

Chora bu nav’ qildilar oxir
Ul nihon ishni qilg‘ali zohir

Ki, topib ikki to‘tiyi dilkush,
Ikkisin notiq aylagaylar xush.

Biri degayki: «Taxt ro‘kashdur»,
Biri degay: «Musannifi g‘ashdur»

Toptilar ikki to‘tiyi mavzun,
Rang ichinda sipehri axzargun.

Aylab ul ikki nukta ichra fasih,
Zaydni aylamoq uchun tafzih.

Taxt asrar kishini yor aylab,
Naqd ayog‘ig‘a ko‘p nisor aylab.

Rozi aylabki shohi taxtoroy
Subh taxt uzra bo‘lsa jilva namoy.

Maxfi o‘lub iki dag‘opardoz,
Tutqay o‘rnida yer iki g‘ammoz[10].

Ikki to‘tini hech qilmay biym,
Siym olg‘ong‘a qildilar taslim.

Ul ham andog‘ki maslahat bildi,
Ikkini ikkiga evaz qildi[11].

Subhkim shoh qildi mayli sarir,
Ikki to‘ti chekib falakka safir,

Dedilar shahg‘a beshikastu qusur
So‘znikim, bo‘ldi yuqori mazkur.

Shahni aylab ul ishda hayrat lol,
Ul g‘arobatdin etti istidlol

Ki: «bu ish qilg‘on ul kishi bo‘lg‘ay
Kim, aning Zayd ila ishi bo‘lg‘ay.

Vahm etib andin aylamish nokom
Aybini qush tili bila e’lom.

Ul agar Zayddin harosondur,
Bizga tahqiqi behad osondur».

Bo‘ldi bir poyasi chu suhon sud,
Oshkor o‘ldi qalbi ro‘y andud.

Bu xiyonatki Zayd ko‘rguzdi
Shahg‘a ozarm rishtasin uzdi.

Boru yo‘q molin etti devoniy,
Soldilar chahga band etib oni

Ki, aning og‘zi tor edi, tubi keng,
Og‘zi ravzancha, tubi uy bila teng.

Yasab erdilar onikim, nogoh
Anda mahbus bo‘lsa ahli gunoh,

Bo‘lsa ul chahda nechakim sokin,
Qochmog‘i bo‘lmag‘ay anga mumkin.

Tiyralikda firoq shomi kibi,
Qayd qilmoqda hajr domi kibi.

Zaydg‘a rotibaki bo‘ldi daqiq,
Non ikki qurs edi, su bir ibriq

Angakim uyla qalbliq ish edi,
Uyla kunni o‘ziga tutmish edi:

Xanjare asrar erdi pinhoniy,
Yoshurun ham bor erdi suhoni.

Xanjar ko‘nglak ichra erdi nihon,
Xanjar ichra nihon edi suhon.

Dedi, har nechakim og‘irdur band,
Yoki muhlik bu g‘ussagohi gazand.

Garchi bo‘lg‘ay fitodalik chekmoq,
Choradin bo‘lmag‘ay ilik chekmoq.

Har kun ul nonu suvki olur edi
Nonni bir go‘sha ichra solur edi.

Xanjari birla qozibon tufrog‘,
Bolchig‘ aylar edi su olg‘on chog‘.

Choh og‘zi to‘shi tilab voya,
Bolchig‘idin yosor edi poya.

Kesmish erdi ayoqlaridin band,
Non isi birla bor edi xursand.

Har kun afg‘onu zor tortar edi,
Suv uchun intizor tortar edi.

Suvyi kelgach yana yasab bolchig‘,
Ibtido aylar erdi bannolig‘.

Za’f anga gar gazand o‘lur erdi,
Poya har kun baland o‘lur erdi.

Necha oy mundoq aylabon kina,
Yetti ravzaning og‘zig‘a zina,

Ravzan og‘zida erdi og‘ir tosh,
Chiqibon zina uzra san’at fosh,

Xanjari nugi chun anga yetti,
Toshni bir yonidin shigof etti.

Naqbkanlik fanini fosh aylab,
Yerni xanjar bila xarosh aylab,

Sa’y ila ul qadar to‘shuk ochti
Kim, o‘shul chohdin chiqib qochti.

Bildi, shah topsa o‘lturur ani jazm,
Turmay etti Farang[12] sari azm.

Qochqonidin chu bo‘ldilar ogoh,
Xalqdin ul xabarni angladi shoh.

Fahm etibkim, ne choralar etmish
Kim, o‘shul chohdin chiqib ketmish.

Oncha makru firebu nav’i bilik,
Tishlatib shahg‘a lahza-lahza ilik.

Bu taraf Zayd o‘lub, zamin paymoy,
Jonni qutqorg‘ali qadam farsoy.

Yo‘lda har lahza topib o‘zgacha ranj,
Bo‘lg‘uncha jilvagohi mulki Faranj.

Chunki bo‘ldi makoni ul iqlim.
Yo‘l qilur erdi qat’ qilmay biym.

Necha kun qat’ etib necha mahfil,
Qildi Qustantaniyani[13] manzil.

Chun anga bo‘ldi muntahi ul sayr,
Shahr toshida bor edi bir dayr.

Yo‘l ani qilmish erdi farsuda,
Bo‘ldi ul dayr ichinda osuda,

Dayr erdi binosi besaru bun,
O‘ylakim bu raf’i dayri kuhun

To‘rida bir vasi’ koshona,
Dema koshona, balki butxona.

Saqfu atrofin aylabon zarkor,
Oltunu lojuvard birla nigor.

Borcha yashmu samog‘ izora,
Lek farshi ruxom yakpora[14].

Toqlar bog‘labon nihoyatsiz,
Zeb har toqi ichra g‘oyatsiz.

Lek har toq aro bir oltun but,
El parastish qilurg‘a har kun but.

Chun takalluf nihoyatig‘a yetib,
Ko‘p javohir bila murassa’ etib.

Ikki po‘lod eshik falak payvand,
Rang ila sayr aro falak monand

Qufli oltun, valek rahbonlar,
Mahkam aylab nechukki darbonlar.

Subh ila shom ul eshik ochilib,
El parastish ishiga mayl qilib.

Tarqagach borcha el barahman chust,
Ul eshikni muqaffal aylab rust.

Ko‘rdi chun faylasuf ul sarukor,
Anda aylandi o‘ylakim pargor.

Dedi: Bu yerda muncha oltun muft,
Men qilurmen shah oltunini nuhuft?

Keldiyu o‘zni butparast etti,
Dayr dargohida nishast etti.

Kufr ahlig‘a har ne erdi rusum,
Qildi oz chog‘da borchasin ma’lum

Kecha-kunduz ibodat aylar edi,
Har dam oni ziyorat aylar edi.

Ko‘rguzub har sanamg‘a bir ixlos
Ki, samad sajdasida bandai xos.

Makru rev oncha ayladi paydo
Ki, ul el bo‘ldilar anga shaydo:

Bori arzi irodat ayladilar,
Amri birla ibodat ayladilar.

To parastishdin ul baland maqom
Dayrning ixtiyorin oldi tamom:

Anda butxonaning kalidi dag‘i
Butgaru butparast umedi dag‘i.

Ishni chunkim bu yerga yetkurdi,
But shikanlikka raxshini surdi.

Kecha el aylaganda uyqug‘a mayl,
Yuz urar erdi har yon o‘ylaki sayl.

Bahrning sohilida ko‘hsore,
Topti ul ko‘hsor aro g‘ore.

Ahli dindin anga bir-iki rafiq
Bor edi qat etar mahalda tariq.

Johu davlat zamoni xodim anga,
Ranju mehnatda ham mulozim anga.

Lek ul butparast bo‘lg‘on chog‘
Tushubon jonlarig‘a dard ila dog‘.

Andin ushbu ajib suratdin
Ayrilib erdilar zaruratdin.

Topib ul ikkini talab birla,
Arzi hol ayladi tarab birla.

Ul ikav ham tarab shior etti,
Bu ul ikkini yori g‘or etti.

Chun amin erdilar anga payvast,
G‘or sahni aro buyurdi nishast.

Dedi: «Zargarlik ichra ne asbob
Ki bo‘lur, aylangiz toparda shitob.

Neki omoda qilsangiz oni,
Kelturung g‘or ichiga pinhoni».

Alar aylab nekim kerak tayyor,
Xoja har tun alar sori sayyor.

Elning olida suvmnotparast,
Tongdin oqshomg‘a tegru lot[15]parast.

Ko‘zda chun uyqu xayli jo qildi,
Xoja ul dayrdin havo qildi.

G‘orni korgoh aylab edi,
El ko‘zidin panoh aylab edi.

Yasar erdi bute temurdin chust,
Dayrning har[16] buti shabihi durust.

Juzvi oltun birla qilib ro‘kash
Ki, ko‘rungay nazarg‘a zarrinvash.

Ham javohirg‘a dastkor farang,
Aylab omoda shisha rango-rang.

Uzv-uzvig‘a andoq aylab band
Ki, bo‘lub mutlaqo anga monand.

Rost bo‘lg‘ach, muhandisi komil
Ul ikavni qilur edi homil.

Yoshurub yaxshiyu yomon eldin,
Dayrg‘a yetkurub nihon eldin.

Aylabon fath bobi butxona,
Ochib eshikni hushmandona.

Qaysi butknm anga nazir yasab,
Uxshamog‘likda dilpazir yasab.

Uydagi butni bemahal qilibon,
Yasag‘on but bila badil qilibon.

Butni eltib ul ikki g‘or ichra,
Bu qolib dayri zarnigor ichra.

Bog‘lab ochqon eshikni ohista,
Asrab ul maxfi ishni sarbasta.

Muddate buyla zrdi oning ishi,
Ishiga voqif ermas erdi.kishi.

Toki kuffor ilohidin bir iloh
Qolmadi «Loiloha illolloh»[17]

Balki oltun lagan bila qandil
Borcha topti temur bila tabdil.

Chun ne but qoldiyu ne tashtu lagan,
Xoja arz etti xorxori vatan.

Ul chu qildi bu ma’ni izhori,
Bo‘ldi kufr ahli tangdil bori

Kim: «bu dayr ichra elga murshidsen,
Kufr aro muttaqiyu zohidsen.

Nega hijron navosini tuzdung?
Tengrilardin netib ko‘ngul uzding?»

Dedi: «Uzmak ko‘ngul ne so‘z bo‘lg‘ay?
Hajr uzrin kishi netib qo‘lg‘ay?

Ham alar amridin bu azm o‘lmish,
Safar etmak xayoli jazm o‘lmish.

Meni bu nav’ voqif ayladi lot
Ki, tugangan emish onomg‘a hayot,

Voqe’ o‘lg‘on zamon bu ish hodis,
Naqd ko‘p, mendin o‘zga yo‘q voris.

Boribon ul nuqudni egalay.
Yana lotu manot sori kelay.

Nazr etibmen nekim bo‘lur hosil,
Dayr xarjig‘a qilg‘amen vosil.

Molu ne’mat murodim ermastur
Kim, manga dayr ne’mati basdur.

Hajr aro garchi g‘am bila to‘lg‘um,
Qayda bo‘lsam alar bila bo‘lg‘um».

Kufr ahli malolat aylab fosh,
Bori qo‘yub aning ayog‘ig‘a bosh,

Dedilar sar-basar bo‘lub g‘amnok
Kim: «musallam sanga aqidai pok,

Dininga kufrdin vabol o‘lsun,
Kofir o‘lmoq sanga halol o‘lsun.

Furqatingdin xarob erur bu el,
Sog‘ borg‘il dag‘i salomat kel.

Lek sen kufrni chu fan qilding,
Muddate dayr aro vatan qilding,

Chun tilarsen diyoringa ketmak,
Bizga vojibdurur yarog‘ etmak».

Hojat ermas debon bu qildi xuro‘sh
Asru taklif bo‘lg‘ach, o‘ldi xamo‘sh.

Yig‘ilib dayr aro sharifu vazi’
Ulturub borcha qildilar tavzi’,

Ko‘rguzub jiddu jahd g‘oyatsiz,
Mol jam’ ettilar nihoyatsiz.

Anga borin takalluf ayladilar,
Xoja borin tasarruf ayladilar.

Garchi bor erdi borg‘ali mash’uf,
Bo‘ldi ulkun yarog‘ uchun mavquf.

Harne butkim, bor erdi g‘or ichra,
Ikkisin soldi bir qaror ichra.

Toki ellik qaror but to‘ldi,
Har qaror ichra ikki but bo‘ldi.

Tiqibon puxta qildi mahkamvor,
Zarflarning arolarin hamvor.

Tog‘ etoginda erdi chun sohil,
Kelib ul yerga ayladi manzil.

Bu qadar chunki voya tutmish edi,
Turfa junge kiroya tutmish edi.

G‘or aro harne erdi pinhoni
Jung aro toshitib edi oni.

Har jihoteki so‘ngra berdilar,
Suv yoqosig‘a toshib erdilar.

Xoja soldi alarni ham kemaga,
Ehtimom aylabon bori nimaga.

Borchadin chun ko‘ngulni shod etti,
Yerlar birla «hayrbod» etti.

Furqat o‘tig‘a tushtilar borcha,
Zor yig‘lab quchushtilar borcha.

Xoja ashob aro alam qo‘ydi,
Yurubon kemaga qadam qo‘ydi.

Dedi: «Bir ruq’ae bitibdurmen,
Dayr ichinda nihon etibdurmen.

Tilabon ul xujasta inshoni,
Lot olida topqunguz oni.

Uqunguzkim, base favoid erur
Kim, sizning holingizg‘a oid erur».

Kemani surdi bu urub xoda,
Yendi ul dayrg‘a suruk loda.

Ruq’asin oldilar fig‘on aylab,
Surtubon ko‘zga hirzi jon aylab.

Uqug‘och ul suruk asiri firoq,
Qilg‘onin yozmish erdi boshin-oyoq.

Qoldilar ul fasonadin bori dang,
Kishidekkim, yegay xumor uza bang.

Chun tafahhusda qildilar tadqiq,
Yozg‘oni chiqti borchasi tahqiq.

Tushti kuffor ichinda to‘fonlar,
Aqlu donish ko‘rung, musulmonlar.

Bu taraf hiyla sozi daryogard
Necha kun yeldek erdi bahrnavard.

Shurtasida chu bor edi quvvat,
Shurta yelida ham ajab sur’at.

Saraton birla hut manzilidin
O‘tubon chiqti Rum sohilidin.

Rum shohida bor edi bir ranj
Ki, solur erdi paykariga shikanj.

Bo‘lg‘och ul za’fdin shikasta mizoj,
Faylasuf anga aylar erdi iloj.

Chunki bo‘ldi hakim mutavoriy,
Ul maraz bo‘ldi shohg‘a toriy.

Shahg‘akim ul maraz muzohim edi,
Tab’ig‘a umr nomuloyim edi.

Hech kim aylabon mudorosin,
Qila olmas edi mudovosin.

Kilg‘onidin topib pareshonliq.
Sud qilmay vale pushaymonliq.

Ko‘rubon jismi notavononi
Yod ko‘p aylar erdi dononi.

Chunki chiqti hakim daryodin,
Qildi bas turfa qissa bunyodin.

Garchi bori ishi ajib erdi,
Lek bu borchadin g‘arib erdi.

Eliga qo‘ydi borcha ashyoni,
Urdi yuz shahr ichiga pinhoni.

Oyog‘ig‘a solib ham ul bandin
Ki, kesib ketmish erdi payvandin,

Tutti pinhon ham ul chah ichra qaror
Ki, chiqib andin etmish erdi firor.

Chunki zindon muakkmli bildi,
Yugurub shohg‘a xabar qildi.

Shahki, bu qissadin nishon topti,
Go‘yiyo o‘lmish erdi, jon topti.

Chun yo‘q erdi tanig‘a tobu tavon,
Dedikim: «Kelturung qoshimg‘a ravon».

Lutfu ehson bekarona qilib,
Xossa xil’atlarin ravona qilib.

Balki ul nav’ lutflar chog‘i,
Iiborib xossa markabin dog‘i.

Xojag‘a chun keturdilar payg‘om,
Chiqmoyin shahg‘a ayladi e’lom

Ki: «chu men shohdin g‘azab ko‘rdum,
Choh aro ranj ila taab ko‘rdum.

Ne xiyonatki ayladim, bilayin,
Biriga o‘n evaz ado qilayin.

Yana bir arzim ushbu nuktaki, shoh
Tortibon har yil ikki qatla sipoh.

Rum molini aylabon barbod,
Aylar ahli farang birla jihod

Ki, alar butlarini sindurg‘ay,
Ko‘nglini din ishida tindurg‘ay,

Lekin ul yon chekib husom hano‘z,
Dast bermaydurur bu kom hano‘z.

Men alar butlarin tamom ushatay,
Oltunin shah xazinasig‘a qotay.

Shah boshig‘a sochay javohirini,
Zohir aylay nihonu zohirini.

Yana shah komini ravo aylay,
Har nekim dardi bor, davo aylay.

Lek vaqteki shohi olamgir,
Solib a’dom ayog‘ig‘a zanjir

Borchasin olima ravon qilg‘ay,
Meni sarsabzu komron qilg‘ay,

Men etib shah sori xiromimni.
Asrag‘aylar alar maqomimni,

Toshqori bo‘lmadi yerim xoli,
Chahda ham xoli o‘lmag‘ay holi.

Manga gar bu murod bermasa dast,
Choh qa’rindadur yerim payvast».

Ayladi chunki nukta itmomin,
Shahg‘a yetkurdilar bu payg‘omin.

Shah alardin ko‘rub jinoyat ko‘p,
Ham bo‘lub erdi beinoyat ko‘p.

Munsiz istar ediki band etgay,
Chohu zindong‘a mustamand etgay.

Jismi mulkin chu za’f tutmish edi,
Bu jihatdin ani unutmish edi.

Emdikim, bu fasona bo‘ldi anga,
Bas munosib bahona bo‘ldi anga.

Dedikim, qildilar borin mahbus,
Choh qa’ri aro buyurdi julus:

Xoja uyni alarg‘a topshurdi,
Uyidin toshqori qadam urdi.

Qilmayin band toshlamoqqa darang,
Kiydi shahto‘nlarini rango-rang.

Otlanib shah sori xirom etti,
O‘pubon dargah ehtirom etti.

Chunki shah xilvatig‘a qo‘ydi oyog‘,
Yer uza tushti o‘ylakim tufrog‘.

Shoh tufrog‘din ko‘tardi ani,
Quchqali taxt uza chiqardi ani.

Quchubon borcha holini so‘rdi,
Ilgin oning qo‘lig‘a topshurdi.

O‘pti shoh ilgin ul nechukki rusum,
Ayladi nabzi holatin ma’lum.

Nabzidin ranji daf’ini bildi,
To‘rt-besh kunda-o‘q davo qildi.

Chunki shah tab’i ichra qolmadi ranj,
Olida to‘kti ul keturgan ganj.

Shohni hayrat ayladi bexud
Kim, ul ishni inonmas erdi xirad.

Dedi: «Sharh ayla bu hikoyatni,
Bul’ajablikda benihoyatni».

Dedi borin muhandisi mohir,
Shahg‘a ixfosin ayladi zohir.

Shoh tab’ig‘a aylab ul qavli,
Ajzini lahza-lahza mustavli.

Borcha ishni chu arz qildi hakim,
Ganj xozing‘a ayladi taslim.

Shah anga oncha ayladi ehson
Ki, emas sharhin aylamak oson.

Surdi butlarg‘a hukm yakbora,
Qildilar har birini yuz pora.

Ganji Qorunni hech qilmay biym,
Etti din ahlig‘a borin taqsim.

Hukm qildiki to‘nin oqu qaro,
Qildilar g‘arq sarig‘ oltun aro.

Chunki zarbaft har bisot o‘ldi,
Har bisoti yuz inbisot o‘ldi.

Oltun ul elni kuldurub chandon,.
Za’faron18 uylakim qilur xandon.

Nechadin so‘ng bo‘lub ishorati xos,
Chohu zindon eli ham o‘ldi xalos.

Elga har dam[19] qilib nazora chog‘i,
Chehradin oltun ul guruh dog‘i.

Elga bu dog‘i kulgu kelturubon —
Bag‘ri qotquncha balki kuldurubon.

Qahrabo rang gar mufarrih emas,
Ne uchun ul chekar somonniyu bas.

Kimki ishq etsa rangini kohi,
Bot ko‘ngulga asar qilur ohi.

Bo‘lmayin subh za’faroniy chehr,
«Charx ko‘rguzmas anga hargiz mehr»[20].

Shohi Bahrom chun eshitti tamom,
Shod o‘lub so‘rdi: «K-ey xujasta kalom!

Senki bu safha aylading tahrir,
O‘z hadisingni dog‘i qil taqrir.

Borcha holingdin et xabar bizga
Kim, daming qildi ko‘p asar bizga».

Dedikim: «Rum mulkidur vatanim,
Tibbu hikmatdurur shioru fanim,

Bu muhandiski ayladim yodi,
Manga obodur oning avlodi.

G‘arazim bo‘lg‘ali bu yon ozim,
Bo‘lmoq erdi sanga kamin xodim.

Shukr lillah, nekim murod ettim,
Davlatingdin murodima yettim».

Shah chu fahm etti bu tamannoni,
Nudamosidin ayladi oni.

Surmog‘i mujdasin chu bermish edi,
Uyqu shahning ko‘ziga kirmish edi.

Uyla uyqug‘a soldi oni bu so‘z
Kim, quyosh chiqmog‘uncha ochmadi ko‘z.

[XXII]

Dushanba kuni Bahromning navbahor monand axzar libos bila gunbadi axzarg‘a yuz qo‘yg‘oni va sarvi sabzorang sabz hulla bila jomi zumurradfom ichinda zuloli hayot no‘sh qilg‘oni va ul chashmai zindagonidin Xizr hayoti kasb etgoni

Chun dushanba sipehri zangori
Zangdin qildi ko‘zgusin ori.

Qildi yuz revu rang ila gardun,
Subh chodirshabin zumurrad gun.

Chashmasi birla mehri olamtob,
Qildi ko‘k sabzazorini serob[1].

Shah qilib xil’atini rayhoniy,
Rost andoqki, sarvi bo‘stoniy.

Sabzavor ustiga xirom etti,
Yashil ayvon aro maqom etti.

Jilvagar bo‘ldi sarvi sabzorang,
Aylabon xil’atini mino rang.

O‘zi sabzu tabassumi shakarin,
Xushturur sabz gar erur shirin.

Noz birla nigori yag‘moyi,
Shohg‘a tutti jomi minoyi.

Olibon dam-badam, ichib Bahrom,
Oydin ul sog‘ari zumurrad fom.

Angachakim zumurradin gardun —
Bo‘ldi tun xayli dudidin shabgun[2].

Soldi shah ko‘ngliga xayol gazand,
Ko‘zi uyqug‘a bo‘ldi hojatmand.

Yana andoqki bor edi ma’hud,
Bo‘ldi qullar ravon, nechukkim dud.

Topibon rahravi biyoboniy,
Shah qoshig‘a keturdilar oni.

Dedi shah: «Parda toshida filhol
O‘lturub bo‘lsun ul fasona sigol».

Hukm birla musofir ohista,
Ayladi nuktasini payvasta.

So‘zni boshlab burun sano birla,
Shahg‘a madh ayladi duo birla.

Uchinchi iqlim yo‘lidin keturgan musofir aytqon afsona

Chun duoni oshurdi gardundin
Dedikim: «Muddate burun mundin

Misrda xojai bor erdi g‘ani,
Eshigi hojat ahlining vatani.

Molig‘a g‘oyatu nihoyat yo‘q,
Xoni bazlig‘a haddu g‘oyat yo‘q.

Bor edi bir xujasta farzandi
Ki, yo‘q erdi jahonda monandi.

Borcha fazlu hunar aro mohir,
Yuzidin hushmandlig‘ zohir.

Misr shohicha naqdu mol ichra,
Yusufi Misrcha jamol ichra[3].

Ota molig‘a ixtiyori aning,
Otasining yo‘qiyu bori aning.

Zohir ahli jahon ulumi anga,
Ilmu fazl ahlining hujumi anga.

Oti Sa’d erdi, kavkabi mas’ud,
Otag‘a ul hayotidin maqsud.

Yasabon turfa mehmonxona,
Yo‘l topib anda xeshu begona.

Safar ahlig‘a bori om berib,
Har musofirki, yetsa kom berib.

Mehribonliq bila so‘rub oni,
Aylab ulcha-rioyat imkoni.

Chun uyotliq qilib rioyatdin,
Lutfu ehsoni benihoyatdin.

So‘rubon bilganiyu ko‘rganini,
Ne bilik kasbida yugurganini.

Chun bilib borcha rozi pinhoni,
Ne kiromand o‘rganib oni.

Chun bu ishni shior qilmish edi,
Ko‘p ulumi g‘ariba bilmish edi.

O‘rganib erdi kasb etar chog‘i,
Sehru nayrangu kimiyo dog‘i.

Yetti bir kun qazodin ikki g‘arib,
Bu taraf solibon alarni nasib.

Ikkisi jismida nekim asvob,
Bor edi sarbasar yashil moshob.

Sa’d ochti rioyat abvobin,
Tuzdi haryon ziyofat asbobin.

Uylakim bor edi shiori aning,
Anda yo‘q erdi ixtiyori aning.

Oncha mardumliq oshkor etti
Kim, ul ikkini zeri bor etti.

Lutfu xulqidin ikki axzar po‘sh,
Lolliqdin bor erdilar xomo‘sh.

Bir kun istab alarg‘a osoyish,
Suhbati qilmish erdi oroyish.

Har nekim tab’ istabon holi,
Bazm andin emas edi xoli.

Boda aylab edi dimog‘ini garm,
Murtafi’ bo‘lmish erdi pardai sharm.

Sa’d diljo‘luq aylabon behad
Aylar erdi ul ikkini bexud.

Lutf ila ko‘p chu qiylu qol etti,
Burna kishvarlarin savol etti

Ki: «qayu mulk sizga bo‘ldi maqar?
Nedin o‘ldi libosingiz axzar?»

Dedilar: «Kishvari durur dilkash,
Oti ham Shahrisabz erur ham Kash4.

Xizr monand sabzadin rangi,
Sabzasi suyi ko‘zgusi zangi.

Shahrisabz o‘ldi bizga chun mulkat,
Yo‘q ajab gar yashil durur kisvat».

Dedikim: «Emdi har g‘arib umur,
Aylangiz ko‘rmish o‘lsangiz mazkur».

Biri dediki: «Ul diyor sori,
Ravza monand sabzazor sori —

Bordurur tog‘ ichinda bir kishvar.
Kishvar ahli otin debon Kitvar,

Anda butxonai durur oliy,
Rif’at ichra sipehr timsoli.

Yetibon ko‘kka toqining boshi,
Tosh ila ham ichiyu ham toshi.

Ichiyu toshi sarbasar tasvir,
Jonvar shakli tortilib bir-bir.

Har kishi anda aylasa manzil,
Budur anda g‘arib ish hosil

Ki, anga dahr soziyu so‘zi,
Har nekim tengri aylamish ro‘zi.

Kiribon ul savodi menug‘a,
Kechakim ko‘zi borsa uyqug‘a.

Tush ko‘rar hech shaksizin ul shom
Ki, iki surati g‘arib andom

Kelib oning qoshig‘a derlar so‘z,
Tikib oning yuziga har biri ko‘z.

Har biri bir hadis anga aytur,
Kelgachu degach o‘rniga qaytur.

Biri bir yaxshiliqki ko‘rgusi ul,
Bir tana’um soriki topqusi yo‘l.

Biri der5 ranjkim qo‘yar anga yuz,
Tolii solibon sug‘a yulduz.

Bu iki ishdin o‘lg‘och ul ogah,
Uyqudin seskanib qo‘par nogah.

Yaxshiroq ish sori shitob aylar.
Ne yomon bo‘lsa, ijtinob aylar».

Bir musofir chu nuktasin surdi,
Yana bir dog‘i nukta kelturdi

Kim: «ham ul dayr ichinda piridur,
Anga kundek yorug‘ zamiridur.

Kimki dayr ichra ko‘rdi ul tushni,
Topti o‘zida anshu qo‘rqushni.

Tushtagi komi sori topmasa yo‘l,
Yo mashaqqatg‘a chora topmasa ul,

Holidin gar xabar topar ul pir,
Anga aylar ham ul zamon tadbir.

Shart budurki, ulki tush ko‘rgay,
O‘zni ul ikki ishga to‘sh ko‘rgay.

Boribon piri kordon qoshig‘a,
Holini ailagay ayon qoshig‘a.

Qaysi bir ishga qilsa ul irshod,
Qilsa ul nav’ justujo‘y murod».

Sa’dkim bu fasona go‘sh etti,
Orzusida tarki hush etti.

Ul kun alqissa kom yo nokom,
Tutti suhbat alar bila to shom.

Kecha ul g‘amda bo‘ldi savdoyi,
Jazm qildi musofirat royi

Ko‘ngliga dayr solibon qayg‘u,
Ko‘zidin ul tush eltibon uyqu.

Subhidamkim, sipehri minogun,
Yerni bayzodin etti bayzogun.

Ul shaaf ko‘nglidin qarorin olib,
Havas ilgidin ixtiyorin olib.

Otasi xizmatig‘a qildi xirom,
Arz qildi nekim anga edi kom.

Xoja man’ida qildi ko‘p tadbir,
Qilmadi ko‘ngilga aning ta’sir.

Chun havas qildi elni bechora,
G‘ayfi taslim o‘zga ne chora.

Xoja ko‘rdiki man’i mumkin emas,
Suv bila azmi o‘ti sokin emas6.

Garchi yig‘lab g‘amida oh urdi, ul
Lek tengriga oni topshurdi. –

Olida arz qildi molu manol,
Dedi: «Onchaki ko‘nglung istasa ol!»

Ayladi amr Sa’di ozoda
Safar asbobin etmak omoda.

Ishchilar o‘n kun etti jahdu shitob,
Toki bo‘ldi murattab ul asbob.

Neki andoq topilmag‘ay yona,
Komgorona, balki shohona.

Buxtiyi simkash qator-qator,
Yuki ichra diram hazor-hazor.

To‘rt yuz qul kamar bazar bori,
La’lu durdin bezab kamar bori.

Har nekim odami xayol etgay,
Yo nekim el gumonig‘a yetgay.

Balki vahm etmagan iroda dag‘i,
Borcha mavjud edi ziyoda dag‘i.

Ayladi ko‘p rioyat aylab fosh,
Ul iki sabzpo‘shni yo‘ldosh.

Oqizib ikki ko‘zidin iki ro‘d,
Otasi birla ayladi nadrud.

Ota o‘lmak o‘ziga jazm etti,
Tutubon motam, o‘g‘li azm etti.

Uyla surmakda erdi musta’jil
Kim, bir aylar edi iki manzil.

Ul iki rahravi zumurradpo‘sh,
Rahnamoyi aning, nechukki suro‘sh.

Gah munga, ul qarinu goh anga,
Xud bu ikkisi Xizri roh7 anga.

Muddati aylabon biyobon tay,
Qo‘ydilar istagan diyorg‘a pay.

Boshladi yo‘lni ul iki hamsayr
Anga tegruki bor edi ul dayr.

Tushubon anda toptilar orom,
Oldilar sharbatu taom ila kom.

Dayr ahlig‘a ko‘p rioyat etib,
Lutfu diljo‘yluq bag‘oyat etib.

Sa’dning g‘olib o‘ldi savdosi,
Qilg‘ali dayrning tamoshosi.

Ko‘ptiyu dayr ichiga qildi xirom,
Ikki hamrohi birla gom-bagom.

Sayr aylab nazar solur erdi,
Lek hayrat aro qolur erdi.

Chunki mehrin yoshurdi dayri sipehr,
Tun ham o‘ldi sipehrdek bemehr[8].

Sa’dul dayr ichiga qildi mayl,
Bo‘lg‘och ogoh dayr girdida xayl

Kelibon, berdilar nasihatu-pand
Kim, ko‘p o‘lmish bu ishdin elga gazand.

Havas etmish edi ani mag‘lub,
Tushmadi pand ko‘ngliga marg‘ub.

Kiribon dayrni panoh etti,
Bir qirog‘inda xobgoh etti.

Bog‘ladi barhaman[9] eshikni chust,
Hisni Xaybar[10] eshigi yanglig‘ rust.

Dayr davrida Sa’d eli noshod,
Qilg‘onidin o‘ziga ul bedod.

Anga xud vahm ul sifat g‘olib
Ki, bo‘lub chiqmog‘ig‘a ko‘p tolib.

Juz nadomat xayolig‘a yetmay,
Ul nadomat valek sud etmay,

Mutaazzir ko‘ziga uyqu ishi,
Bo‘lmayin uyqu tush ko‘rarmu kishi?

Tongg‘a tegru ichiga vahmu haros,
Har zamon ko‘ngli ichra yuz vasvos.

Borcha tun og‘zi ichra uyqu so‘zi,
Subhdam uyqudin qiziqti ko‘zi.

Tushiga kirdi ham bu oliy dayr
Kim, qilur erdi anda har sori sayr.

Ko‘rdikim, ikki surati dilkash,
Qush kibi, lek rangi axzarvash.

Mutaharrik bo‘lub, navo aylab,
Dayrdin uchtilar havo aylab,

Uchubon evrulub aning boshig‘a,
Qo‘ndilar ikkisi kelib qoshig‘a.

Birisi chekti mujda birla xuro‘sh,
Qildi mundog‘ nido nechukki suro‘sh

Kim: «nasibing sening pari bo‘lmish
Ki, yuzi mehri xovariy bo‘lmish!»

Yana bir biym birla qildi nido,
Etti maqsudini bu yanglig‘ ado

Kim: «seni dev qilg‘usidur asir,
Solib ikki ayog‘inga zanjir».

Qilibon hayrat ul g‘arobatdin,
Seskanib qo‘pti bu mahobatdin.

Har sori soldi kuz, chekib afg‘on,
Subhdin yorub erdi dayri mug‘on.

Qo‘pubon chun eshik sori qochti,
Kelibon barhaman eshik ochti.

Chiqg‘och oshuftaroy savdoyi,
Ayladi ul tush oni shaydoyi.

Kechaga tegru beqaror erdi,
Ishi har dam fig‘onu zor erdi.

Qavmu xayliga iztirob tushub,
Har birining ichiga tob tushub

Qo‘ydilar ikki kordon sori yuz
Ki: «biringiz so‘zi xud o‘ldi tuz.

Telba bo‘lmish g‘arib ovora,
Chora vaqtidur, etsangiz chora».

Yana bir kordoni komil aql
Ki, ikkinchi so‘z etmish erdi naql.

Keldi Sa’d olig‘a niyoz bila
Og‘zi ichra nuhufta roz bila

Ki: «so‘zikim men ayladim taqrir
Ki, bu dardingg‘a chora aylar pir.

Ko‘pki, oning sori qo‘yoli qadam,
Shoyad o‘lg‘ay gum ushbu dardu nadam».

Sa’d bo‘ldi alar bila hamroh,
Boshladilar yo‘l ikki kor ogoh.

Qildilar azm ko‘hsor sori,
Tog‘ aro bir qorong‘u g‘or sori.

G‘or aro kirdilar haros bila,
Rahravi ikki rahshunos bila.

Ko‘rdilar g‘or ichinda ayvoni,
Ko‘hkai teshasi qozib oni.

Go‘shada mu’takif deyilgan pir,
Xalqdin gor ichinda uzlatgir.

Javhari jismi tiyra kon ichra,
Olami muxtasar makon ichra.

Jismi oshufta sochi ichra nihon,
Uylakim, tun savodi ichra jahon.

Ko‘ngli ichra ulum pinhoni,
Kon ichinda javohiri koni.

Fosh hikmat shukuhi zotidin,
Yetti yuz yil o‘tub hayotidin.

Ne jahondin anga umed, ne biym,
Deb otin xalq Paylaqus hakim[11].

Ko‘rgach-o‘q hayrat ettilar turubon,
Ko‘ksiga qo‘llarin qovushturubon.

Voqif erdi hakimi ravshan roy,
Ochibon sochin o‘ldi chehra kushoy.

Yuzi nuri yorutti ayvonni,
Uylakim mehr nuri davronni.

Mezbonliq xayoli bot etti,
Mehmonlarg‘a iltifot etti.

Ko‘rubon ul shukuh ila tamkin,
Qo‘ydilar tiyra tufrog‘ uzra jabin.

Sa’dg‘a dediki: «ey saodatmand,
Zotinga bermasun zamona gazand.

Chunki ko‘rdi ko‘zum jamolingni,
Ayladim fahm borcha holingni.

Senmu dersen, so‘zungni mo‘-bamo‘,
Yo‘q esa mo‘-bamo‘ men aytaymu?»

Yor o‘pub dedi dardmandi zamon,
«Hikmat ayturg‘a yaxshiroq Luqmon»[12].

Soldi dono boshin tabassum ila,
Boshladi dilkusho takallum ila.

Avvali holidin fasona dedi,
Har ishidin necha nishona dedi,

Shahru mulku oto-onosidin,
Bazl ila mehmon sarosidin.

Kasbi ilm aylamak, hunar dog‘i,
Tutmoq el holidin xabar dog‘i.

Safar ahlig‘a mol etib maqsum,
Aylamak turfa qissalar ma’lum.

Bu ikov qissasig‘a bo‘lmoq asir,
Bo‘lmayin mehnati iloj pazir.

Tarki ul kishvaru diyor etmak,
Bu taraf g‘urbat ixtiyor etmak.

Uyubon dayr ichinda ko‘rmak tush,
Nuktalarkim, debon anga iki qush.

Borig‘a bo‘ldi ul sifat qoyil
Kim, alar hushin ayladi zoyil.

Sa’di bedilg‘a ko‘p ko‘ngul berdi
Ki: «yuzung bizga orzu erdi.

Ham tushungga degumdurur ta’bir,
Ham husulig‘a aylagum tadbir.

Lek bu ishda uyla suratdur
Ki, sanga ayturi zaruratdur.

Sanga mendin nechukki bordur sud,
Manga ham sendin o‘lg‘usi maqsud.

Men bu dayr ichra peshvo erdim.
Hikmat ahlig‘a muqtado erdim.

Ushbu erdi manga havas doyim
Kim, o‘shul yerda bo‘lg‘amen noyim.

Yana hikmat bo‘lur edi moni’,
Bo‘lur erdim xayol ila qoni’.

Havasim oqibat g‘ulu qildi,
O‘zini aql chorajo‘ bildi.

Kechaga tegru muztarib erdim,
Kecha bo‘lg‘och shuursiz kirdim.

Go‘shai tuttumu yumub ko‘zni,
Soldim uyqug‘a kuch bila o‘zni.

Chun ko‘zum uyqug‘a niyoz etti,
Uyqu ko‘zumga turktoz etti.

Tushuma unla kirdikim ul dayr
Kim, aning noimig‘a bo‘lsun xayr.

Bo‘ldi yuz ming misol jilvagahi
Ki, dimog‘im xiraddin o‘ldi tihi.

So‘ngra keldi uchub iki timsol,
Ki, sanga ham yaqin ekin bu hol.

Xushnavo ikki qush tarannum aro,
Ikkisi kirdilar takallum aro.

Dedi bir qushki: «Ey havaspayvand
Tushgusidur iki ayog‘inga band.

Ishrating sham’i ko‘r bo‘lg‘usidur,
Vataning tiyra go‘r bo‘lg‘usidur».

Yana bir qush dediki: «Qilma taab
Ki, sanga sa’d bo‘lg‘usi kavkab.

Egninga chiqqusidur ikki qanot,
Qat’ qilg‘ung uchub tariqi najot

Kim, qanotdin anga tarab bo‘lg‘ay,
Anga uchmoq qachon ajab bo‘lg‘ay.

Ul iki qush payomi so‘zlardin
Seskanib uyqu o‘chti ko‘zlardin.

Ko‘ngluma tushti iztirob base,
Xildi savdo meni xarob base.

Vahm bo‘ldi xayolima g‘olib,
Bir muabbirg‘a bor edim tolib

Ki, xayol ulcha ayladi tasvir,
Solg‘ay ilgimga mujdai ta’bir.

Anga ta’bir kimsa bilmas edi,
Tilab erdim, vale topilmas edi.

Jismim o‘ldi zaif mehnatdin,
Jonima yettim ul mashaqqatdin.

Ko‘ngluma har dam ehtizoz erdi,
Tanima har nafas gudoz erdi.

Ne ajab yaxshi so‘zdur ul masalo
Ki: «balo yaxshiroqki biymi balo»[13].

Jonni mehnatqa ayladim taslim,
Har zamon o‘lturur edi meni biym.

Ish anga yetti ranj davrondin
Ki, tamomi ilik yudum jondin.

G‘ayri o‘lmak yo‘q erdi tadbiri,
Yetti boshimg‘a Xizrvash piri[14].

Xirqasi axzaru aso axzar[15],
Go‘yi ul erdi Xizr payg‘ambar.

Dedikim: «Ey ramida, qayg‘urma,
Joninga biymu xavf o‘qin urma.

Men tushungni yo‘ray, vale sen ham,
Shart qilkim, ne aytsam men ham

Uzr demay, qabul qilg‘aysen,
Yo‘qki, o‘zni malul qilg‘aysen».

Yer o‘pub ayttimki: «G‘avrima yet,
So‘ngra ne hukmkim etarsen, et

Kim, qabul ayladim so‘zung jondin,
Ne desang qilmayin ibo andin».

Dedi: «Jomospnoma»[16] arqomin,
Nazar aylab o‘qug‘il ahkomin

Kim: yozibdur bu qissani bir-bir
Ki, tushungga ne nav’dur ta’bir.

Sanga shartiki iltimos ettim,
Tut quloqkim adosig‘a yettim.

Shart budurki, boqmay o‘zga ulum,
Ayla ta’bir ilmini ma’lum.

Sendin ul fanda aylamak ko‘shish,
Bizdin oning kushodig‘a baxshish.

Kim bu dayr ichra ulki zor o‘lg‘ay,
Tush ko‘rub buyla beqaror o‘lg‘ay.

Sen davoyi mizoji qilg‘aysen,
Ul g‘amining iloji qilg‘aysen».

G‘oyib o‘ldi tamom etib so‘zni,
Men izi o‘rnig‘a qo‘yub ko‘zni,

Iziga ashk gavharin sochtim,
So‘ngra «Jomospnoma»ni toptim.

Tushti ochqoch hamul mahallig‘a ko‘z
Ki, yozib erdi holatimdin so‘z.

Deb edikim: «Falon zamonda kishi
Ki, aning ilmu hikmat o‘lsa ishi,

Uyub ul dayr ichinda tush ko‘rsa,
O‘ziga dardu g‘ussa to‘sh ko‘rsa,

Chora budurki, ko‘hsor ichra,
Vatan etgay qorong‘u g‘or ichra.

Qo‘ymag‘ay toshqori oyoq andin,
Yuz yil o‘lg‘uncha qat’ davrondin.

Ishiga mundoq aylasa tadbir,
Band ila go‘rg‘a budur ta’bir.

Chunki yuz yil o‘tar najot yetar,
Jonig‘a mujdai hayot yetar.

Tiyra shomiki qat’ o‘lur minba’d,
Ko‘zini yorutur bir axtari sa’d[17].

Ya’ni ul lahza bir saodatmand
Ishiga dayr ichiga tushgan band.

Oti Sa’du jamoli farxunda,
Sa’di akbar jamoliga banda.

Tiyra g‘ori aro tulu’ aylar,
Anga ta’birini ruju’ aylar.

Uzlatoyin hakimi g‘ornishin
Anga ta’birin aylasa talqin,

Yo‘lig‘a Sa’d chun xirom etgay,
Jahd ila muddaoyi kom etgay.

Yetgusidur muabbarig‘a murod,
Ko‘rgusi uqdalig‘ ishiga kushod.

Bo‘lg‘usidur topib ko‘p ishga vuquf.
Charx mushkillari anga makshuf.

Fikr ila bo‘lg‘usi falakpaymoy,
Charx bo‘stoni ichra jilvanamoy.

Royi gardung‘a dast topqusidur,
Ko‘kni olida past topqusidur.

Ul riyozatki, chekti g‘or ichra,
Nafsini tutti xorxor ichra.

Raf’ o‘lub borcha qaydi jismoniy,
Bo‘lg‘usi zoti uyla ruhoniy

Ki, nekim ahli hikmat ayladi kom,
Mone’ o‘ldi havodisi ayyom.

Bo‘lg‘usidur bori anga ro‘zi,
Royi aflok mash’al afro‘zi.

Tushining so‘ngg‘i qismig‘a ta’bir
Budururkim, xabar yeturdi pir[18].

Charx avjig‘a iltifoti aning,
Budur egnidagi qanoti aning.

Men bu so‘zlarga chunki soldim ko‘z,
Yodima keldi Xizr aytg‘on so‘z.

Oncha ta’bir ishiga chektim ranj
Ki, haq etti manga nasib ul ganj.

Yuz yil o‘lmishki bu mag‘ora aro
Mu’takifmen ulusqa chora aro.

Kimki, bu dayr aro guzar soldi,
Tushdin oning balosig‘a qoldi.

Keldiyu arz qildi ahvolin,
Olidin raf’ qildim ashkolin.

Ko‘z yuzungga umedvor erdi,
Jonda yuz dog‘i intizor erdi

Ki, qachon topqamen visolingni,
Yorug‘ay ko‘z ko‘rub jamolingni.

Shukr yuz yil nekim murod ettim,
Maqdamingdin murodima yettim.

Bu edi ulcha menda topti vuqu’,
Qilay emdi sening ishingga shuru’.

Tushta qushkim chekib Navoiy g‘arib,
Sanga ulkimdedi, parini nasib.

Ul erur shohi sabzpo‘sh qizi
Ki, quyosh kuhlidur oyog‘i izi.

Shahrsabz o‘ldi taxtgohi aning,
Yer uza sabzadek sipohi aning.

Anga farzand bir parivashdur
Ki, pari husnidin mushavvashdur.

Qila olmay pari yuziga sitez,
Huri jannat anga kamina kaniz.

Yuzi mashshotasi ajuzi sipehr,
Husni ko‘zgusi ul sipehrda mehr.

Balki ul husn olib quyoshdin boj,
Hech ko‘zguga bo‘lmayin muhtoj.

Husni vasfida nutq gungi maqol,
Yuzi zikrida nafsi notiqa lol.

Labi la’li zuloli hayvoniy,
Xizr yanglig‘ libosi rayhoniy.

Hulla uzra yuziki jilva qilib,
Sabza uzra guli bihisht ochilib,

Shohning moyai farog‘i ham ul,
Ne farog‘i ko‘rar qarog‘i ham ul,

Shohg‘a qal’ai durur oliy,
Rif’at ichra sipehr timsoli.

Bir biyik qulla uzra ul qo‘rg‘on,
Burji ko‘k qal’asig‘a ta’n urg‘on.

Shoh qo‘rg‘on aro yasab bir qasr,
Anda sokindurur ul ofati asr[19].

Qasr davrida uch hisor durur,
Burjlar anda charxvor durur.

Har hisorida bir biyik darband,
Rif’at ichra kelib falak payvand.

Lek darbandlar ochilmay hech,
Haddin org‘uq yo‘lida tob ila pech.

Burnog‘i band aro topib qo‘rg‘on,
Devson zangiyu oti Qatron.

Zo‘ri olinda pil o‘ylaki mo‘r,
Har tuki soiyu pil chog‘liq zo‘r.

Razm vaqti qaro balo kelibon,
Tanida har rag ajdaho kelibon.

Qal’aning kutvoli ul zangi,
Kutvoli sipehrdek rangi.

Yana darband aro hamisha muqim,
Ochib avroq bir xo‘jasta hakim.

Har sifat ilm aro kelib mohir,
Ilmu taqviy jamolidin zohir.

Ul bo‘lub qal’a vaz’ig‘a boni,
Yana bir qal’aning nigahboni.

O‘tgach andin kelib yana darband,
Anda zoli fuyun bila xursand.

Umrida makru hiyla aylab vird,
Hiylada zoli charx anga shogird.

Qasr davridin ul bo‘lub ogah
Ki, nasim ulyon esmagay nogah.

Qush o‘tarda o‘chub hayoti aning,
Chibin uchsa kuyub qanoti aning.

Sehr o‘tin hisn ichinda uyla yoqib
Ki, erib toshu chashma yanglig‘ oqib.

Asl fikratda mohi sangin dil,
Juft shug‘lig‘a bo‘lmayin moyil.

Shohdin istab uyla hisni hasin,
Chiqib eldin, bo‘lub hisornishin.

Husnikim, dahr aro solib g‘avg‘o,
Tushubon har kishiga ul savdo

Kim, aning vaslin orzu aylab,
Kelsa ul ishda guftu-go‘ aylab.

Shoh bo‘lsun, yo‘q ersa shahzoda,
Yo‘qsa har ishda fardu ozoda.

Shart mundoq qilib buti gulchehr
Ki, anga ulki garm aylab mehr.

Chun hisorng‘a nogahon yetsa,
Aqd amrini oshkor etsa.

Kinau makr tarhini solg‘ay,
Uch hisorin ne lav’ etib olg‘ay.

Chunki avval yetushsa qo‘rg‘ong‘a,
Ko‘rguzub dast burd Qatrong‘a.

Qo‘llarin aylagay saro-sar band,
To anga fath bo‘lg‘ay ul darband.

Bo‘lsa ikkinchi hisnig‘a moyil,
Bo‘lg‘usidur hakim anga soyil.

Neki so‘rsa be hijob desa,
Mushkiliga aning javob desa.

Qilsa soyilni so‘z bila ojiz.
Fath bo‘lg‘ay anga ikinchi diz.

Yana bir qal’a sori sursa samand
Ki, fusungarda bo‘ldi ul darband.

Ilm ila qilsa chora ohangin,
Botil etsa fusunu nayrangin.

Sehrini botil aylagach holi,
Bo‘lg‘ay uchunchi qal’ag‘a voli.

Uch hisor uzra buyla ursa alam,
Oning o‘lg‘ay buti hisori ham.

Yo‘q esa qaysi birga bo‘lsa asir,
Qatlig‘a oning aylamay taqsir.

Tig‘i xunrez tortibon bebok,
Aylagaylar ham uldam oni halok.

Itlar olig‘a tashlabon loshin,
Qo‘yubon kungira uza boshin.

Qavmu xaylini aylabon toroj,
Aylagaylar diyordin ixroj.

Har necha kun emaski bir mazlum,
Bo‘lmag‘ay umru jonidin mahrum.

Kungira ustida nuchukkim tosh,
Qo‘yulubtur o‘shul hisor uza bosh.

Lek sen hech nav’ qoyg‘urma,
Vahm dashtig‘a markabing surma

Kim, ani haq sanga nasib etmish,
Yeasl topmoqqa vaqt ham yetmish.

Har ne qilg‘um sanga ta’lim,
Andog‘ etmak kerak, sen etmay biym».—

Dediyu necha lafz qildi savod
Ki: «Kerakkim bularni tutsang yod».

Muhrai dog‘i jaybida erdi,
Chiqorib oning ilgiga berdi.

Yana bir ruq’a dog‘i qildi raqam,
Sa’d taslimi ayladi oni ham.

Dedi: «Qo‘p, emdi yo‘lg‘a tushkil bot,
Rahbaring ushbu ikki Xizrsifot.

Surubon Shahrisabz jonibi ket,
Turmayin yo‘lda ul diyorg‘a yet.

Chun yaqinlashting ikki axzaopo‘sh,
Shahg‘a borib nuchukki ikki suro‘sh.

Har nekim senda bo‘lsa surati hol,
Aylasunlar shah olida irsol.

Chun hayolingni shoh angladi jazm,
Burna Qatron bila buyurg‘usi razm.

Necha lafziki yozmisham zinhor
Ki, oni tinmay etgasen takror.

Muhrani dog‘i og‘zinga olg‘il,
Suyini xasm jonibi solg‘il.

Berur ul lafzlar sanga shavkat,
Dushmaningdnn olur vale quvvat.

Muhradin dog‘i har ne sochsang suv,
Kelturur xasm ko‘ziga uyqu.

Chunki zangini aylading mag‘lub,
Shod bo‘lg‘ilki qo‘ydi yuz matlub.

Ham o‘shul devsor fath o‘ldi,
Ham burung‘i hisor fath o‘ldi.

Qo‘nsang ikkinchi uqda sori qadam
Kim, erur komili Masiho dam.

Burun ondinki ul hikoyat der,
Chiqorib ilkiga ruq’ani ber.

O‘qug‘och ko‘rguzub niyoz sanga,
Mendek o‘lg‘usi chorasoz sanga.

Shod bo‘lg‘ilki, ul xiradpayvand,
Menga shogird erur, dag‘i farzand.

Sanga bo‘lub shafiqu g‘amxora,
Ul fusungarga qilg‘usi chora.

Sehrlarni chu ayladi botil,
Sanga borcha murod erur hosil».

Muncha so‘zni chu naql qildi durust.
O‘pti monglayini, quchub oni rust.

Bo‘lubon shodmon dedi: «Shod o‘l,
Bizni obod qilding, obod o‘l!

Qo‘pqilu erta kunni aylama kech,
Yo‘l yururda tavaqquf aylama hech»,

Dediyu anga xayrbod etti,
Qoldi bu, ul nishot ila ketti.

Tunu kun qat’ etar edi vodi,
Yo‘lini boshlab ul iki hodi.

Toki bo‘ldi padid xittai Kash,
Tufrog‘i rangi charxi axzarvash.

Ikki rahbarg‘a amr qildi xirom,.
Qissasin shahg‘a aylabon e’lom.

Uzi ul marz uza yeshib mahmil,
Sabza ustida ayladi manzil.

Ul ikav shah qoshinda bor topib,
Nukta surguncha e’tibor topib.

Shohg‘a qissalar debon dilxoh,
Sa’d holidin ettilar ogoh.

Vasf ko‘p qildilar kamolotin
Ki, shah angladi borcha holotin.

Shah tonur erdi ul ikavni ham,
Erdilar balki xodimu mahram.

So‘zlari sidqi shahg‘a erdi yaqin,
Bildikim, bordur ulcha derlar chin.

Ko‘rmayin bo‘ldi Sa’dg‘a mushfiq,
Chun20 bu ikki bor erdilar sodiq.

Hukm qildiki: «Ul taraf surunguz,
Tongla boshlab yo‘lini kelturunguz!»

Boribon tongla hozir ayladilar,
Shahni osuda xotir ayladilar.

Ko‘rgach oning xujasta tal’atini,
Topti ko‘p ko‘nglida muhabbatini.

Ko‘rushub oni sarfaroz etti,
Ul yana yer o‘pub niyoz etti.

Ko‘p so‘rab qildi sandali ta’yin,
Taxt olida topti ul taskin.

Chun chekidi taomi shohona,
Oldi bahr oshnou begona.

Shahg‘a aylab edi ul ikki xabir
Sa’dning muddaosini taqrir.

Dedikim: «Borib o‘lg‘il osuda,
Yo‘l aro bo‘ldung ersa farsuda.

Bukun osudaliq g‘animat bil,
Tongla qo‘rg‘on sori azimat qil»

Sa’d yer o‘pti dog‘i azm etti,
Uz visoqida mayli bazm etti.

Ichibon may ko‘ngul murodi bila,
Sanami moh chehra yodi bila.

Qechadin chunki o‘tti bir-ikki pos,
Ishq ila boda andin oldi haros.

Boshida boda, ko‘nglida mahbub,
Yer ko‘yini ayladi matlub.

Ahli majlis tamom mast edilar,
Borcha uyqug‘a poybast edilar.

Sa’d chiqti chog‘ir xayoli bila,
Ko‘ngli dildorining visoli bila.

Zohir etti xirom yor sori,
Qo‘ydi mastona yuz hisor sori,

Qavmu xayli bori qolib g‘ofil,
Ul qaro tunda mastu loya’qil.

Urar erdi hisor davrida gom,
Yiqila-qo‘pa tutmayin orom.

Oshiqona chekib surudu navo,
Hardam aylab yuqori ko‘ngli havo.

Ushbu holatda zangiyi xunxor,
Tog‘ aro ul sifatki tiyra buxor[21].

Qal’a davrin kezib tutar edi pos,
Ko‘nglida biym yo‘q, ichinda haros.

Yetti nogah qulog‘ig‘a bir un,
G‘azabidin boshig‘a chiqti tutun.

Tushubon bordi un payi bila tez,
Tutub ilgiga dashnai xunrez.

Ko‘rdi mastiki hush yo‘q anga hech,
Juz fig‘onu xuro‘sh yo‘q anga hech.

Avval o‘lturmak istadi oni,
Yana qildi xayol pinhoni

Ki: «ani kecha asrag‘ay mahkam,
Tonglakim yorug‘ay bari olam.

Ma’raka oshkor qilg‘onda,
Sa’d ila kor-zor qilg‘onda.

Avval o‘lturgay oni bermay amon,
Toki qilg‘ay nazora yaxshi-yomon.

Tushgay andin g‘animi ko‘ngliga biym,
G‘olib o‘lg‘ay, chu biym topti g‘anim».

Bu xayoli bila bo‘lub xursand,
Sa’d ayog‘ig‘a soldi mahkam band.

Qal’a toshida bor edi g‘ore,
Qaro go‘r og‘zidin namudore.

Soldi g‘or ichra zulm aylab fosh
Qo‘ydi g‘or og‘zida bir og‘ir tosh.

Zangiyi nahs qo‘ydi qal’ag‘a pay,
Sa’dni g‘or ichinda bosti may.

Sog‘olib subhdam chu uyg‘ondi,
O‘zining holatig‘a aylandi.

Kirdi, chun ko‘ngli bo‘ldi fikratsoz,
Kechagi holi yodig‘a oz-oz.

Tushi chun kirdi ko‘ngliga bir-bir,
Qildi avvalg‘i qush so‘zin ta’bir.

Ruq’yakim bermish erdi dono yod,
O‘qumog‘lig‘in aylagach bunyod.

Oncha quvvat tanig‘a yuz urdi
Kim, chu qaydini chekti, sindurdi,

G‘or og‘zidin oldi toshni ham,
Qo‘ydi hinjor ila yo‘lig‘a qadam.

Yel kibi borur erdi musta’jil,
Toki tutti sukun, topib manzil.

Muztarib ko‘rdi xaylini g‘amgin,
Rifq nla berdi borchag‘a taskin.

Ajz ila xoki rahg‘a yuz qo‘ydi,
Otlanib va’dagahg‘a yuz qo‘ydi.

Shoh xud turmish erdi maydonda,
Zangiyi devsor javlonda.

Mohrux burj ustida hozir,
Mehri anvar Zuhal sori nozir[22].

Yuz tuman elga ul taraf ohang,
Borchasi Sa’d uchun bo‘lub diltang.

Dev nozirki Sa’d chun surgay,
Chiqorib tutqunini o‘lturgay.

Sa’d chun kor-zor aro kirdi,
Zangi ul tiyra g‘or aro kirdi.

Xalq bo‘ldi bu holdin hayron,
Topmadi band qilg‘onin Qatron.

Anga ul ish ko‘rundi asru ajab,
O‘t nihodig‘a soldi kinu g‘azab.

Chiqtiyu Sa’d sori azm etti,
Ul dag‘i otidin tushub yetti.

Hirzdin oncha shavkat erdi anga
Ki, harificha quvvat erdi anga.

Ikkisi zo‘r kelturub doyim,
Kuchlari erdi go‘yiyo qoyim.

Muhrani Sa’d og‘zig‘a oldi,
Suynni xasm jonibi soldi.

Ul rutubatki, zohir etti bu suv,
Bo‘ldi zangiga mujibi uyqu.

Ko‘zi chun bo‘ldi uyquning vatani,
Sa’d andoq qo‘nqordi yerdin ani

Kim, chu chiqti boshi uza ul dev,
Yetti ul xalqdin falakka g‘irev.

Boshi ustidin oni aylab paxsh,
Andoq urdiki yerga bog‘ladi naqsh.

Uyla tushti nazora ahlig‘a jo‘sh
Ki, falak gunbadig‘a tushti xuro‘sh.

Sa’d ani qo‘ydi, dog‘i qildi savol
Ki: «yana ne qilay, qiling irsol!»

Boshladilar yo‘lin hakimg‘a chust,
Qadam urdi borurda bo‘lmay sust.

Kirib o‘tti burung‘i qo‘rg‘ondin,
Oldi o‘z toramini Qatrondin.

Surdi ikkinchi qal’a bandig‘a bot,
Ko‘rgach oni hakim qoldi mot.

Sa’d filhol ayladi taslim,
Ruq’akim yozdi Paylaqus hakim.

Ochqach ustodining otin ko‘rdi,
O‘pubon, yerga jabha tegurdi.

Uqudi, yozmish erdi holotin,
O‘ziyu Sa’dning maqolotin.

Safhada kilk etib nigorishlar,
Oni qilmish edi siporishlar.

Borcha ishdin xabar topib soyil,
Bo‘ldi tufrog‘in o‘pgali moyil.

Dedi: «Yo‘qtur manga hadu yoro,
Nukta demak bo‘lub suxanoro».

Yozmish erdi hakimi daryodil,
Aylamak zol sehrini botil.

Ul ikov bu sifat muhokoda.
El yiroqtin turub tamoshoda.

Dedi donoki: «Ulki derlar zol,
Zoldek men yasabmen ul timsol.

Sehrdin tegrasida tor ila pud,
Borcha erur namudu yo‘q mavjud.

Senki ul yon azimat etkungdur,
Chunki darband ichiga yetkungdur.

Zolning ko‘ksiga urub ittisol,
Kiru bo‘l mahram, harimi visol».

Chunki bo‘ldi hakim anga tobe’,
Yana Sa’d o‘ldi shah sori roje’

Ki: «ne ishga yana shuru’ qilay,
Qilur ish qaysidur, dengizki bilay!»

Ojiz aylab edi hakimni ul,
Boshladilar ajuza jonibi yo‘l,

Garchi el kirmagi mahol erdi,
Kirdi darband aroki zol erdi.

Keynicha shahr xalqi g‘avg‘osi,
Qo‘zg‘ab elni ul ish tamoshosi.

Zol davrida ko‘p balolar edi,
Shu’la poshanda ajdaholar edi.

Sa’d bevahm urub qadamni chust,
Tepti zoli xamida ko‘ksiga rust.

Zol tebrandi chunki o‘z yeridin,
Juzv-juzvi to‘kuldi bir-biridin.

Paykare erdi odami monand,
Latta birla sirishdin payvand.

Rishtani ajdaho qilib afsun,
O‘tlari xulla, poralar gulgun,

Sehrlarni chu botil etti tamom,
Yondiyu shoh sori qildi xirom.

Shah ani quchti, dog‘i o‘pti yuzin,
Oni farzand, oto o‘qudi o‘zin.

Gulshani bor edi jahon oro,
Qo‘yub otini «Ravzai xazro»23.

Anda bir qasrg‘a edi boni,
Qasri axzar der erdilar oni,

Aylabon ushbu bog‘uqasrda sur,
Shahrisabz elin aylabon masrur.

Vasl topti farishta birla pari,
Mehr birla sitorai sahari.

Kechti oz choqda shohi ozoda
Shoh bo‘ldi yerida shahzoda.

Yashil aylab libosu toju sarir,
Olida ikki sabzpo‘sh vazir.

Gulrux andoqki sarvi bo‘stoniy,
Kisvat aylab hariri rayhoniy,

To tirik erdi shodu beg‘am edi,
Adlidin mulki sabzu xurram edi.

Rangi axzar bahor rangi erur,
Sabzau marg‘zor rangi erur.

Af’iyi g‘am chu elga ayladi zo‘r,
Ani jomi zumurrad ayladi ko‘r[24].

Sho‘xkim bo‘ldi sarvdek cholok,
Sabzai xatti aylar elni halok.

Xizr bu rangdin nishon topti,
Tong yo‘q ar umri jovidon topti».

Chunki rovi tulatti qissa durust,
Dedi Bahrom: «K-ey musofiri chust.

Aslu pudungni aylagil taqrir».
Dedi roviki: «Ey baland sarir,

Shahrisabz ahli zodasidin men,
Sa’dning xonavodasidin men».

Shohg‘a ravshan o‘ldi chun holi,
Qildi ul shahr uza ani voli.

Ani osuda qildi qayg‘udin,
O‘zi osuda bo‘ldi uyqudin.

[XXIII]

Seshanba kuni Bahromning gulgun libos bila qasri gulnoriyg‘a tavajjuh qilib, shafaqgun hullalik xurshed bila sog‘ari yoqutfom ichinda la’l rang may ichgoni va ul yoqut va la’ldin uyqu uchun mufarrih tartib qilib, maydin qizortg‘on ko‘zin yumg‘oni

Chun seshanba sipehri chobukxez,
To‘kti anjum sharoridin gulrez.

Bog‘ladi zoli charx o‘lub ra’no,
Abri shingarfgun bila hiyno[1].

Shoh Bahrom kiydi gulgun raxt.
Tikti gulgun uy ichra gulgun taxt,

Qasri gulgun sari qilib ohang,
Istadi ichsa bodai gulrang.

Sarvi gulchehr qildi istiqbol,
Gul kibi borcha raxti hullai ol

Taxti gulrang uza tutub orom,
Jomi la’l ichra bodai gulfom.

Shoh ila qildi no‘sh gulgun mul
Mul alar chehrasin qilib gul-gul.

Anga tegruki mehri gulruxsor
Yuziga yopti pardai ko‘hsor.

Shah ko‘zi bodadin qizorib edi,
Ko‘zidin uyqu lek borib edi.

Ul guruhiki erdilar ma’mur,
Istabon yo‘lda onchakim maqdur.

Toptilar rahravi fusunsozi,
Nukta ayturg‘a sehrpardozi.

Kelturub arz qildilar oni.
Bo‘ldi ijroy hukmi sultoniy

Ki, «bo‘lub parda keynida sokin,
Aylabon ulcha sa’y erur mumkin.

Sayr qilgonni ko‘hu dasht desun,
Ne anga bo‘ldi sarguzasht desun»

Rahrav ul nav’ hukm chun bildi,
So‘z sano birla ibtido qildi.

Ki: «shah iqboli hasrdin afzun,
Yuzi iqbol jomidin gulgun.

O‘zi ilgida arg‘uvoniy man,
Iti olida xasm qoni may».

To‘rtunchi iqlim yo‘lidin keturgan musofir suxanguzorlig‘i

Chun duo birla bo‘ldi nuktasaro,
Dedikim: «Erta chog‘da Dehli aro

Xisrave erdi shohlardin toq,
Taxti hukmida kishvari ofoq.

Maxzanu ganjiga nihoyat yo‘q,
Mulku xaylig‘a haddu g‘oyat yo‘q.

Charx yo‘q mulki arsasig‘a edil,
O‘zga shahlarning oticha anga pil.

Adlu insof o‘lub sifoti aning,
Shohlar ichra Juna oti aning.

Elga bazlu ato bila mashhur,
Olam ichra saxo bila mashhur.

Elga laklarni bebahona berib,

Gar bahona topib, xizona berib.

Bazlai gar debon suxansanji,
Silasig‘a ato qilib ganji.

Buyla mashhur erurki bir muhtoj,
Charx mulkidin aylagan ixroj

Aylabon qat’ dashtu tog‘ ila rud,
Anga kelturdi bir sabad amrud.

Necha kun bo‘ldi muzdi ichra darang,
Bo‘ldi allon bar asru ko‘p diltang,

Sog‘inib shah dediki: «Toping oni,
So‘runguz hojatini pinhoni».

Dedi so‘rg‘on dam ul gadopesha:
«Hojatimdur bir arra, bir tesha».

Shah aning hikmatini qildi savol,
Dedi: «Hikmat bukim, yonib filhol,

Qayda bu mevadin yig‘och mavjud
Bo‘lsa borin kesib qilay nobud».

Shah chu maqsudini aning bildi,
Sila bir mulk molini qildi

Ki, hisob ichra bor edi o‘n lak[2],
Har laki o‘n tuman kelib beshak.

Vuzaro mayl etib bahona sori,
Boshlabon shahni ul xizona sori

Ki, agar ko‘rsa oncha naqd ila mol,
Bordurur bermagi biravga mahol.

Shah bilib chun nazora etti ani,
Ozdurur deb dubora etti ani.

Ishi yo‘q erdi bir aning mundoq,
Bor edi o‘nu yuzu ming mundoq.

Bir kun o‘lturmish erdi suhbat aro,.
Charx yanglig‘ uluvi himmat aro.

Dur sochar erdi abri ehsoni,

Bor edi bir g‘arib mehmoni.

Tuhfa kelturmish erdi bir ko‘zgu
Kim, ani tutsa har kishi o‘tru.

Chin desa aksida safo erdi,
Desa yolg‘on yuzi qaro erdi.

Ko‘p kishi qildi ozmoyish anga,
Aytg‘ondek edi namoyish anga.

Shoh anga berdi benihoyat mol
Kim, aning ushrin etmas erdi xayol.

Bazl chun oncha naqdu mol etti,
So‘zning asnosida savol etti

Kim: «chu olam aro guzar solding,
Olam ahlig‘a ko‘p nazar solding.

Bir meningdek saxiy eshittingmu?
Yo ko‘rub xizmatig‘a yettingmu?»

Shohning bu savolidin mas’ul,
Behad andesha ichra bo‘ldi mallul.

Hov, desa shahg‘a nuqs roje’ edi,
Yo‘q, demak xud xilofi voqe’ edi.

Oqibat zahmdin deyolmay chin,
Yolg‘on ayturni aylabon oyyin

Dedi: «Yer yo‘qki men yugurmaymen,
Rov sendek jahonda ko‘rmaymen»,

Dedi: «Chindur bu?»—dedi: «Chindur bu»,
Shah dedi: «Olig‘a tutung ko‘zgu!»

Chunki nazzora qildi ko‘zgu aro,
Aksi ko‘zgu aro ko‘rundi qaro.

Bo‘ldi xijlat bila sarafganda,
Shahdag‘i andin o‘ldi sharmanda.

Dedi: «Ey rahravi xujasta sifot,
Bizdin o‘ldi sanga bu nav’ uyot.

Bu qaro boisi chu yolg‘ondur,

Chin degilkim, iloji osondur».

Dedi: «Ko‘rdum» — dediki: «Ko‘zguga boq!»
Boqti ko‘zguga, bor edi yuzi oq.

Shah dedi: «Aytqilki, ne kishidur
Ki, bu yanglig‘ saxo aning ishidur?»

Dedi roviki: «Ey baland sarir,
Aytmoqdin manga yo‘q emdi guzir.

Bu hikoyatki bas yiroq bo‘lg‘ay,
Bo‘lsa xilvatda yaxshiroq bo‘lg‘ay».

Majlis ahlin qo‘pordilar holi,
Shahu roviyg‘a qoldi uy xoli.

Dedikim: Hind ichinda shahredur,
Ravzadin olam ichra bahridur.

Ham sening mulkunga erur doxil,
Moli har yil xizonag‘a vosil.

Vasfi bas dilpaziru oti Taroz[3],
Tarzi dilkash nechukki ishqi majoz.

Shoyad ul yerga yetgan erkinsen,
Yo‘qsa vasfin eshitgan erkinsen?

Shah dedi: «Qilmamishmen oni tavof,
Lek eldin eshitmisham avsof.

Sen xadisingni ibtido ayla,
Har ne ko‘rgan esang ado ayla».

Dedi: «Shahridur ul bihishtoso,
Naxli to‘bi misoli gardunso.

Kavsaroso suyi dalili aning,
Har taraf rudi salsabili[4] aning.

Ravza yanglig‘ havosi jonparvar,
Suyi kavsar kibi ravonparvar.

Eliga bog‘ ziynati — pesha,
Bog‘din yaxshiroq anga besha.

Kishi yo‘qkim, yo‘q anga bo‘stoni,

Bogida har taraf gulistoni,

Har kishi oni xurdi hol yasab,
Zeb aro ulcha ehtimol yasab.

Shohning chun adolat o‘ldi fani,
Eli ushbu jihatdin asru g‘ani.

Shahru ko‘yi bihishtdek ma’mur,
El bila uylar anda huru qusur.

Moli zabtig‘a el bo‘lub hayron,
Topmayin, ganj qo‘yg‘ali vayron.

Navjuvoni bu shahr aro sokin,
Vasfi ming nuqtadong‘a yo‘q mumkin.

Husn aro mehri osmoniy ul,
Lutf aro obi zindagoniy ul.

Yoshi ozu kamoli ko‘p behad,
Zotida mundarij kamoli xirad.

Pok tab’i safoda ko‘zgudek,
Sabza uzra oqar suzuk suvdek.

Fahmig‘a nukta bo‘lmayin mubham,
Nuktasi ichra nukta ko‘p mudg‘am.

Tab’p har fanda chun muloyim o‘lub.
Anga ahli funun mulozim o‘lub.

Io‘q saodatliq uyla bir mavjud,
Axtari sa’d o‘lub, oti Mas’ud.

Ayamay andin ezidi mutaol
Hech ishda kamol, xossaki mol5.

Mayli gulzor aro qilib ohang.
Doyim ichmakka bodai gulrang,

Toki gul bordurur tuzub majlis,
Gul erur majlisi aro munis.

Sochibon bargi gul qadam to farq,
Farqdin to qadam gul ichra g‘arq.

Chunki gul faslin o‘tkarib gardun,

Aylabon ul harirlar gulgun.

Kesturub bargi gul kibi bir-bir
Singdurub anda atru mushku abir.

Bori kiymaklarin qilib gulfom,
Yana gulfom etib xujasta maqom.

Rahbalarda necha buti gulchehr,
Charx toqi aro nechukkim mehr.

Yuzi gulguna rangidin soda,
Yasog‘on gul separga omoda.

Har qachon ul qilib nishotqa azm,
Tuzsa gulfom qasri sahnida bazm.

Nechakim ayshining guli ochilur,
Yuqoridin boshig‘a gul sochilur

Kim, aning bazmig‘a nazora qilib,
Bog‘i firdavsdin kanora qilib.

Ishlarin gar shikasta basta, dedim,
Yuzidin birni jasta-jasta, dedim,

Ura olmon vale saxosida dam,
Men nekim, gar tirilsa yuz Hotam»[6],

Ayladi chun bu yerda nuktani bas,
Juna sabru qarorin oldi havas

Kim, bu nodir sori guzar solg‘ay,
Borcha ahvolig‘a nazar solg‘ay.

Dedi: «Bir hafta istabon orom,
No‘sh qilg‘um haramsaro aro jom.

Xizmat ahlin ham ayladim ozod,
Aysh ila uylarida bo‘lsun shod».

Elni chun ayladi parokanda,
Azm jazm etti shohi farxunda.

Haramin xoslarg‘a topshurdi,
Nuktalar borchasig‘a tutturdi.

Bor edi bir zaminnavardi[7] aning,

Bo‘lmayin barq hamnabardi aning.

Deb edi otini «Sarius-sayr»,
Qolibon sayrdin havo uza tayr.

Haftaliq yo‘lni boribon bir kun,
Yana bir onchani yana bir tun.

Beribon tavru vaz’ig‘a tag‘yir,
Sekridi markab uzra shohi dalir.

Ikki kun sa’y ila xirom etti,
Garchi yo‘l yuz yig‘och[8] edi — yetti.

Ko‘rdi shahre nechukki bog‘i bihisht,
Tufrog‘i atr aro abir sirisht.

Nuktago‘ vasfin aylagancha edi,
Balki ziynat aro yuz oncha edi.

Surdi Mas’ud uyin so‘rog‘ aylab,
Bazmini moyai farog‘ aylab.

Yettiyu ko‘rdi bir biyik kiryos,
Toqu ayvon anga sipehr asos.

Sohati ichra xalq g‘avg‘osi,
Orzuxoh ulus alolosi.

Mutaayyin eshikda necha kishi,
G‘urabo xizmati alarning ishi.

Junani ko‘rdilar g‘arib misol,
Surubon bildilarki, nedur hol.

Boshlabon olig‘a yugurdilar,
Mehmonxonag‘a tushurdilar.

Bog‘labon markabin tavilag‘a rust,
Boshladilar o‘zini qasrg‘a chust.

Qasrkim erdi mehmonxona,
Farsh ila raxti borcha shohona.

Junag‘a anda berdilar orom,
Tortib olig‘a guna-guna taom.

Mizbon dog‘i keldi qoshig‘a bot,

Ko‘r, ne mehmonu mizbon, hayhot!

Ul ziyofat tariqida mohir,
Oncha mardumliq ayladi zohir,

Kim o‘shul xulq ila kamoli xirad,
Junani ojiz ayladi behad.

Bo‘lg‘ucha ul kalomdin forig‘,
Bo‘ldi mehmon taomdin forig‘.

Qildi yuz lutf birla istimzoj,
Junadinkim: «Tilarmu boda mizoj?»

Ani rog‘ib ko‘rub nishot aylab,
Zodadin ziynati bisot aylab,

Tuzdi bazmiki charxi ko‘hna nihod
O‘yla bir toza bazm bermas yod.

Bor edi qasr yonida hammom,
Farshu izora anda yashmu ruxom,

Shisha o‘rnida mehri olamtob,
Havzlar ichra suv yerida gulob.

Iltimos ettikim bir-ikki zamon,
Kirsa hammom aro burun mehmon.

Yuvsa yo‘l gardidin badanni xo‘b,
Shohg‘a ul bor erdi xud matlub.

Kirdiyu topti birdam osoyish,
Ko‘rdi oncha asosu oroyish

Ki, aning mulki ichra yo‘q erdi,
Ko‘rub insof borchag‘a berdi.

Toslar zarnigoru mehrmisol,
Siymgun dastadin boshida hilol.

Futalar mushku anbar og‘ushta,
Tortilib ip yerida zarrishta.

Xizmat ahli guli tariy yanglig‘,
Yo‘qki, hammom aro pari yanglig‘,

Yuz zarofatda har xujasta harif,

Kullu shay’in minaz-zarifi zarif[9].

Bu sifat yerda shohi ozoda,
O‘zni yo‘l gardidin qilib soda,

Qildi hammomdin chiqorg‘a xirom,
Hulla kelturdilar bori gulfom.

Chunki mehmon edi dag‘i ma’mur,
Kiydi gulgun harirlarni zarur.

Bo‘ldi Mas’ud ila to‘ni hamrang.
Qildilar bazmgah sari ohang.

Bazm erdi bihisht omoda.
Huri soqiyu kavsari boda.

Shahni chun bazm ichiga yetkurdi,
Shahni o‘lturtub, o‘zi o‘lturdi.

Majlis ahli gul jabin bori,
Borchasining libosi gulnori.

Hukm qildiki, soqiyi mavzun,
Tutti mehmong‘a bodai gulgun.

Chun necha davr o‘tti pay-darpay,
Ahli majlis boshig‘a chiqti may.

Shoh chun nodiri zamon erdi,
Hikmatoyinu nuktadon erdi.

Majlise ko‘rdi ul sifat marg‘ub,
Bo‘lub ul bazm shavqidin mag‘lub.

Sog‘ ekanda rioyat aylar edi.
Hifzi holi bag‘oyat aylar edi,

Boshi chun bo‘ldi bodadin mahrur,
Xirad oyinig‘a yetishti futur.

Jannat ichra o‘zin ko‘rub mehmon,
Har taraf boqsa hur ila g‘ilmon.

Ko‘ngli sabru qarorsiz bo‘ldi,
Nuktada ixtiyorsiz bo‘ldi.

Og‘zining huqqasidin ochti band,

Nukta bir-birga ayladi payvand.

Baski fosh ayladi durafshonliq,
Qo‘ydi yuz mizbong‘a hayronliq.

Shah savol etti: «K-ey xujasta vujud,
Tal’ating ham oting kibi mas’ud,

Yo‘qki men Hind ichinda soyirmen.
Balki olam aro musofirmen.

Bu qadar donishu salohiyat,
Muncha jam’iyatu rafohiyat

Ki, sanga tengri aylamish maqrun
Ki, oni tengri aylasun afzun.

Kishida ko‘rmadim jahon ichra,
Qolmisham fikrati nihon ichra

Ki, ne yanglig‘ sanga bu bermish dast.
Deb, meni qo‘nma g‘am aro payvast»,

Dedi Mas’ud: «K-ey yuzung farrux,
Chunki so‘rdung zarur erur posux.

Muni bilgil atoyi yazdoniy,
Lek so‘rsang sabab — eshit oni.

Bizga shohidurur ne yanglig‘ shoh,
Olam ahli boshig‘a zilli iloh

Ki, hayotini haq mudom etsun,
Zillu johini mustadom etsun.

Podshohidurur ajab odil,
Adli olam eli aro shomil.

Zulm torini ul sifat uzmish,
Adl sozini ul sifat tuzmish

Kim, aning davlatidin ahli zamon,
Topmamishlar bag‘ayri amnu amon.

Mulk aro chunki bo‘ldi amniyat,
Yuzlanur mulk eliga jam’iyat.

Andin-o‘qdur hunar hisobi ham,

Fazl ila donish iktisobi ham.

Bizga bu shoh davlatidin erur,
Soyai johu hashmatidin erur.

Buki eldin manga ziyod o‘lmish,
Manga bu nav’ e’tiqod o‘lmish

Ki, bo‘lurg‘a bu nav’ ish hodis.
Go‘yiyo ikki ishdurur bois:

Biri — haq shukrini ado qilmoq,
Yana — shah jonig‘a duo qilmoq.

Qoldi bu ikki ishdin el g‘ofil!
Ki, alardin ne kom erur hosil?

Manki bildim, bu bo‘ldi pesha manga,
Naf’i mundoq yetar hamesha manga».

Shahni bu so‘zlar andoq ayladi shod
Ki, yaqin erdi aylagay faryod.

Uyla ko‘nglida mehri yer tutti
Ki, yana xulqi mehrin o‘rkutti.

Bo‘ldi xushhol o‘lub fasona sigol
Ki, fasohatdin etti xalqni lol.

Ko‘rdi Mas’ud ul sifat mehmon,
Fazlu donish aro vahidi zamon.

Istadi jon anga fido qilmoq,
Maqdami shukrini ado qilmoq.

Har taraf tojiriki ketmish edi,
Biri ul kun magarki qaytmish edi.

Kelturub erdi sondin ortuq sud,
Topta Masud andin ortuq sud.

Garchi ul sudkim, xudo berdi,
Onchakim bir xiroji mulk erdi.

Ko‘nglin ul moya birla xush qildi,
Sudini shahg‘a peshkash qildi.

Shah musofir so‘zini aylab yed,

Ne o‘zin g‘amliq ayladi, ne-shod.

Mizbon yona bo‘ldi bazmoroy,
Dedi: «O‘n hur o‘lub nishotafzoy,

Rahbalarning eshigin ochsunlar,
Gul xaloyiq boshig‘a sochsunlar».

Garchi ul vaqt erdi fasli xazon,
Gul socha boshladi nasimi vazon.

Yasabon gul bori abir sirisht.
Bazmni qildi gulistoni bihisht.

Har sori guluzori gulgunpo‘sh,
Jomi gulrang aylar erdi no‘sh.

Yuzi gul-gul bo‘lub nishotangez,
Shoxning xorxorin aylab tez.

Qildi Mas’udbir taraf imo,
Bo‘ldi bir guluzor jilvanamo.

Kelturub jome uylakim xurshed,
Ko‘rmagan jom aning kibi Jamshed.

To‘ldurub shohg‘a ayoq tutti
Kim, quyosh yanglig‘ uyni yorutti —

Dedi: «Uldur bu jomning holi
Ki, chu bir to‘ldi — bo‘lmag‘ay holi.

O‘ng sori davr topsa paydarpay,
Bo‘lmag‘ay kam kishi ichardin may.

So‘l sori yonsa nechakim to‘lg‘oy,
Oz ichib ko‘p, valek kam bo‘lg‘oy.

Yasog‘onda guruhi hikmat qism,
Bog‘lamishlar anga bu nav’ tilism».

Ozmoyish chu ixtiyor o‘ldi,
Bu sifat andin oshkor o‘ldi.

Shahni ul jom qildi bodaparast,
Ichmayin boda bo‘ldi andin mast.

Oni ham chekti mizboni saxiy,

Mehmon olida saxo ko‘r, axiy!

Shah may andin ichar edi xushdil,
Anga tegruki bo‘ldi loya’qil.

Ul kun o‘ldi bu nav’ ila oqshom,
Uyqudin topti tab’lar orom.

Subh rindi chu qildi mayli sabuh,
Rohi mehr anga toza ayladi ruh[10].

Qo‘ptilar bodai sabuhkashon,
Bo‘lubon ul sabuh birla xushon.

Yana kunduzga chekti ul majlis,
Qo‘ymay ul majlis elga aql ila his,

Yana11 kundin takalluf o‘ldi fuzun,
Guljabinlar tutub mayi gulgun.

Qasri gulgunda gulfishonlig‘ etib,
Sokini bazmi gulnishonlig‘ etib.

Yana Mas’ud ishorati qildi,
Bordi ulkim ishoratin bildi.

Bazm aro turfa soze kelturdi,
Soz ila dilnavoze kelturdi.

Sozi ul sarvi guljabinning «chang»,
Guli ustida burqai gulrang.

Dedi Mas’ud: «Sozini olsun,
Burqain olib, o‘lturub cholsun!»

Ulturub chunki burqa’ ochti hur,
Bo‘ldi el aqlu hushidnn mahjur.

Chang torig‘a chun fig‘on berdi,
Kimki o‘lturmish erdi — jon berdi.

Bu xud ul nav’ shahni qildi asir
Ki, chekar erdi changi birla nafir.

Muni ham chekti shoh olig‘a tez,
Bo‘lubon lutf birla uzrangez.

Tuna kun tortqoncha molu jihot,

Tortti mehmon olig‘a bot.

O‘tti bu nav’ ila bu kun dog‘i,
Uyudi bazm usruku sog‘i.

Yana tongla tuzuldi beozarm,
Majlis o‘ldi iki kungidin ham garm.

Yana may ichmak erdi, gul sochmoq,
Yana may chehralarda gul ochmoq.

Zebu ziynat fuzun burundin ko‘p,
Ayshu ishrat burung‘i kundin ko‘p,

Yana amr etti mizboni karim
Ki, birov qo‘pti ul sifatki nasim.

Olibon keldi barq raftori,
Sayr aro barqdin namudori.

Gomi «Shabdez»[12]din kelib afzun,
Rangi gulgunu oti ham «Gulgun»,

Bir parivash hayuni, dev najod,
Balki devu pari bila hamzod,

Shaklidin aqlu his bo‘lub mabhut,
May anga suvu nayshakar anga qut,

O‘n kelib o‘zga otcha gomi aning,
Tunu kun yuz yig‘och xiromi aning.

Ani ko‘rgach xiraddin o‘ldi bari,
Kishi andoqki, ko‘rsa devu pari.

Ani ham chekti shoh olig‘a chust,
Uylakim necha tuhfa chekti naxust,

Borchadin shoh o‘lub edi mamnun,
Lek mundin borisidin afzun.

Ul iki kungicha yana amvol,
Chekti mehmoni olig‘a xushhol.

Yana shom o‘lg‘ach o‘ldilar bori mast,
Mundoq o‘lg‘aykim, bo‘lsa bodaparast,

Junai mehr chun uzor ochti,

Hinduvi shom askari qochti[13].

Shoh Juna ko‘z ochti xobolud,
Mezbon tolii kibi mas’ud.

Keldiyu qildi suhbatangizi,
Qilg‘ali gulga bodaomizi.

Shah dedi: «Ey rafiqi zebo chehr,
Ko‘nglumiz bog‘ida ko‘p ekan mehr,

Mehmonliq ham o‘lg‘ay ushmuncha
Ki, unut bo‘lmag‘ay bu o‘lguncha.

Sa’b erur garchi dardi hijroning,
Azm etarbiz gar o‘lsa farmoning.

Garchi kelmak erur irodat ila,
Lek ketmak erur ijozat ila».

Buldi hijron hadisi chun mazkur,
Tushti Mas’ud xotirig‘a futur.

Dedi: «Ey rahnavardi kor ogoh!
Ne hadis erdikim, deding nogoh?

Suhbating birla bor eduk xushhol,
Bizga hajring qilur mushavvash hol,

Xizmatingda gar ayladuk taqsir,
Sen karam birla topmog‘il tag‘yir,

Shod eduk mehrvash jamolingdin,
Mutamatte’ chuchuk maqolingdin.

Necha kun tursang o‘lg‘abiz masrur,
Yo‘qsa, taqsirimizni tut ma’zur!»

Shoh anga uzrlar base qo‘ldi,
Xayrbod aylabon ravon bo‘ldi.

Bo‘ldi «Gulgun» uza jahonpaymo,
Ursa mahmiz osmonpaymo.

So‘ngicha har ne berganin Mas’ud,
Zabt etib borchasini budu-nabud.

O‘zining necha mu’tamadlaridin

Kim, barumand edi xiradlaridin.

Uzaturg‘a zamoni otlandi,
Gun uzatti visoqig‘a yondi,

Shah chu «Gulgun»nn qildi dasht xirom,
Tutti Dehlida ul kun-o‘q orom.

Necha kun chunki anda maks etti,
Neki qolmish edi keyin yetti,

Ishi Mas’ud ishida hayronliq,
Kelturub aqlig‘a parishonliq.

Yodi birla to‘nin qilib gulfom,
Ichibon yodi birla gulgun jom.

Birov erdi Taroz uza voli,
Himmati pastu mansabi oliy.

Shahr anga Junpur oti Jaypur,
Zulm ila Hind mulkida mashhur.

Ham kelib erdi dodxoh andin.
Bo‘lub erdi necha gunoh andin.

Ayladi hukm shohi farruxfol:
Qim: «bitiysunlar ushbu lahza misol

Ki, viloyatda shoh o‘lub Mas’ud,
Ul yetushsun eshikka zudo-zud».

Lek bu nomadin burun bu xabar
Yetibon ayladi ani muztar.

Bildikim bordi saltanat qo‘lidin,
So‘rg‘usi shoh ma’dalat yo‘lidin.

Ishlari shahg‘a chun ochilg‘usidur,
Ne sazovori bo‘lsa qilg‘usidur.

Bor edi noibi oti Mallu14,
Tab’ida zulmu kina sori g‘ulu.

Chun bu yanglig‘ ish o‘lmog‘in bildi,
Zorlab oni mushovarat qildi:

Kim: «ne bo‘lg‘ay bu qissag‘a chora?»

Dedi zolimvashe sitamkora:

Ki, «bu ishkim, sanga erur hodis,
Anga Mas’ud o‘lubturur bois.

Shahg‘a bormish bu nav’ ovoza,
Ki aning bazlig‘a yo‘q andoza.

Ham demakdin ziyoda yaxshilig‘i,
Yaxshiroq olam ahlidin qilig‘i.

Ani sendin chu anglamish foyiq,
Anga ko‘rmish sening ishing loyiq,

Ul qachon bo‘lsa bu arodin gum,
Sangadur yor charx ila anjum.

Favtidin shoh iztiror topar,
Mamlakat ham sanga qaror topar».

Dedi Jaypur: «Gar budur chora,
Ani ne nav’ etarbiz ovora?»

Dedi Mallu: «Burun ani yor et,
Tavri mehru muhabbat izhor et.

Chorlabon o‘z uyungga suhbat tuz,
Oning uyiga mayl ham ko‘rguz.

Chun bo‘lur bu musodaqat mavjud,
Men qilay har neknm erur maqsud».

Bo‘ldi Jaypur ko‘ngli behad shod,
Soldi Mas’ud birla tarhi vadod,

Beribon yuz fusun bila bozi,
Bo‘ldi oning rafiqu hamrozi.

Chorlabu borib uniga bexost,
Har kun aylab birisi suhbat rost.

Anga o‘zini yor deb joni,
O‘zidin emin ayladi oni.

Toki Mas’ud uyi aro Jaypur,
Bir kun o‘ldi qadah bila masrur.

Shomg‘a tegru ayladi ani mast,

O‘zi dog‘i anga bo‘lub hamdast,

Tund may chunki zoyil etti xirad,
Gulshan ichra yiqildilar bexud,

Bo‘ldi Mas’ud eli dag‘i g‘ofil,
Ko‘pi bor erdi, balki loya’qil.

Istar erdi bu holni dastur,
Bor edi bir kamin aro mastur.

Chiqti bir necha devhush birla,
Kinakash, balki xirakash birla.

Toptilar mizbonni bog‘ aro chust,
Bog‘ladilar ilik, ayog‘ini rust.

Ko‘tarib biri bo‘ynig‘a oni.
Qildilar yo‘lg‘a azmi pinhoni.

Uyig‘a bordi ul qarong‘u kecha
Kim, qaro ko‘rdi uylakim bu kecha?

Tiyra choh ichra soldi tutqunni,
Tengri bir aylagan tunu kunni

Munda choh ichra behudu mazlum,
Qavmu xanli ishini qil ma’lum!

Chunki tun quzg‘uni havo qildi,
Tong qushi navha ibtido qildi.

Ko‘z ochib uyqudin aning xayli,
Qildilar barcha xizmati mayli.

Bo‘ldilar hozir uylakim ma’hud,
Chunki Mas’ud g‘oyib erdi ne sud?

Barcha g‘amnok o‘lub, qilib yoqa chok,
Lek Jaypur barchadin g‘amnok.

Dam-badam iztirib anga ortib,
Qavmu xayli bila fig‘on tortib.

Ko‘z necha kun g‘amida yopmadilar,
Tiladilar, valek topmadilar.

Yolqibon oqibat bu suratdin.

Motamin tuttilar zaruratdin.

Tushti elga qilib borin ojiz,
Motamikim, tuganmagay hargiz.

Qildi voliyi xorij andesha,
Necha kun g‘am yebon azo pesha.

Qavmu xayli chu berdilar ko‘p pand,
Bo‘ldi Mas’ud hajrig‘a xursand.

Yetti oshin berib takalluf ila,
Uyiga bordi ko‘p taassuf ila.

Chunki ul kecha g‘adr etib Mallu,
El ichin qildi dard ila mamlu.

Mehr chun sharq chohidin chiqti.
Yer tubi xobgohidin chiqti.

Ochti Mas’ud ko‘z malolat aro,
Ko‘rdi o‘zni g‘arib holat aro.

Ayog‘i ilgi bog‘lanib mahkam,
Ko‘ziga tiyra jumlai olam.

Jismining nisfi bolchig‘u su aro,
Yorimi qiyrdek qorong‘u aro.

Dedi: «Yorabki, bu ne hol erkin?
Tushmu erkin va yo xayol erkin?»

Nechakim ayladi gumonu qiyos,
Holatin aylay olmadi ihsos.

Ochti mundoqda choh boshini birav,
Choh aro tushti sham’din partav.

Ani ul chohdin azob bila,
Bog‘labon chektilar tanob bila.

Soldilar un ichinda zoru asir,
Ko‘rdi nogahki tund kirdi vazir,

Ogzig‘a har ne kelganin so‘kti,
Bir kishi bir quchoq yig‘och to‘kti.

Hukm qildiki: ochingiz rasanin.

Yalang‘ochlang, azob etarga tanin.

Dedikim, chekti oni ikki kishi,
Yig‘och urmoq yana ikining ishi.

Nechakim zorlig‘ bila Mas’ud
Dedikim: «Aytingiz, nedur maqsud?

G‘araz ar mol erur emas ul kam,
Jon esa yo‘q turur muzoyaqa ham».

Kilmadi istimo’ zolimi xas:
«Yig‘och urmoqni,— dedi,— qilmang bas».

Bargi guldeq tanin topib yalang‘och,
Ikki zolim urarlar erdi yig‘och.

Necha faryod etibki, urdi pech,
Kishi faryodig‘a yetishmadi hech.

Tokim ikki yig‘och usholdi durust,
Bo‘ldi ikki yig‘och urg‘uchi sust.

Dedi zolimki: «Bas qiling, urmang,
Bukun oni tayoqlab o‘lturmang.

Qatl qilmasmen iztirob aylab,
Ultururmen, vale azob aylab».

Qo‘pti boshu ayog‘idin ikki dun.
Bo‘ldi ul fe’lidin xijil gardun

Qo‘pub o‘lturdi notavon Mas’ud,
Dedi tortib fig‘oni dardolud

Ki: «Gunohim nedur, musulmonlar!
Qilmadi buyla zulm yoronlar!

Zulmu bedod rasmidin qayting,
Gunahi aylagan esam ayting.

Odami joyizul-xato bo‘lmish,
Bu xato borchag‘a ravo bo‘lmish.

O‘tkaray har ne tarjumon desangiz,
Moldinkim desunki, jon desangiz».

Necha bu nav’ zohir etti navo,

Qilmadi duni sangdil parvo.

Dedikim: «Qo‘ymangiz ani so‘zga,
Demasun bu fasonalar o‘zga».

Bog‘latib soldi chohning tahig‘a,
Yana yer tutti Yusuf o‘z chahig‘a[15].

Necha kun bu edi ish.i oning,
Man’ini qilmayin kishi oning.

Bordi Mas’ud holi somondin
To‘kubon ashk, ilik yudi jondin.

Der edi: «Tig‘i kin surung oxir,
Meni rahm aylab, o‘lturung oxir».

Bas jafodin chu zulmgar to‘ydi,
Tongla o‘lturgali ko‘ngul qo‘ydi.

Choh boshida qo‘ydi bir kishini,
Aylabon uhda o‘lturur ishini.

Bordi Jaypur olig‘a shodon
Qi: «buzuq ko‘nglung bo‘ldi obodon.

Dushmaning bu sifat erur maqhur,
Oldi o‘lturgali ani dastur».

Keldiyu uyda tuzdi bazmi nishot.
Boda ichmakda ayladi ifrot.

Bir qizi bor edi aning gulrux,
Talxguftor, bal shakar posux.

Husn birla jahon elida g‘ani,
Vasfdin balki husni mustag‘ni.

Ishq umre solib dimog‘ig‘a dud,
Utining boisi edi Mas’ud.

Husni vasfini chun eshitmish edi,
Ham yiroqtin nazora etmish edi.

Kishiga ayta olmayin oni,
Kuyar erdi valek pinhoni.

Ishqdin chun bor erdi ko‘nglida band,

Bandini ko‘rsa erdi hojatmand.

Mehnati aylabon siroyat anga,
Aylar erdi base rioyat anga.

Uyda-o‘q aylamish edi ma’lum
Ki, erur band ichinda bir mazlum.

Vahmdin mahvashi xumoyunfol,
Ani so‘rmoqqa topmas erdi majol.

Bu kechakim, otosin angladi mast,
Qavmu xaylin may etti yer bila past.

Chah nigahboni erdi loya’qil,
Mastliq uyqusida forig‘ dil.

Ochibon choh boshini mahvash,
Chorladi mehr birla: «K-ey g‘amkash!

Qaysi mazlumsen, ne oting bor?
Bu zamon mavt, yo hayoting bor?»

Chu eshitti aning unin majruh,
Jismig‘a mayl qildi ketgan ruh,

Nola aylab dedi: «Otim Mas’ud,
Jonima yuz tuman balo mavjud.

Sen-de, odam va yo farishtamusen?
Rahmati haq bila sarishtamusen

Ki, unungdin tanimg‘a jon keldi,
Jismima mujdai ravon keldi.

Qila olsang ishimga fikri qil!
Yo‘qsa, boru meni o‘luk bilgil!»

Chun eshitti otin buti cholok,
Ishqdin tushti ko‘ngliga topok.

Qon base hajridin yutub erdi,
Necha kun motamin tutub erdi.

G‘oyib o‘lmog‘lig‘i bo‘lub edi chin,
O‘lgani, lekin ermas erdi yaqin.

Otasin ham bilur edi gulro‘y

Kim, erur dev fe’lu vojun xo‘y.

Nozanin ko‘ngli ichra tushti gumon,
Dedi: «Yorabki, bo‘lmag‘ay bu hamon!»

Chunki so‘rmoqqa ayladi tadqiq,
Bildi Mas’ud erkanin tahqiq.

Dedi: «Ey jisminga fido jonim!
Joninga sadqa jismi pazmonim!

Seni ko‘rguncha mundoq o‘lsam ne?
Xasta joning fidosi bo‘lsam ne?

Qo‘rdikim, bu fasonadin yo‘q sud,
Hilg‘ali chora qo‘pti g‘am farsud.

Ikki mahram kaniz edilar anga,
Joni yanglig‘ aziz edilar anga

Kim, anga uldam erdilar hamrah.
Nozanin ishqi o‘tidin ogah.

Aylabon ulcha sa’y imkoni,
Chektilar choh qa’ridin oni.

Chiqti bir kolbadki, jon yo‘q anga,
Tan aro ruhdin nishon yo‘q anga.

Oyoq-ilgini yeshtilar filhol,
Ruhsiz jismdin edi timsol.

Ramidin sho‘x o‘larg‘a yovushti,
Zor yig‘lab ayog‘ig‘a tushti.

Ko‘rdi holin so‘rar mahal ermas,
Anda turmoq natijai bermas.

Ul ikavga ko‘tartibon oni,
Andoq evga kiyurdi pinhoni

Kim, necha tursa notavon anda,
Xech kim qilmag‘ay gumon anda.

Kat yuzida to‘shak solib necha qot,
Anda yotquzdi zoru xastani bot.

Goh sharbat, gahi taom berib,

Yuzidin o‘z ko‘ziga kom berib,

Xizmatin aylabon shafiqona,
Bor edi tegrasida parvona.

Ul kechakim, ani chiqordi ul oy,
Sulh bo‘lg‘on vaziri xorij roy,[16]

Bo‘ldi Mas’ud qatlig‘a jozim,
Qo‘ptiyu bo‘ldi chah sori ozim.

Ko‘rdi: zindonu choh boshi ochuq.
Posbon masti xobu bandi yo‘q.

Posbonni ham uldam etti halok,
Bo‘ldi o‘z joni vahmidin g‘amnok.

Chopibon bordi voli olig‘a chust,
Voqe’ o‘lg‘onni sharh qildi durust:

Ikkisi qoldilar ajab g‘am aro,
O‘zlari holatig‘a motam aro.

Oqibat ul iki sitamkora,
Ishga bu nav’ toptilar chora

Ki, burun shahr aro qilib ta’jil,
Topsalar, aylagaylar oni qatil.

Shahr aro erdi notavon noyob,
Qildilar tog‘u dasht sori shitob.

O‘n kun istab fuzunroq imkondin,
Topmadilar nishonai ondin.

Angacha sho‘x mehribonlig‘idin
Chiqti Mas’ud notavonlig‘idin.

Kengashib, roy anga topti qaror
Kim, ayon bo‘lg‘ay ikkisiga firor.

Sho‘x ikki ot qilib edi tayyor,
Po‘yada misli kavkabi sayyor.

Qaytg‘och voliyu vaziru sipoh,
Yo‘lda chun hech qolmadi ikroh.

Qochibon yo‘lg‘a tushti ikki rafiq

Kim, demishlar: «rafiqu summa tariq»[17]

Bu kecha qochtilar iki hamroh,
Tonglasi xalq bo‘ldilar ogoh.

Qavdilar borcha sa’y etib joni,
Jahdning ulcha bo‘lg‘ay imkoni.

To ko‘rundi alar qarolari ham,
Qolmadi bir yig‘och arolari ham.

Ikki bechora jonida edi tob,
Chora qildi musabbibul-asbob[18]

Kim, ko‘rundi ilaylarida tengiz,
Furzada bir kema, vale yuksiz,

Yetgach-o‘q muzd aylabon ta’yin,
Bo‘ldilar kema ichra bahrnishin.

Surdilar kemani shitob bila,
Yetti qavg‘unlar iztirob bila.

Ko‘rubon uyla mehnati jovid,
Ul ikov yondi jonidin navmid.

Yurubon qo‘ydilar qiroq sori yuz.
Bu ikav suvda o‘n kecha-kunduz

Kemadin chiqtilar ikov xushhol,
Mindilar otqa aylab isti’jol.

Shahrkim, tuttilar aning sori yo‘l,
Poytaxt ermish ittifoqiy ul.

Yo‘l yurub kecha subh chog‘ig‘acha,
Yettilar shahrning qirog‘ig‘acha.

Yo‘lda bir eski qal’a tomi edi,
Panahida necha haromi edi.

Anda yetgach alarg‘a surdilar,
Har birin o‘n kishi tushurdilar,

Olibon otu to‘nlarini tamom,
Qildilar jilvagahlarig‘a xirom.

Ikki uryon ichida qayg‘u edi,

Shukr erdiki, tong qarong‘u edi.

Ushbu holatda yettilar xayle,
Qildi Mas’ud alar sori mayle.

Chun o‘z ahvolidin xabar qildi,
Dardi ul xaylg‘a asar qildi.

Bir-iki eski kiyguluk tashlab,
Yondilar, shahr sori yo‘l boshlab[19].

Satri avrat qilib iki hamdard,
Kirdilar bir buzuqg‘a g‘amparvard.

Yorug‘och tong sipehr jomidek,
Qochti tun hindusi haromidek.

Ul buzug‘ ichra erdilar bu hol
Angachakim, quyoshg‘a bo‘ldi zavol.

Ochlig‘ za’fi bo‘ldi chun g‘olib,
Nafs bo‘ldn g‘izo sori tolib.

Sho‘xda chun yo‘q erdi tobu tavon,
Bo‘ldi Mas’ud shahr sori ravon

Kim, anga yetsa har nechuk ro‘zi,
Oni qut aylagay dilafro‘zi.

Qo‘ydi bozor ichiga chunki qadam,
Shoh bazmi uchun birov ul dam.

Toslar soz etib edi maqbul,
Nechada umna, nechada tanbul[20].

Der edi: «Har biriga ikki diram,
Muzd erur har kishiki qo‘ysa qadam».

Chunki Mas’ud eshitti ul so‘zni,
Toskash ayladi ravon o‘zni.

Ul jamoat aro urar edi gom,
Yo‘l yirog‘u alarg‘a yo‘q orom.

Za’fliq jismi tobi chun ketti,
Shohning chorbog‘ig‘a yetti.

Juna gulshan aro ichar edi may,

Bazmida lahni udu nolai nay.

Chunki Mas’ud ishin eshitmish edi,
G‘amidin aqlu hushi itmish edi.

Yodidin beqaror yig‘lar edi,
May ichib zor-zor yig‘lar edi.

Bog‘ aro chunki kirdi ul mahzun,
Axtachi ilgida edi «Gulgun».

Chun nazar qildi dasht paymog‘a,
Ko‘zi ul lahza tushti tamg‘og‘a.

Angladikim, erur hamul markab,
Soldi hayrat hazin ichiga taab.

Dedi: «Ul mehmon buyon surmish,
Shoh olig‘a tuhfa kelturmish».

Yurugach ilgari ayog‘i aning,
Topti gulchehr unin qulog‘i aning

Kim, chekar erdi soz ila nag‘mot,
Lahnida borcha oshno ab’yot.

Tanig‘a pechu tob tushti yana,
Ko‘ngliga iztirob tushti yana.

Munda dog‘i ichiga tushti gumon
Ki, sanamni sotib ekin mehmon.

Qo‘ydi chun shah bisotig‘a gomin,
Ko‘raka ichra ko‘rdi o‘z jomin.

Jomi maydek ichiga qon tushti,
Ko‘zlaridin oqarg‘a yovushti.

Munda ham oni dard etib behol,
Ham o‘shul ikki yanglig‘ etti xayol.

Ko‘ngliga za’f bo‘ldi mustavli,
Dedi: «Yerab, ne qilg‘anim avli?»

Shah sori ko‘zi tushmak erdi xamon,
Tonidikim erur hamon mehmon.

O‘zi bergan kibi to‘ni gulrang,

Yana gulrang toj ila avrang.

Bera olmadi o‘zi birla qaror,
Ul zamon qilg‘ali o‘zin izhor.

Ki: «agar zohir aylasam o‘zni,
Muzduma tikmish o‘lg‘amen ko‘zni».

Zohir o‘lmoqtin ushbu bo‘ldi g‘araz
Ki, kerak har ne qilg‘anig‘a evaz

Tosni oldilar chu boshidin,
Ko‘zlari bo‘ldi g‘arq yoshidin.

Toshqori chiqti bormog‘in tishlab,
Mumkin ermas g‘arib ish ishlab.

Istadi bog‘din chiqarni yurub,
Himmati gomin osmong‘a urub.

Necha xodimki, shahg‘a qoytmish edi,
Mehmoni bila uzatmish edi.

Shah eshigida erdilar bori,
Ko‘zlari tushti chun aning sori.

Tonidilar borisi mahdumin,
Ul dag‘i ko‘rdi xayli mahkumin.

Borcha beixtiyor o‘kurdilar,
Qo‘pub oning sori yugurdilar.

Sar-basar bo‘ldilar ayog‘ig‘a past,
Aylab o‘zni g‘irev ila hamdast.

Ul dag‘i chun alar ishiga boqib,
Ashki beixtiyor ko‘zdin oqib.

Toshqori chun bu sho‘ru shar bo‘ldi,
Ichkari shahg‘a ham xabar bo‘ldi.

Voqif o‘ldi so‘rub shitob bila,
Yugurub chiqti iztirob bila,

Ko‘rubon yorin uyla holat aro,
Bo‘ldi yorug‘ jahon ko‘ziga qaro.

Quchubon bo‘ynini, to‘kar edi yosh,

Ul qo‘yar erdi shoh ayog‘ig‘a bosh.

Ul tarafdin kanizaki chiniy,
Qon to‘lub diydai jahonbini,

Gul ruxsori g‘arqa qon yoshig‘a,
Evrulur erdi mun’imi boshig‘a.

Topqach ul iztirob o‘ti taskin,
Shah necha kimsa ayladi ta’yin

Kim: «isig‘ suvg‘a eltingiz oni»,
Ul kuyub hamrahi uchun joni.

Holidin shammai bayon etti
Kim, anga charxdin nelar yetti.

Shoh chun bildi andoq afsona,
Qildi ta’yin zaifalar yona.

Kiyguluk hullalar bori gulrang,
Mahdi gulgun ila qilib ohang.

Pari gulchehru necha xojasaro,
Toptilar oni ul xaroba aro.

Kiydurub bo‘y-boshig‘a hullai ol,
Mahd ichinda kiyurdilar filhol.

Mahdni bog‘ aro tushurdilar,
Ani bir qasr aro kiyurdilar.

Anda gulchehr birla necha kaniz
Asrabon oni shohvor aziz.

Bu tarafdin isiq sug‘a Mas’ud
Kiribon chihti uylakim ma’hud.

Borcha gulgun libos edi tayyor,
Shahg‘a ul aylagan kibi izhor.

Chunki kiydi libosi shohona.
Istadi oni shohi farzona.

Yana quchtiyu o‘g‘lidek ko‘rdi,
Neki boshig‘a o‘tganin so‘rdi.

Qildi Mas’ud sarguzashtini fosh,

Ul der erdiyu shah to‘kar edi yosh.

Qildi o‘zga rafiqu sohib ani,
Tunu kun hamdamu musohib ani.

Beribon ko‘p xizonalar bila naqd,
Anga gulruxni dog‘i bog‘ladi aqd.

Aning o‘ldi Taroz va Darbast,
Necha kishvar dog‘i anga payvast.

Qasri gulrang aro bo‘lub gulposh,
Mayi gulfom birla erdi maosh.

Buyla holatda hukm topdi sudur
Kim, topib qatl Malluvu Jaypur.

Bo‘ldi yer qonlari bila gulfom,
Ko‘rki, gul faslidur ne xush ayyom.

Do‘stlar g‘arq gul aro to farq,
Yana dushman bu nav’ gul aro g‘arq[21].

Xushdurur bog‘i koinot guli,
Barchadin yaxshiroq hayot guli»[22].

Surdi chun roviy ul daqiq maqol,
Anga ham bo‘ldi shah mufattishi hol.

Ul ham erdi Taroz kishvaridin,
Balki Mas’ud naslu gavharidin.

O‘ziga qildi hamdamu hamroz,
Yaxshiroq buki, naqdu mulki Taroz.

Soldi tutqoch bu nav’ amr vujud,
Ko‘ziga uyqu tolii mas’ud.

[XXIV]

Chahorshanba kuni Bahromning moviy kisvat bila gunbadi nilufariyg‘a mayl qilib, xurshedi osmoniy libos bila jomi firuzagun aro kabudon mayidek boda solib no‘sh qilg‘oni va no‘sho-no‘sh unin toqi nilufaridin oshurg‘oni

Chorshanbaki toqi nilufariy
Qildi tun korvonini safariy.

Mehr o‘z zarhalin ayon qildi,

Shamt ustiga shustmon qildi.

Ko‘k fazosig‘a mehr qildi safar
Bo‘lubon ro‘baro‘y nilufar[1].

Nilufargun libos birlan shoh,
Qasri nilufar etti manzilgoh.

Ilgiga oldi jomi firuza,
La’l may andin etti daryuza.

Nnlufardek liboslar bila oy
Bo‘ldi xursheddek jahonoroy.

Uylakim, ko‘z yorutqali jovid,
Chiqti ko‘k atlasin kiyib xurshed[2].

Ichti Bahrom jomi nilufariy
Tavnadekim yosolg‘ay ul sipariy.

Anga tegruki gunbazi gardun
Ayladi lojuvardini shabgun[3].

Yuz sadaf zohir etti nili sipehr,
Botti ul Nil ichida zavraqi mehr[4].

Shah qilib tark bazmi oroyish,
Uyqudin tolib o‘ldi osoyish.

Qildilar jam’ majlis asbobin,
Istaboch shohning shakar xobin.

Pardag‘a kirdi sho‘xi jilvanamo,
Uylakim shom bo‘lsa, mehri samo.

Xizmat ahli yana qilib novard,
Topiboi rahnavardi olamgard.

Kelturub rost, uylakim har shom,
Berdilar parda keynida orom,

Pardadin buyla zohir o‘ldi nido
Kim: «musofir fasona qilsun ado».

Buyla bunyod etib duo roviy
Dedi: «Bu yetti pardai moviy

Qasr johingg‘a pardai ayvon,

Borgohingg‘a balki shodirvon.

Mehr — tojing uza guhar yanglig‘,
Charx — bog‘ingda nilufar yanglig‘».

Beshinchi iqlim yo‘lidin kelgan musofirning dostonorolig‘i

Chun anga bu duosi yettikim
Oxir o‘lg‘och ravon ettikim:[5]

«Bor ekandur Adanda6 javr fane,
Javr qilmoq fanida safshikane.

Bori manzil bo‘lub savohil anga,
Sohili bahr o‘lub manozil anga.

Ham tanumandu ham shujou daler,
Ul sifatkim jazira ichraky sher.

Axzi moli harom komi o‘lub,
Buyla kom istabon haromi o‘lub.

Shavkatidin ne yor anga, ne rafiq,
Yalg‘uzun aylar erdi qat’i tariq.

Korvoni agar o‘nu gar yuz,
Borchasig‘a harif edi yolg‘uz.

Yo‘q savohil ichinda rahzan ul,
Bahr aro ham anga kelib fan ul.

Bir necha zavraq asrabon tayyor,
Yangi oy zavraqi kibi sayyor.

Qaysi zavraqkim, ul yasab oni
Asrabon o‘zga yerda pinhoni.

Necha rahzan anga mulozim etib,
Hifzini borchasig‘a lozim etib.

Qaydakim zavraqi topib taskin,
Anda bir diydabon qilib ta’yin

Kim, jazoirdakim tutub besha,
Ul kishiga bu ish bo‘lub pesha

Kim, chiqib bir biyik shajar uzra
Ko‘z solib bahri mavjvar uzra.

Ko‘ziga kema uchrasa nogah,
Ani filhol etar edi ogah.

Ul minib zavraqi sabuk sayre,
Uylakim suvda sayr etar tayre,

Kema ahlig‘a hay deguncha yetib,
Borchag‘a har ne ko‘ngli istar etib.

Talabon molu aylab elni halok,
Yonibon komi dil bila bebok.

Bahr aro ofati nechukki nahang,
Besha ichra nechuqki sheru palang.

Suv yuzinda sabo kibi obir,
Otini xalq aytibon Jobir[7].

Dashtu daryoda lek ahli ubur
«Jobiri rohzan» qilib mashhur.

Bor edi bir jazira ma’man anga,
Xalq molin yig‘org‘a maxzan anga.

Bir yig‘ochqa yaqin jazirag‘a davr,
Davrida suvg‘a topmayin kishi g‘avr.

Davrasida ko‘runmayin ko‘zga,
Onchakim ko‘z tushar sudin o‘zga.

Ichida beadad shajar butubon,
Sabza o‘rnig‘a nilufar butubon.

Chashmai erdi xushguvor anda,
Zahr aro no‘sh oshkor anda.

Ul su birla yasab edi bog‘e,
Bog‘ ichinda imorati dog‘i.

Anda dahlezu gunbazu ayvon,
Suyi andoqki chashmai hayvon.

Go‘yiyo andag‘i jazoir aro,
Shahri ermish oti «Bihishtsaro».

Anda shohi saxiyu donishvar,
Qabzai hukmi ichra ul kishvar.

Oti Navdar va lek o‘zi nodir,
Tab’i har nodir ish aro qodir.

Bor emish go‘yiyo anga bir qiz,
Odami uyla ko‘rmagan hargiz.

Qadikim naxli sarfaroz kelib,
Husn bog‘ida sarvinoz kelib.

Zulfidin sunbul aylabon yuz pech,
Og‘zidin g‘uncha oytmay so‘z hech.

Orazi mash’ali jahonafro‘z,
Partavi shu’lasi kelib jonso‘z.

Sochi aylab komand bo‘lmoq fan,
Mehr bo‘ynig‘a tortar erdi rasan.

Yuziga mehr bandau oti Mehr[8],
Uyrulub mehridek boshig‘a sipehr.

Bahrg‘a noz ilachu ko‘z solibon,
Dema ko‘lok, bahr qo‘zg‘olibon.

Bu sifat mehri olamafruze,
Mehr yo‘q, shu’lai jahon so‘ze

Bir kun istab tengiz tafarrujini,
Yel xiromiyu suv tamavvujini.

Qiribon zavraq ichra soyir o‘lub,
Ul jazoir to‘shida zoyir o‘lub.

Uyla bahri falak misol ichra,
Qavkabi yer tutub hilol ichra.

Nogahon esti nomuvofiq yel,
Voqif o‘lguncha kemalardagi el.

Kemalarni tengiz aro surdi,
Shiddatin lahza-lahza oshurdi.

Toki tund o‘ldi bahr aro ko‘lok,
Dedi malloh aylabon yaqo chok

Kim: «inoyat yo‘q ersa yazdondin
El keraktur yumoq ilik jondin».

To bu yanglig‘ necha kecha-kunduz
Yel surar erdi kemalarni tuz.

Topqucha yel suubati orom,
Kemaga oncha bo‘lmish erdi xirom

Ki, kishikim qo‘yub edi Jobir,
Diydabonliqqa har sori nozir.

Suvda chun kemaga nazar qildi.
Ko‘rganidin anga xabar qildi.

Kirdi zavraqqa Jobiri xunrez,
Yel kibi qo‘ydi yuz alar sori tez.

Yetgach-o‘q bo‘ldi razmu kin pardoz,
Qildilar kin alar dog‘i og‘oz.

Har o‘qikim alar sori otti,
Qonlarin bahr suvig‘a qotti.

Qildilar, chun ko‘p ayladi bedod,
Qolg‘oni zinhor ila faryod.

Olig‘a solibon borin surdi,
Tokim o‘z maskanig‘a yetqurdi.

Kemalarni qiroqg‘a bog‘lab rust,
Xalqu amvolini chiqordi durust.

Sho‘xdin chun emas edi ogoh,
Ko‘zi tushti aning sori nogoh.

Yiqilib zoyil o‘ldi andin hush,
Bir dam erdi o‘luk kibi xomush.

Hushi kirgach yana nazar etti,
Ko‘rgach-o‘q holidin yana ketti.

Necha qatla chu bo‘ldi mundoq hol,
Bildikim, yo‘q anga boqarg‘a majol.

Amr qildiki, mohi Zuhrajabin,
Kirdi bog‘ ichra bo‘ldi qasrnishin.

Qoshig‘a qo‘ydi bir-iki gulxad,
Sarvi gulruxg‘a hamdamu hamqad

O‘zga nekim bor erdi yaxshi-yomon,
Beribon jonidin borig‘a amon.

Qildi bir kema borchag‘a ta’yin,
Ul kema ichra tuttilar taskin.

Dedi: «O‘z mulkunguzga azm etingiz,
Jon keraklik esa ravon ketingiz!»

Vahm etib ul gulruh bu so‘zdin,
Bahr aro ittilar ravon ko‘zdin.

Mohvash qoldi ul jazira aro,
Mehri iqboli shomi tiyra aro.

Jobir oning xayolidin xushhol,
Qo‘ngliga kelmayin umidi visol.

Mehr ko‘ziga shamdek ayyom,
Mehrdek ko‘ngli o‘rtanib to shom.

Go‘yiyo ham jazirada bir shahr,
O‘zi firdavsu salsabil anga nahr.

Bor emish ravzadek havosi aniig,
Charxi minu kibi fazosi aning.

Anda bir shoh hokimu voliy,
Mulki ma’muru himmati oliy.

Oti Nu’monu mulki oti Yaman,
Adlidin mulki gulistonu chaman.

Anga bir uyla nozanin farzand
Kim, bashar ichra yo‘q anga monand.

Yuzidin bargi gul xijil erdi,
Qaddidin sarv munfail erdi.

Borcha fazlu hunarda yo‘q misli,
Ko‘zguga boqsa o‘zi-o‘q misli.

Hunar avji sori kelib anga mayl,
Yuzi andoqki mehr, oti Suhayl[9].

Mehr zulfig‘a ko‘ngli bog‘lig‘ edi,
Bu anga go‘yiyo atog‘lig‘ edi.

Uylakim Mehrning xarobi Suhayl,
Mehrg‘a ham Suhayl sori mayl.

Maylni qo‘yki, volau zor ul,
Jon berib vaslig‘a xaridor ul.

Buylakim hajr qo‘ydi bag‘rig‘a dog‘,
Manzil o‘lmish edi anga ul bog‘.

Bor edi anda una-guna shajar,
Gul yo‘q erdi, bag‘ayri nilufar.

Nilufarvor so‘gvor erdi,
Nilufar[10] ichra ashkbor erdi.

Ashkidin go‘yiyo berur edi suv,
Oh o‘tidin qururg‘ayib qayg‘u.

Yo‘qki hijron g‘amida zoru zalil,
Nilufar ichra oqizib edi Nil.

Topibon ashki nilufarda mamar,
Yo‘q, ajab bahr ichinda nilufar.

Ko‘ngli gar nilufarg‘a rog‘ib edi,
Mehr ila nilufar munosib edi,

Nilufar sori ko‘p qilib ohang,
Qiymakin ham qilib edi ul rang.

Nilufargun libos birla sanam
Tutubon yor hajrida motam.

Motamin zohir aylamakka mafar,
Rang aro so‘gvor nilufar.

Mehrni charx etib asiri firoq,
Aylar erdi Suhayl otosi yaroq.

Aqd bazmini qilg‘ali obod,
Go‘yiyo bu mahal edi miod.

Yuklabon necha jung aro amvol,
Anda mavjud har ne qilsa xayol.

Yer tutub bir hilol ichinda Suhayl,
Mehr aqdig‘a aylamish edi mayl.

Yo‘l qiroqdin magar yiroq erdi,
Bahrdin borsa yaxshiroq erdi.

Bu jihatdin murod sori murur,
Bahrdin ittifoq tushti zarur.

Andakim, Mehr kemasin ko‘lok
Surdi bahr ichra o‘ylakim xoshok.

Go‘yiyokim esib hamul yel tez,
Soldi bu elga dog‘i rusto-xez.

Suvg‘a surdi Suhayl kemasini,
Oyirib borcha xaylu niymasini.

Beribon kemasiga muhliq mavj,
Bir zamoni hazizu gohi avj.

To kema bo‘ldi ul sori obir
Kim, qo‘yub erdi diydabon Jobir.

Diydabon ul taraf boqib nogoh,
Yana Jobirni ayladi ogoh.

Ul kirib zavraqig‘a ayladi azm,
Bo‘lub ul kema ahli qatlig‘a jazm.

Chun yetib qildi el halokiga mayl
Razmu kin ichra chobuk erdi Suhayl.

Qila boshlab aning bila parxosh,
Ishlari kema ichra bo‘ldi savosh.

Jobir ar zarb urar edi behad,
Borcha zarbin Suhayl etar edi rad

Qilsa ul dog‘i zarb izhori,
Munga ham tushmas erdi ul kori.

Ikkisi chunki erdilar cholok,
Bir-biridin alarg‘a yo‘q edi bok.

Ko‘rdi Jobirki, qoyim o‘ldi ishi,
Olida nomuloyim o‘ldi ishi.

G‘olib o‘lmoq aro bo‘lub ojiz,
O‘zin ul nav’i ko‘rmayin hargiz.

Ilgiga hiyla shevasin oldi,
Yalang‘ochlab o‘zin sug‘a soldi.

Xasmning kemasi tubiga kirib,
Tig‘ ila kemaning tubini yorib.

Taxtani uyla kov-kov etti
Ki, suv yo‘lin nechukki nov etti.

Kemasin chunki nov ko‘rdi Suhayl,
Tubidin suv yuqori etgan mayl

Daf’ig‘a necha hiylagar bo‘ldi,
Qilmadi sudu kema suv to‘ldi.

Ul su to‘ldiyu bahr erdi amiq,
Kemayu kema ahli bo‘ldi g‘ariq.

Qo‘lni shahzoda jonidin yudi pok,
Qo‘ydi ko‘nglin suda bo‘lurg‘a halok.

Qildi Jobir aning sori ohang,
Ul sifatkim, bolig‘ yutarg‘a nahang.

Boshig‘a yetti aylamakka qatil,
O‘lar elga nechukki Azroil.

Qo‘lig‘a chun aning qo‘lin oldi,
O‘zining zavraqi aro soldi.

Chiqti dog‘i yeshib kamandini chust,
Bog‘lab oning ilik-ayog‘ini rust.

Bo‘ldi yonmoq ishiga omoda,
Keldi nogah o‘ziga shahzoda.

Ko‘rdi o‘zni g‘arib — band ichra,
Halqa-halqa xami kamand ichra

Aduv ilgida qatra suvdek tig‘,
Yedi o‘z notavonlig‘iga dareg‘.

Dedi Jobirki: «Ey qo‘lumda asir,
Razmu ko‘shishda qilmading taqsir.

Men bu zavraqni suvg‘a to surdum,
Ming seningdekni suvda o‘lturdum.

Birida sencha ko‘rmadim jur’at,
Jur’ating bo‘ldi maxlasingg‘a jihat

Kim, tengiz ichra boshinga yettim,
Ularingdin seni xalos ettim.

Qatlinga garchi tab’ rog‘ib emas,
Lek qo‘ymoq dag‘i munosib emas

Kim, agar banddin xalos o‘lg‘ung,
Bir shahi komrong‘a xos o‘lg‘ung.

Bo‘lmoq o‘lmas xalos domingdin,
Bo‘lmog‘um emin intiqomingdin.

Ish hisobin shumora qilg‘ungdur,
Qatlu kinimg‘a chora qilg‘ungdur.

O‘lmoq avlo sanga kamand ichra,
Tirik o‘lmoq valek band ichra».

Necha izhori ajz qildi Suhayl,
Qilmadi kinavar javobig‘a mayl.

Kemasin maskani sori surdi,
Oni o‘z ma’manig‘a yetkurdi.

Qasri kunjida bor edi chohe,
Kimsani band aylasa gohi,

Ul chah ichra qilur edi sokin,
Chiqmoq andin emas edi mumkin.

Aning a’zosidin rasan oldi.
Band ila choh qa’rig‘a soldi.

Harkim ul choh aro chu bo‘ldi g‘ariq,
Non ikita edi, su bir ibriq.

Yuqori dilbaru quyi bedil,
Bir-biridin vale ikov g‘ofil

Bu ikovga bu yerda mundoq hol,
Qavmu xaylig‘a emdi ko‘r ahvol.

Andakim Mehrni qilib noshod,
Qavmu xaylini ayladi ozod.

Ul ulus jondin ayru el yanglig‘,
Sayr etib suv yuzida yel yanglig‘.

Kunduzu kecha po‘ya ettilar,
Toki kishvarlarig‘a yettilar.

Nilufargun libos etib bori,
Qildilar borcha motam izhori.

Shoh xud Mehr ishtiyoqidin,
Bal jigargo‘shasi firoqidin,

Ham bu rang aylab erdi xil’atni,
Xayli dog‘i bu rang kisvatni.

Chun bular dog‘i keldi motam ila,
Bahri anduhu lujjai g‘am ila.

Shohkim, bag‘rig‘a tegib edi tish,
Ayladi Mehr holini taftish.

Bo‘ldi ketgan azo yana toza.
Qolmadi dardu g‘amg‘a andoza.

Qildilar ulcha bor edi taqrir
Ki, ne kelturdi olig‘a taqdir.

Yana anduh ila fig‘on qildi,
Yana anduhi qasdi jon qildi,

Tiyra bo‘ldi jahon anga holi,
Go‘yiyo botti mehri iqboli.

Dedi o‘ziga yig‘lab achig‘-achig‘
Ki: «achig‘ yig‘lamoq manga ne asig‘.

Tig‘ ila bag‘rim aylasam pora,
Chun jigargo‘sham itti, ne chora?

Chora topmoq kerak mufid emdi,
Yo‘q g‘amu noladin umid emdi».

Olib ilgiga safhayu xoma,
Qissa sharhini yozdi bir noma,

Har ne ish bo‘lg‘onin bayon etti,
Shoh Nu’mon sori ravon etti.

Yozib ul noma ichra pinhoniy
Kim: «bu bo‘lmish qazoyi yazdoniy,

Lek haqkim g‘amu balo bermish,
Dard bermish vale davo bermish.

Chora bu ishga intiqom durur,
Yo‘qsa bo‘lmoq tirik harom durur,

Mehr agar erdi jonima payvand,
Sanga dog‘i bo‘lub edi farzand.

Bo‘lsa ul dushman ilgida mahbus,
Manga nomus erur, sanga nomus.

Mundin o‘zga bu ishga yo‘q tadbir
Ki, ikkimiz cherik yig‘ib bir-bir.

Senga mulkungda bo‘lmoq o‘lsa mayl,
Lek farzandi arjumand Suhayl

Kim, erur pil zo‘ru sher shukuh,
Panjasidin kelib bu ikki sutuh[11],

Bal haqiqat aro aningdur Mehr
Ki, bu mansuba zohir etti sipehr.

Boshlabon ul cherikni sohil ila,
Suv yaqosidagi manozil ila,

Aylabon razmu kiyna izhori,
Kelsa Jobir jazoyiri sori.

Men dag‘i tab’i kiynaxohimni,
Sa’y aylab yig‘ib sipohimni,

Yaroq aylab ko‘ngul farog‘i bila,
Ulcha mumkin cherik yarog‘i bila,

Beribon kemalar aro orom,
Yel kibi aylasak, suv uzra xirom.

Men sudin aylasam azimat jazm,
Ul qurug‘luq soridin aylab azm.

Uyla tarix aylasak miod
Ki, qachonkim bo‘lur bu ish bunyod.

Necha kundin so‘ng o‘lg‘ay imkoni,
Qobsamoq bu iki cherik oni.

Ham o‘shul nav’kim muqarrar o‘lur,
Sa’y qilsoq bu ish muyassar o‘lur

Ki, chekilgay bu intiqom oxir,
Ro‘zi o‘lg‘ay bu nav’ kom oxir.

Ul zuhalvash jazog‘a xos o‘lg‘ay,
Mehr ham uqdadin xalos o‘lg‘ay.

Gar bu yanglig‘ emasdurur sanga kom.
Oni ham botroq aylag‘il e’lom

Ki, chu ish tushsa boshima yolg‘uz,
O‘zga yanglig‘ topay salohig‘a yuz».

Shoh Nu’mon o‘qug‘och ul noma,
Bildikim, bo‘lmish o‘zga hangoma.

Yig‘labon bo‘ldi asru ko‘p g‘amnok,
Bu sitamdinki ayladi aflok,

Oni ham bildi shohi ozoda
Kim, musofir chu bo‘ldi shahzoda.

Maqsadi sori yetmagan ermish,
Kema ul sori ketmagan ermish.

Ikki muhlik[12] ajab g‘am o‘ldi anga,
Motam ustiga motam o‘ldi anga.

Bilmadikim ne ish ekin hodis,
Kim ul ishga bo‘lub ekin bois.

Kim aningdek Suhayli sayyora
Charx zulmidin o‘lg‘ay ovora?

Uylakim bo‘lmag‘ay asar andin,
Demagay hechkim xabar andin.

Ko‘p kilib fikr topti ra’yi savob,
Uqug‘on nomag‘a bitiydi javob

Kim: «hamul nomakim bitilmish edi,
Mehr holin bayon qililmish edi.

Ul alam garchi soldi boshima dud,
Bildim o‘rtanmagimda yo‘qtur sud.

Sabt edikim, yururga qilsang mayl
Yaxshi, yo‘qsa chekib sipoh Suhayl.

Azm aylab cherik yarog‘i bila,
Yurusun bahrning qirog‘i bila.

Nukta qilma Suhayldin iblog‘,
Ko‘ymag‘il dog‘im ustiga yana dog‘.

Degil avval muniki, qoni Suhayl?
Qoni ulkim, der erduk oni Suhayl

Kim, Suhayl etgali sizing sori azm
Olti oydur hisob etib biz jazm.

Kech kelur fikridin eduk g‘amnok,
Yetmagan anda, bizni etti halok.

Sen qurug‘luq bila sipah cheksang,
Charx uza avji borgah cheksang.

Men bo‘lub kema ichra bahr xirom,
Sipahim birla tutmasam orom.

Topqamen shoyad ushbu savdoda,
Gavharimdin nishona daryoda.

Topsamu-topmasam sening sori
Aylagumdur tavajjuh izhori

Ki, nechukkim kerak qilib ko‘shish,
Haq taolodin istabon baxshish,

Ul haromig‘a tig‘i kin sursak,
Keragidek jazog‘a tegursak.

Emdi mav’id falon kun o‘ldi yaqin,
Azm uchun soat ayladuk ta’yin.

Sen dog‘i ushbu so‘zni aylab jazm,
Kerak etsang bu va’da birlan azm».

Emdikim yozdi nomag‘a unvon,
Nomaning homilini qildi ravon.

Chunki qosid bitikni yetkurdi,
Shoh Navdar qo‘lig‘a topshurdi.

Navdar ochtiyu soldi borig‘a ko‘z,
O‘qudi anda har ne bor edi so‘z.

Bo‘ldi miod vaqtidin ogoh,
Ham o‘shul va-qt birla yig‘di sipoh.

Ul sari azm qilg‘ali Nu’mon,
Ham muayyan bor erdi vaqtu zamon.

Bo‘ldilar ikki shoh musta’jil,
Biri daryo bila, biri sohil.

Necha kun aylabon masofat qat’,
Sohilu bahr ichinda ofat qat’.

Bo‘ldi paydo aduv bo‘lur besha
Tushti ikki tarafqa andesha.

Qoldi Navdarg‘a chunki bir manzil,
Besha ichra murur edi mushkil.

Vahm oldi qarorini shahdin
Ki, aduv chiqmag‘ay kamingahdin.

Kesturub beshani ochilg‘ali yo‘l,
Cherigin eltur erdi ilgari ul.

Go‘yiyo saydlardin ul jangal,
Voqe’ erdi to‘la bo‘g‘uvu maral.

Shahg‘a ko‘p erdi ov ishida vuquf,
Balki bor erdi asru ko‘p mash’uf,

Har tarafdin dorir edi sayde,
Shahg‘a erdi sipoh ishi qaydi.

Sayd yetgach ko‘zini asrar edi,
Ko‘rmayin deb o‘zini asrar edi.

Nogahon bir shikoriyi gulrang
O‘tgali qildi olidin ohang.

Keynicha ixtiyorsiz chopti,
O‘q otarg‘a qarorsiz chopti.

Sayd jangal ichini qildi talosh,
Yo‘li ham tor ediyu ham chirmosh.

G‘ayr oning so‘ngicha chopmas edi,
O‘q otarg‘a majol topmas edi,

Iztirob aylabon ota tushti,
Bir-iki o‘q, vale xato tushti.

O‘zga xud bo‘ldi ul sifat bexud
Kim, dimog‘idin uchti xushu xirad.

Sayd qasdig‘a uyla qo‘ydi ko‘ngul
Ki, aduv chiqti yodidin bilkul.

Sayd bila beshag‘a kirib ketti
Ki, aduv qavmu xaylig‘a yetti.

Qo‘yub erdi kaminda Jobir nev,
Kinavarlar masof vaqtida dev

Kim, kishi tutsalar keturgaylar,
Xizmatig‘a aning yeturganlar.

Ko‘rdilar solur erdi bir bug‘u xez
Yetti oni qovub bir otlig‘ tez.

Poshina raxshlarg‘a urdilar,
He deguncha ani tushurdilar.

Chopibon saydg‘a solay dedi qayd,
Uzga sayyodlarg‘a bo‘ldi sayd.

Shah tilar bo‘lsa shohliq, qilmoq,
Sipahidin kerakmas ayrilmoq.

Shahni derlar sipoh birlan shoh,
Shoh emasdur yo‘q ersa anda sipoh.

Shahg‘a xayl o‘lsa fath aning ishidur,
Bir kishi Rustam o‘lsa, bir kishidur,

Shahlig‘ oyinin aylabon zanbo‘r,
Aylamas besipah sukunu murur.

Uchsa yolg‘uz ko‘rarga oqu-qaro,
Ne tafovut ulu yana bir aro.

Borsa shatranj shohining sipahi,
Ko‘rki, bormu hisob ichinda shahi.

Chunki Navdar adug‘a bo‘ldi asir,
So‘ydilar har ne kiyganin bir-bir.

Holig‘a chun nazora qildilar,
Navdar erkonin jazm bildilar.

Biri ul xayldin chopib filhol
Berdi Jobirg‘a mujdai iqbol

Kim: «bu yanglig‘ ish oshkor o‘ldi,
Buyla saydi sanga shikor o‘ldi».

Ul eshitgach bu nav’ afsona,
Tengriga sajda qildi shukrona.

Dedi: «Mavquf bo‘lmayin nimaga,
Ko‘zini bog‘labon soling kemaga,

Eltibon qasr aro qiling mahbus,
Eshigin ustidin eting madrus.

Andog‘ aylang bu ishni pinhoniy
Kim, kishi fahm qilmosun oni.

Uy eshigin falong‘a topshurunguz,
Xabarin manga bot kelturunguz!».

Shahni ul qasrg‘a yeturdilar,
Borcha hukmin bajo keturdilar.

Ne, ne yer erkonin bildi shah,
Ne shah erkondin o‘ldi el ogah.

Bo‘ldi Navdar ishiga surat bu,
Lek Nu’mong‘a jilvagoh edi suv

Qoldi chun ikki kunchilik maqsad,
Yana yel suvni qo‘zg‘adi behad.

Bo‘ldi ko‘lok osmonpaymoy,
Ko‘runur erdi kemadek yangi oy,

Tushti Nu’mon ishiga asru futur,
Har zamon jonidin edi mahjur.

To safar ahli ko‘pi o‘ldi talaf,
Tushti har bir kema bir o‘zga taraf.

Garchi Nu’mong‘a ko‘p yetishti nahib,
Lek to‘fondin o‘lmadi osiyb.

Kemasi lekin ul taraf ketti
Ki, burun o‘g‘li kemasi yetti.

Diydabonlar yana qilib ma’lum,
Yana Jobirg‘a dedilar mafhum.

Yana Jobir yetib alar sori bot,
Topmay ul xaylning ko‘pida hayot.

Tirigidin so‘rub chu surati hol,
Zohir anglabki, ne durur ahvol.

Ilayiga solib, alarni surub,
Sharh qilg‘on jazirag‘a keturub,

Chiqorib shohni o‘lum holi,
Kemani moldin qilib xoli.

Shoh jismig‘a za’f topib yo‘l,
Fahm qilmayki ne kishidur ul.

Shahni bir pardag‘a nihon qildi,
O‘zga zindon sori ravon qildi.

Har zamon shoh ichinda jondin vahm,
Kimsa lekin ul ishni qilmay fahm.

Yana ul elni soldi kema aro,
Bo‘ldi bu nav’ alarg‘a nukta saro

Ki: «kerak bo‘lsa sizga jon, ketingiz!
Qaydakim ko‘nglunguz tilar yetingiz!

Bu navohida anglasam sizni,
Qo‘ymog‘umdur tirik biringizni!»

Kettilar boshlarin olib bu guruh,
Ko‘z aro ashku jon aro anduh.

Shoh Navdar sipohi ham bori,
Bildilarkim, ne ish erur tori

Roy ko‘p urdilar tuzub mahfil,
Shahsiz o‘lsa sipoh, no‘q hosil.

Topmoyin g‘ayri qaytmoq chora,
Buzulub yondilar bayakbora.

Jobiri rohzan bo‘lub firuz,
Tunu kun bog‘i ichra bazmafro‘z,

Mehr yodi bila ichib sog‘ar,
Sola olmay vale yuziga nazar.

Boqa olmay anga murodi bila,
Qon yutub, yo‘qki boda, yodi bila.

Mehr gul yanglig‘ aylabon yaqo chok,
Nilufarzor aro kezib g‘amnok.

Yesh to‘kub bahri mavjvar yanglig‘,
Ko‘k libos ichra nilufar yanglig‘.

Yuziga bas taponcha urg‘onidin,
Nilufarlar ochib gulistonidin[13].

Hajrdin forig‘ o‘lmog‘in istab,
Ul balodin qutulmog‘in istab.

Fikrdin kecha ko‘zni yopmas edi,
Chora ko‘p istar erdi, topmas edi.

Bandini anglab erdi choh ichra,
G‘amu anduhi umrkoh ichra,

Dedi: «Ul chahdin oni qutqorsam,
Yig‘labon zor-zor yolborsam,

Ozim etsam Suhayl uchun oni
Kim, desam hojatimni pinhoni.

Ul magar holatimni anglab jazm,
Maxlasimg‘a bu sori qilg‘ay azm».

Yoshurun tiyra uyga ul dilxoh
Kirdi ikki kaniz anga hamroh.

Keldi chah boshi uzra g‘amparvard,
Chekti un: «K-ey asiri mehnatu dard!

Men dog‘i bir faqirmen sendek,
Notavonu asirmen sendek.

Maxlasing ichra sa’y etib jondin,
Seni cheksam bu tiyra zindondin.

Har ne desam qabul etarsenmu?
Qayon etsam ravon ketarsenmu?»

Choh ichinda Suhayl edi betob,
Holini za’f qilmish erdi xarob.

Bor edi oncha mehnati bir yon,
Mehri gulchehr furqati bir yon.

Bo‘lg‘ach ul pav’ so‘z xitobi aniig,
Oshti ul undin iztirobi aning,

Ko‘nglini sa’y birla to‘xtatti,
Nozaning‘a bu nav’ so‘z qotti:

«K-ey bashar xilqatu farishta sifot,
Bergan o‘lgan tanimg‘a toza hayot!

Sendin etsa bu nav’ lutf zuhur,
Har nechuk ishga aylasang ma’mur,

Sa’y etay to tanimdadur jonim,
Qilayin toki bo‘lg‘ay imkonim».

Mehr eshitgach bu so‘zni soldi tanob,
Ne tanob, ikki gisuyi partob.

Notavon tutti rishtani mahkam,
Mehr chekti, ul ikki mahvash ham.

Tiyra uyga chiqordilar oni,
Mehr ko‘p qildi lutf pinhoni.

Qildi zanjiru banddin ani fard,
Yer o‘pub dedi zori g‘amparvard

Ki: «ne hukm etgung, ey malak siymo,
Shammai andin aylagil iymo».

Mehr qildi fasonasin bunyod,
Boshig‘a nekim o‘tti-ayladi yod.

Otovu mulku johu hashmatini,
Pardasig‘a Suhayl nisbatini.

Ko‘rganin bahr mavjidin tashvir,
Tushganin anda notavonu asir.

Bo‘lg‘on anda zarurdin sokin,
Qolg‘onin Jobir ilgidin emin.

Za’f etib notavon aning so‘zidin,
Lahza-lahza borur edi o‘zidin.

Anga yetkurdi so‘zni Mehri munir
Ki: «bu yanglig‘ki, men bo‘lubmen asir,

Aylay olmas kishi xalosima mayl.
Ko‘shishu kina birla g‘ayri Suhayl.

Sanga, ey dardmandi ovora,
So‘z budurkim gar aylabon chora,

Andoq etsangki, bahrdin qutulub,
Yaman ahli sori ravona bo‘lub,

Jahdu sur’at aro tay aylab arz,
Holatim aylasang Suhaylg‘a arz.

Lek bir nukta bordurur yoshurun
Ki, seni munda asrasoq necha kun.

Jazm qilsang bu ishni pinhoni,
Ont ichib emin aylasang oni

Ki, chu men bastai balo bo‘ldum,
Jobir ilgiga mubtalo bo‘ldum.

Manga tushmish ko‘zi yiroqdinu bas,
Yiqilib yerga yotti o‘ylaki xas.

Chun ko‘rar fikri qilmoq erdi ishi,
Chunki ko‘rdi yiqilmoq erdi ishi.

Munda to zoyi’ o‘lmish avqotim,
Budur oning bila muloqotim».

Muni bilgach Suhayl zoru hazin,
Shammai topti xotiri taskin.

Sidq bildi yaqin aning so‘zini,
Sa’y ila asray olmadi o‘zini.

Ohidin o‘t dimog‘ig‘a tushti,
Dilbarining ayog‘ig‘a tushti.

Qildi faryodu bordi andin hush,
Mehrni hayrat ayladi madhush.

Chunki holin bilurga ayladi mayl,
Yaxshi tahqiq qilg‘och, erdi Suhayl.

Ulgudek nola qildi ul dog‘i.
Hushi borib, yiqildi ul dog‘i.

Yig‘labon boshlarida ikki kaniz.
Ko‘tarib boshlarini mehromiz.

Kelgach o‘ziga Mehri ravshan roy,
Dedikim: «Fitna bo‘ldi bol kushoy»,

Ayladi oni tiyra uyda nihon,
Anga tegruki tiyra bo‘ldi jahon,

Za’fi ifrotidin Suhayl dog‘i,
O‘ziga keldi lek uyqu chog‘i.

Bo‘ldi bir-birga jism ila jondek,
Yo magar sarvu ishq pechondek.

Necha kun qasr aro nihon erdi.
Sarvi gulruhqa mehmon erdi.

Toki berdi taom ila sharbat,
Za’fliq zor jismig‘a quvvat.

Ani ham jazm bildikim Jobir,
Mehrdin hajr ila emish sobir.

Bir kun o‘lg‘onda Jobiri g‘ofil
Bog‘ni sayr etarga forig‘ dil,

Chiqti o‘trusidin Suhayli daler,
Ul sifatkim qobon masofig‘a sher,

Dedikim: «Pahlavonliq ermas ul
Kim, kishi makr birla urg‘ay yo‘l.

Teshib el kemasini hiyla bila,
G‘arq etib suvg‘a bu vasila bila.

Qolmog‘on chog‘da kimsaning joni,
Tutubon band aylagay oni.

Sen agar zohir etting itlikni,
Men sanga ko‘rguzay yigitlikni»—

Dediyu xasm sori qildi shitob,
Xasmni hayrat ayladi betob.

Chun talashmoqqa ayladilar mayl,
Ko‘tarib yerga urdi oni Suhayl.

Bog‘ladi qo‘llarin shitob bila,
Muni ul bog‘lag‘on tanob bila.

Soldi filhol ani hamul chah aro,
Budurur tab’u fahmi ogah aro:

«Har kishikim birovga qozg‘oy choh,
Tushgay ul choh aro o‘zi nogoh».

Chun Suhayl o‘ldi ul sifat firo‘z,
Mehr aqdig‘a bo‘ldi bazm afro‘z.

Tushti Jobir dafoyini qo‘lig‘a,
Balki olam xazoyini qo‘lig‘a.

Andag‘i el bo‘lub sarafganda,
Shah topib barcha bo‘ldilar banda.

Emdikim, tuzdi bazmi ayshu farah,
Qo‘liga oldi shohvor qadah.

Fikr etib komgoru davlatmand,
Dedi: «Harkimki Jobir etmish band,

Men bilib borin ayladim ozod,
Kelturungkim, qilay qadah bila shod».

Ikki bandi-o‘q erdi bog‘ ichra,
Kelgach ul majlisi farog‘ ichra.

Biri Navdar edi, biri Nu’mon,
Kimga bo‘lg‘ay bu nav’ qissa gumon?

Bu mahalni ne nav’ sharh etayin,
El bilur, bilmas o‘lsalar netayin.

Bori ikki ato, iki farzand,
Rishtai vasl ila topib payvand.

Qo‘pubon yig‘lashib ko‘rushtilar,
O‘lturub bir-birin so‘rushtilar.

Bo‘ldi ma’lum chun bori holat,
Shukrlar qildilar etib hayrat.

Ikki shah kirdilar xudo yo‘lig‘a,
Mulklarin solib aning qo‘lig‘a.

Mulk eli shukr qildilar bori,
Aylabon shodmonlig‘ izhori.

Evrulub kom birla davri sipehr,
Vasl topti,.Suhayl birlan Mehr.

Mehrkim, charx xokrohi edi,
Nilufarzor jilvagohi edi.

To‘ni ul rangu ko‘nglaki ul rang,
Yorining dog‘i kiymaki ul rang.

Nilufar rangi keldi tab’pazir
Kim, libos etti oni Mehri munir.

Har pari chehraiki mahvash erur,
Moviy o‘lsa libosi dilkash erur.

Mehrkim, gulruxi samoviydur,
Nilufarvash libosi. moviydur».

Chun tugatti fasonani roviy,
Pardador ochti pardai moviy.

Shoh Bahrom abri ehsoni,
Lutf birla ko‘kortti oni.

Qadrig‘a bergach, oning afzoyish,
Ko‘ziga uyqu soldi osoyish.

[XXV]

Panjshanba kuni Bahromning sandaloso xil'at bila gulshani sandalbo'yda orom tutub, sarvi sandal-nasim bila bodai sandal shamim ichmak va ul sandallar laxlaxasidin dimog'i muattar bo'lub, ko'zi uyqu mayli qilmoq

Panjshanbaki subh charxi mahal,
Suvadi ko'k jabinig'a sandal,

Sandaloso nasimi laxlaxa soy
Ko'k dimog'ig'a bo'ldi atrfizoy.

Yeu sifat atri sandalosodin,
Tun mizoji qutuldi savdodin[1].

Sandaliy qildi shoh borcha libos,
Sandaloso uy ichra tuzdi asos.

Sandali qo'ydi osmon soya,
Anga sandal yig'ochdin poya.

Jilvagar bo'ldi sarvi sandal bo'.
Sakdaligun libosi to'-barto'.

Hulla sandal nasimi turfa sijof,
Sar-basar davrasida sandal bof.

Bazm atrig'a zohir etti buxur,
O't uza kursi sandalu kofur.

Chun qadah doir o'ldi, qildi vido',
Kechagi maydin ulcha erdi sudo'.

Mayda soqiy magar qilib edi hal,
Dardisar daf'ig'a qizil sandal.

Chunki xurshedi sandali bog'i,
Qo'nub ochti qanot tun zog'i.

Shom ochib mushkfom chodiri shab,
Qursi sandal anga yoynb kavkab[2].

Sandali[3] yonidin qo'pub gulchehr,
Yuz yoshurdi nechukki sandal mehr.

Yana kom etti shohi farzona,
Uyqu mayli qilurg'a afsona.

Qildilar hozir uyla sayyohe,
Balki so'z bahri ichra mallohe

Ki, kecha o‘lturub fasona degay,
G‘oyibidin magar nishona degay.

Nuktago‘ boshladi duo avval,
Berib anfosi nafhai sandal.

Dedi: «To charx bo‘lg‘usi doyir,
Qilg‘usi davra anjumi soyir,

Charxdin masnading rafi’ o‘lsun,
Najmdin ashhabing sari’ o‘lsun».

Oltinchi iqlim yo‘lidin kelturgan musofir nuktatirozlig‘i

Forig‘ o‘lg‘och bu dur nisoridin,
Dedikim: «Boxtar diyoridin

Qildilar azmi Xovar ikki kishi,
Tunu kun sayr o‘lub alarnnng ishi.

Birisi Muqbili biyobongard[4],
Yana bir Mudbiri bihor navard[5].

Rahrav ul ikkidek bu ko‘hna saro,
Qilmay ehsos barru bahr aro.

Muqbil ozodai humoyun fol,
Elga maqbul etib ani iqbol.

Mudbir andokqi borsa har sori,
Ulturub yuzda gardi idbori.

Yo‘lda bir vodi erdi asru maxuf,
Qilmay andin murur ahli vuquf[6],

Tikanu sho‘ra — sabzau bog‘i,
Naftu go‘gird — suvu tufrog‘i[7].

Chun buxoru ufun hujum aylab,
Iysi anfosini samum aylab8.

Yeli o‘tkim, kishi tanig‘a urub,
Chun kul aylab ham o‘zi-o‘q sovurub.

Anda yo‘q jonvarning imkoni,
Qiribon chun o‘zi chiqib joni.

Debon el «Vodiyi Hamim» otin,
Hirqati aylab oni isbotin.

Ul ikov yo‘ldin o‘lmayin ogoh,
Buyla vodida bo‘ldilar hamroh.

Ko‘rdilar chunki yo‘l suubatini,
Ul balo dashtining uqubatini

Ki, nechakim aning kanorasi yo‘q,
Qat’ qilmoqtin o‘zga chorasi yo‘q.

Har balo qo‘ysa yuz tahammul etib,
Kirdilar dasht aro tavakkul etib.

Chun harorat sharora ko‘rguzdi,
Mudbiri xas sharoratin tuzdi

Ki, der erdi: «Bu ne.havo bo‘lg‘ay?
Xalq qilmoq bu ne ravo bo‘lg‘ay?»

Goh der erdi mastu behushvor:
«Suv yaratmoq magar erur dushvor?»

Yo‘q edi mayl qilsa har so‘zga,
Tengriga e’tirozdin o‘zga.

Chunki ul poyadin tanazzul etib,
Ta’nu tashni’i hamrahig‘a yetib

Kim: «meni notavoni xastag‘a kosh,
Sen kibi bo‘lmag‘ay edi yo‘ldosh!

Seni ko‘rmak ne shum kun erdi
Ki, yomon muncha xosiyat berdi».

Muqbil erdi xudoy ila mashg‘ul,
Zikru tasbihi tengriga maqbul.

So‘zi Mudbirg‘a g‘ayri pand o‘lmay,
Lek anga pand sudmand o‘lmay.

Chekti Muqbil base azobi alim,
To anga qat’ bo‘ldi dashti hamim.

Chunki ul dasht nopadid o‘ldi,
Bahrn dardu ano padid o‘ldi.

Hamrahidin batang edi Muqbil,
Xayrbodig‘a tab’ etib moyil.

Chun ko‘p erdi azob shayni anga,
«Qola hozo firoqu bayni»[9] anga.

Yana Mudbir tilab qilurg‘a safo,
Aylabon qilg‘onidin iste’fo.

Aylagon tavridin qiroq tutub,
Yer uza bosh qo‘yub quloq tutub.

Bo‘lubon tavba birla uzr ovar
Ki, ani Muqbil aylabon bovar.

Javridin xotirini aylab sof,
Unutub har nekim, deb erdi gazof.

Suv qirog‘ig‘a bo‘ldilar oyon,
Kema erdi tengizda bepoyon.

Har taraf sohil ichra gom urubon,
Xovar ahlini toptilar so‘rubon.

Har bir o‘z muzdini qilib taslim,
Kirdilar bahr ichiga qilmay biym.

Berdi malloh alarg‘a bir sandal
Ki, bor erdi hamul ikovga mahal[10],

Toqtilar olib ixtiyorin aning,
Bir uluq kemaga mahorin aning[11].

Qildilar chunki bahr azmini jazm,
Bir necha kema bir yon ayladn azm.

Xovar ahli ham o‘ldilar soyir,
Kema sur’atda uylakim toyir,

Yana Mudbir o‘zin tutub badhol,
Mayl qildi demakka harza maqol.

Yori chun mazhari saodat edi,
Ishi tasbih ila ibodat edi.

Anga ham yovadin bo‘lub moni’,
Bo‘lmayin ul bu man’ ila qoni’.

Oncha kufr ayta boshladi far-far
Ki, damidin ayon bo‘lub sarsar.

Tengiz uzra zuhur etib ko‘lok,
Kema ahlini ayladi g‘amnok.

Buyla so‘zlar xitobi haqqa mudom,
Bukn: «Yo‘q ishlaringda hech andom.

Qumu dashtingda oncha so‘zu gudoz,
Bahru mavjungda bu qadar taku toz.

Anda tafritu munda bu ifrot,
El hissu aqlini qilur isqot».

Shum anfosining shaomatidin,
Bahr chayqaldi mavj ofatidin.

Tushti daryoda ul sifat oshub
Ki, su amvoji bo‘ldi gardun ko‘b.

Soldi oning riyohi idbori,
Har kishi kemasini bir sori.

Uzdi zavraqchaning mahorini ham,
Tashladi jung raxtu borini ham.

Kemalarning ichinda oncha fariq,
Qoldi ba’ziyu, ba’zi o‘ldi g‘ariq.

Qolg‘oni dog‘i har taraf tushti,
Borchadin amn bir taraf tushti.

Ul ikov zavraqida sayru shitob,
Mudbir ahvoli zavraq ichra xarob.

Muqbil aylab duo tazarru’ etib,
Tengridin yorlig‘ tavaqqu’ etib,

Muncha ofat tengizda bir sori,
Bir sori hamdamining idbori.

Ham duosi aning qilib ta’sir,
Topti taskan tengizda, ul tashvir.

Yel tinib bahr topti chun orom,
Zavraq aylar edi su uzra xirom.

Qilibon yetsa bahr uza yuz biym,
O‘zni tengri qazosig‘a taslim,

Buyla holatda boqti ozoda,
Bir savode ko‘rundi daryoda.

Rangi oning sipehri xazrodek,
Xay’atu davri charxi minodek.

Esti andoq nasim ulyondin
Kim, xabar berdi nafhasi jondin.

Sandaloso shamimu riyh anda,
Yelga borib dami Masih anda.

Bahr isidin dimog‘i farsuda,
Bo‘ldi Muqbilg‘a bir dam osuda.

Sajdai shukr aylagach filhol,
Ul taraf surdi zavraqin iqbol.

Chunki iqbol zavraqin surdi,
Tong yo‘q ar bir nafasda yetkurdi.

Go‘yi ul bir daraxt edi oliy,
Rangu rif’atda charx timsoli.

Ul daraxt erdi go‘yiyo sandal,
Bargi ko‘zgulari topib sayqal.

Kimki har ko‘zguni qilib manzur,
Shohidi baxt aylab anda zuhur.

Rif’ati ko‘kka tegurub poya,
Bargidin bahrni yopib soya.

Soyasidin su garchi anbarfom,
Sandaloso topib isini mashom.

Oncha tuproq suv yuzini tutub
Ki, fazosida ul daraxt butub.

Tanasi ichra bir azim shigof,
Chashmas javfi ichra behad sof.

Siymi mahluldek suyi tobi,
Jo‘shida iztirobi siymobiy.

G‘ulg‘uli bahr eli ishiga kulub,
G‘ulg‘ul aylab tengiz aro to‘kulub.

Yetgach anda iki sitamdida,
Bir dam orom edi pisandida.

Zohir erdi yig‘ochqa bir resha,
Chiqibon Muqbili xiradpesha,

Bog‘labon zavraqi mahornn rust,
Mayl qildi daraxt javfig‘a chust.

Ko‘rdi ul chashma boshida bir tosh,
Xatlar etgan aning yuzida xarosh.

Kirdi Mudbir dog‘i shitob qilib,
Suvdin ichmakka iztirob qilib,

Tosh edi zeb birla qozilg‘on,
Turfa xatlar yuzida yozilg‘on.

O‘qudi Muqbil, oni Mudbir ham,
Bu hadis erdi ul xujasta raqam

Kim: «bu manzilg‘a ul kishiki yetar,
Bu g‘aroyibnikim tafarruj etar.

Muni bildikki simiyodur bu!
His qoshida g‘alatnamodur bu!

«Sandali simiyo» munung laqabi,
El xayolotidin fuzun ajabi.

Mundakim yetsa sodiqu kozib,
Tab’i bo‘lg‘ay suv ichgali jozib.

Suvdin o‘lg‘on zamonda sog‘arkash,
Aylagay man’i juu daf’i atash[12].

Sodiq o‘lg‘ay bir ong‘acha xursand,
Bo‘lmayin yer-icharga hojatmand.

Lek kozibqa uch kun o‘lg‘ach kom,
Tilagay uch kun o‘tsa, suvu taom.

Bahra bu chashma suyidin olg‘on,
Tiliga nogah o‘tsa bir yolg‘on

Qorni ul nav’ chok bo‘lg‘usidur
Ki, hamul dam halok bo‘lg‘usidur.

Ichmagining bu nav’ edi jihati,
Kirmaginingdur o‘zga xosiyati:

Kirsa yolg‘onchi kuygay andomi,
Pishgay ul suvda paykari xomi.

Rostgo‘ kirsa, bo‘lmag‘ay anga jo‘sh,
Suyi bergay havosi chashmai no‘sh.

Chunki g‘usl aylamakka ko‘z yumg‘oy,
Qulog‘u burnini tutub cho‘mg‘oy.

Bosh chiqorg‘och ne ko‘rsa ko‘rgay o‘zi
Ki, demak bo‘lmas ul fasona so‘zi.

Lek bir cho‘mg‘on ulcha ko‘rgay hol,
Yana cho‘mmoq erur bu suvg‘a mahol

Kim, kirib g‘o‘ta istasa payvast,
Suv bo‘lur past, ul o‘lsa g‘o‘tag‘a bast»

O‘qug‘och xatni sodiqu kozib,
Bo‘ldi kozibqa ul havas jozib.

Ki, bir-ikki dam ul sudin yutqoy,
Kizb ila yova tarkini tutqoy.

Garchi mumkin yo‘q erdi ul uslub,
Bo‘lmoq oning mizojidin maslub.

Lek juu atash haroratidin,
Zohir o‘ldi aning iboratidin.

«Buki, yolg‘on demakni tark ettim,
Yo‘q esa irtikobi marg ettim»,—

Dedi bu so‘zniyu sudin ichti,
Chashmasor hayotidin kechti.

Sodiq aylab vuzusig‘a tajdid,
Qildi tajdid shukri rabbi majid.

So‘ngra no‘sh etti ul zuloli hayot,
Anga juu atashdin o‘ldi najot.

Istadi Mudbir ul sug‘a kirmak,
Tiyra jismig‘a shustu sho‘ bermak.

Avr o‘lub suvg‘a chun ilik urdi,
Qaynabon ilgini suv kuydurdi.

Lek sodiq beliga bog‘lab lung,
Suvg‘a kirdi nechukki bahrg‘a jung.

Suv yaqosida to‘lmurub yo‘ldosh,
Aksi yaiglig‘ cho‘murdi ul sug‘a bosh.

Bosh chikorg‘och sug‘a chu boqti quyi,
Ko‘rdi suv ermas erdi chashma suyi,

Havzi erdi suyi nechukki zulol,
Lab-balab havz ichinda molo-mol.

Yo‘nulub toshi sofiyu mavzun,
Yaraqon rang, balki sandalgun.

Davrida gulshane nechukki Eram,
Olida manzare nechukki haram.

Chiqqoli havzdin chu qo‘ydi ayoq,
Ko‘rdikim necha sarvi siymin soq

Yettilar xizmati amrig‘a cholok,
Ochibon qo‘lda fo‘talar bori pok.

Tan qurutmoqqa hulla birla harir,
Borchasi dilnavozu tab’pazir.

Xojag‘a bandavor tuttilar,
Surtubon jismini quruttilar.

Kiydurub xil’at anga to‘-barto‘,
Borcha sandal nasimu sandal bo‘.

Boshig‘a qo‘ydilar amoma dog‘i,
Anda sandal bila shamoma dog‘i.

Bo‘lg‘och orosta tutub qo‘lini,
Kasri sandalg‘a boshlabon yo‘lini.

Berib oning nasimi ruhig‘a qut,
Xojani hayrat aylabon mabhut.

Ko‘rubon solsa holig‘a ko‘zini,
Uzga olamda har zamon o‘zini.

Kirdi chun qasr ichiga behushvor,
Hayrat ichra ne mastu ne hushyor.

Ko‘rdi qasre ravoqi gardunsoy,
Umr qasri kibi nishotafzoy.

Saqfi sandal, ravoqi ham sandal,
Eshigu farshu toqi ham sandal.

Atrikim solibon hiradg‘a xurush,
Gah berib hushu goh etib behush,

Qasr aro taxti sandalioyin,
Ko‘p javohir bila topib tazyin.

Taxt ustida bir ajab timsol,
Jinu ins ichra yo‘q yuziga misol.

Paykari hay’at ichra ruhoniy,
Boshidin to ayog‘i nuroniy.

Husnidin olam ahli ruhig‘a qut,
Yuzi xurshedi olami malakut.

Nurdin qaddi ravzaning naxli,
Yo‘q vujudida mou tin daxli[13].

Jismi boshtin-ayoq latofati mahz,
Bo‘lub elga bu holat ofati mahz.

Davrida yuz kavokibi sahariy,
Jilva aylab nechukki huru pari.

Xoja solg‘och ko‘z ul dilorog‘a,
Hushi ul nav’ bordi yag‘mog‘a

Kim, qurub qoni rangi sorg‘ordi,
Yiqilib yerga o‘zidin bordi.

Sarvi gulrux kelib boshig‘a aning,
Lutf ila o‘lturub qoshig‘a aning,

Keldi gulrux nasimidin hushi,
Bo‘ldi ko‘rgach yana faromushi.

Ko‘nglidin mahv o‘lub nishoni xirad,
Goh o‘zida ediyu gah bexud.

Ko‘rguzub lutf sarvi hur najod,
Lutfig‘a ayladi ani mu’tod.

Toki topti ramida ko‘ngli qaror,
Ko‘nglining o‘tidin gum o‘ldi sharor.

Yuz tamalluq bila xujasta arus,
O‘zini qildi xojag‘a ma’nus.

Bemuhobo yonig‘a yondoshti,
Shavq o‘ti xoja boshidin oshti.

Ayrilib sabr ila qaroridin,
Uyla fard o‘ldi ixtiyoridin

Ki, yaqin erdi siyna chok o‘lg‘oy,
Shavqi tug‘yonidin halok o‘lg‘oy,

Mahvash ilgin tutub qo‘pordi ani,
Olibon taxti uzra bordi ani.

Xoja yer o‘ptikim: «Manga ne had,
Bo‘lg‘ali takyagohim ul masnad».

Mahvash ul nav’ tutti oni aziz
Ki, degaysen o‘zidur anga kaniz.

Andoq o‘ldi ayon maoshi anga
Kim, yana qolmadi tahoshi anga.

Taxt uza tutti yer buti gulruxg
Anga yondoshti xojai farrux.

Chektilar sharbatu taom avval,
Ikkisidin yetushti kom avval.

At’ima ul sifat latif sirisht
Kim, degaysen erur naimi bihisht[14],

Chun g‘izodin yetushti tab’ig‘a kom,
Bazm aro jilva qildi bodau jom.

Qo‘ydilar turfa shira sandaldin
Borcha naqshu nigori zarhaldin,

Ustida shisha, yonlarida sabo‘,
Borcha anbar sirishtu sandal bo‘,

Qo‘pti gulchehrai diloroyi
Atri bazm ichra sandalosoyi,

Ichibon taxt sori qildi xirom,
Tutti, mahvashqa jomi sandalfom.

Mahvash olib chu bir-iki yutti,
Og‘zidin oldi xojag‘a tutti.

Xoja xud andoq o‘zidin bordi
Ki, olib bexudona sipqordi.

Uyla evruldi jomi no‘sho-no‘sh
Ki, tarabdin yetushti ko‘kka xuro‘sh.

Kildi may xojaning dimog‘in garm,
Raf’ bo‘ldi hijobu pardai sharm.

Oncha mardumlig‘ aylar erdi pari
Kim, bo‘lur erdi xoja parda dari.

Xoja zabt aylay olmayin o‘zini,
Sarvi gulruxdin olmayin o‘zini,

Boshladi nukta behijobona
Kim, pari qilmish erdi devona.

So‘z debon har zamon talabangez,
Harakat aylabon tama’omez.

Sho‘xi ablah fireb man’ etmay,
Ilgi xoja ilgidan ketmay.

Xojaning qolmadi tahammuli hech,
Soldi shahvat hujumi jismig‘a pech.

G‘alayoni quvoyi jismoniy,
Uyla betoqat ayladi oni.

Kim, chekib xurvashni behushvor,
Dedi: «Holimni aylading dushvor,

Rahm etib dardima davo ayla!
Vasl ila hojatim ravo ayla!»

Lobalar birla sarvi shakkarxand,
Dedi: «Bo‘l munchag‘a bukun xursand

Ki, bukun oncha mayparast o‘lduq
Kim, ketib hushu aql mast o‘lduq,

Tongla bo‘lg‘on zamon bir ishga shuur,
Xisravona qilay tahiyyai sur.

Aqd etib surati saloh bila,
Haramingg‘a kiray nikoh bila.

Chun muyassar bo‘lur halol navo,
Bu haramda xarom ko‘rma ravo.

Surubon shahvat etma behuda,
Pardai ismatimni oluda».

Xojag‘a shahvat erdi mustavli,
Qilmadi sud lobagar qavli.

Yaqin erdiki yuz fig‘on etgay,
Jahd qnldiki komig‘a yetgay.

Aylabon shahvat oni nafsoniy,
Qo‘lni bir yerga sundi pinhoniy

Ki, ishi uqdasidin ochib band,
Oj sandalg‘a aylagay payvand.

Dedi mahvashki: «Sa’y bo‘lsa necha,
Ul ish imkoni yo‘qturur bu kecha.

Bera olmas esang o‘zungga sukun,
Deyki, bir sarv qomati mavzun,

Tongg‘a tegru bo‘lub parastoring,
Aylasun o‘zni hamdamu yoring,

Bu o‘tungkim, ayon qilur bas kin,
Topsun oning zulolidin taskin».

Xoja fahm ayladiki, hol nedur.
Aroda posuxu savol nedur.

Mutahayyir bo‘lub bu suratdin,
Yana dam urmadi zaruratdin.

Buti mahvashkim, oni topti xamo‘sh,
Anga bir onni qildi hamog‘o‘sh.

Ikki chovushi erdi mah siymo,
Noz ila andoq ayladi iymo

Ki, ikov xoja sori bordilar,
Loba ko‘p ko‘rguzub qo‘pordilar

Xilvat ichra tuzub saru korin,
Hamdami qildilar parastorin.

To sahar xoja mastu uy xilvat,
Ne buyurg‘onni bilmadi shahvat,

Charx chun tun livosin etti nigun,
Bo‘ldi tun obnusi sandalgun

Uyqudin anda ochti ko‘zki sipehr
Yorga yoymish edi chu ashi’ai mehr.

Kirdi yodig‘a ul qaziya tamom
Ki, bo‘lub erdi voqe’ andin shom.

Topti o‘zni ajab xijolat aro,
Ko‘nglin ul holdin malolat aro.

Borcha taqdir ila qo‘pub nokom,
Ayladi havz jonibig‘a xirom

Kim, kirib suvg‘a pok g‘usl etgay,
To janobat kudurati ketgay.

Bog‘labon belga sandali fo‘ta,
Urdi chun havz aro kirib g‘o‘ta.

Bosh chiqorg‘och hamul bulog‘ erdi
Kim, yig‘och javfida sug‘a kirdi.

Havldin bo‘ldi har sari nozir,
Bo‘y boshi o‘rnida edi hozir.

Yana bir necha g‘o‘ta ayladi fosh,
Ushbu yer erdi chun chiqordi bosh.

Charxn tannoz ta’n etib asru,
Der edi: «Ul guzarni eltti suv»,

Kavkabin tiyra aylab iqboli,
Chiqti nokomdin o‘lum holi.

Muztaru lol qolib o‘z ishiga,
Holi andoqki bo‘lmasun kishiga.

Bir taraf oncha dardi jon kohi,
Bir taraf noxujasta hamrohi.

Ul uqubat aro urar edi pech,
Holin izhor aylay olmay hech.

Yana ul tosh sori tushti ko‘zi
Ki, bitilmish edi bu chashma so‘zi.

Go‘shasida bitilmish erdi bu so‘z
Ki, burun solmamish edi anga ko‘z

Ki: «biravkim bu simiyo ko‘rdi,
Kiribon suvg‘a yuz balo ko‘rdi.

Chiqqoch-o‘q tutmamoq kerak orom,
Aylamaklik kerak suv uzra xirom.

Bo‘lsa laxte azimatida darang,
Dev ani o‘lturur, yo‘q ersa nahang».

Dedi: «Turg‘um kechib najotimdin
O‘lganim yaxshi bu hayotimdin».

Chunki fikr etti jon aziz erdi,
Ul maqom asru fitnaxez erdi.

Bizzarurat azimat ayladi jazm,
Yeshibon zavraqini qilg‘ali azm.

Ko‘rubon Mudbir anda ko‘p tag‘yir,
Xolin anglarg‘a qildi ko‘p tadbir.

Qilmadi oshkor mutlaq anga,
Bo‘ldi oromgoh zavraq anga.

Bo‘ldi Mudbir dog‘i yana yo‘ldosh,
Buyla yo‘ldosh yo‘lda bo‘lmasa kosh.

Surdilar suv yuziga zavraqni,
O‘zlariga panoh etib haqni.

Muqbili notavon xarob erdi,
Xajr o‘tidin ichinda tob erdi.

Shaynu oshubi erdi hamvora,
Mudbir aylab ishiga nazzora.

So‘rsa erdi, javob bermas edi
Kim, g‘ami sharh etardek ermas edi.

Der edi: «Ey rafiqi zeboxo‘y,
Bo‘lma mendin bu so‘zga posuh jo‘y!

Buki, holimni sharh qilmasmen,
Ayb emas, chun o‘zumni bilmasmen.

Sanga hollmdin gar malolat erur,
Sen muhiqsen, manga xijolat erur.

Qilsa bexudlug‘um seni ranjur,
Ne deyin, chunki borsen ma’zur.

Nafasingni manga diloso qil,
Lutf ila necha.kun muvoso qil.

Baxtdin kom agar bo‘lub hosil,
Bo‘lsa bir kun maqomimiz sohil,

Hajrima xotiringni shod aylay,
Upub ilgingni xayrbod aylay»,—

Deb bu so‘z olig‘a qo‘yub boshin.
Ko‘zidin yummayin to‘kub yoshin,

Zavraq ichra xo‘rush solur edi,
Uti daryog‘a jo‘sh solur edi.

Mudbir ahvolidin bu nav’ ogah
Kim, anga qo‘ydi yuz junun nogah.

Chashma uzra bo‘lur chu devu pari,
Urunub bo‘ldi bu sifat asari.

Ko‘runub bu anga g‘arib nima
Ki, ayon bo‘ldi bir azim kema.

Chun yel o‘z e’tidolidin oshti,
Zavraq ul kema birla yondoshti.

Kemaga qo‘ydilar ikovla qadam,
Bo‘lg‘ali mavj xavfidin beg‘am.

Kema ahli tamom o‘lub edilar,
Jon g‘amidin xalos o‘lub edilar.

Kema ichra yo‘q erdi g‘ayri o‘luk,
Anda sandal yig‘ochidin to‘la yuk.

Mundoq ermishki xusravi Xovar
Ki, emish ul taraf jahon dovar.

Bir qizi bor emish pari yanglig‘,
Ne pari, mehri xovariy yanglig‘.

Shoh umrig‘a zeb ila zayn ul,
Shohg‘a balki qurratul-ayn ul.

Voqe’ ermish sudo’ doim anga,
Ko‘runub umr nomuloyim anga.

Hukamo aylabon ilojin ko‘p,
Kelmay oning mizojig‘a biri xo‘b.

G‘ayri sandal isiki nofi’ o‘lub,
Boshining og‘rig‘ig‘a dofi’ o‘lub.

Bu jihatdin shahi sipehr mahal,
Qasri oliy bino qilib sandal.

Borcha azjosi sandali payvand,
Rif’at ichra nechukki charxi baland.

To tutub mahvash ul uy ichra maqom,
Yetgay andin sudoig‘a orom.

Olam ichra tushub bu ovoza,
Ruhi tujjorning bo‘lub toza,

Anda sandal sotorg‘a jozim o‘lub,
Hind mulkiga borcha ozim o‘lub,

Toshibon oncha sandali xushbo‘
Ki, butub ul imorati diljo‘.

Go‘yiyo ul guruhdin nechasi,
Bo‘lg‘on ish sa’yi kunduzu kechasi

Bu kema ichra topibon orom,
Yuklabon sandal aylamakda xirom,

Kema girdob aro bo‘lub doir,
Yillar ul davrada emish soyir.

Tuganib chun alar zaxirasi pok,
Bo‘lubon kema ahli borcha halok.

Bu mahal yel esib tengiz uza tez,
Zohir aylab tengizda rustoxez.

Bahrni chunki yel qilib raqqos,
Charx urardin bo‘lub safina xalos.

Kirgach ul kemaga iki hamroh,
Bor edi Muqbil ishi nolayu oh.

Tutubon kunje o‘z fig‘oni bila,
Qolibon bahr ichinda joni bila.

Mudbir ul o‘lgan elni sug‘a solib,
Kemau moli ixtiyornn olib.

Kema amvolini qilib o‘zining,
Kemani balki ham bilib o‘zining.

Ul bu amvol zabtig‘a mash’uf,
Yorig‘a yo‘q aning ishida vuquf

Kim, ko‘rundi yiroqtin sohil,
Kema sohilg‘a yetti musta’jil.

Bu tarafkim kema shinovar edi,
Go‘yiyokim diyori Xovar edi.

Shah bukun mayl etib tamoshog‘a,
Aylar erdi nazora daryog‘a.

Ko‘rgach ul kemani dedi: «Yurunguz,
Elidin bir kishini kelturunguz!

Kema kayfiyatini fahm etayin,
Fahm etib, yonib uy sori ketayin».

Ko‘rdilar ikki kimsa erdi qarin
Bu biri shodu ul biri g‘amgin.

Shah so‘zi ul ikovga chun yetti,
Mudbir ul yon ravon xirom etti.

Yer o‘pub aylagach duo filhol,
Shoh aning holatinn qildi savol,

Dsdi: «Tojirmenu tijorat ishim,
Qolmadi bu safarda hech kishim.

Bo‘lubon suv ufunati maqrun,
O‘ldilar borchasi bo‘lub toun15.

Emdikim bo‘ldi manzilim sohil,
Men menu bir qulum oti Muqbil».

Ul bu yanglig‘ surub fusun bila dam
Kim, bo‘la boshladi tanig‘a varam.

Varamidin libosi chok o‘ldi,
Ko‘ksi ham chok o‘lub halok o‘ldi.

Shohni hayrat ayladi ojiz,
Buyla ish ko‘rmagan uchun hargiz.

Muqbili notavonni qildi talab,
Ko‘rgach-o‘q ko‘ngliga yuz urdi tarab.

Olndin hamrahini yoshurdi,
So‘rdi ul so‘zki, yoridin so‘rdi.

Muqbil andoqki bor edi bir-bir,
Qildi ondoqki bor edi taqrir.

Shah dedi, kemau nekim ihmol,
Borchasi bo‘ldi jam’ baytulmol.

Har ne Muqbilg‘akim bayon bo‘ldi,
Chinlig‘i shohg‘a ayon bo‘ldi,

Dedi: «Ahsanta, muxbiri sodiq,
Sidq aro kimgakim desak foyiq,

Tuzlugung ko‘nglumizni sayd etti,
Jonimizni asiri qayd etti.

Ista, bizdin nekim sanga dilxoh»,
Muqbil aylab duo dedi: «K-ey shoh,

Shohning umru johin istarmen,
Charx avjida komin istarmen.

Yana matlub haq ibodatidur
Kim, ulus mujibi saodatidur.

Shoh agar qilsa bandasin ozod,
Tunu kun aylagum duo bila yod».

Chunki Muqbil so‘zi edi dilkash,
Husn xulqiyu husni xulqi xush.

Shah ko‘rub ul sifat hamida xisol
Ki, bashar xaylidin erur bu mahol.

Muqbili xush bayonu zebo chehr,
Uyla garm etti shoh ko‘nglida mehr

Ki, anga xizmatin ruju’ etti,
Shah deganda bu ham shuru’ etti.

Qildi qullug‘ni uyla tab’pazir
Ki, shah etti ani qoshida vazir.

So‘ngra xizmatdin o‘tti poya anga
Soldi davlat humoyi soya anga.

Shah bo‘lub vuslat amrig‘a mashg‘ul,
Oni farzandliqqa qildi qabul.

Garchi ul qildi uzrlar angez
Ki, o‘ti o‘zga barqdin edi tez

Kim, anga qilmish erdi g‘orati hush,
Buti sandal nasimi sandalpo‘sh.

Boqmayin shoh e’tirozig‘a ham,
Qo‘ymay oni o‘z ixtiyorig‘a ham.

Xarj etib maxzan oshkoru nuhuft,
Qurratul-aynin ayladi anga juft.

Kiydurub hulla borcha sandal bo‘y
Kim, parqvash bu ishga qilmish xo‘y.

Qasri sandalg‘a chektilar oni,
Topshururg‘a guli sumansoni.

Chunki boqti hamul g‘aroyib edi
Ki, anga mujibi masoyib edi.

Qasr ul, saqfu ostona ham ul,
Taxt ul, ofati zamona ham ul.

Hayrat o‘ti solib dimog‘iga dud,
Aylab ul o‘t vujudini nobud.

Ohu afgon chekib yiqildi yana,
Joni chiqmoqqa mayl qildi yana.

O‘ziga gar kelur edi gohi,
Yana borur edi chekib ohi.

Atri sandal topib dimog‘i aning,
Yorubon gar ko‘zi charog‘i aning.

Ko‘zin ochqoch yana ko‘rub ahvol,
Nola aylab bo‘lur edi behol.

Ko‘rubon buyla ishqi dilkash anga,
Mehribon bo‘lmish erdi mahvash anga,

Toki tadrij ila topib orom,
Topti mahvash visoli birlan kom.

Lek hayratdin erdi doim lol.
Surdi bir kun buti humoyun fol:

«Kim sanga hayrati erur g‘olib?
Bormen oning vuqufig‘a tolib».

Cho‘n anga nukta yo‘q edi juz rost,
Ko‘rganin sharh qildi bekamu kost.

Shajaru chashma mojarosini ham,
Sandalu qasri simiyosini ham.

Mutabassim bo‘lub buti mahvash,
Anga afsona boshladi dilkash

Kim; «meni xo‘bliq aro taqdir,
Chun jamol ichra qildi olamgir,

Tushti husnum so‘zi jahon ichra,
Ne jahon, balki insu jon ichra.

Manzarimdin o‘tarda nogohe ,
Husnuma vola o‘ldi jin shohi.

Qasr uza tushti jin alolosi,
Meni devona qildi savdosi.

Shahg‘a chun qildim oni jilvanamo,
Boshim ustiga kelturub hukamo.

Yana romiyu sohiri hunariy,
Daf’ etardek ziyoni devu pari.

Qildilar ittifoq ila chora
Kim, alar daf’ bo‘ldi yakbora.

Lek gohe qanot sadosi kelur,
Qulog‘img‘a pari nidosi kelur,

Buyla derlarki, jin shahi yona,
Chunki bo‘lmish g‘amimda devona.

Bahr uza simiyoyi etmishlar,
Manzari dilkushoyi etmishlar.

Sandaliy qasru davrida bog‘e,
Sandaliy taxt uza meni dog‘i,

Sen nechukkim ko‘rub ayon etting,
Manga ko‘rgan kibi bayon etting.

Naqsh qilg‘on emishlar anda tamom,
Ko‘rubon xasta topqali orom.

Sen hamonoki anda yetmishsen,
O‘zni naqshimg‘a vola etmishsen.

Anda vola eding misolimg‘a,
Munda yetkurdi haq visolimg‘a»

Raf’ o‘lub Muqbil olidin mushkil,
Bo‘ldi gulrux xayolidin xushdil.

Kasri sandalda komron bo‘ldi,
To‘ni ham sandaliy nishon bo‘ldi.

Sandal osoyishi ravon angla,
Atri oning hayoti jon angla.

Sandal isinda tek turub bo‘lmas,
Mushkni kimsa yoshurub bo‘lmas».

Chun bu afsona surdi nuktasaro,
Uyudi shah nasimi sandal aro.

[XXVI]

Odina kuni Bahromning kofuriy asvob bila qasri kofurgun ichinda mushkin zulfi kofuriy libos bila taxti oj uzra jomi billuridin bodai kofur mizoj oshom qilg‘oni va ul kofurkorliqdin hijroni harorati taskin topib, o‘z g‘azoli mushkbo‘sidin xabar topqoni

Chunki odina bu rafe’ ravoq,
Qildi toqin sahar gachidin oq,

Solib erdi musha’bidi gardun,
Najm donalaridin og‘zig‘a un.

Subhdin lek uyla jo‘shkurdi
Kim, damidin ul o‘tni sovurdi

Subh savbini gozuri aflok
Mehr sobuni surtubon yudn pok[1].

Shoh aylab libosin oqu harir,
Jilva qildi nechukki mehri munir,

Qildi, olamni yorutub nuri,
Azmi gunbaz saroyi kofuriy.

Hulla birla harprinp buti Chin,
Berib erdi bu rang ila oyin.

Taxti oj uzra shah chu tutti maqom,
Sho‘x ham topti yonida orom.

Yana ishrat uchun tuzuldp asos,
Majlis ahlig‘a oq borcha libos.

Yana bir gulruxi parizoda
Tutti chini qadah bila boda.

Chini erdi valek fag‘furiy,
Chin bukim, rangi erdi kofuriy.

Shoh oqshomg‘a tegru boda ichib,
Lek har kungidin ziyoda ichpb,

Mehr chun dahrdnn yoshurdi nur,
Sochti on charx tomidin kofur.

Yana uyqu nishoti istadi shoh,
Soldilar oq uy ichra masnadgoh.

Hozir zrdi musofiri purdon,
Nuktadin ko‘ngli huqqai durdon.

Qildi bog‘ishda o‘lturub bunyod,
Shah duosinki: «Charxi ko‘hna nihod.

Bu oq uyungga borgoh o‘lsun,
Borgohing jahon panoh o‘lsun!»

Yettinchi iqlim yo‘lidin kelturgan musofirning fasonasigollig‘i

Chun duo qildi dedi farzona
Ki, dey o‘z ko‘rganimdin afsona:

«Menki, tushmish buyon guzor manga,
Mulki Xorazm erur diyor manga.

San’atim anda soz cholmoq ishn,
Bilmayin men kibi ishimni kishi.

Ilmi advoru fanni musiqiy,
Mendin ul ilm ahli tahqiqiy.

Elga ta’lim etmoq virdim,
Kimki ustodi qavm shogirdim.

Nogahbn tushti mundoq ovoza,
El aro bo‘ldi bu xabar toza

Kim, kelur tojiri xitoyi zod,
Bilasi bir kanizi hur najod.

Xojaning moli bahru kondin ko‘p,
Har nekim el gumoni andin ko‘p.

Lek tojnrg‘a onchakim amvol,
Mohvashg‘a yuz oncha husnu jamol.

Bovujudi jamoli fitnafigan,
Bor emish xush navou barbatzan[2].

Bu xabar elni beqaror etti,

Necha kun o‘tti xoja ham yetti.

Qildi Xorazm ahli istiqbol,
Fahm qilmoqqakim nedur ahvol.

Xoja xud bor edi degancha g‘ani,
Zuhdu taqvi aning shioru fani.

Yuzi sajjoda uzra matlai nur,
Mushkining charx aylabon kofur.

Parda ichra mahi falak payvand,
Asli nisbatda xojag‘a farzand.

Xojai bahr kaf bila guhari,
Ul sifatkim, farishta birla pari.

Lek mahvash yuzi niqob ichra,
Mehrdekkim bo‘lur sahob ichra.

Ul niqobi — niqobi kofuriy,
Mehr uzra sahobi kofuriy.

Yo‘q niqobiki, har ne kiygani oq,
Ne kiyar bo‘lsa istabon ani oq.

Har kuni ikki qatla — subh ila shom:
Tuzubon nag‘ma sarvi siymandom

Parda ichra qilib navozish chang
Unun ul chang ila qilib ohang.

Tuzub ul nav’ rud birla surud
Ki, olib jonlar ul surud ila rud.

Pardadin toshqori ulusqa hujum,
Pardagi holi lek noma’lum.

Pardada hol oshkoro yo‘q,
Kishi ko‘rmak tilarga yoro yo‘q.

Subh ila shomqim tarona tuzub,
Xalq faryodi bexudona tuzub.

Elni alhoni notavon aylab,
Notavonlarg‘a qasdi jon aylab.

O‘yla kun o‘tmayinki bpr g‘amnok,

O‘lmag‘ay ohu nola birla halok.

O‘lubon xalq ul navog‘a ko‘chun,
Jon berib balki andoq o‘lmak uchun.

Mulk shohig‘a tegurub noma,
Ki, falak buyla tuzdi hangomy.

Aylay olmay ani tilarga xitob
Kim, erur xoja ham rafi’ janob.

Bernbon o‘z libssig‘a tag‘yir,
Shohni ishq etib faqiru haqir.

Soyirn xalq ichinda pinhoniy,
Shahni ham vola aylab alhoni.

Solibon parda ichra mahramlar,
Zuafodin sanamg‘a hamdamlar.

Husnin anglab navosidin afzun,
Bo‘ldi bu qissa benihoyat uzun.

Qilib ul parda ichra kom tama’.
Vaslin istab shah o‘ldi xomtama’.

Aylab ul nav’ bo‘l’ajab havase,
Soldi dallolalar arog‘a base.

Istabon mohvash bila panvand,
Aylamak xojag‘a o‘zin farzand.

Hosil o‘lmay bu.maqsadi noyob,
Xojadin shahg‘a buyla keldi javob

Kim: «bu so‘zlarki, shohi bandanavoz,
Qildi bu qulg‘a mujibi e’zoz.

Tiyra tufrog‘ni ko‘kka tegurdi,
Zarra qadrin quyoshdin oshurdi[3].

Manga ne hadki shohi davlatmand,
Poyim etgay bu yerga tegru baland.

Lek mundin ham ortuq aylasa jud,
Manga tole’ agar yo‘q ersa, ne sud?

Hosilan bu sanamki mahvashdur,

Juft amridin asru sarkashdur.

Haqki qildi yagonan ofoq,
Juftidits dog‘i oni ayladi toq»[4],

Dedi ulkim: «Aning shiori bor,
Shoh hokimdur, ixtiyori bor».

Shah muni tutmayin musallam hech,
So‘zda ko‘p tushdi tob birlan pech.

So‘z ko‘p ummidu biym birla dedi,
Posuxi xojaning hamul so‘z edi.

Ko‘rdikim, aylar oni ishq halok,
Uzi mag‘lubu ishq edi bebok.

Shahvat oni chu beqaror etti,
G‘azabu zulm oshkor etti.

Hukm qildikn, bordilar xashga,
Shahg‘a andoqki bor edi mayli.

Yuklabon hurning amorisnn,
Xojaning lu’bati hisorisyn.

Eltibon shohi tiyra roy sarn,
Moyil aylab haramsaroy sari.

Qasr ichinda tushurdilar filhol,
Shahni mag‘lub etib xayoln mahol.

Azm qildi sanam sori xushdil,
Chun bu holatni bildi mohi. chigil:

Changini qo‘lg‘a olib ayladi soz,
Chang ila nag‘ma ayladi og‘oz.

Nag‘ma ul nav’ oshkor etti
Kim, eshitgach shah o‘zidyn ketti.

Yetsa har kimsaning qulog‘ig‘a bu,
Iiqilib eltibon ani uyqu.

Chun ulus borcha masti xob bo‘lub,
Sho‘xqa uy sori shitob bo‘lub.

Shoh chun uyg‘onib sipoh bila,

Hayrat aylab sipahni shoh bila.

Ko‘zlaridin yubon chu uyquni,
Kelturub yona sho‘xi joduyi.

Yana ul nav’ nag‘masoz aylab,
Uyqu ko‘zlarga turktoz aylab.

Yana aylab sanam uyiga xirom,
Tutubon pardasi aro orom.

Necha qatla shah etti uyla jadal,
Anga mahvash keturdi buyla badal.

Oqibat iffati muassir o‘lub,
Shah ishidin ramida xotir o‘lub.

Xoja olig‘a keldi lutfomez,
Boshlabon yuz hadisi uzraigez,

Bazm tartib etib ayoq tutti,
Ota aytib ani quloq tutti.

Oyg‘a ham infiol etib izhor,
Qilg‘onidin malol etib izhor.

Parda toshida uzrxoh bo‘lub,
Uzr ayturda xokroh bo‘lub.

Tutubon chun bu mehr aylab fosh,
Ikki dunyoda oni qiz qardosh,

Ota muni, singil debon oni,
Aylab ulcha rioyat imkoni.

Sho‘x chun shohdin bo‘lub emin.
Bo‘lubon ul diyor aro sokin.

Xoja bog‘i yasab bihishtoso,
Anda bir qasri toqi gardunso.

Yana ul kavkabi saodat uchun,
Yasamish xujrae ibodat uchun.

Moh kofurgun qabo payvast,
Bo‘lub ul hujrada xudoyparast.

Bori kiygan hariri subh nishon,

Ko‘zi tong otqucha sitorafishon.

Tengriga tunu kun munojoti,
Birov ummidi birla avqoti.

Lek oni kimsaga ayon qilmay,
Chun ayon qilman ul kishi bilmay.

Subh bo‘lg‘och yana surud chekib,
Nag‘ma birla Navoiy rud chekib.

Ham aning rudi ishtiyoqangez,
Ham surudi kelib firoqomez.

Bir nafas chunki elni zor qilib,
Savti tosh ko‘ngli ichra kor qilib.

Yana toatqa yuz qo‘yub to shom,
Shom aylab ham ul ishiga qiyom.

Perda toshida elga nolau oh,
Shah dag‘i anda yer tutub gah-goh.

Ul garsyibni istimo’ aylab,
Hush aning ko‘nglidin vido’ aylab.

Yasabon xoja xoni mehmoni,
Ulcha bo‘lg‘oy tgkalluf imkoni.

Ko‘rguzub yuz tuman latofat ila,
Uzatib shohni ziyofat ila.

Xojaning sudu moyasig‘a gazand
Yetkurub, ikki bul’ajab farzand.

Menki ul shahr nag‘masozi edim,
Bazmlar dostonnavozn edim.

Ham kunum lahni rud birla o‘tub,
Ham maoshim surud birla o‘tub,

Chunki ul zohir etti rudu surud,
Ofiyat mendin ayladi padrud.

Topmadim eldin iltifot o‘zga,
Talx bo‘ldi manga hayot o‘zga.

Chun ishim muxtal o‘ldi yakbora,,

Ayladim o‘z ishimga bir chora:

Ayladim rag‘bat ul qadar kofur
Kim, haroratdin aylagay mahjur.

Rajuliyat chu salb bo‘ldi tamom5,
Xoja dargohi sori urdum gom.

Xoja mahvash harimida edi shod
Kim, yiroqroqtin ayladim faryod.

Istadi xojai farishta xisol,
Parda ichra nigori hur, misol.

So‘rdilarkim: «Nedur bu faryodishu
Kim senu knmdin o‘ldi bu doding?»

Ayttim: «Zulm sizdin o‘ldi: manga,
Sen otou bu qizdin o‘ldi manga»

Dedilar: «Tuhmat etma, ey mazlum
Ki, emas bizga zulm da’bu rusum!

Tonimoqta magar yangilmishsen,
Uzga el bizni fahm qilmishsen».

Dedim: «Andoq emas, so‘rung bir-bir,
To qilay har ne qildingiz, taqrir.

Qnlingiz chora bersangiz insof,
Yo‘qsa torting so‘zumga hukmi gazof»6.

Dedilar «Ayt».— Ayladim og‘oz,
So‘zni avval duodin ettim soz.

So‘ngra holim dednm shitob etmay,
So‘z adosida iztirob etmay.

Kulubon tuttilar musallam ani,
Xoja ham, sarvi lolarux ham ani.

Toki bu yerga yetti so‘z oxir
Ki, murodimni ayladim zohir

Ki: «tilarmenki ulcha bo‘lsa hayot,
Ushbu dargahda surgamen avqot

Ki, ishim g‘ayri lahnu rud ermas,

Uzga ish shug‘li dast ham bermas.

Qut bersa farishta ehsoni,
Quti ruh o‘lsa hur ilhoni[7].

Buyla ta’limkim erur havasim,
Mingidin birga bo‘lsa dastrasim.

Umrum ar Nuh[8]din kam ermasdur,
Hosili umr ul manga basdur.

Menki bu nav’ ko‘rdungiz ojiz,
Yo‘q bu fan ichra men kibi hargiz.

Bu mamolikda kimga bu ish vird,
Borcha bordur manga kamin shogird.

Bor ekandur mening qoshimda zabun,
Arzi musiqiy etsa Aflotun.

Lek bu ishki, emdi bo‘ldi ayon,
Sabtidin ojiz angla kilki bayon

Kim, ko‘rubtur chu nag‘mai tuzmak,
Gah qilib qatl, goh tirguzmak.

Lahnkim topti moyai e’joz,
Andin o‘ldi mening ishim nosoz».

Ko‘rdilar chun bu ajzu xorlig‘im,
Asar ettn alarg‘a zorlig‘im.

Lutf ila dilnavozlig‘ aylab,
Holima chorasozlig‘ aylab,

Dedi xojaki: «Yerimiz bo‘lsang,
Soz ila g‘amgusorimiz bo‘lsang,

Xud maishat sanga erur hosil,
Lek bir muddao erur mushkil.

Sarvi gulruxg‘a xizmat etmak ham
Ki, yaqin kelmas anda nomahram».

Dedi: «O‘zumni mahram aylabmen,
Sizni ul ishda beg‘am aylabmen.

Hunar ummididin bo‘lub ma’yub,

Rajuliyatni qilmisham maslub.

Oncha kofur ittifoq ettim
Ki, havo maylini yiroq ettim.

Chun erur ushbu parda kofuriy,
Ham bu rang ichra parda masturi.

Manga ham o‘zni qilg‘ali hamrang,
Bo‘ldi kofur jonibi ohang.

Bo‘lmasam ushbu pardadin mahjur,
Bir kamin bandamen otim Kofur»9.

So‘z dedim chun bu nav’ ado bnrlan,
Xojau sarvi mahliqo birlan.

Hayrat aylab, chu qildilar taftish,
Angladilarki, voqe’ erdi ul ish.

Iltifot ettilar nihoyatsiz,
Ko‘rguzub xulqu lutf g‘oyatsiz.

Bo‘lubon lahzai ishimda malul,
Xizmatim ikkisiga tushti qabul.

Xizmat amrida ul sifat bo‘ldum
Ki, ikkisiga multafat bo‘ldum.

Pardada goh xojag‘a damsoz,
Parda keynida oyg‘a ham hamroz.

Chun bor erdi munosabat mavjud,
Asru ko‘i iltifot tutti vujud.

Mohrux chun tuzar edi nag‘amot,
Meni bir hayrat aylar erdi mot:

Neki abyoti jonfizosi edi,
Borchasi dardu hajr adosi edi.

Nag‘mag‘a kirsa har tarona anga,
Nolalar erdi oshiqona anga.

Angladim xilvat ichra ham oni
Ki, base yig‘lar erdi pinhoni.

Asru ko‘p muztar aylasa edn g‘am,

Parda keynida mei ednm mahram.

Har nechuk so‘zkn, qnlsa erdi xayol,
Mendin ul so‘zni aylar erdi savol.

Bilganimcha javobin aytur edim,
Bori so‘zning savobin aytur edim.

Tunlar ushgudyan o‘lsa begona,
Manga der erdi: «Ayt afsona».

Qaydakim bo‘lsa erdi sharhi firoq,
Yig‘lar erdi yagonai ofoq.

Buyla ahvolidin taaqqul ila,
Jazm bo‘ldi manga taammul ila

Ki, parivashki zoru mahzundur,
Go‘yiyokim birovga majnundur.

Hajr xori ichin chu kovish etar,
Savt ila toshqori tarovish etar[10].

Chekmasa nag‘ma tunu kun oni
Kuydurur ul sharora pinhoni,

Holi chun mundoq erkanin bildim,
Andin anglarni orzu qnldim.

Aytur erdim hadis har soridnn,
So‘z o‘tar erdi xayru shar soridnn.

Toki toptim o‘zumga behad rom,
Tavsani tab’ida base orom.

Buyla holatda dedim: «Ey mahvash,
Tengri tutsun hamesha ko‘nglung xush!

Xotiring qayg‘udin yiroq bo‘lsun,
Aysh har lahza yaxshiroq bo‘lsun!

Mushkiledur manga qilaymu savol».—
«Qil!»—degach, so‘znn boshladim fnlhol

Kim: «necha vaqt erurki bandangmen,
Mehrdek xoki rahfigandangmen[11].

Kuzaturmen hamesha holing ne?

Aysh yoxud g‘amu maloling ne?

Har tarafkim yetibdurur ko‘'nglum,
O‘yla ma’lum etibdurur ko‘nglum,

Kim, sening bir g‘ami nihoning bor,
Xalasidin xaroshi joning bor[12].

Anga bois birov muhabbatidur,
Balki anduhu dog‘i furqatidur.

Ki, chu andin yetar alam chekmak,
Da’b etarsen surudi g‘am chekmak.

Uzni mashg‘ul etib tarona bila,
Nola aylarsen ul bahona bila.

Chun ko‘ngul sharhi holi aylarsen,
Xasta ko‘nglungni xoli aylarsen.

Manga bu g‘amni oshkor etsang,
Meni bu sirda rozdor etsang.

Toki bo‘lg‘ay hayotim imkoni,
Kimsa mendin eshitmagay oni.

Lek mumkindurur davo qilurum,
Sa’y etib hojating ravo qilurum».

Chun eshitti so‘zum buti gulrux,
Fikr etib buyla aytti posux

Kn: «bu so‘zkim deding yiroq ermas,
Rostdin nukta yaxshiroq ermas.

Yaxshi bo‘lmish nshim sanga ma’lum,
Lek sharhin sen aylamak mafhum.

Xirad olinda nomuvofiq erur,
So‘rmamoq sendin oni loyiq erur.

Sanga yo‘q sud anglamoq oni,
Manga yuz ming baliyat imkoni.

Ishki tahqiqi bejihat bo‘lg‘ay,
So‘rmoq onn ne maslahat bo‘lg‘ay?

Munda gar istasang o‘zungga nuzul,

Ikki ishdin birini ayla qabul:

Yo bu taftish tarkini etgil,
Yoki bilgach boshing olib ketgil,

O‘ylakim bo‘lmag‘il bu vodida,
Balki bu mamlakat savodida».

Garchi ul nuktadin yetishti haros,
Lek jon qasdi ayladi vasvos.

Bir necha kun kezar edim g‘amgin,
Topa olmadi xotirim taskin.

Ham zamirimni g‘amkash etti bu fikr,
Ham dimog‘im mushavvash etti bu fikr.

Chunki sabru qarorsiz bo‘ldum,
Oqibat ixtiyorsnz bo‘ldum.

Yana xilvat topib duo qildim,
Sudi yo‘q mojaro ado qildim.

Ki: «Xayolimda fikr o‘lub pesha,
Meni savdoyi egti andesha.

Chun hadisingni istimo’ etayin,
Boshim olib qayoi desang ketayin!»

Dedi mahvash: «G‘arib zrur bu so‘zung
Ki, tilarsen balo o‘zungga o‘zung.

Shahrda turmasingg‘a paymon qil,
Boshins olib ketarga aymon qil».

Xotirig‘a ne tavrkim yetti,
Ahd qildim nechukki amr etti.

Ko‘nglida vahm qolmagach yona,
Mahvash og‘oz qildi afsona

Ki: «meni chun g‘amin xayol ztting,
Ul g‘amimg‘a jihat savol etting.

So‘zni avvaldin etmasam marqum,
Yaxshi bo‘lmas g‘amim sanga ma’lum.

Bilki, Chin mulkidur diyor manga,

Utubon anda ro‘zgor manga.

Ikkn xon kinu razmidin taqdir,
Tifl ekanda biravga qildi asir.

Bay’ima xoja mushtari bo‘ldi,
Bandasi mehri xovariy bo‘ldi.

Garchn mundoq azizdurmen anga,
Sotqun olgan kanizdurmen anga,

Chunki yo‘q erdi xojag‘a farzand,
Misli farzand qadrim etti baland,

Chun unum dilkash erdi, lahjam xush,
Chekar zrdim taronai dilkash.

Hukamokim bu fanda mohir edi
Kim, mahorat alarda zohir edn.

Kelturub uyga ko‘p rioyat etib,
Judu ikrom benihoyat etib.

Ul qadar sa’y ayladi mahu sol
Kim, manga kasb bo‘ldi muncha kamol.

Hosilim bo‘ldi tortmoqqa nag‘am,
Muzhiku mubkiyu munavvim ham[13],

Unum ovozasi jahon tutti,
Changim ovozi osmon tutti.

Husn xud beqiyosu andoza,
Bo‘ldi ovoza uzra ovoza.

Eshitib borcha ahli johu tamiz
Kim, bor ermish birovda buyla kaniz.

Bo‘ldnlar naqdsanj bay’im uchun,
To‘ktilar molu ganj bay’im uchun.

Har tarafdin chu mol rez etti,
Xoja o‘z farzandini kaniz etti.

Kecha ko‘prak ko‘rub Xaridorim,
Tezrak aylar erdi bozorim.

Chinda bu nav’ sho‘r ila g‘avg‘o,

Har kishining boshida bir savdo.

Chinda bor erdi bir ajab naqqosh,
Sun’ naqqoshidek jahon aro fosh.

Ishi monandsiz, oti Moniy.
Ul yozib suratnmni pinhoniy.

Safar etmak uchun o‘zin tuzmnsh,
Bir shahanshahg‘a oni ko‘rguzmish

Kim, jahon mulkn ichra har kim shoh,
Bor emish anga bandai dargoh.

Shoh suratg‘a mayl etib paydo,
Balki bo‘lg‘on emish ko‘rub shaydo.

Uylakim topibon amin kishilar,
Pok payvandu xurdabin kishilar,

Yiborib Ching‘a sho‘r solmoq uchun,
Bir kanizakni sotqun olmoq uchun,

Bir xaridor edi Xito xoni,
Hukm birla yiroq etib oni.

Bay’ etib xojaning mizoji bila,
Necha birla Xito xiroji bila.

Shod o‘lub baxtdin kushod topib,
Yondilar istagan murod topib.

Farz yo‘l qatini bilurlar edi,
Ikki manzilni bnr qilurlar edi.

To meni shohg‘a keturdilar,
Durni daryo sori yeturdilar.

Yetti chun zarra mehri anvarg‘a,
Banda sultoni bandaparvarg‘a.

Shoh ul elni beniyoz etti,
Olam ahlida sarfaroz etti.

Vatan etti manga shabistonin,
Ne shabistonkn, ravzai jonin.

Andoq o‘ldiki, mensizin bir dam,

Tiyra erdi anga yorug‘ olam.

Umridin hosili jamolim anga,
Balki umri abad visolnm anga.

Ish anga ishratu shikor erdi,
Gashti sahrou lolazor erdi.

Chopibon ko‘hu dasht sori samand,
Go‘r bo‘ynig‘a solur erdi kamand.

Har qayon chopsa go‘r po‘ya sutur,
O‘lar erdi suturi olida go‘r.

Lolagun go‘rni shikor aylab,
Qonidin yerni lolazor aylab.

Lolazor ichra chun ichib mayi nob,
Go‘r eti erdi bazmi ichra kabob.

Xoh shahr ichra, xoh dasht ichra,
Xoh oromu xoh gasht ichra

Mensizin yo‘q edi dame komi,
Kom yo‘q, xotirining oromi.

Bo‘lmasam hamrah urmay ul bir gom,
Men navo chekmay, ichmay ul bir jom.

Men qayu nag‘makim ado aylab,
Ul chekib ohu jon fido aylab.

Dasht aro sayr qilsa, yonida men,
Shahr aro xilvatu nihonida men.

Olmayin ko‘z dami jamolimdin,
To‘ymayin bir nafas visolimdin.

Oqibat bo‘ldi ul sifat mag‘lub
Kim, men erdim hayotidin matlub.

Yetti ul yerga ishki xaylu sipoh,
Qo‘ydi navmidliqqa yuz nogoh.

Ki, alardin yo‘q erdi shahg‘a vuquf,
Kecha-kunduz manga edi mash’uf.

Onchakim shah manga edi moyil,

Xasta ko‘nglum anga edi moyil.

Vaslin istarga ixtiyorim yo‘q,
Hajrida lahzai qarorim yo‘q.

Shavq o‘ti ikki yondin andog‘ tez
Ki, bo‘lub shu’lasi sipehrsitez,

Shohdin iltifoti nomaqdur,
Qilg‘on erkondurur meni mag‘rur.

Men kanizi siyohbaxti laim,
Ham siyahbaxtu ham siyoh kalim.

Shahdin ul bandalikki ko‘rgaymen,
Havsala qaydakim singurgaymen.

Har nekim nutqum aylar o‘lsa bayon,
Bor emish boshidan-ayoq hazyon.

Bir kun ul nav’ voqe’ o‘ldiki shoh,
Ovda erdiyu men anga hamroh.

Mast edi ul, erdi bodaparast,
Lek men xudparastliqdin mast.

Shah etib bir kiyik sari ohang,
Chapig‘a yo o‘ngig‘a oldi xadang.

Dedi: «Chun raxshim ul taraf surayin,
Ani har nav’kim desang urayin».

Men dedimki: «Qo‘lin shikil etgil,
Ham yiroqtin-o‘q aylagil binsmil»[14].

Bilgach ul so‘zni xotiri poki,
Tikti ikki qo‘lin otib xoki.

Chunki soldi ikki qo‘lig‘a shikol,
Kaybur otib bo‘g‘uzladi filhol.

Qildi bir ishki qilg‘oli oni,
Odamizodning yo‘q imkoni.

Kerak erdiki jon fido qilsam,
Shastining muzdini ado qilsam,

Emdikim mendin istadi insof,

Botlabon men siyohbaxt gazof.

Aqldin jahl sori qaytibmen,
Ul qadar hashvu harza aytibmen[15]

Ki, agar adl ila qilib chora,
Meni qildursa erdi yuz pora.

Deganimga jazo emas erdi,
Qilg‘animg‘a sazo emas erdi.

Anda ham qahr tig‘ini surmay,
Mendek o‘lturgulikni o‘lturmay,

Bog‘latib soldi bir biyobonda,
Ki, qazo yetsa o‘lgamen onda.

Qahr ila mast qo‘ndi shahrg‘a yuz,
Toki o‘tti iki kecha-kunduz.

Xojakim, deb edn meni farzand,
Lek sotib edi uzub payvand.

Xotiri qolib ishtnyoqimg‘a,
Tuza olmay g‘amu firoqimg‘a.

Meni ko‘rmak uchun bo‘lub joznm,
Bo‘lg‘on ermish Xitoydin ozim.

Manga solg‘ondi jahl buyla xato,
Ikki manzilg‘a yetgan ermish ato.

Ul iki kunki, men edim mag‘zub,
Xojag‘a ko‘rmagim bo‘lub matlub.

Surar ermish faras qilib shabgir,
Tiyfa ermish kecha nechukkim qir[16].

Urkudab yo‘ldin oti chiqqon emish,
Bir iki qul bila oziqqon emish.

Surubon vodiyu biyobong‘a,
Yuz mashaqqat aro yetib jong‘a,

Ul qaro tunda baxti bedori,
Solg‘on ermish ani mening sori.

Tiyra tun chun manga yaqin yetmish,

Xojag‘a uyqu asru zo‘r etmish.

Tushubon bormish uyqug‘a bir dam.
Chun ko‘z ochmish yorub emish olam.

Yonida yuz qadamg‘a yoqin yo‘l,
Ittifoqo nazora aylamish ul.

Dasht aro bir qaro ko‘runmish anga,
Bir qaro dasht aro ko‘runmish anga.

Kishidekkim g‘ulula band o‘lg‘ay,
Bor bo‘yida xami kamand o‘lg‘ay[17].

Aylayin deb haqiqatin ma’lum,
Qilmish ul sori xoja ranja qudum.

Yetsa ko‘rmish zaifai zori,
Har sari mo‘ tanida ozori.

Bog‘lanib sochining kamandi bila,
Yetibon dasht o‘za bu bandi bila.

Rahm etib yeshgali uzotmish ilik
Ki, o‘lukmu ekin bu, yo‘q ersa tirik?

Chunki ta’jil ila yeshib oni,
Yuzida garchi yo‘q emish qoni.

Bo‘yu boshi manga shabih ermish,
Ko‘zu qoshi manga shabih ermish,

Ayog‘ ostinda zulfi pomoli,
Zaqani xoli la’lining xoli.

Xoja bilmayki mast erur, yo sog‘,
Topmay uyqudadurmu, yo uyg‘oq.

Hardam ul hayrat oni lol aylab,
Har zamon o‘zga bir xayol aylab.

Xojaning buyla ibtilosi chog‘i,
Ko‘runub korvon qarosi dog‘i.

Yiborib bir qulinki elni surub,
Kelturub ul maqom aro tushurub.

Necha qiz borcha hamdamu yorim,

Zuafodin necha parastorim.

Yetgali xizmatimg‘a jon birla,
Kelgan ermish bu korvon birla.

Xoja ul borchani qilib hozir,
Manga qilgan emish borin nozir.

Alar anglab nishonalar birla,
Navha tortib taronalar birla.

Yuzni yirtib, yaqoni chok aylab,
Darddin navhai halok aylab.

Xojai kordonu farzona,
Bo‘lub ul hayrat ichra devona.

Dard ila navhai g‘amim tutubon,
Yig‘labon zoru motamim tutubon,

Lek fahm aylamayki hol nedur?
Mehri umrumg‘a bu zavol nedur?

Asou ojiz bo‘lub bu suratdin,
Ashk ila yub meni zaruratdin.

Kafan aylab harir ila sayfur,
Sepibon ul kafan aro kofur.

Chun meni chirmab ul harir bila,
Oni xushbo‘ etib abir bila.

Chun sepilgach abiri nob anda,
Sepilib dam-badam gulob anda.

Tanki, o‘lgan kibi emish betob,
Chun topib nafhai abiru gulob.

Yuzlanib za’fliq dimog‘ima hush,
Nafas o‘lmish tanimg‘a hamog‘ush.

Chun alar fahm etib hayot manga,
Naqdi jon aylabon zakot manga.

Yuzlarin surtubon ayog‘img‘a,
Yaxshi islar tutub dimog‘img‘a,

Der emish har bir o‘zga yanglig‘ so‘z

Ki, o‘zumga kelib, ochibmen ko‘z.

Chun ko‘zum tushti notavonlarg‘a,
Mehrparvard mehribonlarg‘a.

Ayttim: «Munda turmayin yurunguz,
Qo‘chubon jahd aylabon surunguz

Kim, bu manzil mahalli ofat erur,
Jonsiton vodiyi maxofat erur».

Ko‘ch o‘lub chunki nola chekti diro,
Manga yer bo‘ldi bir amori18 aro.

Tomizib gohi og‘zima sharbat,
Gah ravoyih bila berib quvvat.

Yurubon yo‘l iki kecha-kunduz,
Qo‘ydi sihhat mening mizojima yuz.

Kololar chun horarg‘a yovushti[19],
Xoja bir chashma boshig‘a tushti,

Sabza uzra yasaldi koshona,
Zeblig‘ borgohu shamiyona.

Yasabon taxt uza rafe’ maqom,
Manga berdilar ustida orom.

Kelib olimg‘a xoja o‘lturdi,
Sharhi holimni mo‘-bamo‘ so‘rdi.

Men dog‘i ul sifatki, voqif edim,
Borin andog‘ki voqe’ erdi, dedim.

Xoja bir dam boshin tutub qoldi,
Yana bir dam boshin quyi soldi.

Anga men chunki sharhi hol ettim,
Holin oning dag‘i savol ettim.

Holin ul ham dedi, nechukki edi,
Qissasi bor edi, nechukki dedi.

Nazar etmay zamona g‘amlarig‘a,
Shukr deb tengrining karamlarig‘a.

Anda chun bnr kun o‘ldi osoyish,

So‘z yuziga berildi oroyish

Ki chu aytildi, «har jihat emdi,
Ne durur ishga maslahat emdi?».

Men dedimkim: «Agar kaniziga shoh,
G‘azab etti xudoy erur ogoh.

Bor edim ulcha bo‘ldi izhori,
Yuz tuman onchaning sazovori.

Chunki shah kinu qahrini surdi,
Tengri asradi gar ul o‘lturdi.

Kishi o‘lgonga tig‘i kin surmas,
Bir o‘lukni ikita o‘lturmas.

Bu kafankim, libosim aylabsiz,
Xil’ati mavtu yosim aylabsiz.

Kiyibon dargahiga qo‘ysam yuz,
Aytsam bu fasona ravshanu tuz

Ki: «Gunohiki men qilib erdim,
O‘ltururdek edim, bilib erdim,

Adl ila shoh hukmi qatl etti,
Neki qilmish edim—jazo yetti.

Yangi jon manga berdi ersa xudo,
Ani ham kelmisham qilurg‘a fido.

Qatl agar qilsa ham figandasi men.
Afv ham aylar ersa, bandasi men.

Jurmum o‘lsa o‘zi panohim erur,
Karamu lutfi uzrxohim erur.

Mundoq etsak bu qissag‘a tadbir,
Hech shak yo‘qki shohi olamgir.

Afv rasmin rioyat etgusidur,
Karami benihoyat etgusidur».

Men bu so‘zni chu ayladim iyrod,
Xojau xalq qildilar faryod

Kim: «Xatodur bu ra’ykim qilding,

Xiradingdin magarki ayrilding?

Yova desen! O‘zungdamu yo‘qsen?
Yoki xoni hayotdin to‘qsen?

Shahki, bir so‘z uchun to‘kar qoning,
Yana qilmoq nedur, fido joning?

Shoh bir shu’lai furuzondur,
Har kishiga yetishsa so‘zondur.

O‘t aro ixtiyor ila surmak,
Bahra bermas, bag‘ayri kuydurmak.

Shohkim buyla tangdil bo‘lmish,
G‘azabi o‘ti mushtail bo‘lmish.

Qochmoq andin savob erur bu dam,
Necha andin yiroq — ofat kam.

G‘azabig‘a tugangach andoza,
Har taraf yetgusidur ovoza

Kim, bu ishkim sanga ravo ko‘rdi,
Jonig‘a yuz balo davo ko‘rdi.

Andin anduh ila nadomati bor,
Yoki aysh ichra istidomati bor.

Nodim o‘lsa iloji osondur,
Boribon qaytmoq ne nuqsondur.

Bor esa qilg‘onida isrori,
Jonni qutqorg‘on o‘lg‘abiz bori»[20].

Xoja so‘zni tugatmak erdi hamon
Ki, hadisin begandi yaxshi, yomon.

So‘zga bu nav’ chun qaror o‘ldi,
Maslahat bir sari firor o‘ldi,

Chun yiroq erdi kishvari Xorazm,
Qildilar ul taraf azimat jazm.

Men chu shahdin bu nav’ ayrildim,
Hajrida qolmog‘um tirik bildim.

O‘lgan-o‘q ayladim o‘zumni gumon,

Hajr voqe’ hamonu marg hamon.

Ul kafankim, libosim o‘lmish edi,
Mujibi ehtibosim o‘lmish edi.

Ani kiymak tanimg‘a fan bo‘ldi
Ki, o‘luk kisvati kafan bo‘ldi.

Menki, bo‘ldum visoli mahjuri,
Kafanimdur libosi kofuriy.

Bot to‘kulmas uchun tani ranjur,
Sepilibdur kafanda ham kofur.

To bu kishvar hududig‘a yettuk,
Toki bu shahr aro nuzul ettuk.

Gar yiroqsen, yo‘q ersa, hamrahsen,
Bori bo‘lg‘on ishimdin ogahsen.

Bu shah olinda muncha yolg‘onim,
Anga yuz iztirob solg‘onim,

Demagilkim, ko‘ngul havosi edi
Qi, valine’matim vafosi edi.

Chun sanga sirrim oshkor ettim,
Sen dog‘i qil, nekim qaror ettim,

Shartkim aylading— vafo etgil,
Bu diyor ichra turmayin ketgil».

Men simo’ aylagach bu nav’ surud,
Sarvi gulruxqa ayladim padrud[21].

Mulk bar mulk tutmayin orom,
Aylabon yo‘lni qat’ gom-bagom.

Kishiga zohir etmadim bu roz,
Munga tegruki shohi bandanavoz.

Hukm qildiki: «Ayt afsona!»
Mundoq afsona topmadim yona.

Ham ko‘rub buyla qasri kofuriy,
Yodima kirdi ul buti huriy

Ki, firoq ichra bo‘lg‘ali ranjur,

Bu[22] sifat hulla aylamish kofur.

Yo‘qki, kofurgun kafan qilmish,
Anga kofur urarni fan qilmish.

Ulki, olam aro ajoyibdur,
Bo‘lsa bu qasr aro munosibdur».

So‘zga berguncha qissago‘ anjom
G‘oyibidin nishon topib Bahrom —

Hush yuz qatla tark qilmish edi,
Yuzdin ortuk o‘lub tirilmish edi.

Ushbu afsonadin o‘lub, yona
Tirguzub oni ushbu afsona.

Noladin asrab o‘znikim nogoh,
Bo‘lsa rovin fig‘onidin ogoh.

Aylasa bir nafas fasonani bas,
Anga bog‘lang‘ay o‘zga rohi nafas.

Deguchi chun dedi fasonani pok,
Ko‘kka tortib fig‘oni otashnok,

Chorlabon nuktago‘ni chun quchti,
Bulbuli ruhi go‘yiyo uchti.

Aning obi hayotdek so‘zidin,
Bordi o‘lgan kishi kibi o‘zidin[23].

Kimni behush etar bu afsona,
O‘ziga xud kelib netar yona?

[XXVII]

Baxrom g‘oyibidin nishon topib, o‘zdin g‘oyib va benishon bo‘lub, Xorazm mulkiga nishon yiborib, xojai farzona bila gavxari yagonani tilatib, alar kelguncha o‘zi dag‘i o‘tru chiqqoni va subx anfosi masixlaridek o‘luk tang‘a ruh kiyurgoni

Chunki ul kecha shohi shohnishon,
G‘oyibidin bu nav’ tolti nishon,

To sahar beqaroru bedil edi,
Uylakim saydi nimbismil edi[1].

Shavq o‘tig‘a kuyub nechukki xase,

Betahammulluq aylar erdi base[2].

Shevasi iztirob qilmog‘liq,
Goh qo‘pmoq, gahe yiqilmog‘liq.

Topsa erdi buzuq mizoji qaror,
Buyurur erdi qissag‘a takror.

Ishi chun qilg‘anini bilmak anga,
Goh o‘lmak, gahi tirilmak anga,

Hajr anduhn chun qilib behol,
Holiga kelturub umidi visol.

Ne deyin hajrdin nelar ko‘rdi,
Kim, ul oqshomni tongg‘a tegurdi.

Oncha qildi tirilmaku o‘lmak
Ki, padid o‘ldi subhg‘a kulmak.

Subhg‘a chunki bo‘ldi kulgu padid,
Damidin yondi shu’lai xurshed[3],

Shohning itti hosil oromi,
Qildi mayl andakim Diloromi.

Ul taraf jazm qildi azm etmak,
Toki Xorazm haddig‘a yetmak.

Bo‘lub arkoni davlati moni’,
Necha kun sabr ila qilib qoni’,

Dedilar: «Azm qilmamoq avli
Ki, erur shahg‘a za’f mustavli.

Garchi muhlikdurur firoq asru,
Lek bu yo‘l erur yiroq asru.

Bo‘lmag‘ay ranj chun shadid o‘lg‘ay,
Sihhat asbobi nopadid o‘lg‘ay»[4].

Hukamo ham kelib alar bila rost,
Qildilar shahg‘a yer o‘pub darxost

Ki: «Necha shahg‘a ishqoyindur,
Lek ko‘h viqoru tamkindur[5].

Tog‘ oyini istiqomat o‘lur,

Chun taharruk topar qiyomat o‘lur6.

Necha kun ko‘nglunga tutub g‘amni,
Tutqil oromu buzma olamni!»

Kishilar topti oqibat ta’yin,
Charx sur’at valek mehroyin.

Xojag‘a noma istimolat ila,
Oyg‘a ham, lek bas xijolat ila

Kim: «Bu yanglig‘ xabar eshittuk jazm
Ki, bor ermish makoningiz Xorazm.

Bu xabardin agarchi bo‘lduq shod,
Yetti yuz nav’ bandimizg‘a kushod.

Lek holatni anglag‘an hangom,
Tutmangiz anda bir nafas orom.

Kecha-kunduz demay xirom qiling,
Uyquni biz kibi harom qiling».

Shoxning[7] ruq’asida pinhoni
Tomizib ashkdin bog‘ir qoni

Ki: «Firoqing ichimni qon qilmish,
Ani ko‘z yo‘lidin ravon qilmish,

Kelki aylay sanga fido jonim,
Yo‘qsa bo‘ynungg‘a bo‘lg‘usi qonim,

Furqat ichra chiqorma jonimni,
Dashna urmay oqizma qonimni.

Kelki chiqsun qoshingda jonim xam,
Yana oqsun yo‘lungda qonim ham.

Xajr tig‘ini jonima surma,
Jon berurdin burunroq o‘lturma.

Sayr aro mehri xovariy yanglig‘,
Manga kelgil uchub pari yanglig‘.

Garchi o‘lturmak aylading manga fan,
Kelu ko‘r, bo‘ynum uzra tig‘u kafan.

Gar qoshingg‘a yeturmadim o‘zni,

Orazingg‘a yorutmadim ko‘zni,

Aylama haml komronliqg‘a,
Hukm qil oni notavonliqg‘a

Ki, firoqing‘a to asir o‘ldum,
Za’fdin ul sifat haqir o‘ldum.

Ki, suv ichmak manga ne imkondur,
Tomizurlar valek ul qondur.

Buyla majruhu notavondurmen,
Notavon jismu xasta jondurmen.

Kelu o‘lg‘on tanimg‘a jon bo‘lg‘il,
Jismima moyai ravon bo‘lg‘il

Ki, tavaqquf qilurda fahm etgum,
Vahki kelgung valek men ketgum!

Dahr chun aylagay meni nobud,
Sen taassuf yemak ne qilg‘ay sud?»

Chun raqam ayladi bu ruq’ai dard,
Ruq’aning safhasig‘a berdi navard.

Soldi qosidlar olig‘a hayhot,
Dedi: «Turmay yeting nigorima bot!»

Yana Xorazm shahig‘a yozdi misol,
«Buki Xorazmdin bir illiq mol,

Xojag‘a zodi roh yetkursun,
Xoja mahmilni bu taraf sursun».

Shahdin ul ishda mundog‘ anglab mayl,
Yer o‘pub yo‘lg‘a kirdilar ul xayl.

Yel kibi yo‘lda qildilar ta’jil,
Go‘yi bir gom o‘lur edi bir mil.

Chunki musta’jil erdilar behad,
Yettilar bot andakim maqsad.

Xoja bog‘in topib nechukki nasim,
Shah misolini qildilar taslim.

Xoja chun olg‘ach oni, qildi sujud,

Oyg‘a ham yetti ruq’ai maqsud.

Xoja boshi sipehrdin oshti,
Mohvash farqi mehrdin oshti.

Chunki Xorazm shahig‘a yetti misol,
Vajh berdi xizonadin filhol.

O‘zi dog‘i xizona yetkurdi,
Xizmati bekarona yetkurdi.

Asru ko‘p shodmona bo‘ldilar,
Taxt sori ravona bo‘ldilar.

Qo‘rguzub yo‘l yururda isti’jol,
Shoh xud qilg‘on ermish istiqbol

Chunki qoldi aroda bir manzil,
Shoh etib borcha xalqni g‘ofil.

Uyug‘on chog‘da el qilib tadbir,
Ayladi mohrux sari shabgir.

Yel kibi kecha tinmayin ketti,
Sarvi gulruhg‘a subhi dam yetti.

Korvon yolqibon urardin gom
Topmish erdi hamul zamon orom.

Go‘yiyo erdi tong qarong‘usi,
Eltibon el ko‘zini uyqusi.

Borgah chashma boshida tikilib,
Nargisi gulning uyqu mayli qilib

Chashma boshida bir rafe’ chinor,
Ichi kovoki, ul sifatkim, g‘or.

Ichini o‘rtagan sharori halok,
Ko‘ksi oshiq ichidek o‘lg‘on chok.

Shah otin bir hajarg‘a bog‘lab rust,
Ul shajar sori azm ayladi chust.

Kirdi pinhoniy ul chinor ichra
Yori g‘or ul sifatki g‘or ichra.

Anda chun erdi sarvi hur sirisht,

Topar erdi mashomi atri bihisht.

Shohning chun maqomi o‘ldi daraxt,
Oyni uyg‘otdi uyqusidin baxt,

Qo‘pubon subh uylakim ma’hud,
Zohir etti burun tariqi sujud.

Tengriga chun niyoz ko‘rguzdi
Olib ilgiga changgini tuzdi,

Takya aylab yig‘ochqa boshlab rud,
Qildi og‘oz oshiqona surud.

Nola shahning firoqidin aylab,
Oh aning ishtiyoqidin aylab.

Chashma sori urub paridek gom,
Tutti sarchashma boshida orom.

Anga loyiq Navoiy rud yasab,
Nomasi so‘zlarin surud yasab.

Har so‘zidin chekib fig‘on yig‘lab,
Oqizib sayli ashku qon yig‘lab.

Shoh har nag‘mada borib o‘zidin,
Ashki anduh yog‘durub ko‘zndin.

Toki oy un chekib tarona bila,
Boshladi savt bu fasona bila

Ki: «Bu yo‘l ne balo uzog‘ o‘ldi,
Tobidin dog‘im uzra dog‘ o‘ldi.

Yetti og‘zimg‘a ranjdin jonim,
Qolmadi g‘am yemakka imkonim.

Umrdin noumid bo‘ldum lo!
Mihnati hajr ichinda o‘ldum lo!

Ul kun o‘lg‘aymu, ey sipehri daniy
Ki, solib shoh xizmatig‘a mani.

Qulog‘ig‘a so‘zumni yetkursang,
Ayog‘ig‘a ko‘zumni yetkursang.

Vasldin hosil o‘lsa darmonim,

Bo‘lmag‘ay o‘lsam o‘zga armonim!»

Bu surudini chun eshitti shoh,
Yoqasin chok qildi tortib oh.

Yugurub jismi notavon birla
Chiqti yuz nolau fig‘on birla,

Nafasining o‘ti sharorangez,
Shu’la chiqqoy kibi yig‘ochdin tez.

Yor ayog‘ig‘a bo‘ldi andoq past
Ki, quyosh ko‘rgay oftobparast.

Qolmadi anda hushning asari,
Uyla devonadekki ko‘rsa pari.

Chun pari dog‘i ko‘rdi andoq hol,
Aylabon hayrat oni bexudu lol.

Shoh oyog‘ig‘a dur sochib ko‘zidin,
Bordi o‘pgach ayog‘ini o‘zidin.

Yor uza chunki past bo‘ldi sipehr,
Yorga tushti sipehr ayog‘ig‘a mehr[8].

Qora tufroqqa tushti zilli iloh,
Soyag‘a tushti mehr ham nogoh[9].

Shoh bexud yer uzra, moh dog‘i,
Moh kelmay o‘ziga, shoh dog‘i[10].

Hajr poyon topib visol ko‘rung
Olloh, olloh, g‘arib hol ko‘rung!

Hajr shomi xud erdilar behol,
Hol ko‘rgil, chu bo‘ldi subhi visol.

Nafas urg‘uncha subhi abyaz po‘sh,
Birida yo‘q edi nafas, bal hush[11].

Chun sahar ochti ma’dani kofur,
Mehr olamg‘a yoydi hullai nur.

Korvon ahli aylabon ma’lum,
Qildilar ul ikov boshig‘a hujum.

Xojakim; ko‘rdi ul g‘arib ahvol,

Bildikim, qo‘ndi toyiri iqbol.

Elni ul tegradin yiroq surdi,
Bir saroparda chust kelturdi.

Ko‘rub ul tegraga saro parda,
Tutti kofurgun saroparda.

Kirdi oyu quyosh niqob ichra,
Balki kofurgun sahob ichra.

O‘ziga kelgach ul iki dilxoh,
Ne deyishgandin o‘lmadim ogoh.

Bir shabistonki, el emas mahram,
Qaysi elkim, sahar nasimi ham.

So‘zki vasfida har namat bo‘lg‘ay,
Rost bo‘lsa, dag‘i g‘alat bo‘lg‘ay.

Yetti alqissa chun murodig‘a shoh,
So‘ngg‘idin yetti borcha xaylu sipoh,

Shahg‘a chun zavq inbisot topib,
Barcha ul zavqdan nishot topib.

Xojani shah vaziri xos etti,
Sudu savdosidin xalos etti.

Kasb chun el g‘annmat ayladilar,
Shahr sori azimat ayladilar.

[XXVIII]

Bahrom go‘rning ov azmig‘a charga solg‘oni va ajal xayli ovining chargasig‘a qolg‘oni va sayd azmig‘a go‘r summining tezraftorlig‘i va o‘zining go‘r domig‘a giriftorlig‘i va saltanatining anjomi va tarix va fasonasining itmomi va ixtitomi

Shoh chun shahrni maqom etti,
Yana ohangi rudu jom etti,

Za’f ketti mizojidin bilkul,
Baski gul atri birla ichti mul.

O‘zi birla muqarrar etti muni
Ki, o‘tar haftaning chu yetti kuni.

Ul yeti qasr aro xirom etgay,

Har kuni birda mayli jom etgay.

Mohvashlar bila qilib may no‘sh,
Tutqay o‘z mahvashi bila og‘ush.

Bo‘lsa gulchehralar anga mahbub,
Lek mahbubin anglag‘ay marg‘ub.

Bo‘lg‘ay ul qasr rangi malbusot,
Balki ko‘rmakta borcha mahsusot,

Necha yil buyla komlar surdi.
Hoy-huyin falakka yetkurdi.

Oqibat he deguncha charxi daniy,
Tiyra go‘r ayladi aning vatani.

Qilma Bahromdin muni hayrat,
Anga xud charx berdi oz fursat.

Kishi yuz qari podshoh o‘lsa,
Taxtgiru jahon panoh o‘lsa.

Yetti ko‘k gunbazida oromi.
Chovushi bo‘lsa charx Bahromi[1].

Ham kerak oqibat vido’ etmak,
Borchaning tarkini qilib ketmak.

Shoh Bahromning butub komi,
Mundoq o‘ldi ishining anjomi

Kim, ichar erdi yetti qasrda may,
Har biriga mururi paydarpay.

Qaysi manzil aroki bo‘lsa muqim,
Sarvi gulchehr erdi yoru nadim,

Chang birla tarabfizo dag‘i ul,
Nag‘ma birla g‘azalsaro dag‘i ul.

Bo‘lsa devori bast aro dilgir,
Azm etar erdi qilg‘ali naxchir[2].

Anda ham yonida edi mahvash,
Chekib ot uzra nag‘mai dilkash.

Nag‘mapardoz ul erdi, soqi ham,

Boqiyi umru umri boqiy ham.

Yuzidin majlisig‘a oroyish,
Unidin xotirig‘a osoyish.

Onsizin ermas erdi bir soat,
Xoh aysh aylasun vagar toat.

Bir kun ov solmish erdi behad keng,
Davrasi charx davri birlan teng.

Sayd ul ovda uylakim anjum,
Borchasig‘a firor raxnasi gum[3].

Anda otliqqa had yo‘q erdi padid,
Saydg‘a ham adad yo‘k erdi padid.

Bir falakvor marg‘zor erdi,
To‘la otlig‘ bila shikor erdi.

Otlig‘i chargalar tuzub necha saf,
Qo‘shulub bir-biriga ikki taraf.

Chun qo‘marg‘olg‘a yetti ul charga,
Xalq berkittilar ayoq yerga[4].

Saydg‘a haddin oshti el javri,
Uch yig‘och5 erdi charganing davri.

Lek o‘n besh saf erdi to‘-barto‘,
Sayddin charga o‘rtasida g‘uluv.

Zaxm ila sayd baski zor o‘ldi,
Marg‘zor uyla lolazor o‘ldi.

Balki qon bo‘ldi sellar haryon,
Ayladi sel mayllar haryon.

Saydkim, yerga oqti qoni aning,
Chiqti qon seli birla joni aning»

Shoh Bahrom Go‘ri beozarm,
O‘zni go‘r o‘ltururg‘a aylab garm.

Chargada mingcha qodir andoze,
Borchaning sayd urarg‘a parvozi.

Sayddinkim kelur chiqorib til

Har birisiga yuz ramida qatil.

Charga ahli otib yog‘indek o‘q,
Har taraf qo‘ysa yuz, qutulmoq yo‘q

O‘lubon necha yuz tuman jonliq,
Har kishi necha sayd ila qonliq.

Qon to‘kardaki, yo‘q xaros elga,
Bo‘lubon lolagun libos elga.

Qondin ul yerda guliston butti,
Go‘yiyokim ul elni qon tutti.

Marg‘zoriki ov edi anda,
Qon yo‘li nov-nov edi anda.

Go‘yiyo uyla yer ekandur bu
Kim, bor ermish tubida bolchig‘u suv.

Yuzini gard tah-batah tutmish,
Anda yomg‘ur yog‘ib giyah butmish.

Chun giyah butmish uylakim besha,
Tubini mahkam aylamish resha.

Bir qorig‘a yaqin zaxomat anga,
Resha bandidin istiqomat anga.

Emdikim qondin oqti har yon sayl,
Sel o‘z markazig‘a ayladi mayl.

Singib ul nav’ nam kuyi ketti
Ki, bu nam suv namig‘a ham yetti.

Bolchig‘ ul nav’ bo‘ldi ov eliga.
Ki, yetar erdi kimsaning beliga.

Bodpolarg‘a botmoq o‘ldi ish,
Bolchig‘ ustida yotmoq o‘ldi ish.

Buyla holatda mehr chekti niqob,
Parda yopti quyosh yuziga sahob.

Bulut el uzra qatra bor o‘ldi,
Nuh to‘foni oshkor o‘ldi.

Kuyidin suvu yuqoridin nam,

«Yuqoridin namu quyidin ham.

Orada bo‘lg‘on o‘lsa tufroq rust
Asrag‘on bo‘lsa ajrig‘ oni durust.

Chun yuzin yuz tumanchirik yopqay,
Sayd kenicha har biri chopqay.

Ajab ermas bo‘lub taxalxul anga,
Yetsa har soridin tazalzul anga[6].

Xossakim qondin oqibon yuz arig‘,
Har arig‘ qilsa yer yuzin balchig‘.

Ot ayog‘i ani xalob etsa,
Yuqoridin yog‘in dag‘i yetsa,

Ne yog‘inkim etib falakka hayo,
To‘ksa olam eli uza daryo.

Umridin el ne ayb ko‘z yummoq?
Qayda tebronmak, anda-o‘q cho‘mmoq?

Ushbular borcha bor edi mavjud,
Bo‘ldi bir damda ov eli nobud.

Charga davriki xalqdin to‘ldi,
Yer yuki og‘ir erdi xam bo‘ldi.

Uyla yumruldi yerga yuz ming xayl,
Qildilar bir yo‘li su qa’rig‘a mayl.

Davra birlaki, cho‘mdilar mutlaq,
Bo‘ldi ul ov hisorig‘a xandaq.

Suvki xandaq qirog‘idin toshti,
Ne qirg‘okim, hisoridin oshti.

Ko‘rgan ul davra ichra mundog‘ hol,
Yerni andog‘ki, suv uza g‘arbol,

Jondin ul-suv bila ilik yudilar,
Shoh, balkim bori chirik yudilar.

Topmas erdi cho‘mub itardin amon,
Sayd afgan hamonu sayd hamon[7].

Sayd uchun borchag‘a xirom o‘ldi,

Saydgah xud alarg‘a dom o‘ldi.

Sher ila jayran ul maqom ichra,
Tushtilar chun bu nav’ dom ichra.

Yuz tuman sheru jayran o‘ldi chu g‘arq,
Sheru jayran aro o‘larda ne farq?

Bildilar oshkoru pinhoniy,
Yo‘q ekanni qutulmoq imkoni.

Sa’y ila bir-birin tutushtilar,
Mug‘tanam anglabon quchushtilar.

Bor edi ul quchushmoq andoq rust
Kim, bir o‘ldilar iki hamdam chust.

Buyla vahdat chu oshkor o‘ldi,
Bir-biriga ikov shikor o‘ldi.

Ko‘rdi shahkim, sipohi dashtnavard,
Botti andoqki, yo‘q alardin gard.

Ul sarikim, azimat etti sipoh,
Ham o‘shul yon azimat ayladi shoh[8].

Mo‘rdek tushti ul sipoh aro sho‘r,
Kirdilar yerga borcha uylaki mo‘r.

Kirdi gar mo‘rdek sipohi dajam,
Kirmayin qolmadi Sulaymon ham.

Go‘rdur borcha olam ahlig‘a qism,
Anga Bahromi Go‘r edi xud ism[9].

Ajdahoedurur bu dahri daniy,
Elni yutmoq chekib shioru fani.

Toki yutmoq shiorini tutti,
Yuta olg‘oncha xalqni yutti.

Lek qonuni erdi yutmog‘ining,
Biru yo o‘n, yo‘q ersa yuz yo ming.

Andin elga base taab tushti,
Lek Bahrom ishi ajab tushti

Ki, ani oncha izzu joh bila,

Dahr aro sig‘mag‘an sipoh bila,

Bermayin bir dam ichra hech amon.
Uyla chekkay bu ajdahayi damon

Ki, birov topmayin xabar andin,
Dahr aro qolmag‘ay asar andin.

Olloh-olloh, ne ajdahodur bu,
Ajdaho demakim, balodur bu

Kim, kishi topsa ajdahodin ranj,
Ham topibdurlar ajdaho bila ganj.

Munda yo‘q ganj, g‘ayri vayronliq,
Qimsa andin qutulmayin jonliq.

Toki jondin erur nishon kishiga,
Andin ermas dame amon kishiga.

Jonni olg‘on bila dag‘i qo‘ymas,
Tanni yutqon bila dag‘i to‘ymas.

Jismi xokini xoksor aylar,
Ko‘kka ajzosini g‘ubor aylar.

Onchakim bo‘lg‘ay, ul g‘ubor asari,
Yetar ajzosig‘a aning zarari.

Anga bir damdadur tutulmog‘liq,
Lek yillarda yo‘q, qutulmog‘liq.

Bordur andin birovga istig‘no
Kim, shiori erur tariqi fano.

Garchi bo‘ldi zabuni Afridun[10],
Bu Faridundek aylar oni zabun.

Ey Navoiy, vujud harfin unut,
Adam o‘lmoq bila fano yo‘li tut.

Sen chu ursang fano yo‘lida alam,
Yo‘qqa mumkin emas yetishmak alam.

Alamin ko‘rmayin desang yo‘q bo‘l,
Seni yo‘q topsa o‘zga netgay ul?

[XXIX]

Dahri muxolif norostligʻi taronasin tuzmak va benavo ushshoqqa andin ijtinob pardasi koʻrguzmak va sipehr zulmidin bexabarlargʻa ta’n toshi otmoq va gʻaflat uyqusidin joh magʻrurlarin nasihat goʻshmoli bila uygʻotmoq

Ey koʻngul, boqmagʻil jahon ishiga
Kim, jahon qilmadi vafo kishiga.

Bir ulugʻroq kesak erur bu jahon
Ki, erur koʻpragi suv ichra nihon.

Kurai xok keldi bebunyod.
Suv ichinda kesakka ne bunyod.

Anga oqil ne e’tibor etgay,
Anda bir dam qachon qaror etgay

Kim, kesakni suvda nazora qilur,
Bir-ikki lahza chun oʻtar ezilur.

Bu kesak manzili iqomat emas,
Kimsaga anda istiqomat emas.

Burun andinki, suvda hal boʻlgʻay,
Suv tubiga choʻmar mahal boʻlgʻay.

Sen fano birla kishtie soz et,
Anga raxting solurni ogʻoz et.

Kimki ul kishti ichra topsa futuh,
Yoʻq ajab boʻlsa kemachi anga Nuh[1].

Kimgakim Nuh boʻldi kishtibon,
Gʻam yoʻq ar koʻkka mavj urar tufon,

Voqif oʻlgʻilki, aylabon talbis,
Topmagʻay yoʻl bu kemaga iblis.

Dema garchi topar esang yoro,
«Lotazar kofirina dayyoro»[2]

Koʻrma ul demakda osonliq
Ki, erur soʻngqisi pushaymonliq.

Kurai xokkim deduk beshak
Ki, erur oʻylakim suv ichra kesak.

Charx mundin dog‘i baqosiz erur,
Yo‘q, kesak go‘rdek vafosiz erur.

Anga bo‘lsa suvda kesakcha hisob,
Muni daryo yuzida angla hubob.

Gar hubob o‘lsa uylakim gunbad,
Anda qilmas iqomat ahli xirad.

Gunbadekim, yiqar nafas oni,
Kishi qilmoq nedur havas oni.

Uyki bir damda bo‘lg‘ay ul barbod,
Ani ne nav’ el istagay obod.

Charx toqiki besutun o‘lg‘ay,
Har nafas sayr ila nigun o‘lg‘ay,

Goh farsh o‘rnig‘a kelib arshi,
Goh arsh ustiga chiqib farshi.

Kimsa ne nav’ etar bu uyda maqom,
Yo tutar bu maqom aro orom.

Muxtalif keldn charxi zangori,
Andin ortuq nujumi sayyori,

Qaysi sayyor, bal savobit ham,
Mutaharrik demayki, sobit ham.

Har biri lu’bate yasab o‘zini,
Xira aylab o‘ziga el ko‘zini.

Bir shabistonda jilva aylab soz,
Falak ul la’blarg‘a lu’batboz.

Lu’bati mahvashi sumanbar ham.
Shomdin zulfi mushku anbar ham,

Yuz tuman la’b oshkor aylab,
Olam ahlini beqaror aylab.

Angakim e’tiboru joh berib,
Falak avjida jilvagoh berib.

Taxti johi qilib baland sipehr,
Gird bolishti johi aylab mehr.

Ko‘rguzub anda zebu oroyish,
Lek bir lahza bermay osoyish.

Zulm ila fe’li bozgun boshlab,
Charxdin oni sarnigun tashlab.

Kimki taxtin aning samog‘a chekib,
Yorga urmoq uchun havog‘a chekib.

Elki bu nav’ alarni qildi band,
Yana tufrog‘ uzra qildi najand.

Sarbalandeki buyla qildi nigun,
Anga haddu qiyosdin afzun.

Elgakim berdi charx uza avrang.
Ne Kayumars[3] qoldi, ne Hushang[4].

Qani Tahmurasu[5] qani Jamshed?[6]
Bordilar borcha dahrdin navmid.

Qani Zahhoku[7] qani Afridun[8]
Ki, borin qildi sarnigun gardun.

Qani ajdarni o‘lturur Gushtosp[9],
Qani ganj elga bazl etar Kurshos?[10],

Qaydadur Kayqubodu[11] Kaykovus[12],
Qani Kayxisravu[13] Tahamtanu[14] Tus?[15],

Qani Doro[16] dog‘i qann Bahman[17],
Qani Asfandiyori[18] ro‘yintan?

Qani Iskandari[19] jahon oro,
Qani Dorobu[20] Ashk bin Doro?[21]

Somknm adl qildi, Vard qani,
Mazxari zulm Yazdjard qani?

Qani Bahromshohi charx sarir
Ki, sarir ayladi sipehri asir?

Yetti iqlim mulkini oldi,
Yetti charx uzra masnadin soldi.

Yetti gunbad nechukki yetti sipehr,
Har biri ichra hure uylaki mehr.

Birisi birla bir kun oromi,
Lekin oromi dil-Diloromi.

Ayshlar soz ayladi payvast
Ki, salotindin elga bermadi dast.

Muncha kominki, berdi charxi kabud,
Uyla bir damda ayladi nobud

Ki, bo‘lub dahr noumid andin,
Asare qolmadi padid andin.

Dedi ul lahza aql o‘lub ojiz,
Go‘yi Bahrom yo‘q edi hargiz.

Shohlarkim, jahonpanoh edilar,
Bori olamg‘a podshoh edilar.

Charxning ishvasozi tannozi
Borig‘a berdi bu sifat bozi.

Necha kun chunki reshxand etti,
Marg domig‘a poyband etti,

Qochmadi kimsa bandidin oning,
Chekmadi bosh kamandidin oning.

Senu men xudkim o‘lg‘abiz oxir
Ki, qo‘lidin qutulg‘abiz oxir.

Borchag‘a chun adam sori yo‘ldur,
Korvon ichra korvon uldur

Ki, burunkim cholinsa ko‘si rahil,
Yo‘l yarog‘idin aylagay ta’jil.

O‘zni olamdin aylab ozoda,
Andoq o‘lg‘ay safarg‘a omoda

Ki, murodi aning xirom bo‘lub,
Ko‘yi maqsud sori gom bo‘lub,

Bo‘lubon do‘st yodidin xandon,
Ko‘rub o‘ziga dahrni zindon

Ki, qachon marg va’dasi yetgay,
Ul yetardin burun bu azm etgay.

Chun azimat qilurg‘a topti vuquf,
Qilmag‘ay o‘zni bu zamon mavquf.

Ey Navoiy, safarg‘a tayyor o‘l,
Toki mumkindurur sabukbor o‘l.

O‘zlugungdek og‘ir yuking yo‘q bil,
Ul og‘ir yukdin o‘zni ayla yengil.

Chunki ul yukni o‘zdin etting kam,
Do‘st ko‘yida bil burung‘i qadam.

Balki ul yukni chunki salb etting,
Qadaming ranja aylamay yetting.

Vatan ichra safar birovki demish,
Anga ta’vil go‘yyo bu emish.

[XXX]

Nozimning bu javohiri samin va bu laoliyi anjum oyin nazm silkiga tortilg‘ong‘a kon qozor mashaqqatidin farog‘at topqoni va osoyish uyqusig‘a ko‘zin yopqoni va Shoh Bahrom hayoli tushda mutamassil bo‘lg‘oni va bu tarix nazmi uchun uzrlar qo‘lg‘oni

Lillahilhamdkim, yana iqbol
Kavkabi baxtim etti farruxfol[1],

Tolii sa’d yorliq qildi,
Qalamim durnisorliq qildi.

Yolg‘uzun yo‘qki, durri ummoniy,
Balki turluk javohiri koni[2],

Ul javrhir nujumidin homun
Bo‘ldi andoqki qullai gardun[3].

Men necha fikr ayladim o‘zuma,
Ul javohir ko‘runmadi ko‘zuma:

Gavhari obdori jolacha ham,
La’lu yoquti bargi lolacha ham[4].

Baski har yon xirom etib edi chust,
Qalamim po‘yadin bo‘lub edi sust,

Payk yanglig‘ki bo‘lsa dashtnavard,
Tiyra aylar yuzini ter bila gard.

Da’viyi rost, gar gazof aylar,
Po‘yada da’viyi masof aylar.

Qat’ bo‘ldi chu dasht paykori,
Oritur orazin havodori.

Men dag‘i chun bu payki farrux pay
Qildi mundoq vase’ dashtni tay.

Xasta xotirni zavqnok ettim,
Yuzidin gardu xayni pok ettim.

Topti chun qilg‘on ishta baxshoyish,
«Necha kun,— dedim,—eting osoyish».

Manga ham tifli tab’ hormish edi,
Baski ul payk birla bormish edi,

Ayladim hujra azmi tinmoq uchun,
Ko‘zlarim uyqudin isinmoq uchun.

Bir kuhan bo‘ryo firosh erdi,
Muttako go‘sha uzra tosh erdi[5].

Bo‘lg‘och oromgohim ushbu firosh,
Uyqu istab qo‘yuldi tosh uza bosh.

Uyqu etmay hanuz ko‘zga nuzul,
Ko‘ngul o‘lmay xayoldin ma’zul,

Jilva qildi nazar fazosinda,
Navmu uyg‘og‘lig‘ arosinda,

Sho‘ru g‘avg‘oda bir guruhi kasir
Boshlari uzra bir baland sarir6,

Vasfi ul taxtning musamman o‘lub,
O‘rtasida biravga maskan o‘lub.

Boshida toji saltanat zohir,
Yuzida nuri ma’dalat bohir.

Yana ul taxti osmon soya
Ki, anga bor edi sekiz poya.

Poyalar uzra erdi sekkiz burj,
Har biri bir jamol durrig‘a durj,

Durjlarda sekiz samin gavhar,
Burjlarda sekiz munir axtar,

Har birin bir quyosh nisheman etib,
Burjni aksi birla ravshan etib.

Manga ul taxt keldi o‘truda,
Men ne uyg‘oq edim, ne uyquda.

Mutahayyirki, ne misol erkin?
Manga bu tushmu yo xayol erkin

Ki, birav keldi ul tarafdin tez,
Dedi: «K-ey nuktago‘yi sehr angez!

Qo‘pu bir lahza ranja ayla qadam
Ki, tilar suhbatingni shah bir dam!»

Yana bir qiz ham ehtimom aylab,
Yetti ham bu zamon xirom aylab,

Surdi bu nukta sho‘xi shiringo‘
Ki: «saloming dedi sekiz bonu[7],

Yettisi shohi komrong‘a haram,
Biri mahbubu munisi hamdam».

Nutqini ayladi kalomovar,
Uylakim burnog‘i payomovar.

Dedim: «Ey iki nukta go‘yi fasih,
Nutqunguzda havosi nutqi Masih!

Manga avval bu shoh otini deng,
Yana sekiz pari sifotini deng!

To bilib ul sari qadam urayin,
Nukta sursam vuquf ila surayin».

Dedilar: «Xisravi baland maqom,
Yetti iqlim shohidur Bahrom.

Haram ahli yeti gulandomi,
Borisi dilbaru Diloromi»[8].

Bilgach ul so‘zni shodmon o‘ldum.
Qo‘pubon ul taraf ravon o‘ldum.

Chun yer o‘ptum, shah istadi o‘ziga,
Qadam urdum mute’ o‘lub so‘ziga.

Surttum taxt poyasig‘a jabin,
Oncha ko‘rdumki, qo‘pti taxtnishin.

Chekti og‘ushig‘a naxust meni,
Quchti takror birla rust meni.

Shoh birla, quchushquchi birla,
Xo‘blar ham ilik uchi birla,

Qo‘pubon chun ko‘rushtilar mahjub,
Turubon yerga tikti ko‘z har xub.

Shoh tutqoch qo‘lumni o‘lturdi,
Zarra qadrin quyoshqa tegurdi.

Necha dedim yerim emas bu makon,
Tushgali qo‘ymoq o‘lmadi imkon.

Bo‘lmadi tushmak iztirob bila,
Sokin o‘ldum tuman hijob bila.

Quyosh olida zarradek betob,
Titrabon jismim uylakim siymob.

Bo‘ldi doroyi kordon xomush,
Kirgucha tang‘a tobu mag‘zima hush.

Chun muni bildi shohi farzona,
Nukta og‘oz qildi shohona:

«K-ey bilik mulkin aylagan tasxir,
Nayzai kilk birla olamgir![9]

Chun chekib til saloyi nazm solib,
Dahr mulkin bu tig‘ birla olib.

Nazm kishvarsitoni ham sen-sen,
Balki sohibqironi ham sen-sen!

Keldi jonbaxsh nazminga avsof,
Kishi hayvon suyin demaklik sof[10].

Buki tariximiz bayon qilding,
Elga ahvolimiz ayon qilding.

Til aning vasfidin erur ojiz,
Sehr xud bor, agar emas mu’jiz.

O‘zgalar ham yo‘nub bu ishga qalam
Ayladilar bu dostoning[11] raqam,

Safhani chun munaqqash ayladilar,
Yozdilar har nekim xush ayladilar.

Ne eshitganni aylabon tasdiq,
Qildplar nazm, aylamay tahqiq.

Ki, qalamzan qilur zamon tahrir,
Topmish erdi fasona ko‘p tag‘yir,

Chinu yolg‘onni qildilar ma’lum,
Noma zimnida qildilar manzum.

Sanga navbat chu yetti sa’y etting,
Qissaning harf-harfig‘a yetting.

Sidqu kizbida onchakim makdur,
Sa’y etib noma aylading mastur.

Yana bukim, alar yozarda varaq,
Berdilar chun raqam ishiga nasaq,

Qissa ko‘prak ekanni bilmadilar,
Yana istarga sa’y qilmadilar.

Biri nazm ichra har nekim qildi,
Anga yetganda o‘zga ham qildi.

Bu jihatdin base g‘arib umur,
Qoldi olam eli aro mastur.

Sen bu ishning payig‘a chun bording,
Zski daftar[12] base ko‘p axtarding,

Lojaram ko‘p g‘aroyib o‘ldi ayo
Ki, bu afsona ichra topti bayon.

Yana bukim alar qilurda raqam,
Forsiyni magarki erdi qalam

Ki, nekim kilk savti soldi sado
Forsiy lafz birla topti ado.

Forsiy bilgan ayladi idrok,
Lek mahrum qoldilar atrok.

Sen chu nazmingni turktoz etting,
Forsiy tildin ehtiroz etting.

Holiyo chun zamonda sultonlar,
Ko‘pragi keldi taxmisaxonlar.

Dahr aro shah chu turk voqe’dur
El aro turk lafzi shoyi’dur.

Chun bu ma’nini aylading malhuz,
Turk ulus dog‘i bo‘ldilar mahzuz.

Men chu qildim vidoi dori g‘urur,
Iki ming yil qilib sipehr murur.

Aytting muncha doston mendin,
Solding el ichra ko‘p nishon mendin.

Otima o‘chmish erdi ovoza,
Ani yang boshtin aylading toza.

Bo‘lsa erdi mening chog‘imda bu ish
Ganjlar aylagay edim baxshish.

Toki tushti mening qo‘lumg‘a jahon,
Qilmadim yer tubida ganj nihon.

Har ne ilgimga tushti sarf ettim,
Shohi darvesh dahrdin kettim.

Ganj qo‘ysam edi Faridundek,
Naqdlar ko‘msam erdi Qorundek.

Manga rohat yetib bu chog‘ andin,
Sanga bergay edim so‘rog‘ andin.

Shohlarkim ko‘rub zamonada ranj,
Yer tubida qo‘yarlar ermish ganj.

Anda ham bu sifat jihatlar emish,
Buyla po‘shida maslahatlar emish.

Odami bo‘lmadi chu olimi g‘ayb,
Manga bu ish ko‘runur erdi ayb.

Garchi sendin base xijildurmen,
Shukrung ayturda munfaildurmen.

Ko‘nglum ar asru bas mushavvashdur,
Ikki ishdin vale base xushdur:

Biri bukim, bu nav’ derlar xayl
Ki, sanga yo‘q emish jahon sari mayl.

Dahr ishidin malolating bor emish
Johidin sa’b holating bor emish.

Yo‘q emish johi sori parvoying,
Molidin mujtanib emish roying.

Har nekim, dahr moli topsa vujud,
Ko‘zung olida bor emish mardud.

Nimakim xotiringg‘a dilkash emas,
Sanga qilmoq ruju’ ani xush emas.

Yana bir buki davrai aflok,
Gar vujudumni qildi to‘dai xok.

Anga ham yetti sarsari bedod,
Uylakim berdi borchasin barbod.

Qolmadi olam ichra osorim,
Tutti yo‘q hukmini — yo‘qu-borim,

Lek shohiki shah nishon bo‘lg‘ay,
Kafi ehsoni durfishon bo‘lg‘ay.

Ki, jahon ahli sarfarozidur,
Emdi olamda Shohi G‘oziydur[13].

Shoh Sulton Husayiy charx sarir
Ki, anga yo‘q jahon elinda naznr.

Ra’yi olinda nayyiri a’zam,
Quyosh olinda zarradin ham kam.

Qadri qoshida gunbazi mino,
Charxi mio qoshida misli suho[14].

Sifati vasfidin chu keldi fuzun,
Ko‘p deyilsa, fasona bo‘lg‘ay uzun.

Sen angakim bu dam mulozimsen,
Jon bila qullug‘ig‘a jozimsen.

Garchi shohidurur jahon dovar
Ki, anga borcha ishda haq yovar,

Shohlarkim, jahon aro edilar,
Dahr mulkiga kadxudo edilar.

Misli Jamshed yo Faridun ham,
Yo Skandar, yo‘q ersa Horun ham.

Borchadin bordurur nishon anda,
Ko‘rguzub baxt komron anda.

Borig‘a garchi bor mushobahati,
Manga ko‘proqdurur munosabati.

Biri ul jumladin shijoatdur,
Shahg‘a bu ish ulug‘ bizoatdur.

Manga shahlikda berdi bu ish dast
Ki, qo‘lumni chu qildi hodisa past.

Qildi hoqoni Chin diyorima azm,
Istadim ro‘boro‘y qilmoq razm.

Sipahim bevafolig‘ ayladilar,
Borcha mendin judolig‘ ayladilar.

Mutahayyir bo‘lub bu suratdin,
O‘zni chektim yiroq zaruratdin.

Anga bordi elu sipohim ham,
Qo‘lig‘a tushti taxtu johim ham.

Ul bori olam uzra shoh o‘ldi,
Manga har yer go‘rezgoh o‘ldi.

Oqibat baxtning hidoyatidin,
Baxt yo‘q, tengrining inoyatidin.

Oz kishi birla ustiga surdum,
Anga barvaqt o‘zumni yetkurdum

Ki ul etguncha razm uchun big‘im,
Uchurib erdi boshini tig‘im.

Yana olam sarosar o‘ldi manga,
Rub’i maskun musaxxar o‘ldi manga,

Shohi G‘ozig‘a ham bu hol o‘lmish
Kim, chu mulkiga intiqol o‘lmish.

Charxdin uyqug‘a qolib baxti,
Tushmish a’dosi ilgiga taxti.

Cheriki ham qo‘yub adusig‘a yuz,
O‘zi qolg‘onda bekasu yolg‘uz.

Oz kishi birla bir taraf ketmish,
Xasmi boshig‘a ilg‘abon yetmish.

Iyolab toju mulku maskanini,
Topmish o‘z komi birla dushmanini.

Qonidin tig‘in aylabon gulrang,
Lolagun mayg‘a aylamish ohang.

Chun bu ish dushmanig‘a ko‘rguzmish,
Mening o‘lgan otimni tirguzmish.

Lek insof agar aroda durur,
Mendin oning ishi ziyoda durur

Ki, men ettim ul ish biyobonda,
Lekin ul shahr birla qo‘rg‘onda.

Yana ulkim, Xavarnaqi yasadim,
Dahr bog‘ig‘a ravnaqi yasadim.

Ne Xavarnaq — eram gulistoni,
Ne eram, balki ravza bo‘stoni.

Anga dog‘i bu kom bo‘ldi nasib,
Dahr aro bog‘e ayladi tartib.

Tufrog‘i mushku anbari soro,
Oti olam aro «Jahonoro»15.

Jannatoso harimu bo‘stoni,
Yuz Xavarnaqcha bir gulistoni,

Yana bir buki, ayladim yeti qasr,
Har biri o‘z chog‘ida ziynati asr.

Chamanosoki, bor anga bir bog‘.
Ravza bog‘ig‘a hasratidin dog‘.

Anda o‘n qasr, balki ortuq ham,
Yasamish uylakim riyozi eram.

Yana ulkim, manga bu berdi dast
Ki, ko‘ngul saltanat aro payvast.

Mayl etib aysh ila tarona sori,
Boqmadim ganj ila xizona sori.

Ul dag‘i aysh sori moyildur,
Nag‘mau savt birla xushdildur.

Manga bo‘lsa xizona gar nobud,
Anga yo‘qtur xizona xud mavjud.

Buyla shohiki muncha holoti,
Turfa vaz’u ajab xayoloti.

Shahlar ichra manga erur monand,
De olurman — erur manga farzand.

Ki, jahon shahlarig‘a shoh o‘lsun,
To qiyomat jahon panoh o‘lsun,

Senki olinda bir kamin qulsen,
Bog‘ida xushtarona bulbulsen.

Qilmog‘ing ulcha muddaosi erur,
Kecha-kunduz ishing duosi erur.

G‘arazing buki, umri o‘lg‘ay uzun,
Davlati dog‘i lahza-lahza fuzun.

Garchi har ishta tengridur yori,
Yo‘qki men ham eman xabardori.

Ul chu farzand erur manga hosil,
Ruhum andin emas durur g‘ofil.

Qaysi sa’b ish sariki yuz keturur,
Anga ruhum base madad yeturur.

Sanga chun bor aning murodi — murod,
Men murodig‘a aylasam imdod.

Go‘yiyo buyla hukm etar xiradim
Ki, sanga ham yetar emish madadim,

Olloh-olloh, bu ne degan bo‘lg‘ay,
Tengri uzrungni ham magar qo‘lg‘ay.

Menki bazlu saxoda otlig‘men.
Bo‘lsa yuz muncha ham uyotlig‘men.

Emdi shohingg‘a de salomimni,
So‘ngra mundoq yetur payomimni.

Ki: jahon kimsaga vafo qilmas,
Shohlig‘ tarkiga kiro qilmas.

Shahki ming yil aning hayotidur,
G‘araz o‘lganda yaxshi otidur.

Ming yil o‘lsa hayot maddig‘a pech,
Ul zamonkim o‘lar erur bari hech.

Yaxshilik birla gar qolur oti,
Bu erur mujibi mubohoti.

Senki mustahsan o‘tti avqoting,
Yaxshiliqqa chiqibdurur oting.

Ming yil ummid erurki qolg‘aysen,
Yaxshi ot-o‘q jahong‘a solg‘aysen».

Shoh chun so‘zni mundog‘ etti tamom,
Ul sekiz sarv qaddu siymandom,

Ham qo‘pub hamd ila sano dedilar,
Mahdi ulyog‘a ko‘p duo dedilar.

Men qabul aylabon dedim: de so‘z
Knm, og‘izdin burun ochildi ko‘z.

Ko‘z ochib angladim tush ermish bu,
Ko‘z yumub istadim yana uyqu.

Jahd ila garchi topmadim oni,
Lek ko‘p yetti fayzi ruhoniy.

Dovaro, xisravo, falak joho,
Sarfarozo, shaho, shahanshoho!

Neknm erdi nidoyi Bahromiy.
Rahi etti adoyi payg‘omiy,

Sanga ul har ne pandkim berdi,
Demaki, ihtiyoj emas erdi.

Ki, anga har nekim iroda durur.
Senda yuz onchadin ziyodadurur.

To qilur charx gunbadi davvor,
Aks etar sayr sab’ai sayyor,

Yetti ko‘kni haq aylasun pasting,
Yetti kavkabni ham furo‘ dasting.

Falak ustida taxtu johing ham,
Falak etgan bino panohing ham!

[XXXI]

So‘z g‘oyati va nazm nihoyati va g‘oyatsiz xijolat izhori va nihoyatsiz jur’at e’tizori va o‘qur elga nasoyihi sanoyih o‘qumoq va bitir xaylg‘a mavoiz ajzosi bitmak va tarixining tabyini va abyoti adadining ta’yini

Chun manga fayzi fazli rabboniy
Ro‘zi etti bu turfa inshoni.

Fayzi qudsidin ihtimom o‘ldi
Ki, bu daftarg‘a ixtitom o‘ldi[1].

O‘z ishimda tafakkur erdi manga,
Ne tafakkur, tahayyur erdi manga

Ki, necha safhani qaro qildim,
Bir necha sharhi mojaro qildim.

Surubon rokibi bayon asru,
Kilkim o‘ldi sabuk inon asru.

Yo‘l yururga o‘zumni chun tuttum,
Yetti bu nav’ aqbadin o‘ttum[2].

Ne yeti aqba, yetti manzili biym,
Biymdin esmay ul damang‘a nasim.

Yetti ko‘kning balo makoni ul,
Rustami Zol haftxoni ul[3].

Har nechuk bo‘lsa garchi qat’ ettim,
Balki maqsad harimig‘a yettim.

Garchi yuzlandi buyla multamase,
Xotirimda taraddud erdi base

Ki, necha nazm sust yo soda,
Chun erur kimsa tab’ig‘a zoda.

Zodai tab’ elga xush ko‘runur,
O‘g‘li zangiga hurvash ko‘runur,

She’r ham chun kishigadur farzand,
Ko‘ngliga qutu bag‘rig‘a payvand.

Zisht esa qoyili ko‘rar ani xo‘b,
Elga mardud erur, anga marg‘ub.

Bas bu bir necha bikr subhgahi
Ki, manga anbdin ko‘rundi tihi.

Chun o‘g‘ul aybinn ato ko‘rmas,
Ko‘rsa ham qilg‘onin xato ko‘rmas.

Voqean yaxshi yo yomonmu ekin,
Dilrabo, yo‘qsa jonsitonmu ekin?

Yaxshilik birla bo‘lsa gar shoyi’,
Bo‘lmag‘ay ranju mehnatim zoyi’.

Ganj ummididin ulki ko‘rgay ranj,
Ranji zoyi’ emas chu topqay ganj.

Gar yomon bo‘lsa muncha pecho-pech,
Ranju mehnatki, chektim o‘lg‘ay hech.

Kishidekkim, haramg‘a azm etgay,
Umr etib sarf dayr aro yetgay.

Gar ko‘zumga mening g‘ubori yo‘q,
Bu nazarning ko‘p e’tibori yo‘q.

El o‘kardin ko‘ngulni shod etmon
Ki, xushomadg‘a e’timod etmon.

Ko‘ngluma asru xorxor erdi,
Xorxorim hamesha bor erdi.

Meni giryon etib bu surati hol
Kim, kulub kirdi hujrama iqbol,

Dedi: «K-ey durfishonu gavharposh,
Durru gavhar kibi nedur sanga yosh?

Bu javohir so‘zung aro basdur,
Ko‘z aro ehtiyoj ermasdur.

Sanga bu holkim erur hodis,
Manga dekim, nedur anga bois?»

Chun ko‘rub ul sifat yomon holim,
So‘rdi holim xujasta iqbolim.

Ul so‘rushtin manga nishot o‘ldi,
Xasta ko‘nglumga inbisot o‘ldi.

Har ne ko‘nglumda erdi naqshpazir
Ki, menga erdi mujibi tag‘yir.

Zohir etmakni ixtiyor ettim,
Borin olinda oshkor ettim.

Dedikim: «Ey ulusda nodiru fard!
Bo‘lmasun xotiring alamparvard!

O‘zni mehnatqa solg‘on ermishsen,
Bul’ajab g‘amg‘a qolg‘on ermishsen.

Bu ne andeshai xato bo‘lg‘ay?
Senu mundoq xato ravo bo‘lg‘ay?

Kim quyosh nurini nihon qildi?
Badrni mis tabaq gumon qildi?

Garchi dahr ahli hiylasoz o‘lg‘ay,
Yomoni ko‘pu yaxshi oz o‘lg‘ay.

Lek kunduzni deguchi kechadur,
Bilsa bo‘lg‘ayki, dahr aro nechadur?

Shabparak birla bum qilsa bu zo‘r.
Yuz tuman turfa qush emas xud ko‘r.

Gar zumurraddin o‘lsa ko‘r af’i,
Ham zumurrad qilur aning daf’i.

Gul isi gar jual balosidur,
Ham ul is-o‘q aning vabosidur[4].

Andin o‘tmish kalominga poya
Ki, degay nukta har furo‘moya.

E’tiroz ulki ham tavahhum etar,
Ayturida oyog‘ ilik gum etar.

Chun xavos olida kiromiydur,
Ne desa g‘am yo‘q, ulki omiydur.

Tog‘ ilakim kesak qilur novard,
Chiqorur urg‘och-o‘q o‘zidin gard.

Xas agar o‘t bila sitez aylar,
Ham o‘zidin ul o‘tni tez aylar.

Asru mashhurdir bu so‘zda bali:
«It urar, korvon kechar» masali.

Kelu mundin nori taabni unut,
O‘zni bu fikrdin muarro tut.

Sen o‘zungni tonimas ermishsen,
O‘z so‘zungni tonimas ermishsen.

Ro‘d yanglig‘ necha fig‘onu xuro‘sh?
Bahr o‘lub aylagil o‘zungni xamo‘sh!»

Chun eshittim bu nukta shod o‘ldum,
Bahrdek muhtasham nihod o‘ldum.

Tushti bu bahr uzra andoq mavj
Ki, aning mavji tutti charx uza avj.

Tab’din munchakim duri serob,
Borchag‘a mehrdek safo bila tob.

Bahrdin toshqori berib erdim,
Bu safina aro terib erdim,

Chekib erdim nazm silkiga ham,
Lek xotirda erdi muncha alam

Qi, bu durlarki ayladim manzum,
Filhaqiqat emas sanga ma’lum

Ki, nechukkim men ayladim idrok,
Bormudur elga dog‘i sofiyu pok?

Emdikim xotir o‘ldi andin jam’,
Har biri yoqti tiyra kulbama sham’.

Yonibon ko‘shishi tamom bila,
Borig‘a boqtim ehtimom bila:

Garchi nazmi topib edi tarkib,
Borcha vaz’ida yo‘q edi tartib.

Chun nazar taxtida zuhur etti,
Ne kerak erdi borchag‘a yetti

Ki, biror bayt beshu kam bo‘ldi,
Gar kam o‘ldi fuzuda ham bo‘ldi

Ki, birar lafzg‘a berib tag‘yir,
Biri kam bo‘lsa, ortti yona bir.

Bo‘lub islohning raqamzadasi,
Yetti itmomg‘a musavvadasi.

Men demasmen ne ayladim marqum
Kim raqamg‘a boqar qilur ma’lum.

Har kishikim, o‘qurda bu noma,
Tab’ig‘a garm bo‘lsa hangoma

Neki men qilmisham nazar etsa,
Yuzidin gar birisiga yetsa.

Tab’i gar sofu zihni pok o‘lg‘ay,
Shak emasturki zavqnok o‘lg‘ay.

Anda shoyadki, aylabon tahsin,
Anga qilg‘ay duoni dog‘n qarin.

Yorab, andoq kishiga rahmat qil!
Oxir oromgohi jannat qil.

Topmag‘on tab’i poku xotiri sof
Ki, aning da’bi bo‘lmag‘ay insof.

Qatracha durdin olmasa bahra,
Desa, firuza ko‘rsa, xarmuhra.

Anga oyini da’bu insof et,
Ko‘nglini poku xotirin sof et!

Ulki tahsin etar vale bilmay,
O‘qug‘on nukta darkini qilmay.

So‘zi gar yaxshi, gar gazofdurur,
Har nekim ul desa maofdurur.

Yana kotibki tez etib xoma,
Istagay naqsh qilsa bu noma.

Neki men yozdim uyla sursa qalam,
Ne raqam qildim oni qilsa raqam.

Baytlarda taxalluf aylamasa,
Lafzlarda tasarruf aylamasa.

Oq o‘lub anga nomai a’mol,
Tushsun ilgiga xoxmai iqbol.

Kimki yozmoqta muzd qildi havas,
Borcha maqsudi muzd bo‘lsayu bas,

Qora pul uzra mojaro qilsa,
Yuzidek safhani qaro qilsa.

Ko‘z uza nuqta qo‘ymay aylab zo‘r,
Mardumi bo‘lmag‘ondek aylasa ko‘r

G‘aybdin nuqtai yo‘nub amado,
Xat aro ayb aylasa paydo.

Xomasig‘a ko‘zi midod o‘lsun,
Ul qarodin anga savod o‘lsun.

Tili shaq bo‘lsun uylakim xoma,
Orazi tiyra uylakim noma6.

Bu yeti zarnigor oliy qasr
Kim, yana yo‘q alar misoli qasr

Ki, bu kishvarda ayladim ma’mur
Ki, yeti qasr ichindadur yeti hur.

Sayr birla nishot etib Bahrom,
Bo‘lubon har birisida bir shom,

Shom chun obnusi aylab oj,
Ul bo‘lur erdi uyqug‘a muhtoj[7].

Bir musofir der erdi afsona,
Topqoli uyqu shohi farzona.

Lutf bu nazm aro bag‘oyatdur,
G‘araz ammo yeti hikoyatdur.

Chunki qoyil yeti musofir edi
Ki, alar sayr ishiga mohir edi.

Bo‘ldi chun bu raqam ishi tayyor,
Qo‘ydum otini «Sab’ai sayyor».

Tortqonda bu turfa savtu maddin,
Bayti besh mingga tortti addin[8].

Manga ayyomi garchi yod ermas,
Lek to‘rt oydin ziyod ermas.

Bo‘lsam o‘zga umurdin emin,
Bor edi to‘rt hafta ham mumkin

Ki, yozilg‘oy edi bu nazm ravon,
Balki bu noma boshig‘a unvon.

Chun nihoyatsiz erdi ashg‘olim,
Kasrati shug‘ldin yomon holim.

O‘tub avqotim el gazofi bila,
Chinu yolg‘on so‘z ixtilofi bila,

Yo‘q kunu kecha xo‘rdu xob manga,
Kecha g‘am, kunduz iztirob manga:

El g‘ulusi qilib meni mabhut,
G‘am ko‘ngulga g‘izou jonima qut.

Buyla ahvol ila meni mazlum,
Muncha fursatda qilg‘onim manzum,

Yaxshi gar bo‘lmasa, yomon ham emas,
Yomonin kimki yaxshi bo‘lsa demas.

Lek jam’iki surdilar bu raqam
Kim, haq ursun xatolarig‘a qalam,

Ishlari g‘ayri so‘z demak yo‘q edi,
Balki demaklari bu so‘z-o‘q edi.

Manga fursat qilurda bu tahrir,
Yo‘q alar birla tengki, ushri ashir[9]

Toliim gar muyassar etgay edi,
Ulcha kilkim musavvar etgay edi.

Desa bo‘lg‘ayki, charx atboqi,
Bo‘lsalar erdi nazmim avroqi,

Raqami nazmi dilkash etgay edim,
Nukta birla munaqqash etgay edim.

Muncha mehnat aro bu fursat ila,
Muncha fursat aro bu mehnat ila.

Bu raqamniki, ayladim mastur,
Joyi ul borki, tutsalar ma’zur.

Kel Navoiy, fasonani qil bas,
Kim, emishsen ajab daroz nafas!

Yorab, ushbu hadisi pecho-pech
Ki, raqam torttim toriqmay hech,

So‘zni gar tuz dedim vagar ozdim,
Neki taqdir aylading yozdim.

Kilk o‘lurda varaq nigor manta,
Qayda bor erdi ixtiyor manga?

Har ne kilkim varaqqa yozdi bu kun,
Kilki taqdir yozmish erdi burun.

Yozg‘onim xo‘b, yo‘qsa zisht o‘ldi,
Manga naylay? Bu sarnavisht o‘ldi.

Neki yozding ani raqam qildim,
Shak emasdurki, sahv ham qildim.

Rostqa lutfdin raqam chekkil,
Sahvuma afv ila qalam chekkil,

Deganimni ulusqa marg‘ub et!
Yozg‘onimni ko‘ngulga mahbub et!

Tilga lafzini noguzir ayla,
Jong‘a nazmini dilpazir ayla!

Garchi tarixi erdi sekkiz yuz
Sekson o‘tmish edi yana to‘qquz.

Oyi oning jumodiyussoniy,
Panjshanba yozildi unvoni[10].

Varaqu satrin aylabon ta’yin,
Baytini besh ming ayladim taxmin[11].

Xalqqa zebi torak ayla ani!
O‘qug‘ong‘a muborak ayla ani!

Yetti aflokni anga yor et!
Yetti iqlim elin xaridor et!

ShARH VA IZOHLAR

«Sab'ai sayyor» Alisher Navoiy «Xamsa»sining to'rtinchi dostoni bo'lib, 1484 yilda yozilgan va dostonning ilmiy-tanqidiy matniga ko'ra hajmi besh ming to'qqiz baytdan iborat[1]. U aruzning hafif bahrida yaratilgan.

Navoiyning «Sab'ai sayyor» dostoni tilining tadqiqotchilaridan prof. Alibek Rustamov doston vaznini «hafifi musaddasi maxbuni mahzuf va maqsur, maqtu' va maqtu'i musabbag'» deb belgilaydi: foilotun (yoki failotun) mafoilun failun (yoki failon) yo fa'lun yohud fa'loi) (Karang: Alibek. «Sab'ai sayyora» tilining badiiy xususiyatlari, Ilmiy ishlar, filologiya fanlari, 27-kitob, ToshDU, Toshkent, 1964, 27-bet). Filologiya fanlari doktori S. Hasanov esa, «Sab'ai sayyor» dostonida hafif bahrining yetti xil ko'rinishi mohirona qo'llanilganini ta'kidlaydi. (Qarang: S. Xasanov. Roman o Baxrame, Tashkent, 1988, S. 177— 181).

Alisher Navoiy «Muhokamatul-lug'atayn» asarida «Yana chun «Sab'ai sayyora» rasadin zamirim bog'labtur. Ashraf «Haft paykar»ning yetti hurvashin peshkashimg'a yarog'labtur» (Alisher Navoiy, Asarlar, 15 tomlik, 14-tom, Toshkent, 196-7, 120-bet, deb yozgan va doston nomini «Sab'ai sayyora» deb atagan bo'lsa-da, ammo dostonning xotimasida:

Lutf bu nazm aro bag'oyatdur,
G'araz ammo yeti hikoyatdur.

Chunki qoyil yeti musofir edi
Ki, alar sayr ishiga mohir edi.

Bo'ldi chun bu raqam ishi tayyor,
Qo'ydum otini «Sab'ai sayyor».—

deb ta'kidlaydi va diqqatni asarning asosini tashkil etgan yetti hikoyatga, bu hikoyatlarning aytuvchilari sayr ishiga mohir bo'lgan yetti musofir ekanligiga qaratib, doston nomini «Sab'ai sayyor», ya'ni «etti sayyor (kezuvchi)» deb ataganini uqdiradi.

«Sayyor» so'zi lug'atlarda: 1. kezuvchi, sayyoh; 2. sayyora — planeta tarzida izohlanadi.

Navoiy dostonidagi asosiy g'oya sayyohlar va ularning hikoyatlari orqali yoritiladi, lekin sayyoralar bilan bog'liq masalalar ham bor. Shunga ko'ra, Navoiy «sayyor» so'ziga uning ikkala ma'nosini yuklab, dostonni «Sab'ai saiyor» deb atagan. Qolaversa, Nizo-miyniig «Haft paykar» dostoni nomidagi «paykar» (1. go'zal, 2. surat), Dehlaviyning «Hasht behisht» dostoni nomidagi «behisht» (1. taxt, 2. jannat), Ashrafning «Haft avrang*idagi «avrang» (1. taxt, 2. sayyora) so'zlari ham ikkala ma'nosida ishlatilgan. Shuningdek, «sayyor» ham «paykar», behisht», «avrang» so'zlari kabi yopiq bo'g'in bilan tugallangan.

Demak, Navoiy doston nomlanishida ham salaflari izidan borgan va dostonini «Sab'ai sayyor» atagan. Asar nomi haqida qarang: P. Shamsiev. «Sab'ai saiyor» dostonining ilmiy-kritik tekstini tayyorlash printsiplari haqida, Alisher Navoiy. «Xamsa», «Sab'ai sayyor», Toshkent, 1956, 8-bet; S. Ayniy. Asarlar. 8 jildlik, 8 jild, 1967, 299-bet; A. Rustamov. Navoiy «Bahromnoma»sining nomi haqida, O'zbek tili va adabiyoti masalalari, 1961, 3-son; N. Mallaev. O'zbek adabiyoti tarixi, Toshkent, 1963, 531-bet; M. Muhitdinov. Talqinlarda olamcha ma'no, Toshkent, 1984, 161-bet.

I

[1] Изоҳларни тузишда «Сабъаи сайёр» достони юзасидан яратилган илмий тадқиқотлардан, Алишер Навоий «Асарлари» ўн беш жилдлигининг тўққизинчи жилдига П. Шамсиев тузган изоҳлардан, достоннинг насрий баёнидан (насрга айлантирувчи Иноят Махсум, С. Ҳасанов, (Тошкент, 1991) ва шоирнинг ўз асарларидан фойдаланилди.

Dostonning birinchi kirish bobi o'tmishdagi badiiy asarlarga xos bo'lgan an'anaviy «Hamd» bilan boshlanadi[2]. Unda Xudo olamning yaratuvchisi sifatida maqtaladi va dostonning mazmuni taqozosi bilan shoir bu bobda yetti raqamiga alohida e'tiborni qaratib, badiiy san'atlardan iltizomni qo'llagani holda falakning yetti qavat ekanligi, yetti gumbazdan tashkil topgani, yer yuzi yetti iqlimga bo'lingani, yetti ko'k, yetti yulduz (haftaning kunlariga nisbat berilgan) kabilar haqida fikr yuritadi. Bahrom va Dilorom so'zlarini asl va majozniy ma'nolarda qo'llaydi va sayyoralar olami, kosmogonik mifologiya bilan bog'liq holda dunyoning yaratilishi haqidagi o'z falsafiy qarashlarini ifodalaydi. («Sab'ai sayyor»da «etti» raqamining qo'llanpshi haqida qarang: S. Xasanov. , Roman o Baxrame, Tashkent, 1988, S. 125—132; Dostonning kirish qismlarpi va doston tilining badiiy xususiyatlari haqida qarang: Alibek. «Sab'ai sayyora» tilining badiiy xususiyatlari. ToshDU, Ilmiy ishlar, 27-kitob, 1964 yil).

II

Dostonning ikkinchi bobi «Munojot» deb atalgan va shoirniig yaratuvchiga murojaati, najot umidi, tavba va iltijolari o'z aksini topgan. Dostonning barcha bobi sarlavhalari nasrning saj'li turida yozilgan.

III

Dostonning bu bobi «na't» bo'lib, payg'ambarlar ta'rifiga bag'ishlanadi.

IV

To'rtinchi bob, me'roj kechasi ta'rifida. Bu bobda payg'ambar (Muhammad Alayhissallotu-vassalam)ning ko'kka (olloh oldiga) ko'tariladigan tuni tasvirlangan bo'lib, dunyoning moddiyligi haqidagi shoir qarashlari, koinot sirlari va burjlarga aloqador falsafiy fikrlari bayon etilgan.

V

Bu bob so'z ta'rifida. Unda dunyo vujudga kelganidan beri so'z ham mavjudligi, so'z insonni boshqa mahluqotdan ajratib turishi haqida fikr yuritilib, «so'z» asaldan shirin, la'ldan ham rangdor kabi ko'p sifatlarda ta'riflanadi va so'zning qudrati va sehri xususida qalam tebratiladi.

1. «kun» arabcha so'z bo'lib, «bo'l», «paydo bo'l» ma'nolarini bildiradi. Bu yerda Navoiy dunyoning paydo bo'lishi haqidagi afsonaga asoslangan. Afsonaga ko'ra olloh yetti qavat osmon va yerni paydo qilishda birinchi marotaba «paydo bo'l» (kun) so'zini qo'llagan. Bu yerda so'zning paydo bo'lishiga ishora qilingan.

VI

Bu bobda nasrdan nazmning afzalligi xususida hikoya qilinadi. «Besh ganj» jamlovchilari Nizomiy va Dehlaviylar madh etiladi. Shoir dastlabki baytlarda «so'z fani»— badiiy adabiyotda ikki uslub, ya'ni nazmiy va nasriy uslub mavjudligini ta'kidlab, ularni bir-biriga qiyoslaydi va nazmning nasrdan ustun ekanligini isbotlar ekan, she'riy asarlarda chiroyli, ta'sirli ibora va badiiy san'atlarni ko'plab qo'llash va injuni ipga tergandek misralar tizish mumkin, nasr esa, sochib yuborilgan javohir kabi go'zallikdan mahrum deydi.

[2] Достоннинг мукаммал насрий баёни мавжуд бўлгани сабабли изоҳлар мухтасар тузилди. Қаранг: Алишер Навоий. «Сабъаи сайёр» (насрий баёни билан), насрий баён муаллифлари Иноят Махсум, Саидбек Ҳасанов, Тошкент, 1991, 354—534-бетлар.

1. Maydondan to'pni olib chiqib ketdi, ya'ni «go'y va chavgon» o'yinida yutdi. Bu yerda Nizomiyga nisbatan, u masnaviy yaratshida birinchi bo'ldi, deyilmoqda.

2. Birinchi yaratilgan «Xamsa»ning muallifi —Abu Muhammad Il'yos Yusuf o'g'li Nizomiy (1141 y. Ozarbayjonning Ganja shahri—1209 y.).

Nizomiyni dunyoga mashhur etgan, uning vafotidan so'ng bir kitob shakliga keltirilib, «Panj ganj»—«Xamsa» deb atalgan besh yirik dostonidir. Ular «Maxzanul-asror» («Sirlar xazinasi), «Xisrav va Shirin», «Layli va Majnun», «Haft paykar» («Yetti go'zal») va «Iskandarnoma» bo'lib, Nizomiy bu asarlari bilan Sharq adabiyotida xamsachilik an'anasini boshlab berdi. Nizomiydan so'ng «Xamsa» yaratgan Xisrav Dehlaviy, Ashraf, Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiygina bu an'anani muvaffaqiyatli davom ettirdilar. Navoiy «Xamsa» dostonlarining barchasida Nizomiy «Panj ganj»ini alohida hurmat bilan tilga oladi va uning, asarlariga o'z xolis munosabatini bildiradi. Bu hol ayniqsa, uning «Haft paykar» dostoni xususida yorqin ifodalangan va «Sab'ai sayyor» dostonining maxsus boblarida o'z aksini topgan.

Navoiy «Nasoyimul-muhabbat» asarida ham Nizomiyni alohida hurmat bilan tilga oladi (Qarang: Navoiy, Asarlar, 15-tom, 176-bet).

3. Qorun(iy)—juda ko'p boylikka ega bo'lgan shaxs. Bu yerda Nizomiy «Xamsa»si Qorun xazinasining beshtasiga qiyos qilinmoqda.

4. Amir Xusrav Dehlaviy (1258—1325) fors adabiyoti klassiklaridan bo'lib, ikkinchi yaratilgan «Xamsa»ning muallifidir.

Xusrav Dehlaviy 1299—1301-yillarda Nizomiyning besh dostoniga javoban «Matlaul-anvor» (Yoritqichlarning chiqishi), «Shirin va Xusrav», «Majnun va Layli», «Oyinai Iskandariy», «Hasht behisht» («Sakkiz jannat») dostonlarini yaratib, «Xamsa» yaratish an'anasini boshlab berdi.

Xusrav Dehlaviy bir qator epik dostonlar, tarixiy mavzudagi ko'plab asarlar, bir qancha ilmiy risolalar muallifi bo'lib, mutaxassislar fikricha, uning poetik merosi 99 (ba'zi tazkiranavislar 199) nomda bo'lib, 500 ming bayt atrofida.

Xusrav «Xamsa» dostonlarini uch yilda yaratgan deyilsada, u birinchi to'rtta dostonini yozishga o'n oygina sarflagan. «Hasht behisht» esa, ikki yildan ortiq muddatda yozilgan. Chunki muallif o'z dostonini sakkiz hikoyat asosiga qurib, asarning asosini tashkil etgan Bahrom va Dilorom sarguzashti qatoriga yetti hikoyat qo'shar ekan, bu hikoyatlarning yangi, xushchaqchaq va shu bilan birga hayotiy bo'lishi uchun ko'p izlandi, hind folklori, tarixi bilan qizikdi va ulardan keng foydalandi.

Navoiy «Sab'ai sayyor» dostonida Xusravga ergashib, doston voqeasining boshlanishi (Bahromning taxtga o'tirishidan), Bahrom sevgilisning «Dilorom» deb atalishi va Dilorom taqdirining ayrim jihatlarini saqlab qoldi.

Navoiy Xusrav Dehlaviyni faqat xamsanavislikda emas, balki she'riyatda ham o'z ustozi deb bildi vz qator asarlarida buni ta'kidladi (Qarang: Yo. Ishoqoz. Navoiy va Xusrav Dehlaviy «Navoiy va adabiy ta'sir masalalari» to'plam, Toshkent, 1968, 88—106-betlar); Navoiy «nasoyimul-muhabbat» asarida ham Xusrav Dehlaviy haqida ma'lumot keltirgan (Navoiy, Asarlar. 15-tom, 178-bet).

5. Ashraf—(taxallusi)—to'liq ismi Ashraf ibn Shayxul-umam

Abulhasai ibn al-Hasan al-Marag'oyi at Tabriziy (tug'ilgan yili noma'lum, vafoti 1450 yoki 1460 yil). Ashraf Marag'oyi XV asrning ko'zga ko'ringan shoirlaridan. U to'rtga devon sohibi, «Xamsa» ijodkori. Ashraf «Xamsa»sining yagona nusxasi Sksfordning «Badlean» kutubxonasida (inv. .N«875) saqlanadi, 1457 yilda ko'chirilgan, 23630 baytdan iborat. Ashraf «Xamsa»si «Minhojulabror», «Riyozul-oshiqin, «Ishqnoma», «Haft avrang», «Zafarnoma» dostonlaridan iborat (Qarang: T. Mugarremov. Ashraf Maragai Tabrizi i unikalnыy rukopis yego «Xamsы», Dokladы AN Uz, 1980, T. XXXVI, №5; S. Xasanov. Poema «Sab'ai sayyor» (Sem skitaltsev) Alishera Navoi v sravnitelno-tipologicheskom osveщenin, ADD, Tashkent, 1990).

Alisher Navoiy Ashraf va uning asarlariga yuqori baho beradi va «Xamsa» dostonlarining kirish qismida, «Majolisun-nafois» (Asarlar, 12-tom, 14-bet), «Muhokamatul-lug'atayn (14-tom, 120-bet),

«Nasoyimul-muhabbat» (15-tom, 182-bet) asarlarida shoirga alohida o'rin ajratadi.

6. Bu baytlarda Navoiy «Xamsa» yaratgan ikki buyuk ijodkor (Nizomiy va Dehlaviy)lar oldida o'zini kamtar tutib, ularni shaxmat donalaridagi oq otu (Nizomiy), qora filga (Dehlaviy, o'zini oddiy piyodaga nisbat beradi (bu yerda tashbeh san'ati qo'llangan).

VII

Dostonning bu bobi Mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiyga bag'ishlanadi. Abdurahmon Jomiy fors-tojik adabiyotining ulkan namoyandasidir. U 1414 yilda tug'ilib, 1492 yilda vafot etgan. Jomiy ham yetti dostondan iborat «Silsilatuz-zahab» (Oltin zanjirlar), «Salomon va Absol», «Tuhfatul-ahror» (Himmatlilar tuhfasi), «Subhatul-abror» (Yaxshi kishilar tasbihi), «Yusuf va Zulayho», «Layli va Majnun», «Xiradnomai Iskandar» (Iskandarning donishmandlik kitobi)—«Xaft avrang» (Yetti taxt) asarini yaratdi va xamsachilik an'anasiga yangicha ulush kiritdi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, Jomiy «Haft paykar», «Sab'ai sayyor» tipidagi doston yaratmagan. Prof. N. M. Mallaev buning sababini Jomiyning «Xiradnomai Iskandar» dostoni muqaddimasida keltirilgan quyidagi fikrlarda ko'radi;

«...Xiradnoma z-on ixtiyori man ast,
Ki afsonaxoni na kori man ast.
Zi asrori hikmat suxan rondan,
Beh az qissahoyi kuhan xondan...

Mazmuni: Xiradnoma (donishmandlik kitobi)—mening ra'yi-xohishimdir, afsonalar hikoya qilmoq mening ishim emas. Hikmat sirlari haqida so'z so'zlash eski qissalarni hikoya qilishdan yaxshiroqdir...» Shunga ko'ra Jomiy o'z «Xamsa»sida «Haft paykar» tipidagi doston yaratmay, falsafiy-didaktik dostonlar miqdorini ko'paytirgan bo'lsa kerak» (N. Mallaev. O'zbek adabiyoti tarixi, 1963, 278-bet). Darhaqiqat Jomiy «Xamsa»siga kiritilgan yetti dostondan uchtasi falsafiy-didaktik dostondir («Tuhfatul-ahror», «Subhatul-abror», «Xiradnomai Iskandar»).

Shuningdek, Jomiy o'z davri fanining turli sohalariga — adabiyot nazariyasi, tilshunoslik, tarix, falsafa, musiqa ilmiga oid qator risolalar bitdi.

Alisher Navoiy ustozi Abdurahmon Jomiyga juda katta hurmat bilan qaragan, o'z ijodiy faoliyatida ham, ijtimoiy ishlarida ham Jomiy bilan maslahatlashib turgan va ustozi fikrlariga amal qilgan.

Navoiy Jomiyga atab maxsus «Xamsatul-mutahayyirin» (Hayratlanganlar beshligi) nomli besh bo'limdan iborat asarini yozgan. «Xamsa» dostonlarining har birida Jomiyga alohida boblar ajratgan. Shuningdek, «Majolisun-nafois», «Nasoyimul-muhabbat» asarlarida Jomiyga bag'ishlangan ayrim ravzalar mavjud. «Muhokamatul-lug'atayn», «Mahbubul-qulub» asarlari va «Arbain» tarjimasida ham Navoiy o'z o'rnida ustozi to'g'risida juda iliq va samimiy fikrlarini bildirgan (Bular haqda qarang: «Jomiy va Navoiy». To'plovchi va nashrga tanyorlovchi P. Shamsiev, Toshkent, 1966).

1. Ibni Hojib laqabli Abu Amr Jamoliddin Usmon binni Umar (1175—1249)—arab tili grammatikasi bilimdoni. Jomiy Ibni Hojibning «Qofiya» asariga sharh bitgan. Bu asar «Sharhi Mullo» nomi bilan mashhur bo'lib, asrlar davomida Xuroson va Turkiston madrasalarida birdan-bir darslik sifatida o'qitib kelingan.

2. Jorulloh Zamaxshariy unvoni bilan mashhur bo'lgan Abul-qosim Mahmud binni Umar (1075—1144) xorazmlik olim bo'lib, arab tili va adabiyotiga oid asarlar bitgan. Uning ilmiy asarlari 15 adadga yetadi.

3. Tafsir — qur'on oyatlari izohi.

4. Ibn Hajar — qur'on oyatlari va payg'ambar hadislariga sharh bitgan olim.

5. Arbain —«Arbann hadis»— Jomiyning asari. Unda qirq hadis forsiyga tarjima qilingan. Bu asarni Navoiy 886 yil xijriyda turkiy tilga o'girgan. (1481—82 y.).

6. Imomi A'zam— Islom huquqshunosi Abu Hanifaning laqabi. Bu misrada Jomiy fiqh ilmida Imom A'zamga tenglashtirilmoqda.

7. «Lavome' fi sharh ul-xamriya» asari, 1470—71 y. da so'fiy shoir ibn al-Faridning «Qasidai Xamriya»siga sharh tarzida bitilgan. Ikkinchi misrada lavome' — yaltiroq ma'nosida. (Iyhom san'ati qo'llangan).

8. «Lavoyih»— Jomiyning so'fiy va mashoyihlar haqidaga asari. Ikkinchi misrada lavoyih— ravshanliklar ma'nosida.

9. «Ashi'atul-lamaot»— Jomiyning falsafa va tasavvufga oid asari bo'lib, Hamadoniyning «Lamaot» asariga sharhdir. Ikkinch misrada shu'la, ziyo ma'nosida.

10. «Tovu Mimiya»— Ibn Forizning (arab huquqshunosi) fiqhga oid «Toiya» kitobiga Jomiy bitgay sharh, risola.

11. «Shavohid»—Jomiyning «Shavohidun-nubuvvat» nomli nasriy asari (payg'ambarlardan guvohlik beruvchi).

12. «Nafahot»—Jomiyning «Nafahotul-uns min hazarotul — quds» (Pok zotlar huzuridan esgan do'stlik hush islari) nomli asari. Unda Sharqning yirik faylasuflari, sufiylik oqimining taniqli namoyandalari haqida qimmatli ma'lumot to'plangan. Fors-tojik tilida yozilgan bu asarni Alisher Nazoiy 1495—96-yillarda (hijriy 901) turkiy tilga to'ldirilgan holda tarjima qilgan. U «Nasoyimul-muhabbat min shamoyimul-futuvvat» (Ulug'lik xushbo'yliklarini taratuvchi sevgi shabbodalari) asaridir. Alisher Navoiyning «Nasonimul-muhabbat» asari Jomiyning «Nafahotul-uns» asari asosida yaratilgan tarjimagina bo'lmay, balki Farididdin Attor («Tazkiratul-avliyo»), Shayx Farid Shakarganj kitoblarida nomlari zikr etilgan so'fiylar va Ahmad Yassaviydan tortib Navoiy davrigacha yashagan mashhur mashoyhlar haqidagi ma'lumotlar bilan to'ldirilgandir.

13. «Tuhfatul-ahror (Himmatlilar tuhfasi)—Jomiyning «Haft avrang» nomli yetti dostonidan biri, 1481—82 y. da yozilgan.

14. «Subha»—Jomining «Subhatul-abror» (Yaxshilar tasbehi)

dostoni, 1482 y. da yozilgan.

15. «Silsila»—Jomiyning «Haft avrang» asariga kiritilgan doston. U uch kitobdan iborat bo'lib, «Silsllatuz-zahab» («Oltin zanjir») deb ataladi, tarkibida «Salomon va Absol», «Layli va Majnun» hamda «Xiradno mai Iskandariy» bor.

16. Oshiqu ma'shuq—«Hafi avrang» dostonlaridan Yusuf va Zulayho haqidadir. («Yusuf va Zulayho» kim, «Oshiq va ma'shuq» g'a mavsumdur». Asarlar, 14-tom, 41-bet).

17. Qasoyid — qasidalar. Ular shoir devonlari tarkibida berilgan.

18. G'azaliyot—Jomiy nazmlari uch devonga tartiblangan. Ular 1479 y. da tuzilgan «Fatihatush-shabob» (Yigitlik ibtidosi), 1489 y. da tuzilgan «Vasatul-iqd» (O'rtacha marvarid shodasi), 1491 y. da tartib berilgan «Xatimatul-hayot» (Hayotning xotimasi) devonlaridir.

19. «O'zga har fandakim, rasoyil anga»— Navoiy «Xamsatul-mutahayyirin» asarida Jomiyning 40 dan ortiq asarlari nomini keltiradi. Unda adabiyot sohalarnga aloqador asarlari (qofiya, musiqa. muammo, naqshbandiya va b.) ham sanaladi (Qarang: Navoiy Asarlar, 14-tom, 40—41-betlar). Navoiy ustozi Jomiyni faqat «Sab'ai sayyor» dostonidagina emas, balki boshqa bir qator asarlarida ham hurmat bilan eslaydi. Navoiyshunos olim, yirik matnshunos P. Shamsiev Navoiyning barcha asarlaridagi Jomiy ta'rifiga oid qismlarini to'plab, 1958 yilda «Jomiy va Navoiy» asarini chop etgan.

VIII

1. «G'aribu-kal-a'mo»—musofir ko'rday bo'ladi.

2. Ganja ganjuri — Nizomiy Ganjaviy nazarda tutiladi.

3. Besh ganj — besh xazina—«Xamsa», Nizomiy asari ko‘zda tutilgan.

4. Hind sohiri — Xusrav Dehlaviy.

5. Oncha ganjina — «Xamsa»— besh ganj nazarda tutilady.

6. Ikki yilda uchta ganj yaratding, ya’ni uch dostonni («Hayratul-abror», «Farhod va Shirni», «Layli va Majnun») yozding.

7. To‘rtinchi doston —«Sab’ai sayyor» demakdir.

6. «Haft paykar» (Yetti go‘zal) — Nizomiy Ganjaviyning «Xamsa»sidagi to‘rtinchi dostoni.

9. «Hasht bihisht» (Sakkiz jannat)—Xusrav Dehlaviy «Xamsa»si tarkibidagi beshinchi doston.

10. «Muabbiri komil» — usta ta’birchi (tushni ta’riflovchi)

11. Chin suratxonasi — avvaldan Chin budda va ma’budlar, nozik va go‘zal xalq amaliy san’ati, minpatyuralar vatani bo‘lgan. Bu yerda «Xamsa» dostonlarinnng har bnri shunga qiyos qilinmoqda.

12. Alisher Navoiy ustozlari yaratgan Bahrom obrazida uchta kamchilik ko‘radi. Shulardan biri Bahromning ishqdek darddan — insonga xos bo‘lgan haqiqiy sevgidan mahrum holda tasvirlanganligidir.

13. Ustozlar dostonida Bahrom yetti rangdagi yetti qasr qurdirib, yetti shohning yetti go‘zal qiziga uylangach, har uni may ichno, mast holda shoh qizlaridan navbat bilan afsona aytib berishni talab qiladi. Alisher Navoiy bu holat bilan kelisholmay, uni asarning ikkinchi kamchiligi deb hisoblaydi.

14. Alisher Navoiy ustozlarining yana bir qilmishlaridan kuyinib, «agar ular g‘ofil bo‘lmaganlarida nodon Bahromni shunchalar vasf etarmidilar»,— deydi.

15. Bajarilgusi ishning qanchalik og‘ir va mas’uliyatli ekanligini Navoiy «pashshaga fil ishi» yuklatilganidek, «osmonga nardbon», «quyoshga sham’don» yasash, «o‘rgumchak ipi bilan ajdahoia band etish» ishiga qiyos qiladi.

IX

Bu bob 1469—1503 y. da Xuroson hukmdori bo‘lgan Sulton Husayn Bahodirxon madhiga bag‘ishlangan.

1. Zuhal — Saturn sayyorasining arabiy nomi. forscha «kayvon» deb ataydilar. Maqomi yettinchi osmonda, rangi qora. Badiiy adabiyotda u yuksaklik ramzi sifatida qo‘llanadi. Bu misralarda shoir zuhalga murojaat etib, «mening siyohdonimni yuzingdagi ter (qora rang) bilan to‘ldir»,— demoqda.

2. Mushtariy—Yupiter sayyorasining arabiy nomi, forscha «birjis» deb ataladi. Badiiy adabiyotda u baxt yulduzi deb talqin qilinadi. Munajjimlar bu sayyorani «sa’di akbar» va «falak qozisi», joyi oltinchi falakda deydilar.

3. Baxrom — Mars sayyorasining forscha nomi. Arablarda «Mirrix» deb ataladi. rangi qizil. Bu sayyora jang va qahramonlik ramzidir, dostondagi Bahrom shoh xarakteriga ham ishora bor.

4. Mehr—quyosh, oftob. Majoziy ma’noda ishq otashi, sevgi.

5. Zuxra— Cho‘lpon yulduzi (Venera). Badiiy adabiyotda u osmon cholg‘uvchisi, sozandasi, san’at homiysi, nafosat ramzi sifatida talqin etiladi. U dostondagi Dilorom timsolidir.

6. Atorid—Merkuriy sayyorasi. U Sharq adabiyotida falak kotibi, yozuvchi va shoirlarning homiysi sanaladi.

7. Qamar—Oy. Yuqoridagi baytlarda shoir yetti sayyoraga murojaat etib, Husayn Boyqaro madhini boshlash uchun shart-sharoit yaratishlarini so‘raydi.

8. «Ham ato xonu ham anga ano xon»—Boyqaro ham ota, ham on tomonidan shoh bo‘lishga haqli edi, bu haqida Bobur «Sulton Husayn mirzo karimut tarafayn edi, asil podshoh edi,—(Bobirnoma, 221-bet)—deb yozgan.

9. Alanquvo — qadimda mo‘g‘ul va oltoy turkiy xalqlari orasida mashhur bo‘lgan afsonaning bosh qahramonn: Alisher Navoiy Husayn Boyqaroning onasini shu afsonaviy ayolga, otasini esa, Chingizxong o‘xshatadi (Qarang: A. Hayitmetov. Navoiy va Alanquvo afsonasi. O‘zbekiston adabiyoti

va san'ati. 1054, 10 fevral).

10. Jayhun — Amudaryoning qadimgi nomi. Bu yerda daryo ma'nosida keladi.

11. «Masadi Jamshid»—Jamshid taxti. Jamshid — Ajam (qadimgi Eron) mulkidagi peshdodiylar sulolasiga mansub podshoh. U hahda «Tarixi muluki Ajam»da Navoiy yozadi: «Chun saltanatga o'lturdi, jahon mulkin adl va dod bila tuzdi. Va husnu jamolda dilpazir va fazlu kamolda benazir erdi. G'arib ixtirolar qildi (Navoiy, Asarlar, 14-tom, 187—188-betlar.).

12. «Forsiygina emas, Iroqu Ajam ham maftun bo'ladi». Bu so'zlarda mamlakat nomiga ham klassik kuylarga ishora qilinmoqda.

13. Suhayli Yaman — Yaman yulduzi, Yaman tomonda juda ravshan ko'rinadigan yulduz.

14. Kayoniy—Eronning kayon sulolasiga mansub bo'lgan shohlar laqabi.

15. «alafbaho»—soliq nomi, ekinning ko'kiga qarab belgilangan soliq. Sulton Husayn bu soliqni bekor qilgan.

16. Nushirvon— odil shoh deb nom chiqargan sosoniylar sulolasiga mansub Eron shohlaridan. Bu yerda Navoiy Husayn Boyqaro odilligi haqida gapirib, agar Boyqaroni Nushirvondek odil shoh ko'rsa, u ham hayratda qolardi (boshini qimirlatib, chapak chalgay),— deydi.

«Xudo mulkini ko'p va abadiy qilsin» (duo).

X

Bu bob Husayn Boyqaroning xotinlaridan biri Xadichabegimga bag'ishlangan. Navoiy Xadichabegimga atab maxsus g'azal ham bitgan (Qarang: Navoiy, Mukammal asarlar to'plami, 20 jildlik, 1-jild, 1987, 59-bet; Xadichabegim haqida qarang: Bobirnoma, 231-bet).

1. Sulaymoni ahd — Husayn Boyqaro nazarda tutiladi.

2. Bilqisi soniy — ikkinchi Bilqis. Bilqis — Sulaymon payg'ambarning suyukli xotini. Navoiy u yerda Boyqaroning xotini Xadichabegimni «Bilqisi soniy» deb atamoqda. Uning yana «mahdi ulyo» (oliy yo'lboshchi), «ismatut—dunyo» (dunyo pokizasi) kabi unvonlari bo'lgan.

3. Sorai Uzmo, Xadinai Kubro—Xadichabegim nazarda tutiladi.

4. Ummon—Arabistondagi bir dengiz, bu yerda, umuman «dengiz» ma'nosida.

5. «Ikki sa'd axtar ikki farzanding»—Husayn Boyqaro va Xadichabegimning ikki o'g'li — Shoh G'arib Mirzo va Muzaffar Mirzo nazarda tutilgan.

Muzaffar Mirzo — Xusayn Boyqaroning Xadichabegimdan tug'ilgan katta o'g'li. U taxt vorisi sifatida Badiuzzamon bilan ko'p ixtilofda bo'ladi. Boyqaro o'limidan so'ng ham akasi Badiuzzamon bilan birga Xurosoi taxti uchun kurashib, tezda Shayboniyxon hujumiga duch keladi va Astrobodga qochib ketib, o'sha yerda vafot etadi (Qarang: «Bobirnoma», 224-bet).

Shoh G'arib Mirzo — Husayn Boyqaro va Xadichabegimning Kichik o'g'li. Turkiy va forsiy tillarda she'rlar bitgan, ularni to'plab devon ham tartib bergan («Majolisun-nafois», Navoiy, Asarlar, 12-tom, 175-bet). Navoiy «Hayratul-abror» dostonida va shahzoda o'limi munosabati bilan yozgan «Marsiya»da Shoh G'arib Mirzo haqida samimiy fikrlarini bayon etgan. Qarang: «Bobirnoma», 224-bet.

6. Masiho — Iso payg'ambarning laqabi. Afsonalarga ko'ra u o'z nafasi bilan o'lganlarga jon baxsh etish qobiliyatiga ega bo'lgan (Bu sifatni muallif Xadichabegim farzandlarida ko'rishni orzu qilgan).

XI

Bu bob Bahrom tarixiga bag'ishlangan.

1. Bu baytlarda shoir so'zdan foydalanish mahoratini zargarning asl la'lni tanlash mahoratiga qiyoslaydi va qimmatbaho toshni tanlash zoti asil odamni tanlashdek murakkab ishligini uqdiradi.

2. «Ota tuban (xulqligu), o'g'il sharafli, bu (o'g'il) latifu, u (ota) kasofatli bo'lishi mumkin».

3. Halilulloh Ozar o'g'li.— butparastlikka qarshi bo'lgan odam, u butlarni sindirgan. Uning o'g'li esa, otasining aksi bo'lib, but yasovchilik kasbini egallagan.

4. Yazdajurd (Nizomiyda Yazdigird)—Bahromning otasi, sosoniylar sulolasidan bo'lib, qadimiy Eronda 399—420 yillarda hukmronlik qilgan, o'ta zolim bo'lgan. U haqda «...chun mamlakat egasi bo'ldi, go'yoki mulk egasiz qoldikim, ul zolim va nodon kishi erdi»— deb yozgai edi Alisher Navoiy (Qarang: Navoiy, «Tarixi-muluki Ajam», Asarlar, 14-tom, 217—218-betlar).

5. Bahrom binni Yazdajurd — sosoniylar sulolasiga mansub Eron shohlaridan biri. «Otasidan so'ngra saltanat taxtiga o'lturdi, otasi buzg'onlarni tuzdi va aning o'rnig'a adolat ko'rguzdi» (Qarang: Navoiy, Asarlar, 14-tom, 218—220-betlar). Sharq adabiyotida Bahrom an'anaviy obrazlardan biri bo'lib, u Firdavsiyning «Shohnoma», Nizomiy va Dehlaviylarning «Xamsa» asarlarida yetuk badiiy obraz darajasiga ko'tarilgan.

6. U (Yazdajurd) nimani buzgan bo'lsa, bu (Bahrom) hammasini tuzatti. Bu baytda tardi aks san'ati qo'llangan.

7. Nu'mon — Yaman shohlaridan, Bahrom uning qo'lida tarbiyalangan.

8. Munzir — Nu'monning o'g'li.

9. Ahmadi Mursal — Muhammad payg'ambar.

10. Xavarnaq — Bahrom uchun qurilgan afsonaviy qasr. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra Xavarnaq yer yuzida tengi yo'q muxtasham qasrlari bilan shuhrat topgan shahar bo'lgan.

11. Go'r — yovvoyi eshak, qulon. Ikkinchi misrada qabr, mozor ma'nosida qo'llangan. Bu so'z Bahrom ismi bilan birga ishlatilishining sababi shundaki, shoh shu hayvon ovini juda sevgan. «Go'r» Bahromning laqabiga aylangan. «Ani Bahromgo'r dedilar. Muning jihatin ba'zi dedilarkim, go'rni shersayd qilg'anda, aning o'qi egnisidin o'tub, yerga tegdi. Ba'zi debturlarkim, go'r ovig'a ko'p moyil erdi» (Navoiy, Asarlar, 14-tom. 218-bet).

12. Bu misrada quyidagi ma'lumotga ishora etilayapti: Navoiy «Tarixi mulki Ajam»da yozishicha, Yazdajurdning zulmini ko'p tortgan xalq uning o'g'li Bahromning shoh bo'lishini qat'iyan istamaydilar va Ardasher naslidan bo'lgan Kisro otliq kishini taxtga o'tqazadilar. Bu voqeani Bahrom eshitgach, ota taxtini egallash maqsadida Nu'mon bilan yetib keladi. El Bahromni tan olmaydi. Shunda Bahrom: mamlakatda xavf tug'ilsa qaysi birimiz daf' eta olishimizga qarab, shoh tayinlangiz,— deydi. Shunda xalq shohlik tojini ikki och sherning o'rtasiga qo'yib, tojni kim ololsa, shuni shoh tayinlaymiz deyishadi, Kisro toj olishga jur'at etmaydi. Bahrom esa, shu ikki och sherni yengib, toju-taxtga erishadi (Navoiy, Asarlar, 14-tom, 218-bet).

13. Xusravi G'oziy—Husayn Boyqaroning sifatlaridan biri. Bahromshohning turk xoqonini torumor etishdagi urush usuli — (Bahrom ko'p ming kishilik turk xoqonini g'aflat paytida qo'lga tushirib, o'z taxtini egallaydi)ni Alisher Navoiy maslahati bilan Husayn Boyqaro ham Yodgor Muhammadga qarshi qo'llagan. Shoir shunga ishora qilmoqda.

14. Nizomiy va Xusrav Dehlaviy.

15. «Yetti bo'ston»—«Sab'ai sayyor» ko'zda tutiladi.

XII

Dostonning boshlanishi: Bunda Bahromning ovga chiqib, suratkash Moniy bilan uchrashgani, u Diloromning suratini ko'rsatgani va Bahromning ishqqa mubtalo bo'lgani haqida hikoya qilinadi.

1. Ajam mamlakati shohlari haqida qarang: Navoiy, «Tarixi muluki Ajam», Asarlar, 14-tom.

2. Bu misralarda «moh»—oy va baliq ma'nolarida kelgan. Ya'ni, Bahrom, «Oydan oyga muttasil — uzoq vaqt shohlik gashtini surdi, oydan baliqqacha — yerdan ko'kkacha bo'lgan elning shahonshohi bo'ldi (O'rta asrlarda yerni katta baliq o'z ustida ko'tarib turadi,— degan tasavvur mavjud edi).

Bu yerda Navoiy «Moh» va Mohi» so‘zlaridan so‘z o‘yini yasagan.

3. «g‘arib umur»— Bu yerda «g‘arib» so‘zi ham bechora, yolg‘iz ma’nosida, ham ajoyib-g‘aroyibotlarga to‘la umr ma’nosida ishlatilgan.

4. Ikkisin, ya’ni biri — g‘arib bo‘lib yurishing sababini ayt, ikkinchisi, o‘zing ko‘rgagn eng ajoyib-g‘aroyib voqealardan ayt.

5. Bilki: axtargan—topadi.

6. Moniy — afsonaviy mohir rassom, Moniy ibn Fatak (216—

276) o‘zining muqaddas kitoblarini juda go‘zal miniatyuralar bilan bezatgan. Sharq adabiyotida Moniy— usta naqqosh, rassom sifatida mashhur.

7. Ikkinchi so‘z — bu yerda ko‘rgan eng ajoyib voqealardan so‘zlab berish.

8. Mushtariy — bu yerda xaridor ma’nosida.

9. Birinchi misrada surat—rasm, ikkinchi misrada ajoyib holat ma’nosida (tajnis san’ati qo‘llangan).

XIII

Bu bob Diloromning husni ta’rifida, uni bedil (holsiz) Bahromga olib kelganlari haqida.

1. Bu yerda shoir lafziy san’at qo‘llab, zulf (kokil) va layl (tim qora — tun, kecha) so‘zlari orqali go‘zalning tim qora zulfikokili dom (tuzoq)ga o‘xshashligini tasvirlaydi («layl» so‘zidagi “ل” harfini tuzoqqa (ilgakka) nisbat beradi).

2. «Ko‘zi ohu, uning qoraligi (qorachig‘i) Xo‘tan (shahar nomi, u yerda a’lo navli mushklar yetishtirilgan) mushkiga (mushk— tim qora tusli xushbo‘y narsa) o‘xshaydi, xuddi jayron (ohu) o‘z mushkidan uning ko‘ziga xol tomizgandek (jayrondan mushk olinadi)».

3. «Lablari orasida og‘zi shundan yashirinki (ochilmagan) teshilmagan la’l deysan — og‘zi (la’lga nisbat berilgan) shunchalik kichikki, lablari orasida ko‘rinmaydi».

4. Bu baytlarda lafziy san’at qo‘llangan bo‘lib, labning jonbaxshligiga ishora qilingani holda, taqdir kotibi «jon» yaratishda — (yozishda نا so‘zidagi) «nun»— «ـن» ni quyiroqqa yozib, uning g‘abg‘abi (iyak) aylanasini va «nun»ning nuqtasidan g‘abg‘ab chuqurchasini yasagan — deyiladi.

5. «Qoshlar butxona peshtoqidek bir-biriga payzasta (tutashgan) va ular ichida rahmsiz mastona ikki ko‘z. Toqni qo‘y, u (qosh) qorong‘u mehrob (sajdagoh), qosh ustidagi xoli qora pashshadir».

6. Bu yerda «Dilorom» ham ism, ham lug‘oviy ma’nosida («dilga orom beruvchi») qo‘llanilgan. Xusrav Dehlaviyning dostonida ham Bahromning sevgilisi «Dilorom» deb atalgan. Nizomiy «Haft paykarida esa, uning ismi «Fitna», Ashraf «Haft avrang»ida «Ozoda».

XIV

1. Bu bob Diloromniig chang chalishdagi mahorati xususidadir. I. Qaqnus— afsonaviy qush, u juda xushovoz hisoblangan. Uning tumshug‘ida juda ko‘p teshiklar (360 ta) bo‘lib, ularning har biridan turlicha ovoz eshitilib, go‘yo kuy paydo bo‘lar emish. Bu qushning mukammal ta’rifi «Lisonut-tayr» dostonida berilgan (Navoiy, Asarlar, 11-tom, 226—227-beglar). Badiiy adabiyotda qaqnus — abadiy hayot timsoli hamdir.

2. Xo‘tan — shahar nomi bo‘lib, u sharq she’riyatida go‘zal ayollari, a’lo sifatli mushklari, nafis shoyilari bilan shuhrat qozongan shahar sifatida talqin qilinadi. Bu yerda Diloromning go‘zal sifatlariga ishora qilinmoqda.

XV

Bu bob Bahromning may harorati ta’sirida Diloromini dashtu biyobonga tashlagani xususida

hikoya qiladi.

1. Qalamzan— shoh saroyida hukm va farmonlarni yozib, xalqqa tarqatuvchi mirzo.
2. Bu misra tanqidiy matnda: «Dema qo'n tu'ma bo'ldi balki shubon».
3. Tanqidiy matnda «uyi».
4. «Muz sumalagidan sham' yasayman, degan bo'ladi», ya'ni niyatn puch bo'ladi.
5. Nizomiyda:

Fitna deydiya: «O'qing bilan qulonning oyog'ini boshiga tik!»

Xusrav Dehlaviyda:

Dilorom deydi; «Kiyiklarning urg'ochisini erkak, erkagini urg'ochi qil!»

6. Nizomiyda:

Fitna deydi: «Bu kuchning ko'pligidan emas, mashqning natijasidir».

Xusrav Dehlaviyda:

Dilorom deydi:

«Bu hunar — jodu, sehr ishidir».

«Ikki qattiq hadis»ning biri bu yerda Diloromning shohga taxsin aytmagani, ikkinchisi to'g'ri gapni aytgani edi.

Nizomiyda:

Bahrom Fitnani o'limga mahkum etib, hukmni bajarishni sarkardasiga topshiradi. Xusrav Dehlaviyda: Bahrom Dnloromni otdan tushirib, sahroda qoldirib ketadi.

XVI

Bu bob Bahromning mastlikdan hushyor bo'lib, Diloromini istab, biyobonga ketkb, uni topmay, o'zini yo'qotgani haqida.

1. G'orati G'o'r — bu yerda «g'orat»—«talon-taroj» degan ma'noda. Ya'ni G'o'rga qilingan bosqinchilik.
2. Joni bo'lmagandan keyin tan yerning quyida (tagida) bo'ladi, ya'ni yerga ko'miladi.

1) «Quyosh botib, osmonda yulduzlar paydo bo'ldi»

2) «Dilorom ko'rinmagach, Bahrom ko'z-yosh to'kdi».

3. Bu baytda tashbih san'ati qo'llanib, ikki ma'no ifodalangan:
4. Xizr — Afsonalarga ko'ra «obi hayvon» (tiriklik suvi)ni izlab topgan va undan ichib, doimiy tiriklikka erishgan payg'ambar.

XVII

Bu bob Bahromning ayriliq azobida kechgan kunlari haqida hikoya qiladi.

1. «Bu kecha shoh Bahrom go'rlar (kiyiklarning bir turi) makonini maqom etdi».
2. «Ko'hna dunyo unga go'rdek (qabrdek) qorong'u tuyildi».
3. «Ikki sheri arin»—Ikki changalzor sheri. Bu yerda toj egallash vaqtidagi sherlar bilan to'qnashuv voqeasiga ishora bor.

XVIII

Bu bob Bahromning o'z parivashi hajrida devona bo'lgani va savdoyiligini tuzatish va ko'nglinn ochish maqsadida yetti iqlim (mamlakat) sultonlarining yetti qasr bino qilganlari haqida.

Nizomiyda Bahrom Xavarnaq hujralaridan birining devoriga naqshlangan yetti malikaning suratini ko'rib, (bu malikalarning ismlari ham ma'lum: Furak, Yag'manoz, Nozpari, Nasrinnush, Humoy...) oshiq bo'lib qoladi va ularga atab yetti qasr qurdiradn. So'ng Bahrom yetti rangdagi yetti qasrda yetti

mamlakatning yetti qiziga uylanib, kunda bir malikadan qissa eshitadi.

Dehlaviy dostonida esa, Bahrom qulon oviga haddan tashqari berilib ketib, shohlik ishlarini unutib qo'yayozdi. Bundan tashvishlangan arkoni davlat Bahromni ovdan chalg'itish uchun yetti qasr qurdirib, yetti mamlakatning yetti qiziga uylantaradilar. Kechalari shoh malikalardan hikoya tinglaydi.

Ashraf dostonida esa, Bahromning Ozoda bilan kiyik ovida bo'lish epizodi umuman yo'q. Unda Bahrom yetti mamlakat shohlarining yetti qiziga uylanganidan so'ng bu malikalarga atab yetti qasr qurdiradi. Mamlakati va xalqi tinchligi va osoyishtaligi yo'lida adolatli ish yuritayotgan Bahrom haftaning har bir kuni shohlikka tahlika tug'dirayotgan xavfli kuchlarga (ajdaho, dev kabi) qarshi kurashib, ularni yengib qaytadi va ma'lum bir qasrda dam olib, malikalardan hikoya tinglaydi.

1. Taxta—bu yerda sartaxta, tobut ma'nolarida.

2. Behud — hushsiz. Bu yerda vazn talabiga muvofiq «behad» o'qish kerak. Hud, hush kabi «vov» yoki «zamma» bilan yoziladigan so'zlardagi «vov»ni «vovi ma'dula» (o'zgartirilgan vov) deyiladi. She'riyatda qofiya va vazn talablariga muvofiq bu tovush «alif» bilan almashish mumkin.

XIX

Bu bob yetti qasrning qurilib bitkazilgani va yetti iqlim (mamlakat) shohlari qizlarining u yetti qasrda Bahrom bilan nikohdan o'tganlari va haftaning har kuni Bahrom bir qasrda suhbat qurgani haqida.

1. «Xayoli qasrdagi naqshlar bilan band bo'lib, o'z xayolidagi ishq savdosini unutib».

2. «U bir nechaga uylanishi kerak, qasrlar ichida kuy va may (xursandchilik) bo'lishi kerak»

3. «To'y-tamosho avjga chiqib, Mohlar (go'zallar) shohga nikohlandilar».

4. Vaqtshunos— (kuning sharofatli yoki sharofatsizligini aniqlovchi) olimlar yaxshi vaqtni aniqlashga kirishdilar.

5. «Yulduzlar sharofatli kun bulishidan darak berdilar».

XX

Bu bob shanba kuni Bahromnnng qora kunini tunga ulagani haqida hikoya qiladi. Shanba kuni — Sharqda haftaning birinchi kuni hisoblangan. Keningi kunlar esa, shanbadan so'nggi birinchi kun (yakshanba), ikkinchi kun (dushanba) tarzida davom etgan.

Sarlavhadagi qoralik ma'nosini anglatuvchi mushkfom libos, mushkin gunbad, mushkbo' g'azol, mushkin boda, dudi qaro, shom so'zlari ketma-ket ishlatilgan va shohning firoq dardida o'rtanayotgan kayfiyatini ifodalash vositasi sifatida qo'llanilgan. Bu tanosub san'atining eng yaxshi namunasidir.

1. «Qopqorong'u tunli shanba tongi yuziga oq rangli nafis parda yopti». Majozan aytilgan bu ibora qora tun tugab, shanba, tongi otdi — ma'nosini ifodalaydi.

2. «Chin go'zallariga o'xshagan hind go'zali (hind—qora rangga ishora)».

3. «Uydagi barcha jihozlar mushkdan — qora rangda bo'lgani uchun mahvash (u go'zal) xuddi zulmatdagi obi hayot (tiriklik suvi, o'lganlarni tiriltiruvchi)ga o'xshardi».

4. Vorisi Jamshid — Jamshid taxtining merosxo'ri. Bu yerda Bahromshoh nazarda tutiladi.

5. Sarandib — Seylon orolining qadimgi nomi.

6. Jasrat — jasoratli, Farrux — husndor, baxtiyor. Shoir asarlarida, xususan «Sab'ai sayyor» dostonida hikoya qahramonlarining nomi ularning ichki ruhiy olami va tashqi ko'rinishiga («Oti Farruh, jamoli farxunda») qarab atalgan, ismi jismiga monand etib tanlangan. Dostondagi Dilorom, Sa'd, Mas'ud, Muqbil, Mudbir kabilar shular jumlasidandir. (Qarang: yo. Ishoqov.

Ismi ham jismiga monand, Uzbekiston adabiyoti va san'ati, 1985,

16 avgust).

7. Mahmil (kajava - ichida odami bilan ko'tarib yuriladigan arava), ustida qora duxoba, undan Chin

mushkidek hush is sochilardi.

8. «Tong shamoli esib, tun qorong'usini (tutunini) tarqatgach, osmon chodiri xushbo'y pardani yig'ishtirdi, ya'ni tun ketib, tong, otdi, demakdir. Bu yerda tashbih san'ati qo'llangan.

9. Vazn talabiga binoai «behad» o'qish kerak.

10. «U zamonda kim ziyoratga borsa, Ka'ba o'rniga Quddusga borar edi». Ka'ba musulmonlarning Makka shahridagi ziyoratgohi. Quddus shahri ham «baytul — muqaddas» nomi bilan mashhur ziyoratgoh.

11. Halab — Siriyadagi bir shaharinig nomi.

12. «Tong qo'rasi (o'choq — dam berib (puflab) olovi yondiriladigan) damini ishga solib, olamni quyosh o'ti bilan yoryatdi». Ya'ni tongning g'ira-shirasi ketib, quyosh chiqdi (tashbih san'ata qo'llangan).

13. «Tong oq pardasini tutib, boshiga nurli sallasini kiyganda», ya'ni tong otib, quyosh chiqqanda.

14. «Xo'roz sahardan darak berib chaqirgandan so'ng, kelin kabi kun ham jilvalandi», ya'ni tong otdi.

15. «Ikki: baxt yulduzi (yori va do'sti) ketgandan keyin uning yoruq baxtiga zarar yetdi».

16. Tanqidiy matnda «o'zga».

17. «Birodarlik xatini joniga chekdi», ya'ni aka-uka tutundi.

18. Musoyu Horun aka-uka bo'lgan. Horun —Muso payg'ambarning akasi. Bu aka-ukalar bir-birlariga juda mehribon bo'lgan ekanlar.

19. Hikoyaning boshlanishidan oldin qora rang Bahromning Diloromdan judolik kunlari, motam, azadorlik ramzi sifatida qo'llangan bo'lsa, hikoya oxiriga kelib, an'anaga zid holda qora rangning boshdagi toj ekanligini, ya'ni boshdagi sochning qoraligi insonning baxtiyorligidan, yoshligidan darak beruvchiligini ta'kidlash bilan tugallanadi. «Sochning qoraligi navqironlik belgisi. Navqironlk esa, muborak — qutlug'likning o'zi» (Qarang: Ishoqov. Ma'no gavharlari, O'zbekiston adabiyoti va san'ati, 1987, 6 fevral).

20. «Visol tongidan umid bor joyda hijron shomi abadiy qolmaydi».

XXI

Bu bob yakshanba kuni Bahromning zarrin qasrda kechirgan kuni haqida hikoya qiladi. Sarlavhada sariqlik ma'nosini bildiruvchi so'zlar tanosubi ketma-ket ishlatilgan: quyoshdek zarbaft libos, zarrin qasr, sariq kiyimlik hur, olgin qadah, sap-sarig' may quyosh nuri, oftob rangi.

1. «Yakshanba kuni quyosh bayrog'ini ko'targach, ko'k gunbazi zarbaft to'n kiydi.

«Ko'k kelini zarli to'nga o'ralib, gul yuzli mohvashdek ko'rindi», ya'ni oftob chiqib, olam yorishdi. Bu yerda tashbih san'ati qo'llangan.

2. S. Ayniy nashrida, «Tun siyahtab qildi oltunini». Afsonalarga ko'ra, tog'larda rangi qoramtil oltin toshlar (sangi siyohtob) bo'lar emish. Shoir bu misradagi tashbehda shunga ishora qiladi.

3. «Rumiy nasldan bo'lgan go'zal quyosh botgandek, pardaga kirdi» (uyquga ketdi).

4. «Tong shabadasi—dam, osmon gardishi qo'ra (temirchi qo'ra-ga dam berib, metallni eritadi), har bir oltin bo'lagi quyosh aylanasidek edi unga», ya'ni u quyosh aylanasidek oltni bo'laklarni osmon gardishidek qo'ralarga solib, tong shabadasi bilan dam berar edi (mubolag'a san'ati qo'llangan).

5. Sohib iyor — oltin-kumushlarning (qimmatbaho toshlarning) soflik darajasini belgilovchi.

6. Zayd Zahhob— Zahhobzargar, Zayd — zargarning nomi, ismi, bu so'zning lug'aviy ma'nosi «ko'paytirish», «qo'shish» bo'lib, hikoya qahramoni fe'd-atvoriga mos keladi.

7. 2000 botmon — besh tonna (bir botmon, 2,5 kg.— bu og'irlik ulchovi o'zgarib turgan).

8. Humoy— afsonaviy davlat qushi, go'yo uning soyasi boshiga tushgan kishi boy va baxtli bo'lar emish.

9. Shoirning bu xayoliy taxti hozirgi lift, eskolyatorlarni eslatadi.

10 «Ikki duogo'y (to'ti) o'rniga ikki sir fosh etuvchi (to'ti)ni qo'yilsa».

11. «U ikki to'tini bu ikki to'ti bilan almashtirdi».

12. Farang, Faranj—Frantsiya. Hozirgi Yevropa ko'zda tutilgan.

13. Qustantaniya — Konstantinopol— Istambul.

14. «Hamma yog'i yashm (yashil qimmatbaho tosh), pastki qismi esa oq tosh bilan ziynatlangan, yer esa oq marmar tosh bilan qoplan-gan edi».

15. Sivmnot, lot — Islomdan ilgari arablar cho'qinadigan mashhur butlarning nomi.

16.Tanqidiy matnda «bir».

17. «Kofirlarning ilohidan (butidan) bitta ham iloh (but) qolmadi yolg'iz xudodan boshqa alloh yo'q».

18. Za'faron — o'rta asrdagi Sharq tabiblari ta'limotiga ko'ra za'farondan tayyorlangan dori qattiq kulgu keltirar ekan.

19. Tanqidiy matnda «har dam» o'rnida «zohir».

20. «Tong yuzi sarg'aymaguncha charx unga quyoshni ko'rsatmaydi», ya'ni oq (yuz) sarg'aymaguncha yor visoliga yetib bo'lmaydi (tashbih qo'llangan).

XXII

Bu bob dushanba kuni Bahromning yashil rang qasrda kun o'tkazgani haqida. Bu sarlavhada navbahor monand libos, yashil rang qasr, sabzarang libosli sarv (go'zal), zumrad rang jom, hayot suvi, tiriklik chashmasi, xizr kabi yashil rang ma'nosini anglatuvchi so'zlar tanosubi ishlatilgan.

1. «Dushanba kuni zangori osmon ko'zgusini zangdan tozaladi. Gardun yuzini turli rang bilan tongning zumurrad chodiriga o'radi. Olamtob quyosh nurlari bilan ko'k sabzazorini serob qildi», ya'ni zangori osmon bulutlardan tozalangach, quyosh o'z nurini ko'kalamzorlarga yoydi (tashbeh san'ati qo'llangan).

2. «Ko'm-ko'k osmon tun qorong'uligi bosishidan qop-qora bo'lguncha», ya'ni kech bo'lguncha.

3. Jamoli Yusufi Misriy — Misrning go'zali, aynan «Yusuf va Zulayho» asarining qahramoni Yusuf kabi (Yusuf payg'ambarga ham ishora bor).

4. Shahrisabz — Samarqandning janubiy tomoniga joylashgan shahar bo'lib, qadimiy nomi Kesh, Kash. Shahrisabz — yashil shahar demakdir.

5. Tanqidiy matnda —«bir».

6. «Suv bilan avj olayotgan o'tni (olovni) o'chirish mumknn emas».

7. Xizri roh — Xizrdek hamroh (xalq orasida tarqalgan va uzoq yo'lga kuzatilayotgan kishiga aytiladigan yaxshi tilak: «Xizr hamrohing bo'lsin» iborasiga ishora).

8. «Osmon quyoshini yashirganda tun ham osmondek quyoshsiz bo'ldi», ya'ni qorong'ulik tushdi.

9. Barhaman,— barahman — otashparastlar ibodatxonasining boshlig'i, ruhoniy.

10. Xisni Xaybar — Haybar qal'asi, Madinaga yaqin qishloq bo'lib, u yerda qadimgi yahudiylar yashagan.

11. Paylaqus — Luqmon hakimning shogirdi (Qarang: Navoiy, Asarlar, 15-tom, 238-bet).

12. «Hikmat ayturg'a yaxshiroq Luqmon»—xalq hikmatli so'zlaridan. Luqmon — payg'ambarlardan biri, Sharq adabiyotida u hakim — tabib tarzida ta'riflanadi. Uning nomi bilan bog'liq, ko'p hikmatlar va hikoyatlar mavjud.

13. «Balo xavfidan ko'ra baloning o'zi yaxshiroq».

14. Xizr — pang'ambar.— Sharq adabiyotida insonlarga yo'ldoshlik qiluvchi, to'g'ri maslahat beruvchi shaxs, abadiylik timsoli sifatida gavdalanadi. Bu yerda Xizrga o'xshash qariya nazarda tutilgan.

15. Yashil rang abadiylik, yashovchanlik ramzi.

16. «Jomospnoma»—kelajakni oldindan aytib beruvchi kitob Jomosp hakim haqida qarang:

Navoiy, Asarlar, 15-tom, 239-bet).

17. Axtari sa'd, Sa'di akbar—aynan, baxt yulduzi, xosiyatli yulduz. Bu yerda hikoya qahramonining— Sa'dning taqdiriga ishora ham bor.

18. Tanqidiy matnda «bashir».

19.«Ofati asr»—shohning qizi nazarda tutaladi va u o'z davrining o'ta go'zali bo'lganiga ishora qilinadi.

20. Tanqidin matnda «kim».

21. «Shu holatida qonxo'r zangi xuddi qop-qora bulutdek tog' orasidan (chiqib keldi)».

22. «Oyyuzli go'zal minora ustiga chiqib, quyosh nurlarini Zuhal sayyorasi tomon taragandek turar edi». Zuhal sayyorasining qora rangli belgisiga ko'ra, bu yerda qora tanli posbon nazarda tutilgan.

23. «Ravzai xazro»—Yashil jannat (bog').

24. Ya'ni may g'amni yo'qotdi, aynan —«g'am ajdahosi elga zo'rlik qilmoqchi edi, uni zumurrad jomi ko'r qildi» (afsonalarga ko'ra zumradga tikilganning ko'zi ko'r (yumuq) bo'lib qolar ekan).

XXIII

Bu bob seshanba kuni Bahromning gulnoriy qasrda o'tkazgan kun haqida, Sarlavhada qizil rangni anglatuvchn so'zlar birikmasidan mohirona foydalanilgan: gulrang libos, gulnoriy qasr, shafaqrang libosli quyosh (go'zal), yoqut rang qadah, yoqutu la'l dori, may kabi so'zlardan qizillik ma'nosini ifodalovchi tanosub san'ati qo'llanilgan.

1. «Seshanba kuni tezyurar osmon yulduz uchqunlaridan gul sochdi. Ko'hna charx ra'no (qizil) rangga kirib, qizg'ish bulut bilan xinolandi», ya'ni tong yorishib shafaq bilan qoplandi (tashbeh san'ati qo'llangan).

2. Bir lak — yuz ming, o'n lak — bir million.

3. Taroz — Dostoida Hindistondagi shahar. Asardagi geografik nomlarga shartli ravishda yondashmoq kerak.

4. Kavsar, salsabil — jannat suvlari, toza, tiniq va laziz oqar suvlar.

5. «Tangri undan barcha yuksaklikni, mukammallikni, hatto molu-dunyoni ham ayamagan».

6. Hotam — Sharqda o'zining o'ta saxiyligi bilan nom chiqargan afsonaviy shaxs. Alisher Navoiy «Hayratul-abror» dostonining karamga bag'ishlangan beshinchi maqolotida Hotamning himmat va sahovatiga bag'ishlangan maxsus hikoyat keltiradi («Xamsa», 1960, 70-bet).

7. Zaminnavard — aynan, «er kezuvchi», majoziy ma'noda «ot».

8. Yig'och — uzunlik o'lchovi, bir yig'och taxminan — 7—12 km.

9. «Har bir suhbatdosh yuz xil hazilnoma so'z aytar, hamma narsa bir-biridan go'zal edi».

10. Ya'ni tong otib, quyosh chiqdi.

11. Tanqidiy matnda «Tuna».

12. «Shabdez»—Xisrav Parvezning oti («Farhod va Shirin» dostonidagi qora tusli ot).

13. Quyosh shohi yuzini ochgach (kun yorigach), tun hindusining lashkari qochdi (tun qorong'uligi yo'qoldi).

14. S. Ayniy nashrida Mallu o'rnida «Ballu».

15. Yusuf payg'ambarning kofurlar tomonidan chohga tashlanganiga ishora (talmeh san'ati qullangan).

16. Vaziri xorij rom — yomon niyatli, fikri buzuq vazir» ya'ni Mallu.

17. «Avval rafqu so'ngra safar», ya'ni avval hamroh tanla, so'ngra safarga chiq.

18. Sabablarning sababchisi, tangri.

19. Tankidiy matnda misralar almashib tushgan.

20. Amna (mango), tanbul—Hindistonda xush bo'y yaproqlardan tayorlanadigan maxsus ovqat.

21. «Do'stlar gulga g'arq edilar (atroflari gul, bahor edi), dushmanlari ham gulga g'arq yotardi»

(ammo farqi shu ediki, ular (dushmanlar) g'arq bo'lgan «gul» qizil rangdagi o'z qonlari edi).

22. Hayotning go'zalligini tarannum etuvchi bu misralar Alisher Navoiyning hikmatli so'zlaridan biriga aylanib - ketgan.

XXIV

Chorshanba kuni Bahromning moviy qasrda kup o'tkazgani haqida. Sarlavhada tanosub san'ati qullanib, havo rang turli ko'rinishlarda ifodalangan: moviy kiyim, ko'k (osmon) rang qasr, och ko'k (quyoshli osmon) libos kiygan go'zal, feruzagun qadah, ko'kimtir may.

1. «Chorshanba kuni moviy falak tun karvonini safarga chiqardi. Quyosh o'z zarhalini yoyib, qorong'ulik ustini yorug'lik yopti, Quyosh ko'kda safar qilib, nilufarga ro'-baro' bo'ldi», ya'ni tong otib, quyosh o'z nurlarini moziy osmonda taratti (tashbeh qo'llangan).

2. «Go'yo ko'zni abadiy yoritmoq uchun oftob ko'k atlasini kiyib chiqdi», ya'ni oy chiqdi.

3. «Ko'k gumbazi lojuvardi (yuzi)ni qaro qilguncha», ya'ni qorong'u tushguncha (davom etdi).

4. «Osmonda yulduzlar paydo bo'lib, quyosh kemasi Nil ichida (ko'k rang yoki Nil daryosi ichida) botdi», ya'ni quyosh botib, qorong'u tushdi. Bu va yuqoridagi misralarda murakkab tashbih keng qo'llanilgan.

5. Tanqidiy matnda bu bant avvalgi bobning so'nggida berilgan.

6. Adan — Hozirgi Saudiya Arabistoniga qarashli shahar, Yamanning janubida joylashgan.

7. Jobir —jabr etuvchi, zolim. Bu nomda shoir hikoya qahramonining ichki qiyofasini ham fosh etadi.

8. «Mehr» ismining quyosh, oftob ma'nosi bilan birga sevgi muhabbat ishq ma'nolari ham bor.

9. Suhayl — eng yorug' yulduz. Afsonalarda bu yulduz baxt keltiradi deb talqin qilingan. U Yaman tomondan yaxshiroq va ravshanroq ko'rinar ekan. Suhaylning Yaman shahridan ekanligi ham shundan.

10. Nilufar — suv yuzida ochiladigan va suvda o'sadigan ko'kimtir rangdagi ko'zasimon chiroyli gul.

11. Ikki sutuh— Ikki dahshatli— fil bilan sher.

12. Ikki muhlik ajab g'am — ikki dahshatli, halokatli g'am, ya'ni, ham Mehrning, ham Suhaylning Jobir qo'lida asirlikda ekani nazarda tutilgan.

13. «Yuziga shapaloq uraverganidan yuzi ko'karib ketdi (gulistonida nilufarlar ochilgan edi)».

XXV

Bu bob panjshanba kuni Bahromning qora-sariq rangli gulshanda orom olgani haqida.

1. «Payshanba kuni falak tong mahalda ko'k yuziga sandal hidini ufurdi, nasim sandal kabi hid tarqatib, ko'k dimog'ini atirga burkadi, sandal isiga o'xshash atirdan tun mijozi o'zgardi (qorong'ulikdan qutuldi»), ya'ni tong otib, xushbo'y shabada esdi (murakkab tashbeh qo'llangan).

2. «Soqiy bosh og'rig'ini daf' etish uchun mayga sandalning qizil (sharbat)idan qo'shgan edi». (Sandal daraxti efir moyiga boy bo'lgani uchun Sharq tabobatida u bosh og'rig'i davosi sifatida ham qo'llangan. Bu yerda sandalning shu xususiyatiga ishora qilinmoqda). «Sandal bog'ining xurshedi botib, tun zog'i (qora) qanotini yoydi. Kecha mushk rangli chodirini yopingach, osmon sandali unga yulduzlarini sochdi», ya'ni kech kirib, osmonda yulduzlar paydo bo'ldi.

3.Sandali—kursi, sandal (qora-sariq rangli xush isli) daraxtdan yasalgan kursi.

4. Muqbili biyobongard — biyobon kezuvchi Muqbil. Muqbil —iqbolli, qobil demakdir.

5. «Mudbiri bihor navard»—daryo kezuvchi Mudbir. Mudbir —ishi orqaga ketuvchi, baxtsiz demakdir. Nizomiyning «Haft paykar» dostonida sandal rangli qasrdagi go'zal «Xayr va Sharr» (yaxshi va yomon) haqida hikoya so'zlaydi. Navoiyning «Muqbil va Mudbir» hikoyasi g'oya jihatidan Nizomiy hikoyasiga yaqin turadi. Alisher Navoiyning «Lison ut-tayr» dostonida ham Muqbil va

Mudbir haqida hikoyat keltirilgan bo'lib, shoir ularni shunday tasvirlaydi:

Biri noqisvash, biri komilsifat,
Onga Mudbir, munga Muqbil erdi ot.

Har biriga zot edi oti kibi
Ul sifatkim, ot edi zoti kibi.

Muqbil aytur erdi ahlillohdin,
Dinda xayli komilu ogohdin.

Ahli nuqsondin edi Mudbirg'a so'z
Uylakim, but vasfidin kofirg'a so'z...

(Alisher Navoiy. Asarlar, 15 jildlnk, 11-jild, 49-bet).

6. «Xabardor kishilar bu yerdan yurmas edilar».

7.«Suvu tufrog'i — neftu gugurt edi».

8. «Bug'u qo'lansa hid hujum qilib, Iso nafasini ham zaharlab qo'ydi».

9.«Bu o'rtamizda ayriliq bo'lur».

10.«Malloh — kemachi ularga ikki kishilik kema (sandal) berdi».

11.«Bir ulug' kemaga uning arqonini (bog'ladilar)».

12. «Darhol ochlik va tashnaligi yo'qoladi» (juu atash—ochlik va tashnalik). Tanqidin matnda bu misra «Aylagay daf' juyu man' atash» shaklida berilgan.

13. «Nurli qaddu-qomati jannat niholidek (edi), Vujudining tufrog'u suvga dahli no'q edi. Bu yerda shoir «inson tufrog'u suvdan, ya'ni loydan yasalgan» aqidasini tan olmaydi.

14. «Taomlar shunday totli ediki, go'yo jannat ne'matlariga o'xshar edi».

15. «Suvning badbo'yligi sabab bo'lib, barchalari vabo kasalidan o'ldilar».

XXVI

Juma kuni Bahrom oq qasrda go'zal ma'shuqasi Diloromdan xabar topgani haqida. Bu sarlavhada oq rangga mutanosib so'zlardan foydalanilgan oppoq (kofuriy) kiyim, oq (kofurgun) qasr, oppoq libosli go'za, fil suyagidan (u oq bo'ladi) yasalgan taxt, billuriy (oq) jom, oq rang boda kabilar.

1. «Juma kuni bu baland osmonning toqi tong ganjidin oqardi. Falak sehrgari yulduz donalaridan og'ziga cho'g' solib olgan, u erta tongdan boshlab shundan alangalandiki, nafasidan olamga o't sochdi. Tongotar tarafni falak tozalovchisi quyosh (mehr) sovunini surtib, pokizalab yuvdi», ya'ni oppoq tong otib, quyosh chiqdi.

2. «Barbatzan»—barbat chaluvchi ayol, barbat – ک — yoy shaklida yasalgan qadimgi chertma torli soz, cholg'u asbobi.

3. «Mehribon shohning shu so'zlari (xojaga kuyov bo'lishi haqidagi) bu qulga (xojaga) izzat-ikrom ko'rsatish edi: qora tuproqni osmonga ko'tarib, zarrani quyosh darajasida qadrladi».

4. «Haq uni davrning yagonasi va dunyodan toq o'tadigan qilib yaratgan».

5. «Hayotimdan tamom umid uzilganda»...

6. «Yo'q ersa, so'zimga loyiq hukmingizni chiqaring».

7. «Farishga (dek xoja) ehsonndan oziqlanib, hur (qiz)ning xonishlaridan rohatlansam».

8. Nuh— uzoq umr ko'rgan payg'ambar.

9. Kofur — Oq rangli va xushbo'y modda (kamfara). Uni ko'p iste'mol etilsa, kishi organizmidagi ayrim hujayralarga salbiy ta'sir etadi. Kofur ismida shunga ishora ham bor.

10. «Hajr tikani uning ichini azoblar, kuy(lash) bilan (azoblar) tashqariga sizib chiqar edi».
11. «Oyog‘ing tagidagi yo‘lni quyosh (nurn)dek yorituvchingmen».
12. «Qiynoqdan azoblangan joning bor».
13. «Natijada kun chalish bilan (kishilarni) kuldiradigan, uxlatadigan, yig‘latadigan (san’atga ega) bo‘ldim...»
14. «Men dedimki: (Avval) qo‘lini band et, Keyin yiroqdan turib bo‘g‘izla!».
15. Shu qadar bema’ni va o‘rinsiz gap aytibmen.
16. «Qop-qorong‘u kechada ham uxlamay ot surib kelar ekan».
17. «Koptokdek bandlangan odam bo‘lib, Boshdan oyog‘i sirtmoqlangan emish».
18. To‘ya yoki filga o‘rnatilgan kajava (Unda ayollar olib yurilgan).
19.«Yo‘lovchilar bir jaziramaga yetganda».
20.«Agarda so‘zida qat’iy turgan bo‘lsa, Hech bo‘lmasa, jonni qutqarib qolaylik».
21. «Men bu xil gaplarini eshitgach, Gul yuzli go‘zal bilan xayrlashdim».
22. Tanqidiy matnda «ne».
23.Uning (hikoya aytuvchining) jon baxsh etuvchi so‘zidan (Bahrom) o‘lgan kishidek o‘zidan ketdi. Bu misralarda «tazod» san’ati qo‘llanilgan.

XXVII

Baxrom yo‘qotgan kishisidan xabar topib, o‘lik taniga jon kirgani haqida.
1. «Chala bo‘g‘izlangan ovdek edi».
2. «Olovda kuygan xasdek o‘rtanib, nihoyatda sabrsizlik aylar edi».
3. «Tong kulib yorishganda,
Qussh shu’lasi (ushshg) damidan yondi», ya’ni tong yorishgach quyosh purlzrn taraldn.
4. Dedilar: «(U tarafga) bormagan yaxshi, chunki shohda holsizlik yuz bermoqda. Garchi firoq o‘ti halokatli bo‘lsa-da, lekin oradagi bu yo‘l (ham) ancha yiroq. (Po‘l) mashaqqati shiddatidan salomatlikka zarar yetishi mumkin.
5. «Lekin tog‘ ulug‘voru vazmindur».
6. «Tog‘ning odati (o‘z yerida) mustahkam turishdir. Agar u qo‘zg‘olsa, qiyomat bo‘ladi».
7.«Xamsa»ning 1960 yil nashrida «Sho‘xning».
8. «Osmon yergacha past tushib, yerga tushgan osmon oyog‘iga quyosh (bosh qo‘ygandek) bo‘ldi». (Osmon va quyosh so‘zlarida shoh va Diloromga nisbat berilib, tashbeh sanati qo‘llangan).
9. «Qora tuproqqa xudo soyasi tushgandek, soyaga to‘satdan quyosh ham tushdi. (Xudo soyasi— shoh, quyosh— Dilorom). (Bu yerda tashbeh san’ati qo‘llangan).
10. «Shoh yerda o‘zidan ketib yotar edi, moh ham,
Moh o‘ziga kelmas edi, shoh ham. Bu misralarda «tardi aks» san’ati qo‘llanilgan.
11. «Oppoq tong otguncha bittasida ham xush yo‘q edi».

XXVIII

Bahromgo‘rning ovga otlangani va uning saltanati tugagani haqida.
1. «Yetti falak gumbazi oromgohi bo‘lib, falak Bahrom (sayyorasi) xizmatkori bo‘lsa ham...»
2. «O‘z uyida (xursandchilik devori ichida) diqqat bo‘lsa, ovga otlanardi».
3. «U ovda ovlanadigan (hayvon)lar (osmondagi) yulduzlarcha (ko‘p) edi. (Ularning) barchasig‘a qochib ketadigan joylar berkitilgan edi».
4.«Qurshov egallangach, xalq to‘xtadi».
5. Yig‘och— uzunlik o‘lchovi, bir yig‘och — taxminan yetti-o‘n ikki ming metrga teng.
6.«(Bu holatda ular) bir-biridan ajralishi ajab emas, (chunki) har tarafda yer zir titrar edi».

7.«Sayd qiluvchilar ham, said bo'luvchilar ham cho'kib ketishdan qutila olmasdilar».

8. Ya'ni, «sipoh ketgan tomonga (o'lim botqognga) shoh ham ketdi».

9. Navoiyda Bahrom o'z odamlari bilan botqoqqa botib ketadi. Nizomiyda Bahrom qulon (Go'r) orqasidan quvib borib, bir g'orga kirib ketadi va qaytib chiqmaydi.

Dehlaviyda Bahrom ov paytida bir tubsiz chohga tushib ketib g'oyib bo'ladi.

10. Afridun — Faridun — Qadimgi Eron shohlaridan biri. Jamshidning nabirasi. U yaxshi axloqlik olim va odil podshoh

bo'lgan... «Faridunning podshohligi beshyuz yil erdi». (Navoiy. Asarlar. 14-tom, 189-bet). Navoiy bu yerda Faridun shuncha yil shohlik qilgani bilan bari bir o'limdan qutila olmadi, demoqchi.

XXIX

Davrning norostligini aytib, mansabdan mag'rurlanganlarni tapbeh bilan uyg'otmoq haqida.

1. Eng uzoq umr ko'rgan deb faraz qilingan payg'ambarning nomi.

2. «Lotazar kofirina dayyoro» — Kofirlarni butxonaga taklif qilma.

3. Qadimgi Eron hukmdorlarini tarixchilar to'rt tabaqaga ajratganlar. Bular peshdodiylar, kayoninlar, ashkoniylar va sosoniylar sulolasidir.

Kayumars — peshdodiylar sulolasiga mansub bo'lgan birinchi podshohdir. U haqda Navoiy qunidagi ma'lumotni keltirgan: «...Har taqdir bila podshohlik qoidasi andin burun yo'q erdi. Bu qoidani ul tuzdi. Dag'i avval kishikim, shahr bino qildi, ul er-di»... Bu haqda yana qarang: (Alisher Navoiy. «Tarixi muluki Ajam», Asarlar, 14-tom, 185-bet).

4. Hushang — Kayumarsning nabirasi. U haqda Navoiy yozadi: «Xiradmand va odil va olim podshoh erdi... Va dod va adl jihatidin ani peshdod dedilar. Va temirni toshdin ul chiqordi... yig'ochdin taxta ul kesib, uylarga eshik yasadi va aksar konlarni ul chiqordi va barsni va itni ul kiyik olg'uvchi qildi va otqa egar ul yasadi va tevani yukka ul kiyurdi... arig'lar qozib suv solib, obodlig' ul qildi...» (Navoiy, Asarlar, 14-tom, 180-bet).

5. Tahmuras — Hushangning o'g'li. Navoiy yozishicha, u «...xaloyiq rioyatiga va mamolik himoyatig'a jidd bila mashg'ul bo'ldi... Va forsiy kitob bitmak va bo'z to'qumoqni ul ixtiro' qildi. Va aning zamonida qattiq vabo bo'ldi. Har kimning bir sevar kishisi bor ersa erdi, aning suvratin yasab, aning bila xursand bo'lur erdi» (Navoiy. Asarlar. 14-tom, 187-bet).

6. Jamshid — Tahmurasning ukasi, (ayrim manbalarda jiyani) (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 187—188-betlar).

7. Zahhok — Jamshiddan so'ng uning taxtini egallagan jiyani. Navoiy ma'lumotiga ko'ra, u «...zulmu sitam og'oz qildi... Ammo Zahhok saltanati va zulmi uzoqqa tortti, andoqki el aning zulmidin ojiz bo'ldilar...» (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 188—189-betlar).

8. Afridun — Jamshidning nabirasi, olim, oqil va odil shoh bo'lgan (Navoiy, Asarlar, 14-tom. 189—190-betlar).

9.Gushtosp — Kayoniylar sulolasidan bo'lgan podshoh. (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 196—197 betlar).

10. Kurshosp — Girshasp — peshdodiylar sulolasining so'nggi podshohi (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 192-bet).

11. Kayqubod — Eron shohlarining ikkinchi tabaqasi — kayoniylardan bo'lgan birinchi hukmdor (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 192— 193-betlar).

12. Kaykovus — Kayqubodning o'g'li.

(ko'proq el nabirasi derlar). (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 193— 194-betlar),

13. Kayxisrav — Kaykovusning o'g'li.

14.Tahamtan — Kayoniy shohlaridan biri.

15. Tus — Eron shohlaridan biri.

16. Doro — (mel. av. 336—330) kayoniylar sulolasidan bo‘lgan shoh. «Chun zolimtab' kishi erdi, zulmidin ulug‘ el ozurda bo‘ldilar...» (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 200—201-betlar).

17.Bahman—kayoniplar sulolasi shohlaridan biri.

18. Asfandiyor—(Isfandiyor deb ham yoziladi)—Bahmanning otasi.

19. Iskandar— Kayoniylar sulolasining mashhur podshohi - (laqabi Zulqarnayndur — ikki shohli).

«Ham hakim erdi, ham vali. Ba'zi anga nubuvvat ustodi ham qilibturlar. To‘rt yuz hakim aning xidmatida erdilar... Olamning barru bahrin olib, hayvon suyi tamannoga bila zulumotqa kirdi... Mashhurdurkim, vasiyat qildikim yalang iliklarni tobutdan toshqari chiqorsunlarkim, olam ahlig‘a mujibi tanbih, balki ibrat bo‘lg‘aykim, olamdan ilik torta tutqanlar — Va aning osoridin Ya'juj saddidur...» (Navoiy. Asarlar, 14-tom, 201, 203-betlar).

Alisher Navoiy Iskandarga bag‘ishlab maxsus «Saddi Iskandariy» dostonini ham bitgan.

20. Dorob — Bahmanning o‘g‘li, Doroning otasi.

21. Ashk bin Doro — Ashkoniylar tabaqasining hukmdorlaridan.

XXX

Yozuvchining Shoh Bahrom suratini tushda ko‘rgani va bu tarix nazmi uchun uzr so‘ragani haqida.

1.«Ollohga shukrki, yana iqbol yulduzi baxtimni porloq qildi».

2.«(Bular) faqat dengiz durlari emas, balki turli javohirlar konidir».

3.«Bu javohir yulduzlardan xuddi qirlarda osmon (bo‘yi) cho‘qqilar paydo bo‘lgandek edi».

4.«Sof gavharlar do‘l donasicha, la'lu yoqutlar lolacha (ko‘rinmadi)».

5 .«Bir eski bo‘yra to‘shak edi, bir chekkadagi tosh suyanchiq edi».

6.«Bir guruh olomon g‘avg‘o-to‘polonda boshlarida bir baland taxt (kutarib, paydo bo‘ldilar)».

7.Sekiz bonu — sakkiz xonim. Bu yerda yetti rangli qasrdagi yetti mamlakat malikasi va Dilorom ko‘zda tutiladi. Yuqoridagi sekiz poya, sekiz burj, sekiz samin, sekiz munir kabi so‘z birikmalarida ham yetti iqlim voqealari va Bahromu Dilorom sarguzashtlariga ishora qilinadi.

8.Dilorom — ham ism, ham sifat. Bu yerda tajnis san'ati qo‘llangan.

9. «Ey bilim mulkini zabt etgay, qalam nayzasi (uchi) bilan olamni egallagan».

10. «Nazmingni jonbaxsh deb ta'riflash — Obi hayotni (jon-baxsh etuvchi suvni) sof (top-toza) deb maqtash bilan tengdir».

11. Nizomiyning «Haft paykar» va Dehlaviyning «Hasht behisht» dostonlari ko‘zda tutiladi.

12.Tarixiy asarlar ko‘zda tutiladi.

13.Sulton Husayn Boyqaro «Shohi G‘oziy», ya'ni urushlarda g‘alaba qiluvchi shoh, deb ham ataladi.

14. «Husayn Boyqaroning fikri quyoshdan afzal, quyosh esa (uning) oldida zarradan ham kam. Kuch-qudragi oldida ko‘k gumbazi Suho yulduzi (Hulkar to‘plamidagi eng xira yulduz) chadir».

15. «Jahonoro» — Afsonaviy «Xavarnaq»qa nisbat qilingan bu xashamatli bog‘ni Husayn Boyqaro o‘zi uchun qurdirgan. Tarixiy ma'lumotlarga ko‘ra bog‘ Hirotning shimoli-sharq tomonida joylashgan. U 440 jerib (1 kv. km.) maydonni egallagan. Bog‘ o‘rtasida baland saroy, shimol kismidagi hovuz atrofida 4 ta shiypon qad ko‘targan.

XXXI

So‘z oxiri va doston tarixining bayoni va baytlar sonining anig‘i.

1. «Rabboniy fazilatining fayzi menga bu ajoyib asarni-(yaratishni) nasib etdi. Poklik fayzining g‘ayrati bilan bu daftar (kitob) tugallandi».

2. «Yetti xil qiyin yo‘ldan o‘tdim (Yetti sayyoh haqidagi asarni tugatdim)».

3. «U Rustami Zol («Shohnoma» qahramoni) o‘tgan yetti xatarli yo‘ldir». Rustam jinlar qo‘lida

tutqinda bo‘lgan Kaykovusni qutqarish uchun Mozandaronga yo‘l oladi. Yetti kechayu yetti kunduz yo‘l yurib, yetti xavfli to‘qnashuvga (arslon, ajdaho, ajina va b.) uchrab, ularni yenggan Rustam Qaykovusni ozod qiladn.

Alisher Navoiy «etti aqbadin o‘tdpm — yetti qiyin yo‘ldan o‘ttim, ya’ni yetti hikoyatni tugatdim»,— deganda, o‘zining bu ishini Rustam o‘tgan yo‘lga kiyoslaydi (Qarang: S. Xasanov. Roman o Baxrame, .S.132.).

Filologiiya fanlari doktori S. Hasanov ma’lumot berishicha, «etti» so‘zi «Sab’ai sayyor» dostonida yetti iqlimdan kelgan yetti sayyohning haftaning yetti kunida so‘zlagan yetti hikoyati, yetti shohning go‘zal qizi, yetti rang, yetti sayyora, yetti falak, yetti qasr birikmalarida qo‘llanilgan bo‘lib, jami to‘qson marta ishlatilgan (S. Xasanov. Roman o Baxrame, S. 130.).

4. «Zumurraddan ilon ko‘zi ko‘r bo‘lsa, shu zumurrad ko‘rlikni daf’ ham qiladi. Gul isi qo‘ng‘iz balosi bo‘lganidek, shu is baloning vabosi hamdir».

5. «Kotib ک ر (ko‘z) so‘zidagi ذ (z) harfi tepasiga qo‘yiladigan nuqtasini chekmasa, ko‘zni qorachug‘siz (nuqtasiz) ya’ni ko‘r ک ر qilib qo‘yadi». Bu yerda lafzy san’at qo‘llangan.

6. Tili qamish qalamdek yorilsin, basharasi xatndek qora bo‘lsin.

Alisher Navoiy bilimdon va madaniyatli kishi sifatida o‘z asarlarining (undagi so‘z va iboralarning) bexato va nuqsonsiz bo‘lishini juda istar edi. Ayrim kotiblarning «tuzatish» va e’tiborsiz ko‘chirishlari esa shoirni qattiq ranjitar edi. Alisher Navoiy «Mahbubul-qulub» asarida kotiblar zikriga alohida fasl ajratgan bo‘lib, unda ham xato ko‘chiruvchi kotiblar xususida to‘xtalib, quydagilarni yozgan:

Qaysi bir kotibki, ul so‘zga qalam surgan xilof,
Ul qaro yuzluq, boshi bo‘lsun qalam yanglig‘ shikof.

(Qarang: Alisher. Navoiy, Asarlar, 15 jildlik, 13-jild, 22-bet).

7.«Qorong‘u kecha oppoq tong bilan almashganda, uning (Bahromning) uyqusi kelar edi».

8.«Bu ajoyib (asarni) boshdan oyoq hisoblab chiqilsa, bayti besh mingga boradi».

9.Bu asarni yozishga ketgan fursatim ularning (Nizomiy, Dehlaviyning) ketkazgan o‘ndan bir vaqtining o‘ndan biriga teng.

Agar Nizomiyning «Haft paykar», Dehlaviyning «Hasht behisht» dostonlari ikki yildan ortiq, Ashrafning «Haft avrang»i uch yilda yaratilganini eslasak, Navoiyning bu so‘zlari naqadar haqligiga ishonch hosil qilamiz.

Vaholonki, yuqorida Navoiy o‘zidan avval Bahrom haqida doston yaratgan ijodkorlarning asosiy ishlari faqat ijod bilan shug‘ullanish ekanligiga, Navoiy esa, el-xalq mojarosidan ortgan vaqtdagina qo‘liga qalam ola olishini, shunga qaramasdan, bu doston to‘rt oyda yozilganini, agar boshqa ishlardan ozod bo‘lganida esa, to‘rt xaftada yozishi mumkinligini ta’kidlagan edi.

10. Bu Saytlarda dostonning yozilish tarixi berilib, asar 889 yil jumodus-soniy oyining payshanba kuni tugallangani ma’lum qilinadi. Bu hijriy yil hisobi. Agar melodiyga aylantirilsa 1434 yilning iyun oyiga (6, 13, 20. 27 kunlariga) to‘g‘ri keladi.

11. Varag‘u satrlarini hisoblab, besh ming bayt taxmin qildim. «Sab’ai sayyor» dostonining P. Shamsiev nashrga tayyorlagan ilmiy-tanqidiy matinda (1956 y) baytlar soni besh ming to‘qqiztadir.